Victor Hugo

Notre-Dame de Paris

Traducere de GELLU NAUM

Colecţia Biblioteca pentru toţi

Editura MINERVA

Bucureşti, 1970

CARTEA A ŞAPTEA

I – Pericolul de a-ţi încredinţa taina unei capre

Trecuseră mai multe săptămâni de când se întâmplaseră cele povestite mai sus.

Era în primele zile ale lui martie. Soarele, pe care Dubartas, clasicul strămoş al perifrazei, nu-l numise încă *marele duce al lumânărilor*, nu era mai puţin vesel şi strălucitor din pricina aceasta. Era una din zilele acelea de primăvară atât de blânde şi de frumoase, încât întregul Paris, risipit prin pieţe şi promenade, le sărbătoreşte ca pe nişte duminici. În asemenea zile de lumină, căldură şi seninătate există un anumit moment mai ales când trebuie admirat portalul catedralei Notre-Dame: momentul când soarele, pornit spre amurg, priveşte aproape în faţă catedrala. Razele lui, din ce în ce mai orizontale, se retrag agale de pe caldarâmul pieţei şi urcă de-a lungul faţadei verticale a bisericii, scoţându-i în relief, prin umbrele lor, miile de sculpturi, pe când marea fereastră centrală în formă de roză scânteiază ca un ochi de ciclop aprins, la răsfrângerea focului din vatra faurului.

Era deci tocmai momentul acela.

Peste drum de înalta catedrală învăpăiată de amurg, pe balconul de piatră clădit deasupra porticului unei bogate case gotice care forma colţul pieţei şi al străzii Pieţei, câteva fete tinere şi frumoase râdeau şi vorbeau între ele, făcând tot felul de graţii şi de mici nebunii. După lungimea vălului care, pornind din vârful cornetului de pe cap, ascuţit şi brodat cu perle, le cădea până la călcâie, după fineţea bluzelor brodate ce le acopereau umerii, lăsând să li se zărească, potrivit ispititoarei mode de pe atunci, începutul frumoşilor sâni feciorelnici, după bogăţia jupelor purtate pe dedesubt, dar mai preţioase decât veşmintele de deasupra (minunat rafinament!), după voalul, mătasea, catifeaua din care erau făcute toate acestea, şi mai ales după albeaţa mâinilor care arăta lipsă de griji şi lenevie, puteai lesne

să ghiceşti în fetele acelea pe moştenitoarele unor familii nobile şi bogate. Şi, într-adevăr, se aflau acolo domniţa Fleur-de-Lys de Gondelaurier împreună cu Diane de Christeuil, Amelotte de Montmichel, Colombe de Gaillefontaine şi micuţa de Champchevrier, toate fete de neam mare, adunate în momentul acela la doamna văduvă de Gondelaurier, din pricina monseniorului de Beaujeu şi doamnei soţiei sale, care urmau să vină în luna aprilie la Paris şi să aleagă însoţitoare de onoare pentru prinţesa moştenitoare Marguerite, când aveau să meargă în Picardia spre a o primi din mâinile flamanzilor. Toţi nobilii din împrejurimi, cale de treizeci de leghe, râvneau cinstea aceasta pentru fiicele lor, şi mulţi dintre ei şi le şi aduseseră sau şi le trimiseseră la Paris. Cele despre care vorbim fuseseră încredinţate de părinţi pazei discrete şi venerabile a doamnei Aloïse de Gondelaurier, văduva unui fost ofiţer de arbaletieri ai regelui, retrasă cu singura ei fiică în casa din piaţa catedralei Notre-Dame, la Paris.

Balconul în care se aflau fetele dădea într-o cameră bogat tapisată cu piele de Flandra de culoare roşcată şi având încrustate frunze de aur. Grinzile care tăiau paralel tavanul încântau ochii prin miile lor de sculpturi ciudate, vopsite şi poleite. Ici-colo, pe scrinuri cizelate, licăreau splendide obiecte smălţuite; un cap de mistreţ din faianţă încununa o minunată poliţă pentru vase cu două rafturi care arătau că stăpâna casei era soţia sau văduva unui ofiţer de grad mare. În fund, lângă un şemineu înalt, plin de sus până jos cu steme şi armorii, stătea, într-un bogat fotoliu de catifea roşie, doamna de Gondelaurier, căreia cei cincizeci şi doi de ani ai ei i se puteau citi şi pe chip, şi pe îmbrăcăminte. Lângă ea, în picioare, se afla un tânăr destul de arătos la înfăţişare, deşi cam încrezut şi fanfaron, unul din flăcăii aceia chipeşi care plac tuturor femeilor, deşi bărbaţii serioşi şi fizionomiştii ridică din umeri când vine vorba despre ei. Tânărul cavaler purta strălucitoarea uniformă a arcaşilor din escorta regelui, care seamănă prea mult cu costumul lui Jupiter, admirat în prima parte a povestirii noastre, ca să-l mai necăjim pe cititor cu încă o descriere.

Domniţele erau aşezate, parte în cameră, parte pe balcon, unele pe perniţe de catifea de Utrecht cu ciucuri de fir, altele pe scaune fără spătar, din stejar sculptat cu flori şi figuri. Fiecare ţinea pe genunchi marginea unei uriaşe tapiserii de mână, la

care lucrau toate şi din care o bună bucată atârna pe împletitura ce acoperea podeaua. Şi vorbeau între ele cu vocea aceea şuşotită şi cu râsetele înfundate pe care le auzi atunci când stau de vorbă mai multe fete în mijlocul cărora se află un tânăr. Tânărul, a cărui prezenţă era de ajuns ca să pună în mişcare amorurile-proprii femeieşti, părea că nu prea le ia în seamă şi, pe când fetele se întreceau să-i atragă atenţia, el părea preocupat mai ales să-şi lustruiască cu mănuşa din piele de căprioară catarama centironului.

Din când în când, bătrâna doamnă i se adresa în şoaptă, iar el îi răspundea cum putea mai bine, cu un fel de politeţe stângace şi silită. După zâmbetele, după micile semne de înţelegere ale doamnei Aloïse, după privirile aruncate de ea spre fiică-sa Fleur-de-Lys pe când i se adresa în şoaptă căpitanului, se putea ghici lesne că era vorba de-o logodnă gata făcută, de-o căsătorie apropiată, fără doar şi poate, a tânărului cu Fleur-de-Lys. Iar după răceala stânjenită a ofiţerului, se putea lesne ghici că, din partea lui măcar, nu mai era vorba de dragoste. Întreaga lui înfăţişare exprima o jenă şi un plictis pe care sublocotenenţii noştri l-ar traduce admirabil astăzi prin: „Afurisita corvoadă!”

Buna doamnă, foarte preocupată de fiică-sa, ca o biată mamă ce era, nu observa lipsa de entuziasm a ofiţerului şi se căznea în şoaptă sa-l facă să vadă iscusinţa nemaipomenită cu care Fleur-de-Lys împungea cu acul sau îşi depăna sculul.

— Iată, verişorule, îi spunea ea tânărului, trăgându-l de mânecă pentru a-i vorbi la ureche. Priveşte-o! Uite-o că se apleacă.

— Într-adevăr, răspundea tânărul din nou şi recădea iar în muţenia lui distrată şi glacială.

După o clipă trebuia să se aplece din nou şi doamna Aloïse îi spunea:

— Ai mai văzut vreodată un chip mai drăgălaş şi mai vesel decât al logodnicei dumitale? Există pe lume vreo fată mai albă şi mai blondă? Mânuţele ei nu sunt oare desăvârşite? Şi gâtul nu seamănă grozav cu un gât de lebădă? Cât te invidiez uneori! Ce fericire să fii bărbat, desfrânatule urât ce eşti! Nu-i aşa că Fleur-de-Lys a mea merită să fie adorată pentru frumuseţea ei şi că eşti nebun după ea?

— Fără doar şi poate, îi răspundea el, cu gândul în altă parte.

— Hai, vorbeşte-i! îi spuse deodată doamna Aloïse,

împingându-l de umăr. Spune-i ceva. Te-ai făcut grozav de timid.

Îl putem asigura pe cititor că timiditatea nu era nici calitatea şi nici defectul căpitanului. El încercă totuşi să facă ce i se cerea.

— Dragă verişoară, zise el, apropiindu-se de Fleur-de-Lys, ce subiect are tapiseria pe care o lucraţi?

— Dragă vere, răspunse Fleur-de-Lys, cu ciudă în glas, ţi-am mai spus până acum de trei ori. E peştera lui Neptunus.

Vădit lucru, Fleur-de-Lys înţelegea mult mai limpede decât maică-sa felul de a se purta, rece şi distant, al căpitanului. El simţi că trebuie să mai stea de vorbă un pic.

— Şi pentru cine e toată neptuneria asta?

— Pentru mânăstirea Saint-Antoine des Champs, spuse Fleur-de-Lys fără să ridice privirea.

Căpitanul apucă un colţ al tapiseriei.

— Cine e, dragă verişoară, jandarmul ăsta gras care suflă cât poate într-o trâmbiţă?

— E Trito, răspunse ea.

În răspunsurile scurte ale frumoasei Fleur-de-Lys stăruia mereu o nuanţă de îmbufnare. Tânărul înţelese că trebuia neapărat să-i spună ceva la ureche, un nimic, o vorbă galantă, orice. Se aplecă deci, dar nu putu să găsească în imaginaţie nimic mai duios şi mai intim decât:

— De ce mama dumitale poartă mereu o rochie cu steme, ca bunicile noastre de pe vremea lui Carol al VII-lea? Spune-i, dragă verişoară că s-a schimbat moda şi că balamaua şi laurul[1] brodate în blazon pe rochia ei o fac să pară partea de sus a unui cămin care a plecat la plimbare. Zău, nimeni nu mai stă aşa, pe propria lui stemă, ţi-o jur.

Fleur-de-Lys îşi ridică spre el frumoşii ei ochi dojenitori:

— Asta e tot ce ai să-mi spui? întrebă şoptit.

Între timp, buna doamnă Aloïse, încântată că-i vede astfel, aplecaţi unul spre altul şi vorbindu-şi în şoaptă, spunea jucându-se cu cheutoarea cărţii de rugăciuni:

— Înduioşător tablou de dragoste!

Căpitanul, din ce în ce mai jenat, aduse iar vorba despre tapiserie.

— E, într-adevăr, un lucru încântător! exclamă el.

La cuvintele acestea, Colombe de Gaillefontaine, o altă blondă

---

[1] Joc de cuvinte care desparte numele *Gondelaurier* în: *gond* (balama) şi *laurier* (laur).

frumoasă şi cu pielea albă, bine prinsă în damasc albastru, riscă timidă o vorbă spre Fleur-de-Lys, cu speranţa că frumosul căpitan îi va răspunde:

— Draga mea Gondelaurier, ai văzut tapiseriile din casa de la Roche-Guyon?

— Nu cumva locuinţa în care e cuprinsă grădina Lenjeresei de la Luvru? întrebă râzând Diane de Christeuil, care avea dinţi frumoşi, drept care râdea la orice cuvânt.

— Şi unde se află turnul cel mare şi vechi din fostul zid al Parisului, adăugă Amelotte de Montmichel, o brună frumoasă, buclată şi vioaie, care avea obiceiul să suspine, aşa cum cealaltă râdea, fără să ştie de ce.

— Draga mea Colombe, interveni doamna Aloïse, vorbeşti despre palatul care era al domnului de Bacqueville, sub regele Carol al VI-lea? Acolo, într-adevăr, se află tapiserii superbe, ţesute vertical.

— Carol al VI-lea?! Regele Carol al VI-lea?! mormăi tânărul căpitan, răsucindu-şi mustaţa. Dumnezeule! Ce bine îşi aminteşte doamna de lucrurile străvechi!

Doamna de Gondelaurier continuă:

— Frumoase tapiserii, într-adevăr. Şi atât de preţioase, încât trec drept rarităţi.

În clipa aceea, Bérangère de Champchevrier, o fetiţă zveltă de vreo şapte anişori, care privea în piaţă prin treflele balconului, exclamă:

— Oh, ia te uită, dragă naşă Fleur-de-Lys, ce frumoasă e dansatoarea care joacă pe caldarâm şi bate în tambură, în mijlocul unor oameni de rând!

Într-adevăr, se auzea vibraţia sonoră a unei tamburine cu clopoţei.

— E vreo ţigancă nomadă, spuse Fleur-de-Lys, întorcându-se cu nepăsare spre piaţă.

— Să vedem! Să vedem! strigară voioase celelalte fete şi se repeziră toate la marginea balconului, pe când Fleur-de-Lys, cu gândul la răceala logodnicului ei, le urma agale, iar acesta, simţindu-se uşurat de faptul că întâmplarea pune capăt unei convorbiri plicticoase, porni spre fundul încăperii, cu aerul mulţumit al unui ostaş ieşit din serviciu.

Şi totuşi, să te afli la ordinele frumoasei Fleur-de-Lys era un lucru încântător şi drăgălaş, cel puţin aşa i se păruse lui altădată;

dar, încetul cu încetul, căpitanul se plictisise; perspectiva unei apropiate căsătorii îl răcea tot mai mult, din zi în zi. De altfel, căpitanul avea o fire nestatornică şi, trebuie să spunem, un gust cam vulgar. Deşi de obârşie foarte nobilă, el adunase sub haina militară cam multe apucături de răcan. Îndrăgea crâşma şi toate ale ei. Nu se simţea la larg decât printre cuvinte grosolane, glume ostăşeşti, femei uşoare şi succese uşoare. Şi totuşi primise în familie o brumă de educaţie şi oarecare maniere; dar cutreierase prea de tânăr ţara, se înrolase prea de tânăr în armată, şi lustrul de gentilom se ştergea zi de zi sub aspra frecătură a centurii lui de jandarm. Deşi dintr-un rest de respect omenesc, o mai vizita din când în când pe Fleur-de-Lys, căpitanul se simţea, din două motive, stingherit în casa ei; mai întâi, pentru că, risipindu-şi într-una dragostea prin tot felul de locuri, mai păstrase foarte puţină pentru ea; apoi, pentru că în mijlocul atâtor femei mândre, îngrijite şi decente, tremura neîncetat ca nu cumva gura lui obişnuită cu sudălmile să nu-şi dea drumul pe neaşteptate şi să scape vreo vorbă de cârciumă. Vă închipuiţi ce s-ar fi întâmplat atunci!

Altminteri, toate acestea se amestecau la el cu mari pretenţii de eleganţă în gesturi, în îmbrăcăminte şi în ţinută. Puneţi-le laolaltă cum veţi putea. Eu nu sunt decât povestitor.

Căpitanul stătea deci de câteva minute, gândind sau negândind, rezemat de pervazul sculptat al căminului, când Fleur-de-Lys se întoarse pe neaşteptate spre el şi-i vorbi. La urma urmei biata fată nu era supărată din toată inima pe el.

— Dragă vere, nu ne-ai vorbit dumneata despre o ţigăncuşă pe care ai salvat-o din mâinile a vreo doisprezece tâlhari, acum două luni, pe când patrulai noaptea?

— Cred că da, dragă verişoară, răspunse căpitanul.

— Poate că ea e ţigăncuşa care dansează în faţa catedralei, continuă Fleur-de-Lys. Hai să vezi dacă o recunoşti, dragă vere Phoebus.

În drăgălaşa ei invitaţie de-a veni lângă ea şi în grija de a-i rosti numele străbătea o tainică dorinţă de împăcare. Căpitanul Phoebus de Châteaupers (căci pe el îl are cititorul sub ochi, de la începutul acestui capitol) se apropie agale de balcon.

— Iată, îi spuse Fleur-de-Lys, punându-şi cu duioşie mâna pe braţul lui, priveşte-o pe micuţa care dansează colo, în mijlocul cercului aceluia. E ţiganca dumitale?

Phoebus privi şi spuse:
— Da, o recunosc după capră.
— Oh, ce căpriţă drăguţă! exclamă Amelotte, împreunându-şi palmele de admiraţie.
— O fi având coarnele de aur adevărat? întrebă Bérangère.
Fără să mişte din jilţul ei, doamna Aloïse luă cuvântul:
— Nu cumva e una din ţigăncile sosite anul trecut prin Poarta Gibard?
— Mamă, spuse cu blândeţe Fleur-de-Lys, poarta se numeşte acum Poarta Infernului.
Domnişoara de Gondelaurier ştia cât de neplăcut îi era căpitanului felul învechit de a vorbi al maică-sii. Într-adevăr, el şi începuse să rânjească, mormăind printre dinţi:
— Poarta Gibard! Poarta Gibard! Ca să-l treacă pe-acolo pe regele Carol al VI-lea!
— Naşă, exclamă Bérangère, ai cărei ochi veşnic neastâmpăraţi se înălţaseră deodată spre vârful turlelor catedralei Notre-Dame, cine o fi bărbatul acela înveşmântat în negru care se află colo sus?
Toate fetele ridicară ochii. Într-adevăr, un bărbat stătea rezemat de ultima balustradă a turlei dinspre nord, care dă spre Grève. Era un preot. I se desluşeau clar veşmântul şi faţa rezemată în palme. De altfel, bărbatul stătea nemişcat ca o statuie, cu privirea aţintită spre piaţă. Avea în el ceva din neclintirea unui uliu care a descoperit un cuib de vrăbii şi îl priveşte.
— E domnul arhidiacon de Josas, spuse Fleur-de-Lys.
— Ai ochi buni dacă îl recunoşti de-aici! observă tânăra Gaillefontaine.
— Cum se mai uită la mica dansatoare! adăugă Diane de Christeuil.
— Să se ferească ţiganca, spuse Fleur-de-Lys, căci el nu iubeşte Egiptul.
— Păcat că omul ăsta o priveşte aşa, adăuga Amelotte de Montmichel, căci fata dansează minunat.
— Dragă vere, Phoebus, spuse deodată Fleur-de-Lys. Fiindcă o cunoşti pe ţigăncuşă, fă-i semn să se urce aici. O să ne amuze.
— Da, da! se bucurară fetele, bătând din palme.
— Dar e curată nebunie, răspunse Phoebus. Ea m-a uitat, fără doar şi poate, iar eu nu ştiu măcar cum o cheamă. Totuşi,

domniţelor, fiindcă doriţi, am să încerc.

Şi, aplecându-se peste balustrada balconului, începu să strige:

— Fetiţo!

În clipa aceea dansatoarea nu bătea în tambură.

Ea întoarse capul spre locul de unde venea chemarea. Privirea ei strălucitoare se aţinti asupra lui Phoebus. Fata se opri brusc.

— Fetiţo! repetă căpitanul şi-i făcu semn cu degetul să vină.

Fata îl mai privi o clipă, apoi se roşi ca şi cum o flacără i s-ar fi urcat în obraji şi, luându-şi tamburina sub braţ, porni, printre spectatorii miraţi, spre poarta casei unde o chema Phoebus. Mergea cu paşi lenţi, clătinându-se, şi cu privirea tulbure a unei păsări care se supune fascinaţiei unui şarpe.

Câteva clipe mai târziu, tapiseria de la uşă se ridică şi ţiganca se ivi în pragul camerei, roşie, zăpăcită, abia suflând, cu ochii ei mari privind în podea şi neîndrăznind să facă un pas.

Bérangère bătu din palme.

În acest timp, dansatoarea stătea nemişcată în pragul uşii. Apariţia ei produse un efect ciudat asupra grupului de fete. Nu încape îndoială că un vag şi nedesluşit instinct de a place frumosului ofiţer le însufleţea pe toate odată, că splendida uniformă era ţinta tuturor cochetăriilor şi că, de când se afla el de faţă, exista între ele o oarecare rivalitate secretă, înăbuşită, pe care abia dacă şi-o mărturiseau în sinea lor, dar care izbucnea totuşi în fiecare clipă în gesturile şi în cuvintele lor. Cu toate acestea, cum fetele erau toate cam la fel de frumoase, luptau cu arme egale şi fiecare putea să spere că va învinge. Sosirea ţigăncii rupse brusc echilibrul acesta. Fata era de-o frumuseţe atât de neobişnuită, încât în clipa când se ivi în pragul încăperii păru că răspândeşte acolo un fel de lumină proprie. În spaţiul mai restrâns al camerei, în cadrul sever al draperiilor şi al pereţilor îmbrăcaţi în lemn, ţiganca era cu mult mai frumoasă şi mai strălucitoare decât în piaţa publică. Părea o flacără adusă de la lumină la întuneric. Nobilele domnişoare fură uluite, fără voia lor. Şi fiecare se simţi într-un fel lovită în frumuseţea ei. De aceea frontul lor de luptă – să ni se ierte expresia – se schimbă imediat, fără să-şi spună un cuvânt una alteia. Domnişoarele se înţelegeau de minune. Instinctele femeilor se înţeleg şi răspund mai repede decât inteligenţa bărbaţilor. Sosise o duşmancă: toate simţeau asta şi se uneau între ele. O picătură de vin e de ajuns ca să înroşească un pahar plin cu apă; pentru ca un întreg

grup de femei frumoase să fie stăpânit de o anumită stare de spirit e de ajuns să sosească în mijlocul lor o femeie şi mai frumoasă – mai ales când se află acolo un bărbat.

De aceea primirea făcută ţigăncii fu uimitor de rece. Fetele o priviră de sus până jos, apoi se priviră, şi-atâta fu de ajuns. Se înţeleseseră între ele. Între timp, noua venită aştepta să i se vorbească şi era atât de emoţionată, încât nu îndrăznea să ridice ochii.

Căpitanul rupse primul tăcerea.

— Pe cuvântul meu, exclamă el cu înfumurarea-i prostească, iată o fiinţă încântătoare! Ce părere ai, dragă verişoară?

Observaţia aceasta, pe care un admirator mai delicat ar fi făcut-o măcar în şoaptă, nu era menită să împrăştie geloziile femeieşti aflate la pândă în faţa ţigăncii.

Cu o dulceagă afectare plină de dispreţ, Fleur-de-Lys îi răspunse căpitanului:

— Nu-i urâtă.

Celelalte fete şuşoteau între ele.

În sfârşit, doamna Aloïse, la fel de geloasă şi ea, fiindcă era geloasă pentru fiica ei, îi spuse dansatoarei:

— Apropie-te, fetiţo.

— Apropie-te, fetiţo, repetă cu o comică demnitate Bérangère, care-i ajungea până la şold.

Ţiganca înaintă spre nobila doamnă.

— Frumoasă copilă, rosti Phoebus cu emfază, făcând şi el câţiva paşi spre ea, nu ştiu dacă am suprema fericire de a fi recunoscut de dumneata…

Ea îl întrerupse cu un zâmbet şi o privire nespus de dulce şi-i spuse:

— Oh, da…

— Are memorie bună, observă Fleur-de-Lys.

— Nu, zău, continuă Phoebus, ai şters-o repede în seara aceea. Nu cumva te sperii de mine?

— Oh, nu! zise ţiganca.

În tonul cu care acest *„oh, nu!”* fusese rostit după *„oh, da!”* exista ceva de nedescris, care o jigni pe Fleur-de-Lys.

— În locul dumitale, frumoasa mea, mi-ai lăsat un tâlhar destul de urât, chior şi cocoşat, un clopotar al episcopului, mi se pare, continuă căpitanul, a cărui limbă se dezlega când vorbea cu o fată de pe stradă. Mi s-a spus că ar fi bastardul unui

arhidiacon şi diavol prin născare. Are un nume hazliu, îl cheamă Quatre-Temps, Pâques-Fleuries, Mardi-Gras, sau mai ştiu eu cum! Numele unei sărbători la care se trag clopotele, în sfârşit! Vasăzică îndrăznea să te fure, ca şi cum ai fi fost făcută pentru paracliseri! Asta e prea de tot! Ce naiba avea cu dumneata cucuveaua aia? Hai, spune!

— Nu ştiu, răspunse ea.

— Auzi neobrăzare! Un clopotar să fure o fată, ca un viconte! Un mojic să vâneze pe-ascuns vânatul gentilomilor! Asta e ceva rar. Altminteri, a plătit-o scump. Jupân Pierrat Torterue e cel mai aspru rândaş din câţi au ţesălat vreodată un bădăran, şi ţi-aş spune, dacă poate să te bucure, că pielea clopotarului dumitale i-a trecut frumuşel de tot prin mâini.

— Bietul om! spuse fata, în mintea căreia cuvintele acestea reînviau scena de la stâlpul infamiei.

Căpitanul izbucni în râs.

— Pe toţi dracii! Iată o milă la fel de nelalocul ei pe cât e o pană sub coada unui porc! Să fiu burtos ca un papă, dacă… (Dar se opri brusc.) Iertaţi-mă, domniţelor! Cred că era să scap o prostie.

— Vai, domnule! făcu Gaillefontaine.

— Îi vorbeşte pe limba ei fiinţei acesteia! adăugă cu jumătate glas Fleur-de-Lys, a cărei ciudă creştea tot mai mult.

Şi ciuda nu i se domoli deloc când îl văzu pe căpitan, încântat de ţigancă şi, mai ales, de sine însuşi, răsucindu-se pe călcâie şi repetând cu o galanterie grosolană, naivă şi soldăţească:

— Frumoasă fată, pe sufletul meu!

— E îmbrăcată destul de sălbatic, spuse Diane de Christeuil, râzând ca să-şi arate dinţii.

Părerea aceasta fu ca o rază de lumină pentru celelalte: le arăta punctul slab al ţigăncii. Neputând să se lege de frumuseţe, domnişoarele se năpustiră asupra îmbrăcămintei ei.

— Adevărat, fetiţo, zise domnişoara de Montmichel. De unde ai învăţat să vânturi aşa străzile, cu umerii goi şi fără jabou?

— Are o fustă scurtă de te sperie, adăugă domnişoara de Gaillefontaine.

— Draga mea, continuă Fleur-de-Lys, destul de înţepată, au să te ia sergenţii pentru cordonul dumitale aurit.

— Fetiţo, fetiţo, urmă domnişoara de Christeuil, cu un zâmbet necruţător, dacă ţi-ai pune cuviincios o mânecă peste braţ,

soarele ţi l-ar arde mai puţin.

Era, într-adevăr, un spectacol demn de-un spectator mai inteligent decât Phoebus, să vezi cum tinerele acestea frumoase, cu limbile lor înveninate şi iritate, şerpuiau, lunecau şi se zvârcoleau în jurul dansatoarei străzilor. Toate erau necruţătoare şi graţioase. Şi toate îi scotoceau şi-i scormoneau, pline de răutate, cu ajutorul cuvintelor, sărmana şi neobişnuita îmbrăcăminte făcută din paiete şi zorzoane. Râsetele, ironiile, umilinţele nu se mai isprăveau. Batjocurile, bunăvoinţa dispreţuitoare şi privirile pline de răutate plouau peste ţigancă. Ai fi zis că ai în faţă câteva tinere doamne romane care se distrau înfigând ace de aur în sânul vreunei sclave frumoase. Ai fi zis că vezi nişte elegante ogarce dând târcoale, cu nările larg deschise şi cu ochii sclipitori, vreunei biete căprioare de pădure, pe care privirea stăpânului le împiedică s-o sfâşie.

Căci, la urma urmei, ce putea însemna pentru fetele acestea de neam o biată dansatoare din piaţă? Ele nu păreau deloc să ţină seama că se afla şi ea acolo; şi în faţa ei, adresându-se chiar ei, vorbeau despre ea cu glas tare ca despre ceva destul de murdar, destul de josnic şi destul de drăguţ.

Ţiganca nu era nesimţitoare la înţepăturile acestea de ac. Din când în când o roşeaţă de ruşine, un fulger de mânie îi aprindea ochii şi obrajii; un cuvânt de dispreţ părea că-i şovăie pe buze şi, dispreţuitoare, făcea mutrişoara pe care cititorul i-o cunoaşte; dar tăcea. Neclintită, îşi aţintise asupra lui Phoebus privirea-i resemnată, tristă şi blândă. Iar în privirea aceasta se mai afla şi fericire, şi duioşie. Ai fi zis că ţiganca se stăpânea ca să nu fie alungată.

Cât despre Phoebus, el râdea şi-i ţinea parte ţigăncii, cu un amestec de obrăznicie şi de milă.

— Lasă-le să vorbească, fetiţo! repeta el, sunându-şi pintenii de aur. Nici vorbă, rochia ta e cam neobişnuită şi cam sălbatică, dar, încântătoare cum eşti, ce-ţi pasă?

— Doamne! exclama blonda Gaillefontaine, înălţându-şi gâtul de lebădă şi zâmbind amar. Văd că domnii arcaşi din escorta regelui se aprind uşor după ochii frumoşi ai ţigăncilor.

— De ce nu? spuse Phoebus.

La răspunsul acesta, aruncat cu nepăsare de căpitan ca o piatră pierdută la care nici nu te uiţi măcar cum cade, Colombe începu să râdă, ca şi Diane, ca şi Amelotte, ca şi Fleur-de-Lys,

căreia i se ivi totodată o lacrimă în ochi.

La cuvintele Colombei de Gaillefontaine, ţiganca îşi coborâse privirea în pământ, dar auzindu-l pe Phoebus, o ridică strălucind de bucurie şi de mândrie şi-o aţinti din nou asupra lui. În clipa aceea era nespus de frumoasă.

Bătrâna doamnă, care privea scena, se simţi ofensată şi nu pricepu nimic.

— Sfântă Fecioară! strigă ea deodată. Ce se mişcă acolo, la picioare? Ah, dobitoc afurisit!

Era capra, care, venită în căutarea stăpânei şi repezindu-se spre ea, îşi încurcase mai întâi coarnele în maldărul de stofă pe care veşmintele nobilei doamne îl grămădea peste picioarele domniei sale când stătea jos.

Întâmplarea întrerupse discuţia de până atunci. Fără să spună un cuvânt, ţiganca îşi liberă capra.

— Oh, iată căpriţa cu copite de aur! strigă Bérangère, sărind în sus de bucurie.

Ţiganca se lăsă în genunchi şi-şi rezemă obrazul de capul mângâietor al căpriţei. Ai fi zis că-i cerea iertare că o părăsise aşa.

Între timp, Diane se plecase la urechea Colombei.

— Ei, Doamne! Cum de nu m-am gândit mai devreme. E ţigăncuşa cu capra. Se zice că e vrăjitoare, iar despre capră se spune că ştie să facă nişte năzbâtii foarte miraculoase.

— Atunci, spuse Colombe, să ne distreze şi capra, la rândul ei, şi să facă vreo minune.

Diane şi Colombe se adresară cu însufleţire ţigăncii:

— Hai, fetiţo, pune-ţi capra că facă vreo minune.

— Nu vă înţeleg, răspunse dansatoarea.

— Un miracol, ceva de magie, o vrăjitorie, în sfârşit.

— Nu mă pricep. Şi începu să mângâie căpriţa drăgălaşă, repetând: Djali! Djali!

În clipa aceea, Fleur-de-Lys observă o punguţă de piele brodată, prinsă la gâtul caprei.

— Ce-i asta? o întrebă ea pe ţigancă.

Ţiganca îşi ridică ochii mari spre ea şi răspunse cât se poate de serioasă:

— E taina mea.

„Tare aş vrea să ştiu care ţi-o fi taina”, gândi Fleur-de-Lys.

În acest timp, bătrâna doamnă se ridică, prost dispusă:

— Ascultă, ţiganco, dacă nici tu, nici capra n-aveţi de gând să ne dansaţi, ce mai căutaţi aici?

Fără să-i răspundă, ţiganca se îndreptă încet spre uşă. Dar, cu cât se apropia de uşă, cu atât îşi încetinea pasul. Părea că un magnet invincibil o reţine acolo. Deodată ea îşi întoarse spre Phoebus ochii scăldaţi în lacrimi şi se opri.

— Pe Dumnezeul meu! exclamă căpitanul. Nu se pleacă aşa. Întoarce-te şi dansează-ne ceva. Ascultă, frumoaso, cum te cheamă?

— Esmeralda, spuse dansatoarea fără să-şi ia ochii de la el.

La auzul acestui nume ciudat, un hohot de râs izbucni în rândul tinerelor fete.

— Grozav nume pentru o domnişoară! exclamă Diane.

— Vezi bine că-i vrăjitoare, sări şi Amelotte.

— Draga mea, nu cumva ţi-au pescuit părinţii numele acesta în cazanul de botez? spuse solemn doamna Aloïse.

Între timp, încă de câteva minute, fără să fie observată, Bérangère atrăsese căpriţa, cu o pricomigdală, într-un colţ al încăperii. Cât ai clipi, se împrieteniseră la toartă amândouă. Curioasă, fetiţa desprinsese săculeţul de la gâtul caprei, îl deschise şi golise pe covor conţinutul: un alfabet, cu fiecare literă scrisa separat pe o plăcuţă de lemn de merişor. De îndată ce jucărelele acelea se aflară pe covor, copila văzu cu mirare cum capra, care săvârşea fără doar şi poate una din minunile ei, începu să tragă cu copita de aur anumite litere şi să le aranjeze, împingându-le uşurel într-o anumite ordine. După scurt timp se ivi un cuvânt pe care căpriţa părea învăţată să-l scrie, într-atât de puţin şovăi la alcătuirea lui. Iar Bérangère exclamă deodată, împreunându-şi palmele de admiraţie:

— Naşă Fleur-de-Lys, uite ce-a făcut capra!

Fleur-de-Lys dădu fuga acolo şi tresări. Literele aranjate pe podea formau cuvântul:

PHOEBUS

— Capra a scris asta? întrebă ea cu glas schimbat.

— Da, naşă, răspunse Bérangère.

Cu neputinţă să te îndoieşti: copila nu ştia să scrie.

„Iată-i taina!” gândi Fleur-de-Lys.

Între timp, la strigătul fetiţei, toată lumea alergase într-acolo, şi mama, şi fetele, şi ţiganca, şi ofiţerul.

Ţiganca văzu nerozia făcută de capră. Şi mai întâi se înroşi, apoi păli şi începu să tremure ca o vinovată în faţa căpitanului, care o privea cu un zâmbet satisfăcut şi mirat.

— Phoebus! şuşoteau fetele, uimite. E numele căpitanului!

— Ai o memorie nemaipomenită! îi spuse Fleur-de-Lys ţigăncii, care rămăsese împietrită. Apoi, izbucni în plâns. Oh! bâigui ea, îndurerată, ascunzându-şi faţa în frumoasele-i palme. E o vrăjitoare!

Dar un glas şi mai amar încă îi spunea din adâncul inimii: „E o rivală!”

Apoi se prăbuşi pe podea, leşinată.

— Fata mea! Fata mea! strigă îngrozită doamna Aloïse. Pleacă de-aici, ţigancă afurisită!

Esmeralda îşi adună cât ai clipi nenorocoasele litere, îi făcu semn lui Djali şi ieşi printr-o uşă, în timp ce Fleur-de-Lys era dusă prin alta.

Rămas singur, căpitanul Phoebus şovăi o clipă între cele două uşi, apoi o porni după ţigancă.

II – Din care se vede că un preot şi un filozof sunt două fiinţe deosebite

Preotul pe care fetele îl văzuseră sus în turla dinspre nord, aplecat către piaţă şi privind atent dansul ţigăncii, era într-adevăr arhidiaconul Claude Frollo.

Cititorii n-au uitat chilia misterioasă pe care arhidiaconul şi-o rezervase în turla aceea. (În treacăt fie spus, nu ştiu dacă nu e cumva aceeaşi chilie al cărei interior mai poate fi văzut şi astăzi printr-o, mică lucarnă pătrată, deschisă spre răsărit, la înălţimea unui stat de om, pe platforma de unde se înalţă turlele: o văgăună, acum goală, pustie şi dărăpănată, ai cărei pereţi prost tencuiţi sunt astăzi împodobiţi *ici-colo* cu câteva gravuri proaste şi îngălbenite înfăţişând nişte faţade de catedrale. Presupun că văgăuna aceasta e locuinţă de lilieci şi de păianjeni laolaltă şi că, prin urmare, în ea se duce un dublu război de exterminare a muştelor.)

În fiecare zi, cu un ceas înainte de apusul soarelui, arhidiaconul urca scara turlei şi se închidea în chilie, unde petrecea uneori nopţi întregi. În ziua aceea, tocmai când, ajuns în faţa uşii scunde a văgăunii, vâra în broască cheiţa complicată

pe care o purta totdeauna la el într-o pungă de piele atârnată de şold, un sunet de tamburină şi de castaniete îi izbi auzul. Sunetul venea din piaţa catedralei. Chilia, după cum am mai spus, nu avea decât o lucarnă spre partea din spate a bisericii. Claude Frollo scoase grăbit cheia şi, o clipă mai târziu, se afla în vârful turlei, în poziţia sumbră şi reculeasă în care îl zăriseră domniţele.

Stătea acolo, grav, neclintit, privind absorbit şi dus pe gânduri. Avea la picioare întreg Parisul, cu miile de săgeţi ale clădirilor şi cu orizontul lui circular de coline domoale, cu fluviul care şerpuieşte pe sub poduri şi cu mulţimea care unduieşte pe străzi, cu norul de fum ieşit din hornuri, cu lanţul muntos al acoperişurilor care strânge catedrala Notre-Dame în ochiurile lui dese de năvod. Dar în tot oraşul acesta, arhidiaconul nu privea decât un punct al caldarâmului: piaţa din faţa catedralei; iar în toată mulţimea aceasta, nu privea decât un chip: al ţigăncii.

Ar fi fost greu de spus ce fel de privire era aceasta şi de unde izvora flacăra care ţâşnea dintr-însa. Era o privire fixă, şi totuşi plină de tulburare şi de tumult. Iar după desăvârşita imobilitate a întregului său corp, abia scuturat când şi când de-un fior involuntar, ca un copac în vânt, după înţepeneala coatelor sale, ce păreau mai de marmură decât balustrada de care se rezemau, după zâmbetul împietrit care îi schimonosea obrazul, ai fi zis că în Claude Frollo numai ochii mai erau vii.

Ţiganca dansa. Îşi răsucea tamburina cu vârful degetelor, o arunca în aer dansând sarabande provensale, sprintenă, uşoară, voioasă, fără să simtă greutatea privirii cumplite ce i se prăvălea de-a dreptul în creştet.

În jurul ei mişuna mulţimea; din când în când, un bărbat gătit cu o cazacă galbenă şi roşie silea spectatorii să se aşeze în cerc, apoi se instala pe-un scaun la câţiva paşi de dansatoare şi lua capul caprei pe genunchi. Bărbatul acesta părea să fie însoţitorul ţigăncii. De la înălţimea unde se afla, Claude Frollo nu putea să-i distingă trăsăturile.

Din clipa când arhidiaconul dădu cu ochii de necunoscut, atenţia păru că i se împarte între dansatoare şi el, iar faţa i se întunecă şi mai mult. Deodată, Claude Frollo se ridică şi un tremur îi străbătu tot trupul.

— Ce-i cu bărbatul ăsta? rosti el printre dinţi. Doar am văzut-o totdeauna singură!

Apoi se afundă în bolta întortocheată a scării în spirală şi

coborî. Trecând prin faţa uşii de la camera clopotelor, văzu un lucru care îl uimi: îl văzu pe Quasimodo, care, aplecat la una din deschiderile streşinilor de ardezie ce seamănă cu nişte enorme jaluzele, privea şi el în piaţă. Cocoşatul era adâncit într-o contemplare atât de profundă, încât nu observă trecerea tatălui său adoptiv. Ochiul lui sălbatic avea o expresie neobişnuită. Privirea îi era fermecată şi blândă.

— Ciudat lucru! murmură Claude. Oare pe ţigancă o priveşte aşa?

Şi continuă să coboare. După câteva minute, îngrijoratul arhidiacon ieşi în piaţă prin poarta din josul turlei.

— Ce s-a făcut ţiganca? întrebă el, amestecându-se într-un grup de spectatori adunaţi la sunetul tamburinei.

— Habar n-am, îi răspunse unul din vecini. A dispărut. Cred că s-a dus să danseze un fandango în casa din faţă, unde a fost chemată.

În locul ţigăncii, pe acelaşi covor ale cărui arabescuri dispăreau mai adineauri sub desenul capricios al dansului, arhidiaconul nu-l văzu decât pe omul roşu şi galben, care, pentru a-şi aduna şi el câţiva gologani, se plimba în jurul cercului, cu coatele lipite de şolduri, cu capul dat pe spate, cu faţa roşie, cu gâtul întins şi ţinând un scaun între dinţi. De scaun, legase o pisică împrumutată de o vecină şi care miorlăia groaznic.

— Sfântă Fecioară! exclamă arhidiaconul în momentul când saltimbancul, leoarcă de sudoare, trecu pe dinaintea lui, cu piramida formată de scaun şi de pisică. Ce face acolo maestrul Pierre Gringoire?

Vocea aspră a arhidiaconului îl emoţionă într-adevăr pe bietul om, încât îl făcu să-şi piardă echilibrul, cu piramidă cu tot, iar scaunul şi pisica se prăbuşiră de-a valma peste spectatori, în mijlocul unor huiduieli nesfârşite.

Probabil că maestrul Pierre Gringoire (căci el era) ar fi trebuit să dea socoteală, deloc plăcută, vecinei cu pisica, de asemenea şi tuturor feţelor lovite şi zgâriate din preajmă, dacă nu s-ar fi grăbit să profite de învălmăşeală ca să se refugieze în catedrală, unde Claude Frollo îi făcuse semn să-l urmeze.

Catedrala era sumbră şi pustie. Zidurile navei se cufundaseră în beznă, iar candelele capelelor păreau a fi stele, într-atât se întunecaseră bolţile. Numai fereastra cea mare în formă de roză, de pe faţadă, ale cărei mii de culori erau scăldate de-o rază

orizontală de soare, strălucea în întuneric ca un amestec de diamante şi-şi răsfrângea la celălalt capăt al navei spectrul ei orbitor.

După ce făcură câţiva paşi înăuntrul catedralei, dom Claude se rezemă de un stâlp şi-l privi fix pe Gringoire. Dar nu de privirea aceasta se temea Gringoire, ruşinat că fusese surprins de un om serios şi savant într-un costum de paiaţă. Căutătura preotului n-avea nimic batjocoritor şi ironic; era gravă, liniştită şi pătrunzătoare. Arhidiaconul rupse cel dintâi tăcerea.

— Vino aici, maestre Pierre. Ai să-mi explici o mulţime de lucruri. Mai întâi, cum se face că n-ai mai fost văzut de vreo două luni şi că te găseşte omul la răspântii, într-o ţinută grozavă, zău aşa, pe jumătate galbenă, pe jumătate roşie, ca un măr de Caudebec?

— Messire, spuse jalnic Gringoire, îmbrăcămintea mea e într-adevăr de râs şi mă vedeţi în ea mai ruşinat decât ar fi o mâţă cu o tiugă în cap. Nu e deloc bine, îmi dau seama, să-i expun pe domnii sergenţi la a lovi cu bastoanele, sub bluza asta, humerusul unui filozof pitagorician. Dar ce vreţi, cucernice maestre? De vină e vechiul meu surtuc, care la începutul iernii m-a părăsit ca un laş, sub pretext că nu mai ţine şi că are nevoie să se odihnească în coşul vreunui culegător de zdrenţe. Ce să fac? Civilizaţia n-a ajuns încă până acolo, încât să poţi umbla gol puşcă, aşa cum dorea bătrânul Diogene. Mai adăugaţi şi faptul că bătea un vânt ca de gheaţă şi că nu în luna ianuarie poţi încerca cu succes să îndemni omenirea către pasul acesta nou. Şi-atunci mi s-a înfăţişat bluza asta. Am luat-o şi-am lepădat vechea mea boarfă neagră, care, pentru un hermetic ca mine, era foarte puţin ermetic închisă. Iată-mă deci în veşminte de saltimbanc, ca Sfântul Genest. Ce vreţi? E o eclipsă. Doar şi Apolo a păzit porcii lui Admet.

— Frumoasă meserie ţi-ai luat! spuse arhidiaconul.

— Recunosc, maestre, că e mai bine să filozofezi şi să poetizezi, să sufli flacăra în cuptor sau s-o primeşti din cer, decât să ţii pisici în echilibru. De aceea, când mi-aţi vorbit, am fost la fel de nătâng ca un măgar în faţa unei frigări. Dar ce vreţi maestre? Trebuie să trăieşti în fiecare zi şi, pentru un flămând, o bucată de brânză de Brie preţuieşte mai mult decât cele mai frumoase versuri alexandrine. Iar eu am făcut pentru prinţesa Marguerite de Flandre vestitul epitalam pe care îl ştiţi, şi oraşul

nu mi-l plăteşte, sub cuvânt că nu era grozav, ca şi cum ai putea să dai pentru doi gologani o tragedie de Sofocle. Aşa că era să crăp de foame. Din fericire, am fost ceva mai tare în ceea ce priveşte falca, şi i-am spus fălcii ăsteia: „Fă tururi de forţă şi de echilibru, hrăneşte-te singură. *Ale te ipsam*.” Câţiva calici, care mi-au devenit prieteni buni, m-au învăţat douăzeci de feluri de tururi herculeene, şi-acum, în fiecare seară, le dau dinţilor mei pâinea pe care şi-au câştigat-o în timpul zilei, cu sudoarea frunţii mele. La urma urmei, *concedo*, recunosc şi eu că e o tristă întrebuinţare a facultăţilor mele intelectuale şi că omul nu e făcut să-şi trăiască viaţa bătând în tamburǎ şi muşcând scaune. Dar, cucernice maestre, nu ajunge numai să-ţi trăieşti viaţa, trebuie s-o şi câştigi.

Dom Claude asculta în tăcere. Deodată, ochii lui înfundaţi în orbite căpătară o expresie atât de ageră şi de pătrunzătoare, încât Gringoire se simţi, ca să zicem aşa, scotocit până în fundul sufletului de privirea aceasta.

— Foarte bine, maestre Pierre, dar cum se face că eşti acum în tovărăşia dansatoarei acesteia din Egipt?

— Pe legea mea! spuse Gringoire. Păi ea e nevasta mea şi eu sunt bărbatul ei.

Privirea întunecată a preotului se aprinse.

— Ai făcut asta, nenorocitule? strigă el, apucând cu furie braţul lui Gringoire. Te-a uitat Dumnezeu până într-atât, încât să pui mâna pe fata asta?

— Pe locul meu, din rai, monseniore, răspunse Gringoire, tremurând din tot trupul, vă jur că nu m-am atins niciodată de ea, dacă asta vă nelinişteşte.

— Atunci ce tot vorbeşti de bărbat şi de nevastă? întrebă preotul.

Gringoire se grăbi să-i înşire cât mai pe scurt cu putinţă tot ce cititorul ştie, aventura de la Curtea Miracolelor şi căsătoria cu urciorul spart. De altfel, căsătoria aceasta părea că nu avusese încă niciun rezultat şi că în fiecare seară ţiganca îl lipsea de noaptea nunţii, ca şi în prima zi.

— E un necaz, încheie el, dar de vină e faptul că am avut ghinionul să mă însor cu o fecioară.

— Ce vrei să spui? întrebă arhidiaconul, care se liniştise treptat în timpul povestirii.

— E destul de greu de explicat, răspunse poetul. E o

superstiţie. După câte mi-a spus un tâlhar bătrân, care la noi e numit ducele de Egipt, nevastă-mea e copil găsit, sau pierdut, ceea ce e totuna. Ea poartă la gât o amuletă care, pe cât se spune, o s-o ajute într-o bună zi să-şi regăsească părinţii, dar care şi-ar pierde virtutea dacă fata şi-ar pierde-o şi ea pe-a ei. Aşa se face că rămânem amândoi foarte virtuoşi.

— Deci, întrebă Claude, a cărui frunte se însenina din ce în ce, dumneata, maestre Pierre, crezi că niciun bărbat nu s-a apropiat de făptura aceasta?

— Păi, dom Claude, ce vreţi să-i facă un bărbat unei superstiţii? Ea asta are în cap. Eu socot că e lucru rar, fără doar şi poate, cuminţenia ei de călugăriţă, păstrată cu îndârjire printre ţigăncuşe, atât de uşor de momit. Dar ea e ocrotită de trei lucruri: de ducele de Egipt, care a luat-o în paza lui, sperând poate s-o vândă; întregul ei trib, care o respectă nemaipomenit, ca pe o Sfântă Fecioară, şi de un anume pumnal mititel purtat totdeauna de tâlhăriţă la ea, în vreun colţişor, în ciuda ordinelor justiţiei, şi pe care-l scoate la iveală de cum o strângi de mijloc. E o adevărată viespe, zău aşa!

Arhidiaconul nu-l mai slăbi pe Gringoire cu întrebările.

După părerea lui Gringoire, Esmeralda era o fiinţă inofensivă şi fermecătoare, frumoasă, în afară de mutrişoara aceea pe care obişnuia s-o facă; o fată naivă şi pasionată, necunoscând încă nimic şi entuziasmându-se de orice, necunoscând încă deosebirea dintre un bărbat şi o femeie, nici chiar în vis; nebună de felul ei, mai ales după dans, zgomot şi aer liber; un fel de femeie-albină, cu aripi invizibile la picioare şi trăind într-un vârtej neîntrerupt. Firea aceasta şi-o datora vieţii rătăcitoare pe care o dusese dintotdeauna. Gringoire izbutise să afle că, de mic copil, ea străbătuse Spania şi Catalonia, până în Sicilia; ba chiar credea că fusese dusă, de şatra ţiganilor din care făcea parte, în regatul Algerului, ţară situată în Ahaia, care Ahaia se mărgineşte pe de o parte cu mica Albanie şi cu Grecia, şi pe de alta cu Marea Siciliilor, care e drumul spre Constantinopol. Ţiganii, spunea Gringoire, erau vasalii regelui Algeriei, în calitatea lui de şef al naţiei maurilor albi. Lucru sigur e că Esmeralda venise în Franţa pe când era încă foarte mică, prin Ungaria. Din toate ţările acestea, fata adusese frânturi de dialecte ciudate, de cântece şi de idei stranii, care făceau ca limbajul să-i fie la fel de împestriţat ca şi costumul pe jumătate parizian, pe jumătate

african. De altfel, locuitorii cartierelor prin care colinda o iubeau pentru veselia, pentru drăgălăşenia, pentru vioiciunea, pentru dansurile şi pentru cântecele ei. Fata era încredinţată că în tot oraşul o urăsc doar două persoane, despre care vorbea adeseori cu groază: pustnica de la Tour-Roland, o pustnică bătrână, care avea nu ştiu ce împotriva ţiganilor şi care o blestema pe biata dansatoare de câte ori trecea pe sub fereastra chiliei, şi-un preot, care, de câte ori o întâlnea, îi arunca priviri şi cuvinte îngrozitoare. Faptul acesta de pe urmă îl tulbură pe arhidiacon, dar Gringoire nu prea dădu atenţie tulburării lui, într-atât cele două luni fuseseră suficiente ca să-i facă pe uşuraticul poet să uite amănuntele neobişnuite ale serii când o întâlnise pe ţigancă şi amestecul arhidiaconului în toate acestea. În rest, mica dansatoare nu se temea de nimic; ea nu ghicea viitorul, şi asta o ferea de procesele de magie, atât de des intentate ţigăncilor. Şi-apoi, Gringoire îi ţinea loc de frate, dacă nu de soţ. La urma urmei, filozoful suporta foarte răbdător căsătoria aceasta platonică. Oricum, avea zilnic un adăpost şi-o pâine. În fiecare dimineaţă, el pleca dintre vagabonzi, cel mai adesea cu ţiganca, şi-o ajuta să-şi adune pe la răspântii recolta de gologănaşi; şi în fiecare seară reintra cu ea sub acelaşi acoperiş, o lasă să se încuie în odăiţa ei şi dormea somnul drepţilor. La urma urmei, spunea el, ducea o viaţă foarte plăcută şi foarte prielnică reveriei. Şi-apoi, în suflet şi în conştiinţă, filozoful nu prea era sigur că ar fi tare îndrăgostit de ţigancă. Şi capra îi era aproape la fel de dragă. Capra era un animal încântător, blând, inteligent, spiritual, o capră savantă.

Nimic mai obişnuit în evul mediu decât animalele acestea savante, de care lumea se minuna grozav, şi din pricina cărora, adeseori, stăpânii lor ajungeau să fie arşi pe rug. Totuşi vrăjitoriile caprei cu copite aurite erau mici şotii nevinovate. Gringoire i le explică arhidiaconului, pe care amănuntele acestea păreau că-l interesează nespus de mult. În majoritatea cazurilor, era de ajuns să-i întinzi caprei tamburina într-un anumit fel sa să obţii de la ea giumbuşlucul dorit. Căpriţa fusese dresată de ţigancă, al cărei talent pentru asemenea minunăţii era atât de mare, încât ea avusese nevoie doar de două luni ca s-o înveţe să scrie cu litere mobile cuvântul *Phoebus*.

— *Phoebus*! spuse preotul. De ce *Phoebus*?

— Habar n-am, răspunse Gringoire. O fi vreun cuvânt pe care

ea îl crede înzestrat cu vreo virtute magică şi tainică. Fata îl repetă adesea în şoaptă, când se crede singură.

— Eşti sigur că e un cuvânt, şi nu un nume? întrebă Claude, străpungându-l cu privirea.

— Numele cui? spuse poetul.

— Ce ştiu eu? replică preotul.

— Iată ce-mi închipui eu, messire: ţiganii ăştia cred niţeluş în Zoroastru şi adoră soarele. De aici, Phoebus.

— Nu mi se pare chiar atât de limpede ca dumitale, maestre Pierre.

— La urma urmei, ce importanţă are? N-are decât să şi-l mormăie cât vrea pe Phoebus al ei. Lucru sigur e că Djali mă iubeşte aproape la fel de mult cât o iubeşte pe ea.

— Cine-i Djali?

— Capra.

Arhidiaconul îşi duse mâna la bărbie şi păru că se gândeşte o clipă. Deodată se întoarse brusc spre Gringoire.

— Şi îmi juri că nu te-ai atins de ea?

— De cine? întrebă Gringoire. De capră?

— Nu, de femeie.

— De nevastă-mea? Vă jur că nu.

— Rămâi adeseori singur cu ea?

— În fiecare seara, câte o oră întreagă.

Dom Claude se încruntă.

— *Oh! Oh! Solus cum sola non cogitabuntur orare Pater noster*[2].

— Pe sufletul meu, aş putea să spun şi Pater, şi Ave Maria, şi *Credo in Deum patrem omnipotentem*, fără ca ea să-mi dea multă atenţie decât dă o găină unei biserici.

— Jură-mi pe pântecele mamei tale, repetă arhidiaconul cu violenţă, că n-ai atins făptura asta nici cu vârful degetului?

— Aş putea jura şi pe capul tatălui meu, căci cele două lucruri au multe raporturi între ele. Dar, cucernice maestre, daţi-mi voie să pun şi eu o întrebare.

— Vorbeşte, domnule.

— Ce vă interesează toate astea?

Faţa palidă a arhidiaconului se făcu roşie ca obrajii unei fete. Dom Claude rămase o clipă tăcut, apoi răspunse, vădit încurcat:

---

[2] Singuri, un bărbat şi o femeie nu se gândesc să rostească *Tatăl nostru.* (lat.).

— Ascultă, maestre Pierre Gringoire. După câte ştiu, nu eşti încă afurisit de biserică. Eu mă interesez de dumneata şi-ţi vreau binele. Dar cel mai mic contact cu ţiganca asta a diavolului te-ar face sluga Satanei. Ştii că totdeauna trupul duce sufletul la pierzanie. Nenorocire ţie, dacă te apropii de femeia asta! Asta-i tot.

— Am încercat odată, spuse Gringoire, scărpinându-se la ureche. Era în prima zi, dar m-am înţepat.

— Ai avut atâta neobrăzare, maestre Pierre?

Şi fruntea preotului se întunecă iar.

— Altă dată, continuă poetul, zâmbind, am privit prin gaura cheii, înainte de-a mă culca, şi-am văzut cea mai delicioasă femeie în cămaşă care a făcut vreodată să scârţâie chingile vreunui pat sub piciorul ei gol.

— Du-te dracului! strigă preotul, cu o privire cumplită, şi, împingându-l de umeri pe Gringoire, care îl privea uimit, se afundă cu paşi mari sub cele mai întunecate arcade ale catedralei.

III – Clopotele

Din dimineaţa aceea petrecută la stâlpul infamiei, vecinilor catedralei începu să li se pară că înflăcărarea cu care Quasimodo suna clopotele se răcise foarte mult. Mai înainte auzeai clopotele cu orice prilej, lungi cântări care ţineau de la prima slujbă până la ultima parte a vecerniei, game bogate plimbate pe clopotele mici, pentru vreo cununie, pentru vreun botez, şi amestecându-se în aer ca o broderie din toate felurile de sunete fermecătoare. Bătrâna catedrală, vibrantă şi sonoră, trăia într-o neîntreruptă veselie a clopotelor. Simţeai neîncetat în ea prezenţa unui duh al zgomotului şi al toanei care cânta prin toate gurile acestea de aramă. Acum, duhul parcă pierise; catedrala părea mohorâtă şi ai fi zis că prefera să tacă. Sărbătorile şi înmormântările îşi aveau dangătul lor simplu, uscat şi gol, doar cât cerea ritualul, nimic mai mult. Din zgomotul dublu pe care îl face o biserică, orga înăuntru, clopotul în afară, rămânea numai orga. Ai fi zis că nu mai există muzician în clopotniţe. Şi totuşi, Quasimodo se mai afla acolo. Ce se petrecuse în el? Ruşinea şi deznădejdea stâlpului infamiei îi mai dăinuiau oare în fundul inimii, loviturile de bici ale schingiuitorului i se mai răsfrângeau necontenit în

suflet, tristeţea unei asemenea purtări faţă de el stinsese oare totul, până şi patima pentru clopote? Sau Sfânta Fecioară îşi găsise o rivală în inima clopotarului de la Notre-Dame, iar clopotul cel mare împreună cu cele paisprezece surioare ale lui erau neglijate pentru ceva mai plăcut şi mai frumos?

În acel binecuvântat an 1482, se nimeri ca Buna Vestire să cadă într-o marţi 25 martie. În ziua aceea aerul era atât de pur şi de uşor, încât Quasimodo simţi că-i mai revine puţin dragostea pentru clopote. El se urcă deci în turla dinspre nord, pe când, jos, paracliserul deschidea larg uşile catedralei, care erau pe-atunci nişte uriaşe panouri de lemn trainic acoperite cu piele, ţintuite cu ghinturi mari de fier aurit şi încadrate cu sculpturi „*prea nefiresc alcătuite*”.

Ajuns în cuşca de sus a clopotelor, Quasimodo privi un timp, clătinând trist din cap, cele şase clopotniţe, ca şi cum l-ar fi supărat ceva străin care i s-ar fi strecurat în inimă, între ele şi el. Dar când le puse în mişcare, când simţi ciorchinele de clopote mişcându-se sub mâna lui, când văzu, căci nu auzea, octava palpitantă urcând şi coborând pe scara aceasta sonoră, ca o pasăre care saltă din creangă în creangă, când diavolul-muzică, demonul care scutură un mănunchi strălucitor de *strette*, de triluri, şi de arpegii, puse stăpânire pe bietul surd, atunci el se simţi iar fericit, uită totul, şi inima care îi creştea de bucurie făcu să-i înflorească obrazul.

Quasimodo se mişca de colo-colo, bătea din palme, alerga de la o funie la alta, îi însufleţea cu vocea şi cu gestul pe cei şase cântăreţi, ca un şef de orchestră care dă ghes unor virtuoşi inteligenţi.

— Hai, spunea el, hai Gabrielle! Revarsă-ţi sunetul în piaţă. Azi e zi de sărbătoare. Thibault, nu fi leneş! Încetineşti bătaia. Hai, hai, mişcă-te! Ai ruginit, leneşule? Aşa-i bine! Repede, repede, să nu se vadă limba. Surzeşte-i, ca pe mine. Aşa, Thibault, dă-i înainte! Guillaume! Guillaume! Tu eşti cel mai mare, şi Pasquier e cel mai mic, dar Pasquier merge cel mai bine. Pun rămăşag că cine ascultă îl aude mai bine decât pe tine. Bine, bine, Gabrielle draga mea! Tare, mai tare! Hei, ce faceţi acolo, sus, voi amândouă, Vrăbiilor? Nu vă văd iscând nici cel mai mic zgomot. Ce-i cu ciocurile alea de aramă care parcă ar căsca, atunci când trebuie să cânte? La lucru! Azi e Buna Vestire. Afară e un soare frumos. Şi clopotele trebuie să sune frumos. Sărmane Guillaume!

Ai obosit de tot, dragul meu!

Quasimodo era ocupat să-şi îndemne clopotele, care săltau toate şase pe întrecute şi-şi clătinau crupele lucioase ca nişte catârce spaniole puse la ham şi îmboldite când şi când de îndemnurile surugiului.

Deodată, lăsând privirea să-i alunece printre solzii cei mari de ardezie care acoperă la o anumită înălţime zidul perpendicular al clopotniţei, văzu în piaţă o fată gătită ciudat, care se oprise şi întindea pe jos un covoraş; văzu o capră care se aşeză pe covoraş; văzu apoi un grup de spectatori făcând cerc în jurul fetei. Priveliştea aceasta îi schimbă brusc firul gândurilor şi-i împietri elanul muzical, aşa cum un suflu de aer împietreşte răşina topită. Quasimodo se opri, se întoarse cu spatele la clopote şi se ghemui după streaşina de ardezie, aţintindu-şi asupra dansatoarei privirea aceea visătoare, duioasă şi blândă care îl mai mirase odată pe arhidiacon. În acest timp, clopotele uitate se stinseră brusc, toate odată, spre marea dezamăgire a iubitorilor de dangăte care ascultau cu evlavie, de pe Pont-au-Change, clopotele şi care plecară uimiţi, cum pleacă un câine căruia îi arăţi un os şi-i dai o piatră.

IV – ÁNÁΓKH

Într-o frumoasă dimineaţă a aceleiaşi luni martie, cred că sâmbătă 29, în ziua Sfântului Eustaţiu, pe când se îmbrăca, tânărul nostru prieten, studentul Joan Frollo du Moulin, observă că pantalonii, care conţineau punga, nu mai scoteau niciun sunet metalic:

— Biată pungă! spuse el, scoţând-o din buzunar. Cum, niciun gologan?! Zarurile, ulcelele cu bere şi Venus ţi-au spintecat burta fără milă! Cât eşti de goală, de zbârcită şi de moale! Parcă ai fi sânul unei furii! Vă întreb, messer Cicero şi messer Seneca, ale căror cărţi scorojite le văd zăcând pe lespezile pardoselii, la ce-mi foloseşte că ştiu, mai bine decât un şef al monetăriei sau decât un jidov de pe Pont-au-Changeurs, că un scud de aur cu coroană valorează treizeci şi cinci de monede a douăzeci de soli şi opt dinari parizieni fiecare, şi că un scud cu semilună valorează treizeci şi şase de monede a douăzeci şi cinci de soli şi şase dinari de Tours fiecare, dacă n-am o para chioară s-o joc pe-un şase-şase! Oh, consule Cicero, dintr-o asemenea pacoste nu

poţi ieşi cu perifraze, cu *quemadmodum*[3] şi cu *verurn enim vero*[4]!

Şi se îmbrăcă, mâhnit. Dar, pe când îşi lega încălţămintea, îi veni o idee pe care mâi întâi o respinse; totuşi ideea îi reveni, şi Jehan îşi îmbrăcă jiletca pe dos, semn vădit al unei puternice lupte lăuntrice. În sfârşit, îşi trânti fără milă boneta de pământ şi exclamă:

— N-are decât! Fie ce-o fi! O să mă duc la frate-meu. O să m-aleg cu o morală, dar şi cu un taler.

Apoi îşi îmbrăcă grăbit haina cu umerii îmblăniţi, îşi culese boneta de pe jos şi ieşi ca un disperat.

Peste câteva clipe mergea în jos pe strada Harpe, spre Cité. Trecând prin faţa străzii Huchette, mireasma frigăruilor admirabile, care se învârteau într-una, îi gâdilă aparatul olfactiv şi-l făcu să dăruiască o privire drăgăstoasă ciclopicului birt cu grătar, care i-a smuls într-o bună zi cizmarului Calatagirone patetica exclamaţie: *Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda*[5]! Dar Jehan n-avea cu ce lua masa şi, oftând adânc, se înfundă sub gangul de la Petit-Châtelet, uriaşă dublă-treflă de turnuri masive care păzea intrarea în Cité.

Şi nu zăbovi măcar cât să arunce o piatră, în treacăt, cum era obiceiul, în nefericita statuie a lui Périnet Leclerc, cel ce dăduse pe mâna englezilor Parisul lui Carol al VI-lea, crimă pe care efigia lui, cu faţa strivită de bolovani şi mânjită de noroi, a ispăşit-o vreme de trei veacuri în colţul străzilor Harpe şi Buci, ca la un etern stâlp al infamiei.

După ce traversă Petit-Pont şi străbătu strada Neuve-Sainte-Geneviève, Jehan de Molendino se pomeni în faţa catedralei Notre-Dame. Şi-atunci îl cuprinse iar şovăiala, făcându-l să se plimbe câteva clipe în jurul statuii domnului Légris, repetându-şi cu adâncă nelinişte: „Morala e sigură, talerul e îndoielnic!”

Oprind un paracliser care tocmai ieşea din mânăstire, îl întrebă:

— Unde e domnul arhidiacon de Josas?

— Cred că e în chilia sa din turlă, spuse paracliserul, şi nu vă sfătuiesc să-l deranjaţi acolo, dacă nu veniţi cumva din partea cuiva de rangul papei sau al majestăţii sale regale.

---

[3] Prin ce mijloc? După cum. (lat.).

[4] Da, în adevăr. (lat.).

[5] Într-adevăr, aceste birturi cu grătar sunt un lucru minunat. (ital.).

Jehan îşi plesni palmele:

— Drace! Iată un prilej minunat să văd faimoasa chilie cu vrăjitorii!

Îndemnat de gândul acesta, trecu hotărât pe sub portiţa neagră şi începu să urce scara în spirală a Sfântului Gilles, care duce la etajele superioare ale turlei. „Am să văd! îşi spunea el în drum. Pe coşuleţele Sfintei Fecioare! Ciudată mai trebuie să fie chilia asta, pe care cucernicul meu frate o tăinuieşte ca pe *pudendum*-ul[6] său! Se zice că aprinde în ea cuptoare diavoleşti şi că arde la foc mare piatra filozofală. La dracu! Mă doare-n cot de piatra filozofală şi mi-ar plăcea mai mult să găsesc pe plita lui o omletă din ouă de Paşti cu slănină decât cea mai mare piatră filozofală din lume!”

Ajuns pe galeria colonetelor, Jehan stătu să răsufle o clipă şi înjură scara nesfârşită, pomenind mii de căruţe cu diavoli, apoi începu iar să urce, trecând prin uşa îngustă a turlei dinspre nord, astăzi interzisă publicului. La câtăva vreme după ce depăşise cuşca clopotelor, dădu peste un mic palier aşezat într-o întăritură laterală a zidului, iar sub boltă văzu o uşă joasă, în ogivă, căreia meterezul scobit în faţă, în peretele circular al scării, lăsa să i se vadă broasca uriaşă şi puternica armătură de fier. Cei care ar avea astăzi curiozitatea să viziteze uşa aceasta o pot recunoaşte după următoarea inscripţie, săpată în litere albe pe zidul negru: O ADOR, PE CORALIE, 1829. SEMNAT UGÈNE. *„Semnat”* face parte din text.

— Uf! exclamă studentul. Fără îndoială că-i aici.

Cheia se afla în broască. Uşa era la un pas. El o împinse încetişor şi-şi vârî capul prin deschizătură.

Cititorul a răsfoit admirabilele lucrări ale lui Rembrandt, acest Shakespeare al picturii. Printre atâtea gravuri minunate, există mai ales o acvaforte care îl înfăţişează, după cum se presupune, pe doctorul Faust, şi pe care nu poţi s-o priveşti fără să rămâi uimit. Gravura reprezintă o chilie întunecoasă. În mijlocul ei se află o masă cu nişte obiecte respingătoare, capete de mort, sfere, alambicuri, compasuri, pergamente hieroglifice. Doctorul stă în faţa mesei, îmbrăcat în mantia lui largă, fără mâneci; pe cap poartă o bonetă îmblănită, trasă până la sprâncene. Nu i se vede decât jumătate din trup. Aproape ridicat în jilţul său uriaş, sprijinindu-şi de masă pumnii crispaţi, doctorul Faust priveşte cu

---

[6] Cele de care te ruşinezi. (lat.).

spaimă şi curiozitate un mare cerc luminos, format din litere magice, ce străluceşte pe peretele din fund ca spectrul solar în camera neagră. Soarele acesta cabalistic pare că tremură în faţa ochilor şi umple semiobscuritatea chiliei cu scânteierea lui misterioasă. Priveliştea e îngrozitoare şi frumoasă.

Ceva destul de asemănător chiliei lui Faust înfăţişă şi privirii lui Jehan când el îşi vârî capul prin uşa întredeschisă. Şi aici se afla o odăiţă întunecoasă şi abia luminată. Se aflau şi aici un fotoliu mare, o masă mare, compasuri, alambicuri, schelete de animale spânzurate de tavan, o sferă rostogolindu-se pe podea, hipocefali de-a valma cu borcane în care tremurau foiţe de aur, capete de mort puse pe pergamente împestriţate cu guri şi litere, manuscrise mari, îngrămădite şi deschise fără pic de milă pentru colţurile fragile ale pergamentelor, în sfârşit, toate gunoaiele ştiinţei şi pretutindeni, peste harababura aceasta, praf şi pânze de păianjen; dar nu exista niciun cerc luminos, niciun doctor în extaz privind strălucitoarea viziune, aşa cum vulturul priveşte soarele.

Cu toate acestea, chilia nu era pustie. Aşezat într-un jilţ şi aplecat peste masă, stătea un bărbat. Jehan, către care bărbatul se afla întors cu spatele, nu putea să-i vadă decât umerii şi partea dinapoi a craniului, dar nu-i fu greu să recunoască ţeasta cheală, căreia natura îi făcuse tonsura veşnică, de parcă ar fi vrut să marcheze printr-un simbol exterior irezistibila vocaţie clericală a arhidiaconului.

Jehan îşi recunoscu deci fratele. Dar uşa se deschisese atât de încet, încât dom Claude nu-i simţi prezenţa. Curiosul student profită de faptul acesta ca să poată examina în voie chilia. La stânga jilţului, sub lucarnă, se afla un cuptor larg, pe care nu-l observase de la prima ochire. Raza de lumină intrată prin lucarnă străbătea o pânză de păianjen rotundă, care îşi desena cu mult gust vitraliul în ogiva ochiului de geam, iar în centrul lui stătea neclintită insecta-arhitect, ca un butuc al roţii aceleia de dantelă. Pe cuptor erau îngrămădite de-a valma tot felul de vase, de fiole, vase de gresie, retorte de sticlă şi serpentine de alambic. Oftând, Jehan observă că printre ele nu se afla nicio tigaie de gătit. „Frumoasă colecţie de cratiţe!” gândi el.

De altfel, în cuptor nu era foc, şi părea chiar că nu mai fusese încins de multă vreme. Într-un ungher, printre ustensilele de alchimie, Jehan observă o mască de sticlă, pe care, fără îndoială,

o folosea arhidiaconul ca să-şi ferească faţa când prepara vreo substanţă periculoasă. Alături zăceau nişte foale la fel de prăfuite, a căror parte de sus purta incrustate în aramă cuvintele acestea: SPIRA, SPERA.

După moda hermeticilor, pe pereţi se mai aflau numeroase alte inscripţii, unele scrise cu cerneală, altele zgâriate cu un vârf de metal. Altminteri, litere gotice, ebraice, greceşti şi latine, amestecate de-a valma, inscripţiile întinzându-se la întâmplare unele peste altele, cele mai proaspete ştergându-le pe cele mai vechi, şi toate încurcate unele în altele ca firele unui mărăciniş, ca suliţele într-o bătălie. Acolo se afla, într-adevăr, un amestec destul de confuz al tuturor filozofiilor, al tuturor gândurilor, al tuturor înţelepciunilor omeneşti. Ici-colo, câte una ieşea la iveală printre celelalte, cum iese drapelul printre lăncii. Cel mai adesea vedeai scurte devize latineşti sau greceşti, aşa cum le formula atât de bine evul mediu: *Unde? Inde? Homo homini monstrum. Astra, castra, nomen, numen*[7]. *Μέγα βιβλίον μέγα χαχόν*[8]. *Sapere aude*[9]. *Fiat ubi vult*[10] etc.; uneori câte un cuvânt lipsit de orice sens aparent: *Ἀναγκοφαγία* care ascundea poate vreo aluzie amară la viaţa de mânăstire, alteori o simplă maximă de disciplină clericală formulată într-un hexametru reglementar: *Coelestem dominum, terrestrem dicite domnum*[11]. Se mai aflau, de asemenea, *passim*[12] grimoare ebraice, din care Jehan, destul de slab şi la greacească, nu înţelegea nimic; pretutindeni totul era străbătut de stele, de chipuri de oameni sau de animale şi de triunghiuri ce se întretăiau, ceea ce făcea ca pereţii mâzgăliţi ai chiliei să semene şi mai mult cu nişte foi de hârtie pe care o maimuţă ar fi plimbat o pană plină cu cerneală.

De altfel, întreaga chilie avea un aspect general de părăsire şi dărăpănare, iar starea proastă a ustensilelor lăsa să se bănuiască faptul că alte preocupări îl distrăgeau încă de multă vreme pe maestru de la lucrările lui.

Totuşi, maestrul, aplecat peste un manuscris enorm,

---

[7] De unde? De acolo? Omul e monstru faţă de om. Stele, tabără, nume, înclinaţie. (lat.).

[8] Carte mare, porcărie mare. (gr. veche).

[9] Cutează să gândeşti. (lat.).

[10] Suflă unde vrea. (lat.).

[11] Tatăl ceresc îl veţi avea stăpân pe pământ. (lat.).

[12] Ici şi acolo.

împodobit cu picturi ciudate, părea frământat de o idee care-i tulbura mereu meditaţiile. Cel puţin aşa socoti Jehan, auzindu-l cum exclamă, cu pauzele unui visător care gândeşte cu glas tare.

— Da, Manu spune şi Zoroastru ne învaţă că soarele se naşte din foc şi luna din soare. Focul e sufletul marelui tot. Atomii lui elementari se revarsă şi curg neîncetat asupra lumii în curenţi nesfârşiţi. La punctul unde curenţii aceştia se întretaie pe cer se produce lumina; la punctele de întretăiere în pământ, ei produc aur. Lumina, aurul, acelaşi lucru. Foc în stare concretă. Diferenţa de la vizibil la palpabil, de la fluid la solid, pentru aceeaşi substanţă, de la abur la gheaţă, şi nimic mai mult. Acestea nu sunt vise, sunt legea generală a naturii. Dar cum să faci ca să sustragi din ştiinţă taina acestei legi generale? Cum? Lumina aceasta care îmi inundă palma e aur! Aceiaşi atomi dilataţi după o anumită lege, trebuie doar să-i condensezi după o altă lege anumită! Cum să faci? Unii s-au gândit să îngroape în pământ o rază de soare. Averroes, da, Averroes este, Averroes a îngropat una sub primul stâlp din stânga al sanctuarului coranului, în marea moschee de la Cordoba, dar cavoul nu va putea fi deschis ca să se constate dacă a reuşit operaţia decât peste opt mii de ani.

„Drace! îşi spune Jehan. Cam mult de aşteptat pentru un taler!”

— …Alţii au gândit că ar fi mai bine să opereze asupra unei raze venite din Sirius, continuă arhidiaconul, pierdut în gânduri. Dar e tare greu să obţii raza aceasta pură, din cauza prezenţei simultane a altor stele care se amestecă şi ele în ea. Flamel socoteşte că e mai simplu să operezi asupra focului terestru. Flamel! Ce nume predestinat, *Flamma!* Da, focul. Iată tot. Diamantul e în cărbune, aurul în foc. Dar cum să-l scoţi de-acolo? Magiştrii afirmă că există anumite nume femeieşti care au un farmec atât de dulce şi de misterios, încât e de ajuns să le rosteşti în timpul operaţiei… Să citim ce spune Manu: „Acolo unde femeile sunt onorate, divinităţile sunt vesele, iar acolo unde sunt dispreţuite, zadarnic te mai rogi lui Dumnezeu. Gura unei femei e totdeauna neprihănită; ea e o apă curgătoare, o rază de soare. Numele unei femei trebuie să fie plăcut, dulce, imaterial, să se termine cu vocale lungi şi să se asemene cuvintelor de binecuvântare”. Da, înţeleptul are dreptate; într-

adevăr, Maria, Sofia, Esmeral… Blestem! Mereu gândul acesta!

Şi închise cartea, cu violenţă.

Arhidiaconul îşi trecu mâna peste frunte ca să alunge parcă gândul care îl obseda. Apoi luă de pe masă un cui şi un ciocănaş pe a cărui coadă erau pictate ciudat nişte litere cabalistice.

— De câtăva vreme, spuse el, zâmbind amar, dau greş în toate experienţele mele! Ideea fixă mă stăpâneşte şi-mi pângăreşte creierul ca o treflă de foc. N-am putut măcar să descopăr taina lui Cassiodor, a cărui lampă ardea fără fitil şi fără ulei. Şi e un lucru simplu totuşi.

— Drace! îşi şopti Jehan în barbă.

— …O singură şi nefericită idee, continuă preotul, e de ajuns deci să-l facă pe un om slab şi nebun! Oh, cum ar mai râde de mine Claude Pernelle, ea care n-a putut nicio clipă să-l abată pe Nicolas Flamel de la marea lui operă! Cum?! Ţin în mână ciocanul lui Zechiel! La fiecare lovitură pe care temutul rabin, în fundul chiliei lui, o dădea în cuiul acesta, cu ciocanul acesta, unul dintre duşmanii osândiţi de el, de s-ar fi aflat şi la două mii de leghe, se înfunda de-un cot în pământul care îl înghiţea. Însuşi regele Franţei a intrat până la genunchi în pavajul Parisului, fiindcă a ciocănit prosteşte, într-o seară, la uşa taumaturgului. Astea s-au petrecut acum aproape trei veacuri. Ei bine, eu am ciocanul şi cuiul, şi în mâinile mele sunt amândouă nişte unelte la fel de obişnuite ca un ciocan în mâna unui fierar. Şi totuşi nu trebuie decât să regăsesc cuvântul magic pe care îl rostea Zeichel când lovea în cuiul lui.

„O nimica toată!” gândi Jehan.

— Hai să încercăm, continuă arhidiaconul cu însufleţire. Dacă reuşesc, am să văd scânteia albastră ţâşnind din capătul cuiului. *Emen hetan! Emen hetan!* Nu e asta. *Sigeani! Sigeani!* Deschidă cuiul acesta mormânt pentru oricine poartă numele de Phoebus! … Blestem! Mereu, din nou, veşnic aceeaşi idee!…

Şi aruncă mânios ciocanul. Apoi se prăbuşi în aşa fel în jilţ şi pe masă, încât Jehan nu-l mai putu vedea de după uriaşul spătar. Timp de câteva minute, studentul nu-i mai zări decât pumnul crispat convulsiv pe o carte. Deodată, dom Claude se ridică, luă un compas şi săpă tăcut pe perete, în litere capitale, acest cuvânt grecesc:

ÁNÁΓKH

„Frate-meu e nebun, îşi spuse Jehan în sinea lui. Ar fi fost mult mai simplu să scrie *Fatum*[13]. Doar nu e toată lumea obligată să ştie greceşte."

Arhidiaconul se aşeză din nou în jilţ şi-şi prinse fruntea în palme, ca un bolnav care îşi simte capul greu şi înfierbântat.

Studentul îşi privi cu mirare fratele. El, care îşi deschidea inima tuturor, el, care nu respecta pe lume decât legea cea bună a naturii, el, care lăsa patimile să i se scurgă prin înclinaţii şi la care lacul marilor emoţii era totdeauna secat, într-atât de vajnic îi croia în fiecare dimineaţă noi şanţuri de scurgere, el nu ştia cu câtă furie dospeşte şi fierbe marea aceasta a patimilor omeneşti când i se refuză orice ieşire, nu ştia cum se adună ea, cum se umflă, cum se revarsă, cum sapă inima, cum izbucneşte în gemete lăuntrice şi în cutremurări tainice, până când îşi năruie digurile şi îşi sparge albia. Învelişul auster şi glacial al lui Claude Frollo, suprafaţa aceasta rece a virtuţii povârnite şi inaccesibile îl înşelase totdeauna pe Jehan. Voiosul student nu se gândise niciodată la toată lava clocotitoare, furioasă şi profundă aflată sub fruntea de zăpadă a Etnei.

Nu ştim dacă Jehan îşi dădu pe loc seama de toate acestea, dar, oricât de uşuratic era, el înţelese că văzuse ceea ce n-ar fi trebuit să vadă, că surprinsese sufletul fratelui său mai mare într-una din atitudinile lui cele mai secrete şi că nu trebuia ca arhidiaconul să-şi dea seama de asta. Văzând că dom Claude stă la fel de încremenit ca la început, Jehan îşi trase încetişor capul şi făcu puţin zgomot îndărătul uşii, ca un om care soseşte şi-şi anunţă sosirea.

— Intră! strigă din chilie arhidiaconul. Te aşteptam. Am lăsat dinadins cheia în uşă. Intră, maestre Jacques.

Studentul intră, curajos. Arhidiaconul, căruia o asemenea vizită nu-i era plăcută în locul acela, tresări în jilţ.

— Cum! Tu eşti, Jehan?

— Numele meu începe tot cu J, spuse studentul, arătându-şi faţa roşie, obraznică şi veselă.

Pe chipul lui dom Claude se aşternu o expresie severă:

— Ce cauţi aici?

— Frate, răspunse studentul, silindu-se să ia o înfăţişare cuviincioasă, cucernică şi modestă şi răsucindu-şi boneta în mâini, cu un aer de nevinovăţie, am venit să-ţi cer…

---

[13] Soartă, fatalitate. (lat.).

— Ce?

— Câteva sfaturi, de care am mare nevoie.

Jehan nu îndrăzni să adauge cu glas tare: „Şi câţiva bani, de care am şi mai mare nevoie”. Sfârşitul acesta al frazei rămase nerostit.

— Domnule, spuse arhidiaconul cu un ton rece, sunt foarte nemulţumit de dumneata.

— Vai! suspină studentul.

Dom Claude făcu un sfert de rotire cu jilţul şi-l privi ţintă pe Jehan:

— Îmi pare bine că te văd.

Începutul era de temut. Jehan se pregăti pentru o lovitură tare.

— Jehan, primesc zilnic plângeri împotriva ta. Ce înseamnă încăierarea în care l-ai bătut cu ciomagul pe micul viconte Albert de Ramonchamp?…

— Oh! zise Jehan. O nimica toată! Un ticălos de paj care se distra gonindu-şi calul prin băltoace ca să-i stropească cu noroi pe studenţi!

— Şi ce-i cu Mahiet Fargel, căruia i-ai sfâşiat roba? continuă arhidiaconul. *Tunicam dechiraverunt*, cum sună plângerea.

— Ei! făcu Jehan. O biată pelerinuţă de Montaigu! Ce importantă are!

— Plângerea spune *tunicam* şi nu *cappettam*. Ştii latineşte?

Jehan nu răspunse.

— Da, urmă preotul, clătinând din cap, iată unde au ajuns studiile şi literele în ziua de azi. Limba latină abia dacă e înţeleasă, limba siriacă e necunoscută, limba greacă e atât de nesuferită, încât nu-i socotit drept ignoranţă pentru cei mai savanţi dacă sar un cuvânt grecesc fără să-l citească, şi se spune: *Graecum est, non legitur*[14].

Studentul ridică cu hotărâre privirea.

— Domnule frate, îmi dai voie să-ţi tălmăcesc în franceză curată cuvântul grecesc scris pe perete?

— Care cuvânt?

— *ÁNÁΓKH*.

O uşoară roşeaţă înflori pe obrajii palizi ai arhidiaconului, ca rotocoalele de fum care vestesc tainicele zguduiri ale vulcanului. Studentul abia dacă o observă.

---

[14] Este pe greceşte, deci nu se citeşte. (lat.).

— Ei bine, Jehan, bâigui fratele mai mare, căznindu-se să vorbească, ce înseamnă cuvântul acesta?

— FATALITATE. Dom Claude redeveni palid şi studentul urmă cu nepăsare: Iar cuvântul care se află deasupra, scris de aceeaşi mână, *Άναγνεια*, înseamnă, *impuritate*. Vezi că se ştie greceşte?

Arhidiaconul continuă să tacă. Lecţia aceasta de greacă îl făcuse gânditor. Micul Jehan, care cunoştea toate şiretlicurile unui copil răsfăţat, socoti momentul favorabil ca să-şi rişte cererea.

Deci, cu un ton nespus de blând, începu:

— Bunul meu frate, mă urăşti oare într-atât, încât să mă priveşti crunt pentru câteva ticăloase de palme şi pumni împărţiţi în luptă dreaptă câtorva băieţi şi puştani, *quibusdam marmosetis?* Vezi, frăţioare Claude, că se ştie latineşte?

Dar toată ipocrizia aceasta alintătoare nu avu efectul obişnuit asupra fratelui mai vârstnic. Cerberul nu muşcă din turta de miere. Fruntea arhidiaconului nu se descreţi deloc.

— Unde vrei să ajungi? întrebă el pe un ton sec.

— Ei bine, să-ţi spun de-a dreptul. Iată! răspunse Jehan curajos. Am nevoie de bani.

La declaraţia aceasta neruşinată, faţa arhidiaconului luă pe deplin expresia pedagogică şi paternă.

— Ştii, domnule Jehan, că fieful nostru de Tirechappe nu aduce, punând laolaltă prestaţia anuală şi renta celor douăzeci şi una de case, decât treizeci şi nouă de livre, unsprezece soli şi şase dinari parizieni. E cu jumătate mai mult decât pe vremea fraţilor Paclet, dar nu e mult.

— Eu am nevoie de bani, spuse Jehan cu stoicism.

— Ştii că tribunalul a hotărât că cele douăzeci şi una de case cădeau în plin fief al episcopiei şi că nu vom putea răscumpăra omagiul acesta decât plătindu-i părintelui episcop două mărci de argint aurit în preţ de şase livre pariziene. Iar aceste două mărci, încă n-am izbutit să le agonisesc. Ştii doar.

— Ştiu că am nevoie de bani, repetă Jehan pentru a treia oară.

— Şi ce-ai vrea să faci cu ei?

Întrebarea aceasta făcu să licărească o rază de speranţă în ochii lui Jehan, care îşi reluă expresia pisicească şi dulceagă.

— Zău, dragă frate Claude, nu m-aş adresa dumitale cu intenţii rele. Nu-i vorba să fac pe craiul prin cârciumi, cu gologanii dumitale, şi nici să mă plimb pe străzile Parisului, gătit

în brocart de fir, cu lacheul meu, *cum meo laquasio*. Nu, frate, îmi trebuiesc bani pentru o faptă bună.

— Ce faptă bună? întreabă Claude, oarecum mirat.

— Doi prieteni de-ai mei vor să cumpere scutece şi îmbrăcăminte pentru copilul unei sărmane văduve care s-a călugărit. E vorba de-o milostenie. Totul o să coste trei florini, şi-aş vrea să dau şi eu partea mea.

— Cum îi cheamă pe cei doi prieteni ai tăi?

— Pierre l'Assommeur şi Baptiste Croque-Oisoni[15].

— Hm! făcu arhidiaconul. Iată două nume care se potrivesc cu o faptă bună pe cât s-ar potrivi o bombardă pe-un altar.

Nici vorbă că Jehan alesese cât se poate de prost numele celor doi prieteni. Dar el îşi dădu prea târziu seama de asta.

— Şi-apoi, continuă pătrunzătorul Claude, ce fel de îmbrăcăminte de copil e aceea care trebuie să coste trei florini? Şi asta pentru copilul unei călugăriţe? De când văduvele-călugăriţe au copilaşi încă în faşă?

Jehan rupse încă o dată gheaţa:

— Ei bine, da! Am nevoie de bani astă-seară, ca să mă duc s-o văd pe Isabeau la Thierrye, la Val-d'Amour!

— Ticălos spurcat! strigă preotul.

— *Ἀναγνεια*, spuse Jehan.

Citatul, pe care studentul îl împrumutase, poate din răutate, de pe peretele chiliei, avu un efect ciudat asupra preotului. El îşi muşcă buzele, şi mânia îi pieri sub roşeaţă.

— Pleacă de-aici! îi spuse el apoi lui Jehan. Aştept pe cineva.

Studentul mai încercă să facă un efort:

— Frate Claude, dă-mi măcar un franc, să mănânc.

— Unde ai ajuns la decretalele lui Gratian? îl întrebă dom Claude.

— Mi-am pierdut caietele.

— Unde ai ajuns cu literatura latină?

— Mi s-a furat exemplarul lui Horaţiu.

— Unde ai ajuns la Aristotel?

— Pe legea mea, frate! Care dintre părinţii bisericeşti au spus că rătăcirile ereticilor au avut dintotdeauna ca punct de reper mărăcinii metafizicii lui Aristotel? La naiba cu Aristotel! Nu vreau să-mi sfâşii credinţa în metafizica lui.

— Tinere, vorbi iar arhidiaconul, la ultima intrare a regelui

---

[15] Petro Ucigaşul şi Baptiste Crapă-Gâşte.

exista un gentilom, pe nume Philippe de Comines, care-şi purta deviza brodată pe valtrapul calului; aş vrea să cugeţi puţin la deviza aceasta: *Qui non laborat non manducet*[16].

Studentul rămase o clipă tăcut, cu degetul la ureche, cu privirea aţintită în podea şi cu o mutră cât se poate de necăjită. Deodată el se întoarse spre Claude, cu vioiciunea unei codobaturi.

— Aşadar, bunul meu frate, nu vrei să-mi dai un franc parizian, să-mi cumpăr o coajă de pâine de la un brutar?

— *Qui non laborat, non manducet*.

La răspunsul acesta al neînduplecatului arhidiacon, Jehan îşi ascunse faţa în palme, ca o femeie care plânge, şi strigă cu o expresie de deznădejde:

— *'Οτοτοτοτοτοτοϊ!*

— Ce înseamnă asta, domnule? întrebă Claude, mirat de năzbâtia lui.

— Ce să însemne? răspunse studentul, ridicând spre Claude ochii săi obraznici în care îşi vârâse pumnii ca să le împrumute roşeaţa plânsului. E pe greceşte! Un anapest de Eschil, care exprimă perfect durerea.

Şi spunând acestea, izbucni într-un hohot de râs atât de caraghios şi de nestăpânit, încât îl făcu să zâmbească şi pe arhidiacon. De vină era Claude, nici vorbă: de ce-l răsfăţase atâta pe băiat?

— Oh, bunul meu frate Claude, începu iar Jehan, încurajat de zâmbet, priveşte-mi încălţămintea găurită! Există oare pe lume coturni mai tragici decât încălţămintea a cărei pingea scoate limba?

Arhidiaconul îşi redobândi numaidecât asprimea dintâi.

— Am să-ţi trimit alta nouă. Dar nu bani.

— Măcar un frăncuţ parizian, frate, continuă Jehan, rugător. Am să-l învăţ pe de rost pe Gratian, am să cred sincer în Dumnezeu, am să fiu un adevărat Pitagora în ştiinţă şi virtute. Dar dă-mi un frănculeţ, rogu-te! Vrei să mă muşte foamea, cu gura ei care se află aici, căscată în faţa mea, mai neagră, mai plină de miasme, mai adâncă decât Tartarul sau decât nasul unui călugăr?

Dom Claude îşi clătină fruntea zbârcită:

— *Qui non laborat*...

---

[16] Cine nu munceşte, nu mănâncă. (lat.).

Jehan nu-l lăsă să termine.

— Ei bine, strigă el, ducă-se naibii! Trăiască veselia! Am să mă beţivesc, am să mă bat, am să sparg ulcelele şi-am să mă duc la femei!

Şi zicând acestea, dădu cu boneta de-a zvârlita în zid şi pocni din degete ca din castaniete.

Arhidiaconul îl privi cu un aer întunecat.

— Jehan, n-ai pic de suflet.

— În acest caz, după Epicurus, sunt lipsit de-un nu ştiu ce alcătuit din ceva care n-are nume.

— Jehan, trebuie să te gândeşti serios să te îndrepţi.

— Nu, zău, strigă studentul, privind când spre frate-său, când spre alambicurile cuptorului, vasăzică totul are coarne aici, şi ideile, şi sticlele!

— Jehan, te afli pe o pantă foarte alunecoasă. Ştii încotro mergi?

— La cârciumă! spuse Jehan.

— Cârciuma duce la stâlpul infamiei.

— E şi el un felinar ca oricare altul, şi poate că cu ăsta Diogene şi-ar fi găsit omul.

— Stâlpul infamiei duce la spânzurătoare.

— Spânzurătoarea e o cumpănă, cu un om la un capăt şi tot pământul la celălalt capăt. E frumos să fii om.

— Spânzurătoarea duce la iad.

— Iadul e un foc grozav.

— Jehan, Jehan, o s-o sfârşeşti rău.

— Dar am început-o bine.

În clipa aceea, pe scară se auzi zgomot de paşi.

— Tăcere! spuse arhidiaconul, ducându-şi degetul la buze. Iată-l pe maestrul Jacques. Ascultă, Jehan, adăugă el cu voce înceată, fereşte-te să vorbeşti vreodată despre ce ai să vezi şi ai să auzi aici. Ascunde-te repede sub cuptor şi nu sufla.

Studentul se ghemui sub cuptor. Acolo îi veni o idee fericită.

— Ascultă, frate Claude, dă un florin ca să nu suflu.

— Tăcere! Ţi-l făgăduiesc.

— Trebuie să mi-l dai.

— Atunci ia-i! spuse arhidiaconul, aruncând-i mânios punga.

Jehan se piti sub cuptor şi uşa se deschise.

V – Cei doi bărbaţi înveşmântaţi în negru

Personajul care intră avea o robă neagră şi o înfăţişare mohorâtă. Ceea ce-l izbi mai întâi pe prietenul nostru Jehan (care, după cum ne putem închipui, se aranjase în ungherul său în aşa fel, încât să poată vedea şi auzi totul, după bunul său plac) fu desăvârşita tristeţe a veşmântului şi a chipului acestui nou venit. Şi totuşi, pe faţa lui stăruia o oarecare blândeţe, dar o blândeţe de pisică sau de judecător, o blândeţe dulceagă. Omul era foarte cărunt, zbârcit, în vârstă cam de vreo şaizeci de ani, clipea din ochi, avea sprâncene albe, buza atârnând în jos şi palme mari. Când Jehan văzu că nu era decât atâta, adică pesemne vreun medic sau vreun magistrat, şi că omul avea nasul foarte depărtat de gură, semn de prostie, se ghemui din nou în văgăuna lui, supărat că avea să stea vreme îndelungată într-o poziţie atât de neplăcută şi cu nişte oameni deloc atrăgători.

În acest timp, arhidiaconul nici nu se ridicase măcar să-şi privească oaspetele. Îi făcuse semn să se aşeze pe-un scăunel aflat lângă uşă şi, după câteva clipe de tăcere care păreau să continue o meditaţie anterioară, îi spuse cu un ton oarecum ocrotitor:

— Bună ziua, maestre Jacques.

— Salut, maestre! răspunsese omul negru.

În cele două feluri de a rosti pe de o parte acel *maestre Jacques*, pe de altă parte acest *maestre*, prin excelenţă, exista diferenţa dintre monseniore şi domnule, dintre *domine* şi *domne*. Era vădit o întâlnire între un doctor şi un discipol.

— Ei bine, întrebă arhidiaconul, după o nouă tăcere pe care maestrul Jacques se feri s-o tulbure, ai reuşit?

— Vai, maestre, spuse celălalt, cu un zâmbet trist, suflu mereu. Cenuşă, câtă vrei. Dar niciun fir de aur.

Dom Claude făcu un gest de nerăbdare.

— Nu despre asta îţi vorbesc, maestre Jacques Charmolue, ci despre procesul vrăjitorului dumitale. Nu se numeşte oare Marc Cenaine, chelar la Curtea de conturi? Şi-a recunoscut magia? Ţi-a reuşit interogatoriul?

— Vai, nu! răspunse maestrul Jacques, cu acelaşi zâmbet trist. N-aveam mângâierea asta. Omul e ca de piatră. Chiar dacă l-am fierbe la Târgul Purceilor, tot n-ar mărturisi. Totuşi nu cruţăm nimic ca să ajungem la adevăr. E scos din balamale de pe acum.

Folosim toate ierburile Sfântului Ioan, cum spune bătrânul comic Plautus: *Adversum stimulos, laminas, crucesque, compedesque, nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias*[17]. Dar nimic nu ajută. Omul ăsta e teribil. Nu mai ştiu ce să fac.

— N-ai găsit nimic nou în casa lui?

— Ba da, maestre; scotocindu-i chimirul, am găsit pergamentul acesta. Sunt scrise pe el nişte cuvinte pe care nu le înţelegem. Domnul procuror civil Philippe Lheulier ştie totuşi un pic de ebraică, pe care a învăţat-o în procesul jidovilor de pe strada Kantersten, la Bruxelles.

Vorbind astfel, maestrul Jacques desfăşură un pergament.

— Dă-mi-l, spuse arhidiaconul.

Şi aruncând-şi privirea pe el, exclamă;

— Magie curată, maestre Jacques! *Emen hetan* e strigătul strigoilor când sosesc la sabat. *Per ipsum, et cum ipso, et în ipso*[18] e porunca prin care diavolul poate fi din nou zăvorât în iad. *Hax, pax, max*, e o formulă de medicină. O formulă împotriva muşcăturii de câine turbat. Maestre Jacques, dumneata eşti procuror al regelui la curtea bisericii; pergamentul acesta e ceva groaznic!

— O să punem din nou omul la tortură. Iată ce-am mai găsit la Marc Cenaine, adăugă maestrul Jacques, scotocindu-se din nou în pungă.

Şi scoase un vas de felul celor care acopereau cuptorul lui dom Claude.

— Ah! exclamă arhidiaconul. Un creuzet de alchimie.

— Mărturisesc, spuse maestrul Jacques, zâmbind timid şi stângaci, că l-am încercat pe cuptor, dar n-am izbutit mai mult decât cu al meu.

Arhidiaconul începu să cerceteze vasul.

— Ce-i gravat aici? *Och! Och!* Cuvântul care alungă puricii. Marc Cenaine e un ignorant! Cred şi eu că n-o să facă aur cu asta! E bun de pus în dormitorul de vară, şi-atâta tot!

— Fiindcă veni vorba de greşeli, zise procurorul regelui, tocmai am studiat portalul de jos, înainte de a intra. Sfinţia voastră e sigură că începutul lucrării de fizică figurează acolo, în

---

[17] Împotriva (vinovatului folosim) ţepii, fierul roşu, răstignirea pe cruce, lanţurile, vâna de bou, butucul, temniţa, jugul, cătuşele, juvăţul. (lat.).

[18] Prin el, cu el, în el. (lat.).

partea dinspre Hôtel-Dieu, şi că, din cele şapte siluete goale aflate la picioarele Sfintei Fecioare, aceea care are aripi la călcâie e Mercur?

— Da, răspunse preotul. Aşa scrie Augustin Nypho, doctorul italian; iar el avea un demon bărbos, care îl învăţa orice. De altfel, o să coborâm împreună şi-am să-ţi explic asta pe text.

— Mulţumesc, maestre, spuse Charmolue, înclinându-se până la pământ. Ah, uitam! Când doriţi să pun mâna pe mica vrăjitoare?

— Care vrăjitoare!

— Ţiganca pe care o ştiţi prea bine, cea care vine zilnic să danseze în piaţa din faţa catedralei, cu toată opreliştea tribunalului! Are o capră bântuită de necuratul, cu coarne de diavol, care citeşte, scrie, ştie matematici ca Picatrix, şi ne-ar fi de-ajuns numai ea ca să spânzurăm toată ţigănimea. Procesul e pregătit. O să fie gata curând, zău aşa! E frumoasă dansatoarea, pe sufletul meu! Şi are cei mai frumoşi ochi negri! Două nestemate de Egipt! Când începem?

Arhidiaconul se făcuse nespus de palid.

— Am să-ţi spun eu, bâigui el, cu glas abia auzit.

Apoi continuă, după un efort:

— Ocupă-te de Marc Cenaine.

— Fiţi liniştit! zâmbi Charmolue. O să pun să fie iar legat la patul de piele când mă reîntorc. Dar e un afurisit. Îl istoveşte până şi pe Pierrat Torterue, ale cărui mâini sunt mai zdravene decât ale mele. Cum spune bunul Plautus: *Nudus vinctus, centum pondo, es quando pendes per pedes*[19]. Interogatoriul la troliu! E tot ce-avem mai bun O să treacă şi pe-acolo.

Dom Claude părea adâncit în gânduri sumbre. Şi se întoarse spre Charmolue:

— Maestre Pierrat... maestre Jacques, vreau să zic. Ocupă-te de Marc Cenaine!

— Da, da, dom Claude. Bietul om! O să sufere ca Mummol. Ce idee, să se ducă la sabat! Un chelar de la Curtea de conturi, care ar trebui să cunoască textul lui Carol cel Mare, *Stryga vel masca*[20]! În privinţa fetei, Smeralda cum îi zic ei, o să aştept porunca dumneavoastră. Ah, când o să trecem sub portal, o să-

---

[19] Legat gol, cântăreşti o sută de livre când atârni spânzurat de picioare. (lat.).

[20] Vrăjitoarea sau duhul. (lat.).

mi explicaţi şi ce înseamnă grădinarul prost zugrăvit, care se vede cum intri în biserică. Nu-i cumva Semănătorul? Ei, maestre, la ce vă gândiţi?

Cufundat în gânduri, dom Claude nu-l mai asculta. Urmărindu-i privirea, Charmolue văzu că ochii arhidiaconului se aţintiseră fără voie pe o pânză mare de păianjen care tapisa lucarna. În clipa aceea, o muscă amorţită, căutând soarele de martie, se aruncă în pânză şi se prinse acolo. La clătinarea pânzei, un păianjen uriaş făcu o mişcare bruscă în afara celulei centrale, apoi, dintr-un salt, se repezi la musca pe care o îndoi cu cele două picioare dinainte, pe când trompa lui hidoasă îi scotocea capul.

— Biata muscă! spuse procurorul regelui la curtea bisericii şi ridică mâna cu gând s-o salveze.

Dar arhidiaconul, trezit parcă pe neaşteptate, îi reţinu braţul cu o violenţă convulsivă.

— Maestre Jacques, strigă el, lasă fatalitatea să-şi urmeze cursul!

Procurorul se întoarse speriat. I se părea că un cleşte de fier i-a prins braţul. Privirea preotului era fixă, rătăcită, aprinsă şi nu se dezlipea de micul grup oribil al muştei şi al păianjenului.

— Oh, da, rosti preotul, cu un glas care ai fi zis că-i iese din măruntaie, iată un simbol al totului. Ea zboară, e voioasă, abia s-a născut, şi caută primăvara, aerul, libertatea. Oh, da, dar se loveşte de fereastra fatală, păianjenul iese de-acolo, păianjenul hidos! Biata dansatoare! Biata muscă predestinată! Maestre Jacques, dă-le pace! E fatalitatea! Vai, Claude, tu eşti păianjenul. Claude, şi tot tu eşti şi musca. Zburai spre ştiinţă, spre lumină, spre soare, n-aveai altă grijă decât să ajungi la aer liber, la marea lumină a adevărului veşnic; dar, repezindu-te spre fereastra strălucitoare care dă spre cealaltă lume, spre lumea clarităţii, a înţelepciunii şi a ştiinţei, muscă oarbă, doctor nesăbuit, n-ai văzut subtila pânză de păianjen întinsă de soartă între lumină şi tine şi te-ai aruncat orbeşte în ea, biet nebun, şi-acum te zbaţi, cu capul spart şi cu aripile smulse, între ghearele de fier ale fatalităţii! Maestre Jacques! Maestre Jacques! Dă pace păianjenului!

— Vă asigur că nu m-ating de el, spuse Charmolue, care îl privea fără sa priceapă. Dar lăsaţi-mi braţul, vă rog, maestre! Aveţi o mână ca un cleşte.

Arhidiaconul nu-l auzi.

— Oh, nesăbuitule! continuă el fără să slăbească din ochi lucarna. Şi chiar dacă ai fi putut să rupi pânza asta cumplită cu aripile tale de musculiţă, crezi că ai fi putut ajunge la lumină? Vai! Geamul aflat ceva mai încolo, obstacolul acesta străveziu, zidul de cristal mai tare ca bronzul, care separă toate filozofiile de adevăr, cum l-ai fi trecut? O, deşertăciune a ştiinţei! Câţi înţelepţi nu vin zburând, de departe, ca să-şi zdrobească fruntea de el! Câte sisteme, amestecate de-a valma, se ciocnesc bâzâind de sticla aceasta veşnică!

Arhidiaconul tăcu. Ultimele idei, care îl readuseră pe nesimţite de la el însuşi la ştiinţă, păreau că-l calmaseră. Jacques Charmolue îl făcu să-şi recapete pe neaşteptate sentimentul realităţii, punându-i întrebarea aceasta:

— Nu zău, maestre, când veniţi să mă ajutaţi să fac aur? Abia aştept să izbutesc.

Arhidiaconul clătină din cap, zâmbind amar:

— Maestre Jacques, citeşte-l pe Michel Psellus, *Dialogus de energia et operatione doemonum*. Ce facem noi, nu-i tocmai curat.

— Mai încet, maestre! Şi eu cred la fel, spuse Charmolue. Dar trebuie să faci puţină ştiinţă hermetică dacă eşti un biet procuror al regelui la curtea bisericii, cu treizeci de taleri de Tours pe an. Numai să vorbim încet.

În clipa aceea un zgomot de fălci care mestecau venind de sub cuptor izbi auzul neliniştit al lui Charmolue.

— Ce-i asta? întrebă el.

Era studentul, care, stând foarte prost şi plictisindu-se foarte în ascunzătoarea lui, izbutise să descopere acolo o coajă de pâine uscată şi o bucată de brânză mucegăită şi se apucase să le înfulece fără mofturi, drept consolare şi prânz. Cum foamea îl scurma vârtos, şi zgomotul era vârtos, subliniind puternic fiecare îmbucătură, ceea ce dăduse de veste şi-i alarmase pe procuror.

— E o pisică de-a mea, spuse grăbit arhidiaconul. Înfulecă vreun şoarece.

Explicaţia aceasta îl satisfăcu pe Charmolue.

— Într-adevăr, maestre, răspunse el, cu un zâmbet respectuos, toţi marii filozofi şi-au avut animalul lor. Ştiţi ce spune Servius: *Nullus enim locus sine genio est*[21].

---

[21] Fiecare loc îşi are zeul său protector. (lat.).

Dar dom Claude, care se temea de vreo nouă poznă de-a lui Jehan, îi aminti discipolului său că aveau de studiat împreună câteva figuri de pe portal, şi ieşiră amândoi din chilie, spre marea uşurare a studentului, care începea să se teamă de-a binelea că genunchiul o să-i capete amprenta bărbiei.

VI – Efectul pe care îl pot produce şapte înjurături în aer liber

— *Te Deum laudamus*[22]! exclamă jupân Jehan, ieşind din vizuina lui. Bine că s-au cărat cei doi huhurezi. *Och! Och! Aax, Pax! Max!* Purici! Câini turbaţi! Diavolul! M-am săturat de discuţia lor! Îmi vâjâie capul ca un clopot. Şi, pe deasupra, brânză mucegăită! Haide să coborâm, să luăm chimirul fratelui mai mare şi să preschimbăm toţi gologanii în băutură!

Jehan aruncă o privire duioasă şi admirativă în preţioasa pungă cu bani, îşi aranjă ţinuta, îşi lustrui încălţămintea, îşi scutură bietele mâneci îmblănite pline de cenuşă, fluieră un cântec, se răsuci pe călcâie, se uită dacă nu mai era ceva de luat din chilie, ciuguli ici-colo, de pe cuptor, câteva amulete de sticlă, bune de a fi dăruite în loc de giuvaeruri frumoasei Isabeau la Thierrye, apoi, în sfârşit, împinse uşa pe care frate-său o lăsase deschisă, ca un ultim semn de bunăvoinţă, şi pe care el o lăsă tot deschisă, ca pe-o ultimă răutate, şi coborî scara circulară, ţopăind ca o păsărică.

În bezna scării spiralate se ciocni de ceva care se dădu la o parte bombănind şi bănui că era Quasimodo; lucrul acesta i se păru atât de hazliu, încât coborî restul scării ţinându-se de burtă şi râzând. Când ieşi în piaţă, tot mai râdea.

Afară, când dădu de pământ, izbi cu piciorul în el.

— Oh, exclamă tânărul, caldarâm al Parisului bun şi cinstit! Blestemată scară, care i-ar face să gâfâie şi pe îngerii de pe scara lui Iacob! Unde mi-a fost capul de m-am dus să mă vâr în sfredelul ăsta de piatră care străpunge cerul, doar ca să mănânc nişte brânză mucegăită şi să văd clopotniţele Parisului printr-un ochi de geam?!

Jehan făcu câţiva paşi şi-i zări pe cei doi huhurezi, adică pe dom Claude şi pe maestrul Jacques Charmolue, contemplând o sculptură a portalului. Apropiindu-se de ei în vârful picioarelor, îl

---

[22] Lăudat fie Domnul! (lat.).

auzi pe arhidiacon spunându-i încet lui Charmolue:

— Guillaume de Paris a pus să fie gravat un Iov pe piatra asta de culoare lapis-lazuli, aurită pe margini. Iov figurează pe piatra filozofală, care şi ea trebuie încercată şi chinuită, ca să devină desăvârşită, cum spune Raymond Lulle: *Sub conservatione formae specificae salva anima*[23].

„Puţin îmi pasă, gândi Jehan, punga-i la mine.”

În clipa aceea auzi o voce puternică şi sonoră rostind în spatele lui o serie nemaipomenită de înjurături.

— Fir-ar afurisit sângele lui Dumnezeu! Şi pântecele lui Dumnezeu! Şi măruntaiele! Şi trupul lui Dumnezeu! Afurisit buricul lui Belzebut! Şi numele papei! Coarne şi tunete!

— Pe sufletul meu! exclamă Jehan. Ăsta nu poate să fie decât prietenul meu, căpitanul Phoebus!

Cuvântul Phoebus ajunse la urechile arhidiaconului tocmai în clipa când îi explica procurorului regal dragonul care îşi ascunde coada într-o cadă din care se vede ieşind fum şi un cap de rege. Dom Claude tresări, se întrerupse, spre marea uimire a lui Charmolue, se întoarse şi-l văzu pe frate-său Jehan întâlnindu-se cu un zdrahon de ofiţer la poarta locuinţei familiei Gondelaurier.

Era, într-adevăr, domnul căpitan Phoebus de Châteaupers. Se rezemase de colţul casei logodnicei şi înjura ca un păgân.

— Pe legea mea, căpitane Phoebus, spuse Jehan, apucându-l de mână, înjuri cu o vervă nemaipomenită.

— Coarne şi tunete! răspunse căpitanul.

— Coarne şi tunete dumitale! i-o întoarse studentul. Nu, zău, frumosule căpitan, de unde ţi se trage potopul ăsta de cuvinte alese?

— Iartă-mă, camarade Jehan! strigă Phoebus, scuturându-i mâna. Calul pornit la galop nu se opreşte brusc. Şi eu înjuram la mare galop. Vin de la mironosiţele astea, şi când ies de-aici, gâtlejul mi-e totdeauna plin de înjurături; trebuie să le scuip, altminteri mă înăbuş, pântece şi tunete!

— Nu vrei să bem ceva? întrebă studentul.

Propunerea aceasta îl potoli pe căpitan:

— Cum să nu vreau, dar n-am gologani.

— Am eu!

— Ei! Să-i vedem!

Jehan puse punga sub ochii căpitanului, cu măreţie şi

---

[23] Păstrându-şi forma specifică, îşi salvează sufletul. (lat.).

simplitate. Între timp, arhidiaconul, care-l lăsase buimac pe Charmolue, se apropiase de ei şi se oprise la câţiva paşi, privindu-i atent pe amândoi, fără ca tinerii să-şi dea seama, într-atât îi absorbea contemplarea pungii cu bani.

Phoebus exclamă:

— O pungă în buzunarul tău, Jehan, e ca luna într-o găleată cu apă! O vezi, fără să fie. Nu e decât umbra ei. Pe legea mea! Pun rămăşag că-i plină cu pietricele!

Jehan răspunse rece:

— Iată pietricelele cu care îmi garnisesc punga.

Şi, fără să mai adauge un cuvânt, goli punga pe-un bolovan alături, cu gestul unui roman care îşi salvează patria.

— Doamne! mormăi Phoebus. Scuzi, arginţi mari, arginţi mici, mărunţiş de aramă, dinari parizieni, gologani cu vultur veritabili! Să-ţi ia ochii, nu alta!

Jehan stătea demn şi nepăsător. Câţiva gologani se rostogoliseră în noroi; în entuziasmul său, căpitanul se aplecă să-i ridice. Jehan îl reţinu.

— Vai, căpitane Phoebus de Châteaupers!

Phoebus numără banii şi, întorcându-se solemn spre Jehan:

— Ştii, Jehan, sunt douăzeci şi trei de franci parizieni! Pe cine ai prădat azi-noapte, pe strada Taie Bot?

Jehan îşi dădu pe spate capul blond şi cârlionţat şi spuse, mijindu-şi ochii dispreţuitor:

— Avem un frate arhidiacon şi tâmpit.

— Pe cornul lui Dumnezeu! exclamă Phoebus. De treabă om!

— Hai să bem! spuse Jehan.

— Unde mergem? întrebă Phoebus. La Mărul Evei?

— Nu, căpitane. Hai la *Bătrâna Ştiinţă!* O bătrână care taie cu ferăstrăul un miner[24]. E un rebus. Mie îmi place.

— Dă-l încolo de rebus, Jehan! Vinul e mai bun la Mărul Evei. Şi-apoi, lângă uşă, e o viţă bătută de soare care mă înveseleşte când beau.

— Bine! Fie şi Eva, şi mărul ei, zise studentul şi, luându-l de braţ pe Phoebus, urmă: Ascultă, dragă căpitane, ai spus mai adineauri strada Taie Bot. E un fel de-a vorbi foarte urât. Doar astăzi nu mai suntem atât de barbari. Acum se zice strada Taie Beregata.

---

[24] Joc de cuvinte intraductibil: *Science* – ştiinţă; *scieanse* (*scie* – taie cu ferăstrăul; *anse* – miner).

Cei doi prieteni porniră la drum spre Mărul Evei. Inutil să spunem că mai întâi adunară banii căzuţi şi că arhidiaconul îi urmărea.

Arhidiaconul îi urmărea, posomorât şi cu mintea rătăcită. Îl avea oare în faţă pe Phoebus al cărui nume blestemat, după întâlnirea cu Gringoire, nu-i mai dădea pace? Nu ştia sigur, dar, oricum, era un Phoebus, şi numele acesta magic era de ajuns ca arhidiaconul să-i urmărească cu paşi de lup pe cei doi nepăsători prieteni, ascultând ce vorbesc şi observându-le cele mai mici gesturi, cu o nelinişte adâncă şi atentă. De altfel, nimic mai lesne decât să auzi ce spuneau, căci ei vorbeau în gura mare fără să le pese că trecătorii află jumătate din ce-şi povestesc. Vorbeau despre dueluri, despre femei, despre băutură, despre trăsnăi.

La cotul unei străzi le ajunse la urechi zgomotul unei tamburine venind dinspre o răspântie vecină. Dom Claude îl auzi pe ofiţer spunându-i studentului:

— Mii de trăsnete! Să întindem pasul.

— De ce, Phoebus?

— Mă tem să nu mă vadă ţiganca.

— Ţiganca?

— Fata cu capra.

— Smeralda?

— Întocmai, Jehan. Îi uit mereu afurisitul de nume. Să ne grăbim, să nu mă recunoască. N-aş vrea ca fata asta să-mi vorbească pe stradă.

— O cunoşti, Phoebus?

Aici, arhidiaconul îl văzu pe Phoebus rânjind, aplecându-se la urechea lui Jehan şi spunându-i câteva cuvinte în şoaptă. Apoi Phoebus izbucni în râs şi scutură din cap cu un aer triumfător.

— Adevărat? întrebă Jehan.

— Pe sufletul meu! spuse Phoebus.

— Astă-seară?

— Astă-seară.

— Eşti sigur că o să vină?

— Ce, eşti nebun, Jehan? Te mai îndoieşti de asta?

— Căpitane Phoebus, eşti un jandarm fericit!

Arhidiaconul auzi întreaga conversaţie. Dinţii îi clănţăniră. Un tremur vizibil îi străbătu tot corpul. Se opri o clipă, se sprijini de-un stâlp, ca un om beat, apoi o porni iar pe urmele celor doi pehlivani.

Când îi reîntâlni, ei vorbeau despre altceva. Îi auzi cântând cât îi ţinea gura vechiul cântec:

Calicii străzii, deocheaţi,
Mor ca viţeii spânzuraţi.

VII – Călugărul-ursuz

Vestita cârciumă la *Mărul Evei* era situată în cartierul Universităţii, la colţul străzii de la Rondelle cu strada du Bâtonnier. O sală mare, la parter, destul de încăpătoare şi foarte joasă, cu o boltă al cărei arc central se rezema pe-un stâlp gros de lemn, vopsit în galben; pretutindeni, mese; căni lucioase, de cositor, agăţate pe pereţi; băutori cu duiumul, nelipsiţi; fete, din belşug; un geamlâc spre stradă, o viţă la intrare şi, deasupra intrării, o tablă scârţâitoare, pictată cu un măr şi cu o femeie, ruginită de ploi şi răsucindu-se după vânt pe-un fel de ax de fier. Soiul acesta de morişcă privind spre caldarâm era firma.

Se înnopta. Răspântia era întunecată. Crâşma, plină de lumânări, strălucea de departe ca un atelier de fierărie în beznă. Se auzeau clinchete de pahare, chiote de chef, înjurături şi certuri scăpate prin ferestrele sparte. Dincolo de aburul pe care căldura sălii îi împrăştia pe sticla geamlâcului, se vedeau mişunând zeci de figuri nedesluşite, şi din timp în timp, un hohot de râs sonor răzbătea dintr-acolo. Trecătorii care mergeau la treburile lor treceau pe lângă geamul zgomotos fără să se uite înăuntru. Dar, din când în când, vreun băieţaş în zdrenţe se ridica pe vârful picioarelor până la pervazul geamlâcului şi le striga celor din cârciumă vechea huiduială batjocoritoare cu care erau urmăriţi pe atunci beţivii:

— La beţe, beţe, beţe, beţivanii!

Cu toate acestea, un om se plimba netulburat pe dinaintea zgomotoasei cârciumi, privind mereu înăuntru şi fără a se depărta mai mult decât se depărtează o santinelă de ghereta ei. Omul purta o mantie care îl acoperea până sub nas. Mantia aceasta atunci şi-o cumpărase de la telalul de lângă *Mărul Evei*, probabil ca să se apere de răcoarea nopţilor de martie şi, poate, ca să-şi ascundă veşmintele. Din timp în timp, el se oprea în faţa geamlâcului aburit şi prins într-o reţea de plumb, asculta, privea şi bătea din picior.

În sfârşit, uşa cârciumii se deschise. Omul chiar asta părea că

aşteaptă. Doi muşterii ieşiră în stradă. Fâşia de lumină ce scăpa prin uşă le împurpură o clipă feţele voioase. Omul cu mantie îşi schimbă postul de observaţie, trecând sub arcada unei porţi de peste drum.

— Coarne şi tunete! exclamă unul din cei doi băutori. O să bată de şapte. E ora când am întâlnire.

— Îţi spun, îl întrerupse celălalt, cu limba împleticită, îţi spun că nu locuiesc pe strada Vorbelor Urâte, *indignus qui inter mala verba habitat*[25]. Locuinţa mea e pe strada Jean-Pain-Mollet, *in vico Johannis-Pain-Mollet*. Dacă mă contrazici, eşti mai încornorat decât un unicorn. Se ştie ca cine încalecă odată pe un urs nu se mai teme niciodată de nimic, dar dumneata ai nasul întors spre lăcomie, ca Sfântul Jacques de l'Hôpital.

— Jehan dragă, eşti beat turtă! zise celălalt.

Jehan răspunse clătinându-se:

— Aşa spui tu, Phoebus, dar e lucru dovedit că Platon semăna din profil cu un câine de vânătoare.

Fără îndoială că cititorul i-a şi recunoscut pe cei doi bravi prieteni ai noştri, căpitanul şi studentul. Se pare că omul care îi pândea din umbră îi recunoscuse şi el, căci urmărea cu paşi înceţi zigzagurile pe care studentul îl silea pe căpitan să le facă; acesta din urmă, mai rezistent la băutură, îşi păstrase cumpătul. Ascultându-i cu atenţie, omul în mantie putu să prindă în întregime interesanta conversaţie pe care o redăm şi noi:

— Ce dracu! Încearcă odată să mergi drept, domnule bacalaureat. Ştii că trebuie să te las. S-a făcut şapte. Am întâlnire cu o femeie.

— Atunci lasă-mă! Văd stele şi lănci de foc. Iar dumneata semeni cu fortăreaţa de la Dampmartin, care crapă de râs.

— Pe negii mamei-mari, Jehan, prea aiurezi! Ascultă, Jehan, ce gologani ţi-au mai rămas?

— Domnule rector, nu e nicio greşeală, mica măcelărie, *parva boucheria*.

— Jehan, dragă Jehan! Ştii că am întâlnire cu mititica la capul podului Saint-Michel, că nu pot s-o duc decât la Falourdel, codoaşa podului, şi că va trebui să plătesc odaia. Bătrâna, desfrânata cu mustăţi albe, n-o să mă lase pe datorie. Jehan! Te rog! Am băut oare toată punga popii? Nu ţi-a mai rămas niciun franc?

---

[25] E nedemn cel ce stă în mijlocul vorbelor urâte. (lat.).

— Conştiinţa de a-ţi fi cheltuit bine celelalte ore e un drept şi un condiment plăcut la masă.

— Burtă şi maţe! Isprăveşte cu prostiile! Spune-mi, Jehan, afurisitule, ţi-a mai rămas vreun franc? Dă-i, fir-ai să fii, sau te scotocesc, chiar de-ai fi lepros ca Iov şi râios ca Cezar!

— Domnule, strada Galiache e o stradă cu un capăt în strada Sticlăriei şi cu celălalt în strada Ţesătoriei.

— Ei, da, Jehan, dragul meu Jehan, bietul meu prieten, strada Galiache, bine, foarte bine. Dar, în numele cerului, vino-ţi în fire. Nu-mi trebuie decât un franc parizian, pentru ora şapte.

— Linişte împrejur şi atenţie la cântec:

Când şoarecii pisica vor mânca,
Va fi şi regele senior d'Arras;
Când marea, care-i mare şi e lată,
Va fi, în plină vară, îngheţată.
Atuncea peste gheaţa-i vom vedea
Cum ies din locul lor cei din Arras.

— Ei bine, student al Antichristului, fir-ai să fii spânzurat cu maţele mamei tale! înjură Phoebus şi-l îmbrânci pe studentul beat, care alunecă de-a lungul zidului şi căzu moale pe caldarâmul lui Philippe-Auguste.

Dintr-un rest de milă frăţească, milă care nu-i părăseşte niciodată pe băutori, Phoebus îl rostogoli cu piciorul pe Jehan pe una din pernele săracului pe care providenţa le ţine gata pregătite la colţul tuturor pietrelor indicatoare din Paris, iar cei bogaţi le pângăresc numindu-le cu dispreţ grămezi de gunoi. Căpitanul aşeză capul lui Jehan pe o pantă de coceni de varză, şi într-o clipă studentul începu să sforăie scoţând sunete de bas profund. Totuşi ciuda mai stăruia încă în inima căpitanului.

— Dacă te-o lua căruţa diavolului, în trecere pe-aici, nu-i nicio pagubă! îi spuse el bietului învăţăcel adormit şi plecă.

Omul în mantie, care îl urmărea mereu, se opri o clipă în faţa studentului lungit jos, ca şi cum ar fi şovăit; apoi, oftând adânc, porni iar pe urmele căpitanului.

Îl vom lăsa şi noi, ca şi ei, pe Jehan să doarmă sub privirea binevoitoare a stelelor şi-i vom urmări pe cei doi, dacă cititorul doreşte.

Când ieşi în strada Saint-André-des-Arcs, căpitanul Phoebus observă că e urmărit. Întorcându-şi din întâmplarea privirea,

văzu un fel de umbră care se târa în urma lui, de-a lungul zidurilor. Când el se opri, umbra se opri şi ea. Când el porni din nou, umbra porni şi ea. Lucrul acesta nu-l nelinişti prea tare. „Puţin îmi pasă, gândi el. N-am un ban în pungă.”

În faţa colegiului d’Autun, căpitanul se opri. În colegiul acesta îşi încropise el ceea ce numea „studii”, şi dintr-o veche obişnuinţă de şcolar dat naibii, pe care şi-o mai păstrase, nu trecea niciodată pe dinaintea faţadei fără să-i aducă statuii cardinalului Pierre Bertrand, sculptată la dreapta intrării, ocara de care se plânge cu atâta amar Priap în satira lui Horaţiu: *Olim truncus eram ficulnus*[26]. Şi făcea asta cu atâta îndârjire, încât aproape că ştersese inscripţia *Eduensis episcopus*[27]. Căpitanul se opri deci în faţa statuii, ca de obicei. Strada era cu desăvârşire pustie. În momentul când îşi încheia cu nepăsare şnururile nădragilor, stând cu nasul în vânt, văzu umbra apropiindu-se de el cu paşi înceţi, atât de înceţi încât avu tot timpul să observe că ea purta mantie şi pălărie. Ajungând lângă el, umbra se opri şi rămase mai neclintită decât statuia cardinalului Bertrand. Totuşi îşi aţintise asupra lui Phoebus ochii săi, plini de lumina aceea tulbure care ţâşneşte noaptea din pupilele pisicilor.

Căpitanul era curajos şi puţin i-ar fi păsat de-un tâlhar cu spada în mână. Dar statuia aceasta care mergea, omul acesta pietrificat îl îngheţă. Pe-atunci umblau prin lume tot felul de poveşti despre călugărul-ursuz, hoinar nocturn pe străzile Parisului, care îi veniră vag în minte. Căpitanul rămase deci câteva clipe încremenit, apoi rupse în sfârşit tăcerea, forţându-se să râdă.

— Domnule, dacă eşti un hoţ, după cum trag nădejde, ai nimerit-o ca un cocostârc care se dă la o coajă de nucă. Sunt fiul unei familii scăpătate, dragul meu. Adresează-te alături. În capela colegiului ăstuia există lemn din crucea adevărată, pusă în argintărie.

Mâna umbrei ieşi de sub mantie şi se lăsă pe braţul lui Phoebus cu încleştarea unei gheare de vultur. În acelaşi timp, umbra vorbi:

— Căpitane Phoebus de Châteaupers!

— Cum naiba! se miră Phoebus. Îmi ştii numele?

— Nu-ţi ştiu numai numele, continuă omul în mantie, cu o

---

[26] Odinioară eram un trunchi de smochin. (lat.).

[27] Episcopul eduilor. (lat.).

voce ca din mormânt. Ai o întâlnire în seara asta.

— Da, răspunse Phoebus, încremenit.

— La ora şapte.

— Peste un sfert de ceas.

— La Falourdel.

— Întocmai.

— La codoaşa de pe podul Sfântul Mihail.

— Al Sfântului arhanghel Mihail, cum spune rugăciunea.

— Nelegiuitule! mormăi spectrul. Cu o femeie?

— *Confiteor*[28].

— Pe care o cheamă…

— Smeralda, spuse Phoebus, voios.

Încetul cu încetul, el îşi redobândise nepăsarea-i firească.

La auzul acestui nume, gheara umbrei scutură furioasă braţul lui Phoebus.

— Căpitane Phoebus de Châteaupers, minţi!

Cine ar fi putut să vadă în clipa aceea faţa aprinsă a căpitanului, saltul pe care el îl făcu înapoi cu atâta violenţă, încât se desprinse din cleştele care îl apucase, gestul trufaş cu care îşi duse mâna la garda spadei, iar în faţa acestei mânii mohorâta neclintire a omului în mantie, cine ar fi putut să vadă toate acestea s-ar fi îngrozit. Era în ele ceva din lupta lui don Juan cu statuia.

— Crist şi Satan! strigă căpitanul. Iată un cuvânt pe care rar îl aud urechile unui Châteaupers! N-ai îndrăzni să-l mai repeţi!

— Tu minţi, spuse nepăsătoare umbra.

Căpitanul scrâşni din dinţi. În momentul acela uită şi de călugărul-ursuz, şi de fantome, şi de superstiţii, uită de toate. Nu mai vedea decât un bărbat şi o insultă.

— Ah! Vasăzică aşa! bâigui el, sufocat de mânie.

Şi-şi trase spada din teacă; apoi, bâlbâindu-se, căci de furie tremuri ca şi de spaimă, începu să strige:

— Aici! Chiar acum! Haide! Săbiile! Săbiile! Să curgă sânge pe pavajul ăsta!

Totuşi celălalt nu se clintea. Când îşi văzu adversarul în gardă şi gata să fandeze, el spuse cu un glas în care vibra amărăciunea:

— Căpitane Phoebus, uiţi că ai o întâlnire.

Furiile unor oameni ca Phoebus sunt ca laptele fiert, pe care o

---

[28] Mărturisesc. (lat.).

picătură de apă rece îl dezumflă. Cuvintele rostite fură de ajuns ca să aplece spada care scânteia în mâna căpitanului.

— Căpitane, continuă omul, mâine, poimâine, peste o lună, peste zece ani, mă vei regăsi gata să-ţi tai gâtlejul; dar mai întâi du-te la întâlnire.

— Într-adevăr, zise Phoebus, ca şi cum ar fi căutat să capituleze faţă de sine însuşi, la o întâlnire poţi da peste două lucruri plăcute: o spadă şi-o fată, dar nu văd de ce m-aş lipsi de unul pentru celălalt când le-aş putea avea pe amândouă.

Şi îşi vârî spada în teacă.

— Du-te la întâlnire, spuse din nou omul.

— Domnule, răspunse Phoebus, oarecum încurcat, îţi foarte mulţumesc pentru politeţea dumitale. De fapt, o s-avem timp şi mâine să ne ciopârţim haina de la taica Adam. Îţi sunt recunoscător că-mi îngădui să mai petrec un sfert de ceas plăcut. Trăgeam nădejde să te culc în şanţ şi să mai şi ajung la vreme lângă frumoasa mea, cu atât mai mult cu cât e bine să faci femeile să te aştepte în asemenea împrejurări. Dar dumneata pari destul de voinic, şi-i mai sigur să amân partida pe mâine. Mă duc deci la întâlnire. La ora şapte, după cum ştii. Aici, Phoebus îşi scărpină urechea. Ei, drăcie, era să uit! N-am un ban ca să plătesc pentru cocioabă, şi bătrâna codoaşă o să vrea banii înainte. N-are încredere în mine.

— Iată bani pentru plată.

Phoebus simţi mâna rece a necunoscutului strecurându-i în palmă o monedă mare. Şi nu se putu împiedica să nu ia banii şi să nu strângă mâna care i-i da.

— Pe cinstea mea! exclamă el. Eşti un băiat de treabă!

— Cu o condiţie, zise omul. Dovedeşte-mi că m-am înşelat şi că dumneata spuneai adevărul. Ascunde-mă în vreun colţ de unde să pot vedea dacă femeia e într-adevăr aceea al cărei nume l-ai rostit.

— Oh, răspunse Phoebus, n-am nimic împotrivă. O să luăm odaia Sfânta Marta. Din cuşca de-alături o să poţi privi în voie.

— Atunci să mergem, spuse umbra.

— La ordinele dumitale, spuse căpitanul. Nu ştiu dacă n-oi fi cumva *messer Diabolus* în persoană. Dar astă-seară, să fim prieteni! Mâine am să-ţi plătesc toate datoriile, şi de spadă, şi de pungă.

Porniră amândoi cu paşi grăbiţi. După câteva minute,

zgomotul apei le dădu de veste că se aflau pe podul Saint-Michel, pe-atunci plin de case.

— Mai întâi te duc pe dumneata înăuntru, îi spuse Phoebus însoţitorului său, şi-apoi mă duc să-mi caut frumoasa, care trebuie că m-aşteaptă lângă Petit-Châtelet.

Însoţitorul nu-i răspunse. De când mergeau alături, nu scosese un cuvânt. Phoebus se opri în faţa unei uşi joase şi bătu cu putere. O lumină se ivi în crăpăturile uşii.

— Cine-i acolo? strigă un glas fonfăit.

— Corpul lui Dumnezeu! Capul lui Dumnezeu! Burta lui Dumnezeu! răspunse căpitanul.

Uşa se deschise îndată, îngăduind celor doi drumeţi să vadă o femeie bătrână şi o lampă veche, care tremurau amândouă. Bătrâna, încovoiată din şale, îmbrăcată în zdrenţe, bâţâindu-şi capul străpuns de doi ochi mici, purta peste păr o otreapă şi era zbârcită toată, şi mâinile, şi faţa, şi gâtul; buzele îi intrau sub gingii, iar în jurul gurii avea smocuri de fire albe din care pricină semăna cu un bot caraghios de pisică. Interiorul cocioabei era la fel de dărăpănat ca şi bătrâna. Pereţi văruiţi, grinzi negre în tavan, o vatră ca vai de ea. Pânze de păianjeni prin toate colţurile, în mijloc o turmă clătinătoare de mese şi de scaune şchioape, un copil murdar, în cămaşă, iar în fund o scară, sau mai degrabă o scăriţă de lemn care ducea la un chepeng din tavan. Pătrunzând în văgăuna aceasta, misteriosul însoţitor al lui Phoebus îşi ridică mantia până sub ochi. În acest timp căpitanul, înjurând ca un sarazin, se grăbi *să facă să lucească soarele într-un taler de aur*, cum spune admirabilul nostru Régnier.

— Odaia Sfânta Marta, spuse el.

Bătrâna îl numi monseniore şi vârî talerul într-un sertar. Era piesa pe care omul cu mantia i-o dăduse lui Phoebus. Pe când ea stătea cu spatele, băieţaşul pletos şi zdrenţăros care se juca în cenuşă se apropie cu dibăcie de sertar, luă talerul şi puse în locul lui o frunză uscată, ruptă dintr-o legătură de vreascuri.

Bătrâna le făcu semn s-o urmeze celor doi gentilomi, cum îi numea ea. Şi urcă scara din faţă. Ajunsă la etajul de sus, îşi puse lampa pe-o ladă, şi Phoebus, ca un obişnuit al casei ce era, deschise o uşă care dădea într-un fel de coteţ întunecat.

— Intră aici, dragul meu, i se adresă el însoţitorului său.

Omul cu mantia se supuse fără să-i răspundă un cuvânt. Uşa se închise în urma lui. Îl auzi apoi pe Phoebus trăgând zăvorul şi,

după o clipă, coborând scara împreună cu bătrâna. Lumina dispăruse.

VIII – Utilitatea ferestrelor care dau spre fluviu

Claude Frollo (căci bănuim că cititorul, mai inteligent decât Phoebus, n-a văzut în toată aventura aceasta niciun alt călugăr-ursuz în afară de arhidiacon), Claude Frollo orbecăi câteva clipe prin văgăuna întunecoasă în care îl zăvorâse căpitanul. Era unul din ungherele acelea tăinuite pe care arhitecţii le fac uneori la punctul de întâlnire al acoperişului cu peretele de sprijin. Secţiunea verticală a acestei cuşti, cum bine o numise Phoebus, ar fi dat un triunghi. În rest, nu exista acolo nici fereastră, nici lucarnă, iar panta acoperişului nu te lăsa să stai în picioare. Claude se ghemui deci în praful şi în molozul care se fărâma sub el. Tâmplele îi ardeau. Pipăind cu mâinile în preajmă, găsi pe jos o bucată de geam spart pe care şi-o lipi de frunte şi a cărei răceală îi făcu bine.

Ce se petrecea în clipa aceea în sufletul întunecat al arhidiaconului? Numai el şi Dumnezeu ar fi putut şti.

După care ordine fatală şi-i rânduia în minte pe Esmeralda, pe Phoebus, pe Jacques Charmolue, pe tânărul său frate atât de drag şi lăsat să zacă în noroi, sutana de arhidiacon, poate chiar bunul lui nume, târât la Falourdel, toate imaginile, toate întâmplările acestea? N-aş putea spune. Dar e sigur că ele alcătuiau în mintea lui un grup îngrozitor.

Arhidiaconul aştepta de-un sfert de oră; i se părea că îmbătrânise cu un veac. Deodată auzi scârţâitul treptelor scării de lemn. Cineva urca. Chepengul se deschise şi se ivi o lumină. În uşa răpănoasă a cuştii exista o crăpătură destul de largă. Claude îşi lipi faţa de ea. În felul acesta putea să vadă tot ce se petrece în odaia vecină. Mai întâi ieşi din gaura chepengului bătrâna cu mutră de pisică, ţinând lampa în mână; după ea, se ivi Phoebus, răsucindu-şi mustaţa; apoi o a treia persoană, frumoasa şi graţioasa Esmeralda. Preotul o văzu ieşind din pământ, ca o apariţie strălucitoare, şi începu să tremure. Un nor îi împăienjeni vederea, tâmplele începură să i se zbată puternic, totul vâjâia şi se învârtea în jurul lui. Apoi nu mai văzu şi nu mai auzi nimic.

Când îşi veni în fire, Phoebus şi Esmeralda erau singuri,

aşezaţi pe lada de lemn, lângă lampa datorită căreia arhidiaconul putu să vadă din plin chipurile lor tinere şi patul zdrenţăros din fundul cocioabei.

Lângă pat se afla o fereastră al cărei geam, spart ca o pânză de păianjen ciuruită de ploaie, lăsa să se zărească prin ochiurile-i sfărâmate un colţ de cer şi luna culcată în zare pe o plapumă moale de nori.

Esmeralda era roşie, buimăcită şi tremura toată de emoţie. Lungile ei gene plecate îi umbreau obrajii de purpură. Ofiţerul, spre care ea nu îndrăznea să-şi ridice privirea, radia de bucurie. Fără să-şi dea seama şi cu un gest de-o stângăcie fermecătoare, fata desena cu vârful degetului, pe ladă, linii fără niciun sens şi-şi privea degetul. Picioarele nu i se vedeau, căci capra se ghemuise peste ele.

Căpitanul era îmbrăcat cât se poate de cochet; la guler şi la manşete avea o mulţime de panglici; mare eleganţă pe-atunci.

Prin vâjâitul sângelui care îi zvâcnea în tâmple, dom Claude abia izbuti să audă ce-şi spuneau.

(Nimic mai banal decât o conversaţie între doi îndrăgostiţi. Un fel de *te iubesc* necontenit. Frază muzicală, foarte stearpă şi insipidă pentru indiferenţii care ascultă, când nu e împodobită cu câteva *fioriturI*[29]. Dar Claude nu asculta ca un indiferent.)

— Oh! spunea fata fără să-şi ridice privirea. Nu mă dispreţuiţi, monseniore Phoebus. Simt că ceea ce fac e rău.

— Să te dispreţuiesc, frumoasă copilă? răspundea ofiţerul cu un aer de galanterie superioară şi distinsă. Eu să te dispreţuiesc? Doamne! Şi pentru ce?

— Pentru că v-am urmat.

— În privinţa asta, frumoasa mea, nu ne înţelegem. Ar trebui nu să te dispreţuiesc, ci să te urăsc.

Fata îl privi speriată:

— Să mă urâţi?! Dar ce-am făcut?

— Pentru că te-ai lăsat rugată atâta.

— Vai! spuse ea. Venind aici, îmi calc un jurământ… N-o să-mi mai regăsesc părinţii… amuleta o să-şi piardă puterea. Dar ce importanţă are? Ce nevoie mai am acum de tată şi de mamă?

Şi, vorbind astfel, ea îşi aţinti asupra căpitanului privirea ochilor mari, negri şi umezi de bucurie şi de duioşie.

— Să mă ia dracu dacă te-nţeleg! exclamă Phoebus.

---

[29] Înflorituri. (ital.).

Esmeralda rămase tăcută o clipă, apoi o lacrimă îi pică din ochi, un suspin îi ieşi de pe buze şi zise:

— Vai, monseniore, vă iubesc.

În jurul fetei plutea o asemenea mireasmă de castitate, o asemenea vrajă de virtute, încât Phoebus nu se simţi tocmai la largul lui alături de ea. Totuşi ultimele ei cuvinte îi dădură curaj.

— Mă iubeşti! rosti el cu mare emoţie în glas şi-şi aruncă braţul pe după talia ţigăncii, căci nu aştepta decât prilejul acesta.

Preotul îl văzu şi încercă cu vârful degetului ascuţişul unui pumnal pe care îl ţinea ascuns în sân.

— Phoebus, continuă ţiganca, desprinzându-şi încetişor mijlocul din mâinile tenace ale căpitanului – eşti bun, eşti generos, eşti frumos. Dumneata m-ai salvat pe mine, care nu sunt decât o biată copilă pierdută printre ţigani. De multă vreme visez un ofiţer care să-mi salveze viaţa. Pe dumneata te visam, înainte de a te cunoaşte, Phoebus al meu. Visul meu avea o uniformă frumoasă, ca a dumitale, o ţinută măreaţă, o spadă. Te numeşti Phoebus; ai un nume frumos. Îţi iubesc numele, îţi iubesc spada. Scoate-o din teacă, Phoebus, ca s-o văd.

— Copilă! spuse căpitanul şi, zâmbind, trase din teacă spada-i lungă.

Ţiganca privi mânerul, lama, cercetă cu adorabilă curiozitate cifrul gărzii şi sărută spada, zicând:

— Eşti spada unui viteaz. Îmi iubesc căpitanul.

Phoebus profită şi de acest prilej ca să depună pe frumosul ei gât aplecat o sărutare care o făcu pe fată să se ridice, roşie ca o cireaşă. În beznă, preotul scrâşni din dinţi.

— Phoebus, spuse ţiganca, lasă-mă să-ţi vorbesc. Plimbă-te un pic, ca să te văd cât eşti de înalt şi să-ţi aud pintenii sunând. Ce frumos eşti!

Căpitanul se ridică în picioare ca să-i facă pe plac, dojenind-o cu un zâmbet de satisfacţie.

— Copilă mai eşti! Nu, zău, frumoaso, m-ai văzut în mare ţinută?

— Vai, nu! răspunse ea.

— Atunci să vezi frumuseţe!

Phoebus se aşeză iar lângă ea, dar mult mai aproape decât înainte.

— Ascultă, draga mea…

Ţiganca îl lovi de câteva ori, uşurel, cu mâna ei frumoasă peste gură, copilăroasă şi nebunatică, plină de graţie şi de veselie.

— Nu, nu, n-am să te-ascult. Mă iubeşti? Vreau să-mi spui dacă mă iubeşti.

— Mă mai întrebi dacă te iubesc, îngerul vieţii mele! exclamă căpitanul, îngenunchind pe jumătate. Trupul meu, sângele meu, sufletul meu, toate sunt ale tale, totul e pentru tine. Te iubesc, şi niciodată n-am iubit altă femeie în afară de tine.

Căpitanul repetase de-atâtea ori fraza aceasta, în atâtea împrejurări asemănătoare, încât o rosti pe nerăsuflate, fără să uite o silabă măcar. La declaraţia lui pătimaşă, ţiganca îşi înălţă privirea-i plină de-o fericire îngerească spre tavanul murdar care ţinea loc de cer.

— Oh! murmură ea. Iată, în clipa asta mi-ar plăcea să mor!

Phoebus găsi „clipa” nimerită să-i fure un nou sărut, care porni să-l chinuiască în colţul său pe nefericitul arhidiacon.

— Să mori! exclamă căpitanul. Ce tot spui, îngeraşul meu? Dacă tocmai acuma nu-i cazul să trăieşti, atunci Jupiter nu-i decât o haimana! Să mori când începe ceva atât de plăcut! La naiba! Ce glumă! Să nu te mai aud vorbind aşa. Ascultă, draga mea Similar… Esmeralda… Iartă-mă, dar ai un nume atât de sarazin, încât mă încurc mereu în el. E ca un mărăciniş care mă ţintuieşte locului.

— Doamne, rosti biata fată, şi eu care credeam că numele meu e frumos, tocmai fiindcă e neobişnuit! Dar dacă nu-ţi place, aş vrea să-mi spui Goton.

— Ah, să nu plângem pentru atâta lucru, frumoasa mea! E un nume cu care trebuie să se deprindă omul, şi atâta tot. Când o să-l ştiu pe de rost, o să meargă de la sine. Ascultă deci, draga mea Similar, te iubesc cu patimă. Te iubesc cu adevărat, încât e o minune. Cunosc o mititică, moartă de ciudă din pricina asta…

Geloasă, fata îl întrerupse:

— Cine e?

— Ce ne pasă? spuse Phoebus. Mă iubeşti?

— Oh!… exclamă ea.

— Ei bine, asta-i tot. Ai să vezi cum te iubesc şi eu. Să mă ia Neptunus, tartorul dracilor, dacă n-o să te fac cea mai fericită fiinţă de pe lume. O s-avem o căsuţă drăguţă, a noastră, undeva… Şi-am să-mi pun arcaşii să-ţi defileze pe sub ferestre.

Toţi sunt călări şi îi sfidează pe arcaşii căpitanului Mignon. Am printre ei unii înarmaţi cu lănci pentru cosit picioarele cailor duşmani; unii au arbalete cu cric de mână, alţii au mici bombarde. O să te duc la marile parăzi ale parizienilor, la hambarele din Rully. E ceva măreţ. Optzeci de mii de capete înarmate; treizeci de mii de armuri albe, veste şi cămăşi de zale; şaizeci şi şapte de steaguri ale breslelor; stindardele parlamentului, ale camerei de conturi, ale vistieriei birurilor generale, speciale şi a monedelor. O bogăţie, ce mai! Am să te duc să vezi leii de la Palatul Regelui, care sunt fiare sălbatice. Toate femeile sunt moarte după ei.

De câteva clipe, fata, absorbită de fermecătoarele ei gânduri, visa la sunetul glasului iubit, fără să mai asculte sensul cuvintelor.

— O, ai să fii fericită! continuă căpitanul, şi în acelaşi timp descheie binişor brâul ţigăncii.

— Ce faci? sări ea.

Violenţa gestului o trezise din visare.

— Nimic, răspunse Phoebus. Spuneam doar că va trebui să lepezi toaleta asta de nebunatică şi de colţ de stradă când vei fi cu mine.

— Când voi fi cu tine, Phoebus al meu! spuse fata cu duioşie.

Şi redeveni tăcută şi visătoare.

Încurajat de blândeţea ei, căpitanul o prinse de talie, fără ca ea să se mai împotrivească, apoi începu să descheie încetişor corsajul bietei copile, şi-i smuci atât de tare bluziţa, încât preotul, gâfâind, văzu cum se iveşte de sub voal umărul gol al ţigăncii, frumos, rotund şi oacheş, ca luna când se iveşte în ceaţa zării.

Fata îl lăsa pe Phoebus să facă ce voia. Părea că nici nu-i observă mişcările. Ochii îndrăzneţului căpitan scânteiau.

Deodată, ea se întoarse spre el şi-i spuse cu o expresie de nesfârşită dragoste:

— Phoebus, fă-mă să cunosc religia ta.

— Religia mea! exclamă căpitanul, izbucnind în râs. Eu să te învăţ religia mea! Coarne şi tunete! La ce-ţi foloseşte religia mea?

— Pentru căsătoria noastră, răspunse fata.

Pe faţa căpitanului se aşternu o expresie de mirare, amestecată cu dispreţ, nepăsare şi patimă desfrânată.

— Ei, asta-i! făcu el. Dar cine vorbeşte de căsătorie?

Ţiganca păli şi coborî fruntea, tristă.

— Frumoasa mea iubită, continuă Phoebus, duios, ce sunt toate prostiile astea? Parcă e mare lucru căsătoria! Devine cineva mai iubitor, dacă scuipă latineşte în dugheana unui popă?

Vorbind aşa, cu vocea lui cea mai dulce, se apropia tot mai mult de ţigancă, mâinile lui mângâietoare îşi reluaseră locul în jurul taliei atât de subţiri şi de mlădioase a fetei, privirea i se aprindea din ce în ce, şi totul arăta, că domnul Phoebus se apropie vădit de momentul acela când însuşi Jupiter face atâtea prostii, încât bunul Homer e nevoit să cheme un nor în ajutorul lui.

În acest timp, dom Claude vedea tot. Uşa era făcută din doage de butoi pe de-a-ntregul putrezite, care se căscau larg, îngăduind privirii lui de pasăre de pradă să răzbată dincolo. Preotul acesta cu pielea oacheşă şi cu umerii largi, osândit până acum la aspra castitate monahală, tremura şi fierbea în faţa scenei de dragoste, de noapte şi de voluptate. Tânăra şi frumoasa fată lăsată în voia înflăcăratului căpitan îl făcea să-i curgă plumb topit prin vine. În el se petreceau nişte lucruri cu totul neobişnuite. Privirile i se înfundau, cu o gelozie lascivă, sub toate copcile desfăcute ale corsajului fetei. Cine ar fi zărit în momentul acela chipul nefericitului arhidiacon lipit de stinghiile răpănoase, ar fi fost încredinţat că vede un tigru privind din fundul unei cuşti cum un şacal sfâşie o gazelă. Prin crăpăturile uşii, ochii îi licăreau ca nişte lumânări.

Deodată, Phoebus smulse cu un gest fulgerător bluziţa ţigăncii. Biata copilă, care stătea palidă şi visătoare, se trezi brusc. Ea se depărtă iute de îndrăzneţul ofiţer, privindu-şi sânii şi umerii goi; roşie, năucită şi mută de ruşine, ea îşi acoperi sânii cu braţele, încercând să şi-i ascundă. Fără flacăra care îi învăpăia obrajii, ai fi zis, văzând-o atât de tăcută şi de nemişcată, că e o statuie a pudorii. Pleoapele şi le ţinea tot plecate.

Gestul căpitanului scosese la iveală amuleta misterioasă pe care fata o purta la gât.

— Ce-i asta? întrebă Phoebus, socotind că a găsit pretextul nimerit să se apropie iar de frumoasa fiinţă pe care o speriase.

— N-o atinge! strigă ea cu însufleţire. E păzitoarea mea. Ea mă va ajuta să-mi regăsesc familia, dacă voi rămâne vrednică de asta. Oh, lasă-mă, domnule căpitan! Mama! Sărmana mea mamă! Mamă, unde eşti? Ajutor! Fie-ţi milă, Phoebus! Dă-mi

bluziţa!

Phoebus se trase înapoi şi-i spuse rece:

— O. Domnişoară, văd bine că nu mă iubiţi!

— Nu-l iubesc?! strigă nefericita copilă şi, în acelaşi timp, se atârnă cu braţele de gâtul căpitanului, silindu-l să se aşeze lângă ea. Eu nu te iubesc, Phoebus al meu?! Răule, vorbeşti aşa ca să-mi sfâşii inima! Hai, ia-mă, ia-mă toată! Fă ce vrei cu mine. Sunt a ta. Nu-mi pasă de amuletă! Nu-mi pasă de mama! Tu îmi eşti mamă, fiindcă te iubesc! Phoebus, Phoebus, iubite, mă vrei? Eu sunt, priveşte-mă. E micuţa pe care nu vrei s-o alungi, care vine, care vine singură să te caute. Sufletul meu, viaţa mea, trupul meu, fiinţa mea, toate îţi aparţin, căpitanul meu. Ei bine, nu! Să nu ne căsătorim, dacă nu-ţi e pe plac. Şi-apoi, cine sunt eu? O biată fată de pe stradă, pe când tu, Phoebus al meu, tu eşti gentilom. Frumos lucru, într-adevăr! O dansatoare să se mărite cu un ofiţer! Am fost nebună. Nu, Phoebus, nu, am să fiu ibovnica ta, jucăria ta, plăcerea ta, când vei voi, o fată care va fi a ta, căci numai pentru asta sunt făcută; să fiu pângărită, dispreţuită, dezonorată, dar puţin îmi pasă, fiindcă am să fiu iubită. Am să fiu cea mai mândră şi mai veselă dintre femei. Şi când voi fi bătrână sau urâtă, Phoebus, când n-o să mai fiu bună să te iubesc, monseniore, ai să mă rabzi şi-atunci, ca să te slujesc. Altele îţi vor broda eşarfe. Eu, slujnica, o să ţi le îngrijesc. Ai să mă laşi să-ţi lustruiesc pintenii, să-ţi perii tunica, să-ţi curăţ cizmele de călărie. Nu-i aşa, Phoebus, că o să-ţi fie milă de mine? Până atunci, ia-mă! Iată, Phoebus, tot ce vrei e al tău, numai iubeşte-mă! Nouă, ţigăncilor, nu ne trebuie decât atât, aerul şi dragostea.

Vorbind astfel, ea îşi aruncă braţele în jurul gâtului lui Phoebus şi-l privea de jos în sus, rugătoare, cu un frumos surâs înecat în lacrimi; sânii ei gingaşi se frecau de tunica de postav şi de găitanele aspre; ea îşi răsucea pe genunchii lui frumosul trup pe jumătate gol. Ameţit, căpitanul îşi lipi buzele arzătoare de minunaţii ei umeri africani. Cu privirea pierdută în tavan, răsturnată pe spate, fata se înfiora fremătând toată sub sărutul lui.

Deodată, deasupra capului lui Phoebus, ea văzu un alt cap, o figură lividă, verde, convulsivă, cu o privire ca de iad. Lângă chipul acesta mai văzu o mână care ţinea un pumnal. Erau chipul şi mâna preotului, care spărsese uşa şi se afla acolo. Phoebus nu

putea să-l vadă. La vederea înfricoşătoarei apariţii, fata rămase încremenită, îngheţată, mută, ca o porumbiţă care-şi înalţă privirea în clipa când vulturul se uită în cuibul ei, cu ochii lui rotunzi.

Şi nu izbuti să scoată măcar un ţipăt. Văzu pumnalul coborând spre Phoebus, apoi ridicându-se însângerat.

— Blestem! gemu căpitanul şi se prăbuşi.

Fata leşină.

În clipa când ochii i se închideau, când îşi pierduse aproape cu totul cunoştinţa, i se păru că simte întipărindu-i-se pe buze o atingere de foc, un sărut mai arzător decât fierul înroşit al călăului.

Când îşi veni în simţiri, era înconjurată de soldaţii din strajă. Câţiva dintre ei îl duceau de-acolo pe căpitan, scăldat în sânge. Preotul dispăruse. Fereastra din fundul odăii, care dădea spre apă, era larg deschisă şi soldaţii tocmai luau de-acolo o mantie care se bănuia că fusese a ofiţerului.

Fata auzi vorbindu-se în jurul ei:

— E o vrăjitoare care l-a înjunghiat pe căpitan.

CARTEA A OPTA

I – Talerul preschimbat în frunză uscată

Gringoire şi întreaga Curte a Miracolelor erau cuprinşi de o nelinişte de moarte. De-o lună de zile nu se mai ştia nimic despre Esmeralda, lucru care îl mâhnea pe ducele de Egipt şi pe prietenii săi vagabonzi, şi nici despre capră, ceea ce îi sporea durerea lui Gringoire. Ţiganca dispăruse într-o seară, şi de-atunci nu mai dăduse niciun semn de viaţă. Toate cercetările fuseseră zadarnice. Câţiva falşi epileptici îi spuneau lui Gringoire, ca să-i facă în ciudă, că o întâlniseră în seara aceea pe lângă Pont-Michel, cu un ofiţer; dar soţul acesta după moda ţigănească era un filozof neîncrezător şi, de altfel, ştia mai bine ca oricine cât de fecioară era soţia lui. El putuse să-şi dea seama ce pudoare de neclintit rezulta din cele două virtuţi combinate, a talismanului şi a ţigăncii, şi calculase matematic rezistenţa acestei castităţi la pătrat. În privinţa aceasta era deci liniştit.

De aceea nu putea să-şi explice dispariţia Esmeraldei, care îl îndurera adânc. Gringoire ar fi slăbit din pricina ei, dacă i-ar fi fost posibil. Din pricina dispariţiei uitase de toate, până şi de gusturile lui literare, până şi de marea lui lucrare *De figuribus regularibus et irregularibus* pe care socotea s-o tipărească de îndată ce avea să facă rost de bani. (Căci el trăncănea într-una despre tipar, de când văzuse *Didascalon*-ul lui Hugues de Saint-Victor imprimat cu faimoasele caractere ale lui Vindelin de Spire.)

Într-o zi, pe când trecea mâhnit prin faţa turnuleţului justiţiei criminale, Gringoire văzu lume adunată la una din uşile Palatului de Justiţie.

— Ce se petrece înăuntru? îl întrebă el pe un tânăr care tocmai ieşea.

— Habar n-am, domnule, răspunse tânărul. Cică e judecată o femeie care a ucis un jandarm. Fiindcă se pare că ar fi şi o

vrăjitorie la mijloc, episcopul şi tribunalul bisericesc au intervenit în proces, iar frate-meu, care e arhidiacon de Josas, nu mai iese de-acolo. Doream să-i vorbesc, dar n-am putut pătrunde până la el, din cauza mulţimii, ceea ce mă necăjeşte grozav, căci am nevoie de bani.

— Vai, domnule, zise Gringoire, tare aş vrea să vi-i pot împrumuta eu, dar dacă nădragii mi-s găuriţi, nu banii sunt de vină.

Poetul nu îndrăzni să-i spună tânărului că-l cunoştea pe frate-său arhidiaconul, pe la care nu mai trecuse de când cu scena din biserică, neglijenţă care îl stânjenea.

Studentul îşi văzu de drum şi Gringoire se luă după mulţimea care urca scara Sălii Mari. Era convins că nu există nimic mai bun ca să-i alunge tristeţea decât un proces criminal, într-atât sunt judecătorii, de obicei, de-o prostie care stârneşte veselia. Mulţimea în care se amestecase mergea şi se înghiontea în tăcere. După un tropăit lent şi insipid printr-un lung culoar mohorât care şerpuia prin palat ca şi cum ar fi fost canalul intestinal al vechii clădiri, Gringoire ajunse lângă o uşă joasă ce dădea într-o sală, unde statura lui înaltă îi îngădui să vadă peste capetele în necontenită mişcare ale gloatei.

Sala era vastă şi întunecoasă, ceea ce o făcea să pară şi mai vastă. Amurgea, şi ferestrele lungi, ogivale nu mai lăsau să pătrundă decât o rază palidă ce se stingea înainte de-a atinge bolta, enorm amestec de lemn sculptat ale cărui mii de figuri păreau că se mişcă nedesluşit în întuneric. Ici-colo, pe mese, fuseseră aprinse câteva lumânări care îşi răsfrângeau razele pe capetele grefierilor îngropaţi în hârţoage. Partea din faţă a sălii era ocupată de mulţime; la dreapta şi la stânga se aflau magistraţii, aşezaţi la mese; în fund, pe o estradă, se aflau numeroşi judecători cu feţe împietrite şi sinistre, ale căror ultime rânduri se pierdeau în beznă. Pereţii erau presăraţi cu nenumărate flori de crin. Deasupra judecătorilor se desluşea vag un crucifix mare şi se vedeau pretutindeni suliţe şi halebarde pe vârfurile cărora pâlpâirea lumânărilor punea puncte de foc.

— Domnule, îl întrebă Gringoire pe un om de lângă el, cine sunt persoanele acelea rânduite colo, ca episcopii în sobor?

— Domnule, spuse vecinul, la dreapta se află consilierii Sălii Mari, iar la stânga consilierii de anchetă; cei în robe negre sunt maeştri, cei în robe roşii messiri.

— Şi colo, deasupra lor, continuă Gringoire, cine e grăsanul ăla roşcovan care asudă?

— E domnul preşedinte.

— Şi oile alea din spatele lui? urmă Gringoire, care, după cum am mai spus, nu îndrăgea deloc magistratura, poate din pricina ciudei păstrate împotriva Palatului de Justiţie de când cu dramatica lui păţanie.

— Sunt domnii raportori ai Casei Regelui.

— Şi maimuţoiul din faţa lui?

— E domnul grefier al curţii parlamentului.

— Şi la dreapta, crocodilul ăla?

— E maestrul Philippe Lheulier, avocat extraordinar al regelui.

— Şi la stânga, cotoiul ăla negru?

— E maestrul Jacques Charmolue, procuror al regelui la curtea bisericii, cu domnii din tribunalul bisericesc.

— Nu zău, domnule, spuse Gringoire, şi ce fac toţi oamenii ăştia aici?

— Judecă.

— Pe cine judecă? Nu văd niciun acuzat.

— Judecă o femeie, domnule. Deocamdată nu poţi s-o vezi, fiindcă-i întoarsă cu spatele spre noi şi ne e ascunsă de mulţime. Uite-o colo, unde vezi un grup de halebarde.

— Ce au cu femeia? întrebă Gringoire. Ştii cum o cheamă?

— Nu, domnule. Abia am sosit şi eu. Bănuiesc doar că e vorba de vrăjitorie, fiindcă asistă la proces tribunalul bisericesc.

— Nu zău! spuse filozoful nostru. O să-i vedem pe toţi magistraţii mâncând carne de om. E şi ăsta un spectacol ca oricare altul.

— Domnule, observă vecinul, nu găsiţi că maestrul Jacques Charmolue pare foarte blând?

— Hm! răspunse Gringoire. Nu mă încred într-o blândeţe cu nările lipite şi cu buzele subţiri.

Aici, ceilalţi vecini îi siliră să tacă pe cei doi vorbăreţi. Se asculta o mărturie importantă.

— Monseniorilor, spunea în mijlocul sălii o bătrână a cărei faţă dispărea într-atâta sub veşminte, încât ai fi zis că-i un morman de zdrenţe în mişcare, monseniorilor, lucrul e adevărat, pe cât e de adevărat că eu sunt Falourdel, stabilită de patruzeci de ani la podul Saint-Michel şi plătind la timp chiria şi birurile, cu uşa peste drum de casa lui Tassin-Caillart, vopsitorul, care vine în

susul apei. Sunt o biată babă acum, dar am fost fată frumoasă la vremea mea, monseniorilor! Şi de câteva zile mi se tot spunea: „Falourdel, nu mai toarce atâta seara, căci diavolului îi place să scarmene cu coarnele lui fuiorul babelor. Călugărul-ursuz, care anul trecut sălăşluia spre Temple, nu încape îndoială că anul ăsta dă târcoale prin Cité. Falourdel, ia seama să nu-ţi bată la uşă.” Într-o seară, pe când torceam, bate cineva la uşă. Întreb cine e. Intră doi bărbaţi, un negru şi un ofiţer frumos. Negrului nu i se vedeau decât ochii ca doi tăciuni aprinşi. Restul, numai mantie şi pălărie. Şi-mi zic ei: „Odaia Sfintei Marta”. „Asta e odaia mea de sus, domnilor, cea mai curată din câte am.” Şi-mi dau un taler. Eu pun talerul în sertar şi zic: „O să-mi cumpăr cu el burtă de la zahanaua Gloriette”. Urcăm. Când ajungem în odaia de sus, pe când eu mă întorceam cu spatele, omul negru a pierit. Asta m-a cam mirat. Ofiţerul, care era chipeş ca un boier de viţă, coboară cu mine. Şi iese. Dar n-apuc bine să torc un sfert de scul, când se întoarce cu o fată frumoasă, o păpuşă care ar fi strălucit ca soarele dacă ar fi fost frezată. Fata avea cu ea un ţap, un ţap mare, negru sau alb, nu mai ştiu. Asta mă pune pe gânduri. Fata, nu-i treaba mea, dar ţapul… Nu-mi plac animalele astea, fiindcă au barbă şi coarne. Seamănă a om şi miroase a sâmbătă. Totuşi nu zic nimic. Aveam talerul! E drept, nu-i aşa, domnule judecător? Duc fata şi căpitanul în odaia de sus şi-i las singuri, adică cu ţapul. Cobor şi mă apuc iar de tors. Casa mea, trebuie să vă spun, are un parter şi-un etaj, şi că pe din dos dă spre fluviu, ca toate casele de pe pod, iar fereastra de la etaj, ca şi cea de jos, se deschide spre apă. Aşadar, m-am apucat să torc. Şi nu ştiu de ce mă tot gândeam la călugărul-ursuz pe care ţapul mi-l tot amintea, şi-apoi fata cea frumoasă era înţolită cam sălbatic. Deodată aud de sus cum ţipă cineva, cum cade ceva pe podea şi cum fereastra se deschide. Dau fuga la fereastra mea, care e dedesubt, şi văd cum îmi trece pe dinaintea ochilor ceva negru care pică în apă. Era o stafie îmbrăcată în preot. La lumina lunii am văzut-o cât se poate de bine. Înota spre Cité. Atunci, tremurând toată, am chemat straja. Domnii din patrulă intră, şi chiar din prima clipă, fără să ştie despre ce-i vorba, cum erau cam cu chef, m-au bătut. Le-am explicat. Urcăm, şi ce găsim? Biata mea odaie plină de sânge, căpitanul întins cât era de lung, cu un pumnal în gât, fata făcând pe moarta, şi ţapul speriat. „Bun, mi-am zis eu, cincisprezece zile

o să tot frec la podea. Şi-o să trebuiască s-o râcâi, şi o să fie greu de tot.” L-au dus de-acolo pe ofiţer, bietul tânăr! Şi pe fată, mototolită ca vai de dea. Dar staţi. Cel mai rău e că a doua zi, când am vrut să-mi iau talerul ca să-mi cumpăr burtă, am găsit în locul lui o frunză uscată.

Bătrâna tăcu. Un murmur de groază trecu prin public.

— Stafia, ţapul, toate astea miros a vrăjitorie, spuse un vecin de-al lui Gringoire.

— Şi frunza uscată! adăugă altul.

— Fără doar şi poate că e o vrăjitoare care are legături cu călugărul-ursuz, ca să-i prade pe ofiţeri, vorbi un al treilea.

Cât despre Gringoire, nici el nu era departe de a socoti totul laolaltă ca fiind înspăimântător şi vrednic de crezare.

— Femeie Falourdel, rosti măreţ domnul preşedinte, nu mai ai nimic de spus justiţiei?

— Nu, monseniore, răspunse bătrâna, doar că în raport casa mea a fost numită cocioabă strâmbă şi împuţită, ceea ce e o ocară. Casele de pe pod nu arată prea grozav, fiindcă sunt înţesate de lume, dar cu toate astea măcelarii ţin să locuiască în ele, ei care sunt oameni bogaţi şi au neveste frumoase, foarte curate.

Magistratul pe care Gringoire îl asemuise cu un crocodil se ridică:

— Linişte! ceru el. Îi rog pe domnii să nu piardă din vedere că asupra acuzatei s-a găsit un pumnal. Femeie Falourdel, ai adus frunza uscată în care s-a transformat talerul dat de diavol?

— Da, domnule, spuse ea, am găsit-o. Iat-o.

Un aprod îi înmână frunza uscată crocodilului, care făcu un semn lugubru din cap şi o trecu preşedintelui, care o trimise procurorului regal la curtea bisericii, în aşa fel încât frunza făcu ocolul sălii.

— E o frunză de mesteacăn, spuse maestrul Jacques Charmolue. O nouă dovadă de vrăjitorie.

Un consilier luă cuvântul.

— Martoră, doi bărbaţi au urcat odată cu dumneata. Omul negru, pe care l-ai văzut mai întâi pierind şi apoi înotând în Sena, îmbrăcat în veşminte preoţeşti, şi ofiţerul. Care din doi ţi-a dat talerul?

Bătrâna se gândi o clipă şi spuse:

— Ofiţerul.

În rândurile publicului se stârni rumoare.

„Ah! gândi Gringoire. Asta îmi clatină convingerea.”

În acest timp, maestrul Philippe Lheulier, avocat extraordinar al regelui, interveni din nou:

— Vă reamintesc, domnilor, că în depoziţia luată la căpătâiul său, ofiţerul asasinat, declarând că, în momentul când omul negru îl acostase, lui îi trecuse vag prin minte că s-ar putea foarte bine să fie călugărul-ursuz, mai adăugă că stafia l-a îndemnat stăruitor să se întâlnească cu acuzata şi, la observaţia lui, a căpitanului, că n-are bani, i-a dat un taler numitului ofiţer ca să-i plătească femeii Falourdel. Deci talerul e o monedă a diavolului.

Observaţia aceasta concludentă păru să risipească toate îndoielile lui Gringoire şi a altor sceptici din public.

— Domnii au dosarul pieselor, adăugă avocatul regelui, aşezându-se, şi pot consulta spusele lui Phoebus de Châteaupers.

La auzul acestui nume, acuzata se ridică. Pe deasupra mulţimii i se zărea capul. Gringoire, înspăimântat, o recunoscu pe Esmeralda.

Ţiganca era palidă; părul ei, altă dată atât de graţios împletit şi împodobit cu ţechini, îi cădea răvăşit pe umeri; buzele îi erau vinete; ochii, înfundaţi în orbite, te înspăimântau.

— Phoebus! rosti ea, rătăcită. Unde e? O, domnilor! înainte de a mă ucide, fie-vă milă, spuneţi-mi dacă mai trăieşte!

— Taci, femeie! răspunse preşedintele. Asta nu-i treaba noastră.

— Oh! Fie-vă milă, spuneţi-mi dacă mai e viu! continuă ţiganca, împreunându-şi frumoasele ei mâini slăbite; şi se auziră lanţurile tremurând de-a lungul rochiei.

— Ei bine, zise sec avocatul regelui, e pe moarte. Eşti mulţumită?

Nefericita recăzu pe scăunelul ei, fără glas, fără lacrimi, albă ca ceara.

Preşedintele se aplecă spre un om aflat la picioarele lui, care purta o bonetă aurie şi-o robă neagră, un lanţ de gât şi o vargă în mână.

— Aprod, introdu a doua acuzată.

Toate privirile se întoarseră spre o uşiţă care, spre marea emoţie a lui Gringoire, se deschise şi lăsă să intre o capră

frumoasă, cu coarnele şi copitele poleite. Elegantul animal se opri o clipă în prag, întinzând gâtul ca şi cum s-ar fi aflat pe vârful unei stânci şi-ar fi avut în faţă zarea nesfârşită. Deodată o zări pe ţigancă şi, sărind peste masa şi peste capul unui grefier, ajunse din două salturi la genunchii ei. Apoi se aşeză graţioasă pe picioarele stăpânei, cerşindu-i un cuvânt sau o mângâiere; dar acuzata rămase nemişcată şi biata Djali n-avu parte nici măcar de-o privire.

— Ia te uită, e chiar ticălosul de animal! zise bătrâna Falourdel. Le recunosc prea bine pe-amândouă!

Jacques Charmolue interveni:

— Dacă domnii doresc, vom proceda la interogatoriul caprei.

Într-adevăr, Djali era a doua acuzată. Nimic mai firesc pe-atunci decât un proces de vrăjitorie intentat unui animal. În dările de seamă ale justiţiei din anul 1466 se găseşte, printre altele, un amănunt curios cu privire la cheltuielile procesului intentat lui Brillet-Soulart şi scroafei sale, *executaţi pentru nelegiuirea lor, la Corbeil*. Totul se află înscris acolo, costul gropilor pentru scroafă, cele cinci sute de braţe de vreascuri luate din Port-Morsant, cele trei ocale de vin şi de pâine, hrana de pe urmă a osânditei, împărţită frăţeşte cu călăul, ba chiar şi cele unsprezece zile de pază şi de hrană a scroafei, a câte opt dinari parizieni fiecare. Uneori se mergea şi mai departe, dincolo de animale. Capitularele lui Carol cel Mare şi ale lui Ludovic cel Bun aplicau pedepse grave fantomelor înväpăiate care îşi permiteau să apară în văzduh.

Între timp, procurorul curţii bisericii strigase:

— Dacă demonul care posedă această capră şi care a rezistat la toate slujbele pentru alungare stăruie în vrăjile lui, dacă înspăimântă cu ele tribunalul, îl prevenim că vom fi siliţi să cerem împotrivă-i ştreangul sau rugul.

Gringoire simţi fruntea acoperindu-i-se de o sudoare rece. Charmolue luă de pe o masă tamburina cu clopoţei a ţigăncii şi, întinzând-o într-un anumit fel, întrebă capra:

— Cât e ceasul?

Djali îl privi cu ochi inteligenţi, ridică piciorul poleit şi lovi cu el de şapte ori în podea. Era într-adevăr ora şapte. Un fior de spaimă străbătu mulţimea.

Gringoire nu se mai putu stăpâni.

— Se nenoroceşte! strigă el cu glas tare. Vedeţi bine că nu

ştie ce face.

— Tăcere, gloată din fundul sălii! spuse acru aprodul.

Jacques Charmolue, mânuind în acelaşi fel tamburina, o făcu pe capră să execute multe alte năzbâtii, cu privire la zi, lună şi an etc., la care cititorul a mai fost martor. Şi, printr-o iluzie optică proprie dezbaterilor judiciare, aceiaşi spectatori care poate că aplaudaseră nu o dată pe la răspântii nevinovatele jocuri ale căpriţei Djali, ici, sub bolţile Palatului de Justiţie, se înspăimântau de ele. Hotărât lucru, capra era diavolul.

Lucrurile se înrăutăţiră şi mai abitir când procurorul regelui, golind pe podea un anumit săculeţ de piele plin cu litere mobile, pe care capra îl avea la gât, Djali fu văzută scoţând cu copita din alfabetul amestecat numele fatal: *Phoebus*. Vrăjile cărora le căzuse pradă căpitanul păreau neîndoielnic demonstrate şi, în ochii tuturor, ţiganca, încântătoarea dansatoare care uimise de-atâtea ori trecătorii cu graţia ei, nu mai era acum decât un vampir înspăimântător.

De altfel, ea nu dădea niciun semn de viaţă. Nici drăgălaşele năzbâtii ale sărmanei Djali, nici ameninţările tribunalului, nici blestemele înăbuşite ale publicului nu mai ajungeau până la ea.

Ca s-o trezească, trebui ca un sergent să o zgâlţâie fără milă, iar preşedintele să ridice solemn glasul.

— Fată, eşti de neam ţigănesc, dedată la vrăjit, în complicitate cu capra vrăjită, implicată în proces, în noaptea de 29 martie a acestui an ai lovit şi înjunghiat cu pumnalul, în înţelegere cu puterile întunericului, cu ajutorul vrăjilor şi al descântecelor, un căpitan de arcaşi din escorta regelui, Phoebus de Châteaupers. Tot nu vrei să recunoşti?

— E îngrozitor! strigă fata, ascunzându-şi obrazul în palme. Phoebus, dragul meu! Oh! E un iad!

— Tot nu vrei să recunoşti? întrebă rece procurorul.

— Mă mai şi întrebaţi! spuse ea cu glas cumplit şi se ridică, iar ochii îi scânteiau.

Preşedintele continuă direct:

— Atunci cum explici faptele de care eşti acuzată?

Ea răspunse cu glasul frânt:

— Am mai spus-o. Nu ştiu. Este un preot. Un preot pe care nu-l cunosc. Un preot infernal care mă urmăreşte!

— Asta e, zise judele. Călugărul-ursuz.

— O, domnilor! Fie-vă milă! Nu sunt decât o biată fiică…

— A Egiptului, completă judele.

Maestrul Jacques Charmolue luă cuvântul, cu blândeţe:

— Dată fiind încăpăţânarea dureroasă a acuzatei, cer punerea ei la tortură.

— Se admite, spuse preşedintele.

Nefericita se cutremură. Dar se ridică totuşi la porunca halebardierilor şi porni cu paşi destul de hotărâţi, precedată de Charmolue şi de preoţii tribunalului bisericesc, între două rânduri de halebarde, spre o uşă de mărime mijlocie care se deschise brusc şi se închise în urma ei, ceea ce îi făcu mâhnitului Gringoire impresia unei guri oribile care o înghiţise.

După dispariţia ţigăncii, se auzi un behăit jalnic. Era căpriţa care plângea.

Audierea fu suspendată. Unui consilier care îşi îngăduise să observe că domnii erau obosiţi şi că ar avea prea mult de aşteptat până la sfârşitul torturii, preşedintele îi răspunse că un magistru trebuie să ştie să se jertfească pentru îndatoririle sale.

— Ce neplăcută şi supărătoare e nemernica asta, care te face să o supui la cazne când noi n-am luat încă masa! spuse un bătrân judecător.

II – Urmarea talerului preschimbat în frunză uscată

După ce urcă şi coborî câteva trepte prin coridoare atât de întunecate, încât trebuiau luminate cu lampa în plină zi, Esmeralda, mereu înconjurată de alaiul ei lugubru, fu împinsă de sergenţii palatului într-o încăpere sinistră. Încăperea, de formă rotundă, ocupa parterul unuia din marile turnuri care mai străpung încă, în veacul nostru, stratul de clădiri moderne cu care noul Paris l-a acoperit pe cel vechi. Cavoul acesta n-avea nicio fereastră, nicio altă deschidere în afară de uşa joasă şi închisă cu o enormă tăblie de fier. Totuşi lumina nu-i lipsea. În grosimea zidului era clădit un cuptor. Acolo ardea un foc zdravăn, care umplea cavoul cu lumina flăcărilor lui roşii, lipsind de orice strălucire o biată lumânare pusă într-un ungher. Grilajul de fier folosit pentru închiderea cuptorului era ridicat în momentul acela şi nu lăsa să se vadă, la gura focarului care arunca văpăi pe zidul întunecat, decât capătul de jos al zăbrelelor, ca un şir de dinţi negri, ascuţiţi şi rari, din care pricină întregul cuptor semăna cu botul unui balaur din basme care

scuipă foc. La lumina ieşită de acolo, acuzata văzu de jur împrejurul încăperii nişte unelte îngrozitoare, al căror rost nu-l pricepea. La mijloc zăcea o saltea de piele pusă aproape pe sol; pe salteaua aceasta atârna o chingă cu cataramă, legată de-o verigă de aramă pe care o muşca un monstru cârn, sculptat în cheia de boltă. Cleşti, pense, fiare de plug late umpleau interiorul cuptorului şi se roşeau de-a valma pe cărbuni. Lumina însângerată a focarului lumina în toată încăperea un amestec de lucruri îngrozitoare.

Iadul acesta se numea simplu *camera de tortură*.

Pe pat stătea întins alene Pierrat Torterue, schingiuitorul oficial. Ajutoarele lui, doi pitici cu feţe pătrate, cu şorţuri de piele, cu nădragi de pânză mişcau fiarele pe cărbuni.

Biata fată încercase zadarnic să-şi recapete curajul. Pătrunzând în camera aceasta, se cutremură de groază.

Sergenţii din paza palatului se aşezară de o parte, preoţii tribunalului bisericesc de cealaltă parte. Un grefier, cele trebuitoare pentru scris şi o masă se aflau într-un colţ. Maestrul Jacques Charmolue se apropie de ţigancă, cu un zâmbet foarte blând:

— Dragă copilă, stărui deci să negi?

— Da, răspunse ea cu glas stins.

— Atunci, vorbi iar Charmolue, o să fie tare neplăcut pentru noi să te interogăm cu mai multă insistenţă decât am dori. Fii bună şi aşază-te pe patul acesta. Jupâne Pierrat, fă-i loc domnişoarei şi închide uşa.

Pierrat se ridică bombănind.

— Dacă închid uşa, o să mi se stingă focul.

— Atunci las-o deschisă, dragul meu, se învoi Charmolue.

În acest timp, Esmeralda rămăsese în picioare. Patul de piele pe care se zvârcoliseră atâţia nenorociţi o înspăimânta. Groaza îi îngheţa măduva în oase. Fata stătea acolo, încremenită de spaimă. La un semn al lui Charmolue, cele două ajutoare o luară şi o culcară pe pat. Ei nu-i făcură niciun rău, dar când se atinseră de ea, când pielea patului o atinse, Esmeralda simţi cum îi năvăleşte tot sângele în inimă. Şi aruncă o privire rătăcită în jurul camerei. I se părea că vede cum se mişcă şi cum vin de pretutindeni spre ea, ca să i se caţăre pe trup, s-o muşte şi s-o ciupească toate uneltele acelea diforme de tortură, care, printre feluritele instrumente văzute până atunci, i se păreau că sunt

ceea ce sunt liliecii, miriapodele şi păianjenii printre insecte şi păsări.

— Unde e medicul?

— Aici, răspunse o robă neagră, pe care ea n-o observase până atunci.

Esmeralda se înfioră.

— Domnişoară, continuă glasul mângâietor al procurorului la curtea bisericii, te întreb pentru a treia oară: stărui să negi faptele pentru care eşti acuzată?

De data aceasta ea nu putu decât să facă un semn cu capul. Nu mai avea glas.

— Stărui? spuse Jacques Charmolue. Atunci sunt tare mâhnit, dar trebuie să-mi fac datoria.

— Domnule procuror al regelui, zise brusc Pierrat, cu ce începem?

Charmolue şovăi o clipă, cu aerul nehotărât al unui poet care caută o rimă.

— Cu gheata, spuse el, în sfârşit.

Nefericita se simţi atât de părăsită de Dumnezeu şi de oameni, încât lăsă să-i cadă capul în piept, ca un lucru inert, lipsit de orice dram de vigoare.

Schingiuitorul şi medicul se apropiară de ea amândoi odată. În acelaşi timp, cele două ajutoare începură să scotocească în hidosul lor arsenal.

La zornăitul fiarelor îngrozitoare, biata copilă tresări ca o broască moartă şi care ar fi galvanizată.

— Oh! murmură ea atât de încet, încât nimeni n-o auzi. O, Phoebus, dragul meu!

Apoi se cufundă iar în nemişcarea şi în tăcerea ei de marmură. Priveliştea aceasta ar fi sfâşiat orice inimă în afară de inimile judecătorilor. S-ar fi zis că un biet suflet păcătos e judecat de Satana, la poarta roşie a iadului. Trupul nenorocit de care avea să se prindă groaznicul furnicar al ferăstraielor, roţilor şi scaunelor de tortură, fiinţa pe care aveau s-o mânuiască braţele aspre ale călăilor şi ale cleştilor era deci făptura aceasta blândă, albă şi fragilă. Biet bob de mei osândit de justiţia omenească să fie măcinat de înspăimântătoarele pietre ale torturii.

Între timp, mâinile aspre ale ajutoarelor lui Pierrat Torterue îi dezgoliseră cu brutalitate piciorul încântător, piciorușul care de atâtea ori îi fermecase cu drăgălăşenia şi frumuseţea lui pe

trecători, la răspântiile Parisului.

— Păcat! bombăni schingiuitorul, privind formele atât de graţioase şi de delicate.

Dacă arhidiaconul ar fi fost de faţă, cu siguranţă că şi-ar fi amintit în clipa aceea de simbolul său cu păianjenul şi cu musca. Curând, nefericita văzu, prin norul care i se aşternea peste ochi, apropiindu-se gheata; curând îşi văzu piciorul prins între scândurile ferecate, dispărând sub groaznicul aparat. Atunci spaima o făcu să-şi recapete puterile.

— Scoateţi-mi-o! strigă ea cu însufleţire. Şi, ridicându-se despletită: Fie-vă milă!

Nefericita vru să se repeadă jos din pat, ca să se arunce la picioarele procurorului regal, dar, piciorul fiindu-i prins în blocul greu făcut din stejar şi fier, ea se prăbuşi peste gheată ca o albină cu plumb pe aripi.

La un semn al lui Charmolue, schingiuitorii o puseră din nou pe pat, şi două mâini mari potriviră peste mijlocul ei subţire cureaua care atârna din tavan.

— Te întreb pentru ultima oară, mărturiseşti faptele de care eşti învinovăţită? întrebă Charmolue, cu o netulburată blândeţe.

— Sunt nevinovată.

— Atunci, domnişoară, cum explici ce ţi s-a pus în seamă?

— Vai, monseniore, nu ştiu!

— Aşadar, negi.

— Totul.

— Începeţi, îi spuse Charmolue lui Pierrat.

Pierrat răsuci mânerul cricului, gheata se strânse şi nefericita scoase unul din ţipetele acelea cumplite care nu pot fi descrise în nicio limbă omenească.

— Opreşte! îi porunci Charmolue lui Pierrat. Mărturiseşti? o întrebă el pe ţigancă.

— Totul! striga nefericita. Mărturisesc! Mărturisesc! Fie-vă milă!

Înfruntând tortura, ea nu-şi calculase forţele. Biet copil a cărui viaţă fusese până atunci atât de veselă, atât de suavă, atât de dulce fusese doborât de prima durere.

— Omenia mă obligă să-ţi spun, vorbi procurorul regelui, că, mărturisind, te-aşteaptă moartea.

— Aşa nădăjduiesc şi eu, zise ea.

Şi recăzu pe patul de piele, aproape moartă, frântă în două,

atârnând de cureaua legată peste piept.

— Sus, frumoaso, sprijină-te un pic! spuse maestrul Pierrat, ridicând-o. Parcă ai fi oaia de aur de la gâtul domnului Bourgogne.

Jacques Charmolue ridică glasul:

— Grefier, scrie. Tânără ţigancă, mărturiseşti că ai luat parte la ospeţe, sabaturi şi blestemăţii ale iadului, cu larvele, mascaţii şi vampirii? Răspunde!

— Da, spuse ea, atât de încet, încât cuvintele i se pierdură în răsuflare.

— Mărturiseşti că ai văzut berbecul pe care Belzebut îl face să apară în văzduh ca să adune duhurile la sabat şi care nu e văzut decât de vrăjitori?

— Da.

— Mărturiseşti că te-ai închinat capetelor lui Bofomet, idolilor spurcaţi ai templierilor?

— Da.

— Că ai avut legături cu diavolul sub forma unei capre domestice, adăugată la proces?

— Da.

— În sfârşit, recunoşti şi mărturiseşti că, cu ajutorul demonului şi al strigoiului numit îndeobşte călugărul-ursuz, în noaptea de douăzeci şi nouă martie a acestui an ai lovit şi ucis un căpitan numit Phoebus de Châteaupers?

Ea îşi ridică spre magistrat ochii mari şi ficşi şi răspunse, parcă fără să ştie ce spune, fără să se cutremure şi fără să se înfioare:

— Da.

Era vădit că totul se frânsese în ea.

— Scrie, grefier, spuse Charmolue.

Şi, adresându-se schingiuitorilor:

— Deţinuta să fie dezlegată şi adusă la audiere.

Când deţinuta fu *descălţată*, procurorul de la curtea bisericii îi cercetă piciorul încă amorţit de durere.

— Lasă, spuse el, nu-i cine ştie ce rană. Ai ţipat la timp. Ai mai putea încă să dansezi, frumoaso!

Apoi, întorcându-se spre acoliţii săi din tribunalul bisericesc:

— Justiţia e, în sfârşit, luminată! Asta uşurează, domnilor! Domnişoara o să dea mărturie că am lucrat cu toată blândeţea posibilă.

III – Sfârşitul talerului preschimbat în frunză uscată

Când Esmeralda, palidă şi şchiopătând, reintră în sala de audiere, un murmur general de plăcere o întâmpină. Din partea publicului, murmurul însemna sentimentul nerăbdării satisfăcute, încercat la teatru după ultima pauză a piesei, când cortina se ridică şi când, în sfârşit, piesa începe. Din partea judecătorilor, însemna speranţa că în curând vor putea lua masa. Căpriţa behăi şi ea de bucurie şi vru să alerge spre stăpână-sa, dar o priponiseră de o bancă.

Se înnoptase de-a binelea. Lumânările, al căror număr nu fusese sporit, aruncau o lumină atât de sărăcăcioasă, încât pereţii sălii nu se mai desluşeau. Întunericul învăluia toate obiectele într-un fel de ceaţă din care abia dacă răsăreau câteva feţe nepăsătoare de judecători. Vizavi de ei, la capătul lungii săli, se putea vedea un punct alb şi nedesluşit, detaşându-se pe fondul întunecat. Era acuzata.

Ţiganca se târâse până la locul ei. Charmolue, după ce se instală măreţ în scaun, se ridică şi spuse fără a lăsa să răzbată prea mult trufia succesului obţinut:

— Acuzata a recunoscut totul.

— Fată ţigancă, vorbi preşedintele, ţi-ai recunoscut toate faptele de magie, de prostituţie şi de asasinat săvârşite asupra lui Phoebus de Châteaupers?

Esmeraldei i se strânse inima. Oamenii o auziră plângând în întuneric.

— Am recunoscut tot ce vreţi, răspunse ea cu glas stins, dar ucideţi-mă repede!

— Domnule procuror al regelui la curtea bisericii, spuse preşedintele, camera e gata să vă asculte rechizitoriul.

Maestrul Charmolue scoase la iveală un caiet cât toate zilele şi începu să citească, cu gesturi largi şi cu accentuarea exagerată a pledoariei, o cuvântarea în latineşte, în care toate dovezile procesului se eşafodau pe perifraze ciceroniene flancate de citate din Plaut, comicul său favorit. Regretăm că nu putem oferi cititorilor bucata aceasta remarcabilă. Oratorul o debita cu o gesticulaţie minunată. Nici n-apucase bine să-şi termine introducerea, că sudoarea îi şi năpădise fruntea şi ochii din cap. Deodată, în mijlocul unei figuri de stil, procurorul se întrerupse şi

privirea lui, de obicei destul de blândă, ba chiar destul de nătângă, deveni fulgerătoare.

— Domnilor, strigă el (de data aceasta în franţuzeşte, căci n-avea cuvintele scrise în caiet), Satana e atât de amestecat în procesul acesta, încât iată-l că asistă la dezbaterile noastre şi-şi bate joc de măreţia lor. Priviţi!

Vorbind astfel, el arătă cu mâna spre căpriţa, care, când îl văzuse pe Charmolue gesticulând, crezuse într-adevăr că trebuie să facă şi ea la fel şi se aşezase în coadă, imitând cât putea mai bine, cu picioarele de dinainte şi cu căpşorul ei bărbos, pantomima patetică a procurorului regal la curtea bisericii. Acesta era, după cum ne amintim, unul din talentele ei cele mai plăcute. Incidentul, ultima dovadă, avu mare efect. Picioarele căpriţei fură legate, iar procurorul îşi reluă firul elocvenţei.

Cuvântarea fu lungă, dar cu o încheiere admirabilă. Iată-i ultima frază; să i se adauge însă glasul răguşit şi gestul obosit al maestrului Charmolue:

— *Idea, Domini, coram stryga demonstrata, crimine patente, intentione criminis existente, in nomine sanctae ecclesiae Nostrae-Dominae Parisiensis, quae est in saisina habendi omnimodam altam et bassam justitiam in illa hac intemerata Civitatis insula, tenore praesentium declaramus nos requiere, primo, aliquandam pecuniarum indemnitatem; secundo, amendationem honorabilem ante portalium maximum Nostrae-Dominae, ecclesiae cathedralis; tertio, sententiam in virtute cujus ista stryga cum sua capella seu in trivio vulgariter dicto la Grève, seu in insula exeunte in fluvio Sequanae, juxte pointam jardini regalis, executatae sint!*[30]

Procurorul îşi puse apoi iar bonetul pe cap şi se aşeză.

---

[30] Aşadar, domnilor, vrăjitoria fiind dovedită, crima evidentă, intenţia de crimă existentă, declarăm că, în numele sfintei biserici Notre-Dame din Paris, care are, împotriva acestei egipţiene, deplin drept de a-şi exercita justiţia pentru cele pământeşti şi pentru cele cereşti în această nepângărită Cité, cerem, în virtutea acestora, întâi o amendă bănească, în al doilea rând o pocăinţă publică în faţa porţii celei mari a catedralei Notre-Dame: în al treilea, o hotărâre în puterea căreia această vrăjitoare, împreună cu capra ei, să fie executate, fie în piaţa îndeobşte numită La Grève, fie în insula de pe fluviul Sena, lângă capătul grădinii regale. (lat.).

— *Eheu!* oftă Gringoire, adânc mâhnit. *Bassa latinitas!*

Un alt bărbat în robă neagră se ridică lângă acuzată. Era avocatul ei. Judecătorii, flămânzi, începură să murmure.

— Avocat, fii scurt! zise preşedintele.

— Domnule preşedinte, începu avocatul, fiindcă pârâta şi-a mărturisit crima, nu mai am să le spun decât un cuvânt domniilor lor. Iată un text din legea salică: „Dacă un vampir a mâncat un om şi s-a dovedit că aşa este, va plăti o amendă de opt mii de dinari, care fac două sute de monede de aur. Rog tribunalul să-mi condamne clienta la amendă.

— Text abrogat, spuse avocatul extraordinar al regelui.

— *Nego*, replică avocatul.

— La vot! interveni un consilier. Crima e neîndoielnică şi ora e târzie.

Se trecu la vot, chiar acolo, în sală. Judecătorii votară cu boneta, căci erau grăbiţi. Li se vedeau capetele acoperite descoperindu-se unul după altul, în întuneric, la întrebarea lugubră adresată în şoaptă de preşedinte. Biata acuzată părea că-i priveşte, dar ochii ei tulburi nu mai vedeau nimic.

Apoi nefericita auzi publicul mişcându-se, băncile ciocnindu-se, şi o voce ca de gheaţă rostind:

— Fată ţigancă, în ziua aleasă de regele, stăpânul nostru, la ora amiezii, vei fi dusă într-o cotigă, în cămaşă, desculţă cu funia la gât, dinaintea marelui portal de la Notre-Dame, şi vei face mărturisire publică, cu o torţă de ceară de două livre în mână; iar de-acolo vei fi dusă în Piaţa Grève, unde vei fi spânzurată şi sugrumată la spânzurătoarea oraşului; iar capra ta, aşijderea; şi vei plăti tribunalului trei lei de aur, ca despăgubire pentru crimele de tine săvârşite şi de tine mărturisite, pentru vrăjitorie, magie, desfrânare şi ucidere asupra persoanei căpitanului Phoebus de Châteaupers. Domnul să-ţi aibă sufletul!

— Oh, visez! murmură ea şi simţi cum nişte mâini aspre o duceau de acolo.

IV – Lasciati ogni speranza[31]

În evul mediu, când un edificiu era terminat, ocupa aproape

[31] Inscripţie ce figurează la intrarea în Infern, în *Divina Comedie* a lui Dante. Textul complet al inscripţiei este *Lasciati ogni speranza voi che entrate (Lăsaţi orice nădejde voi care intraţi)*.

tot atâta loc în pământ cât şi la suprafaţă. Dacă nu era cumva clădit pe piloţi, ca Notre-Dame, un palat, o fortăreaţă, o biserică avea totdeauna un dublu fund. În catedrale, sub încăperea de sus scăldată în lumină şi răsunând de orgi şi de clopote ziua şi noaptea, se afla, într-o oarecare măsură, o altă catedrală subterană, joasă, obscură, misterioasă, oarbă şi mută: câteodată se afla acolo un mormânt. În palate, în castelele fortificate se afla o închisoare, uneori un mormânt, câteodată amândouă laolaltă. Clădirile acestea puternice, al căror mod de formare şi de vegetare l-am explicat altundeva, nu aveau simple temelii, ci, ca să zicem aşa, rădăcini care mergeau ramificându-se în sol în odăi, în galerii, în scări, ca şi construcţia de sus. Astfel, bisericile, palatele, fortăreţele aveau pământ până la jumătatea trupului. Beciurile unui edificiu formau un al doilea edificiu în care coborai în loc să urci şi care îşi avea etajele subterane sub grămada etajelor exterioare ale monumentului, asemenea pădurilor şi munţilor ce se văd răsturnaţi în apa ca oglinda a unui lac, sub pădurile şi munţii de pe mal.

La fortăreaţa Saint-Antoine, la Palatul Justiţiei din Paris, la Luvru, edificiile subterane erau închisori. Înfundându-se în pământ, etajele acestor închisori se îngustau şi se întunecau. Şi erau ca nişte zone de eşalonare a nuanţelor groazei. Nici Dante n-a găsit ceva mai bun pentru infernul său. Pâlniile carcerelor duceau de obicei într-o înfundătură întunecoasă, ca un cazan, în care Dante l-a pus pe diavol, în care societatea îl punea pe osânditul la moarte. Din clipa când o fiinţă nefericită era îngropată acolo, adio lumină, aer, viaţă, *ogni speranza*. De ieşit, nu mai ieşea decât pentru spânzurătoare sau pentru rug. Câteodată, acolo putrezea. Justiţia omenească numea asta *a uita*. Între oameni şi el, osânditul simţea cum îl apasă pe creştet o întreagă îngrămădire de pietre şi de temniceri, iar închisoarea, masiva fortăreaţă, se preschimba într-un singur lacăt complicat, care îl zăvora în afara lumii vii.

Într-unul din fundurile acestea de cazan, în *ublietele*[32] săpate de sfântul Ludovic, în aceste *in pace* de la Tournelle fusese dusă, de frica evadării, fără doar şi poate, Esmeralda, osândită la spânzurătoare, cu uriaşul Palat al Justiţiei pe cap. Biată musculiţă, care n-ar fi fost în stare să clintească nici cea mai mică piatră!

---

[32] În text *oubliettes*, de la verbul *oublier* care înseamnă a uita.

Desigur, Providenţa şi societatea fuseseră la fel de nedrepte: ca să frângă o fiinţă atât de firavă, nu era nevoie de atâta belşug de nenorocire şi de tortură.

Ea se afla acolo, pierdută în beznă, înmormântată, îngropată, zidită. Cine ar fi putut s-o vadă în starea aceasta, după ce o văzuse râzând şi dansând în soare, s-ar fi cutremurat. Rece ca noaptea, rece ca moartea, fără nicio adiere de vânt în păr, fără niciun zgomot omenesc în urechi, fără un fir din lumina zilei în ochi, frântă în două, strivită de lanţuri, ghemuită lângă un urcior şi o pâine, pe-o mână de paie, în băltoaca formată sub ea din apa scursă de pe zidurile celulei, neclintită, aproape fără să răsufle, ea nici măcar nu mai suferea. Phoebus, soarele, amiaza, aerul liber, străzile Parisului, dansurile aplaudate, dulcile cuvinte de dragoste schimbate cu ofiţerul, apoi preotul, codoaşa, pumnalul, sângele, tortura, spânzurătoarea. Toate acestea îi mai treceau prin minte, când ca o viziune fermecată şi aurită, când ca un coşmar diform; dar nu mai erau decât o luptă îngrozitoare şi vagă, pierdută în bezne, sau o muzică depărtată, cântată sus, pe pământ, şi care nu răzbătea în prăpastia unde căzuse nefericita.

De când se afla acolo, Esmeralda nici nu era trează, nici nu dormea. În nenorocirea ei, în celula ei, nu mai putea să deosebească trezia de somn, visul de realitate, şi nici ziua de noapte. Împrăştiat vag în mintea ei, totul era amestecat, spart, plutitor. Ea nu mai simţea, nu mai ştia, nu mai gândea. Cel mult dacă visa. Niciodată o fiinţă omenească nu se apropiase atât de mult de neant.

Astfel, amorţită, împietrită, Esmeralda abia dacă luase în seamă, de vreo două sau trei ori, zgomotul unui chepeng care se deschisese undeva deasupra ei, fără să lase să intre măcar un fir de lumină, şi prin care o mână îi aruncase o coajă de pâine neagră. Vizita periodică a temnicerului era totuşi singura legătură care îi mai rămăsese cu oamenii.

Un singur lucru îi izbea fără voia ei auzul: deasupra capului umezeala se filtra prin pietrele mucegăite ale bolţii şi, la răstimpuri egale, o picătură de apă se desprindea de acolo. Esmeralda asculta îndobitocită cum cădea picătura de apă în băltoaca de alături.

Stropul de apă căzut în băltoacă era singura mişcare existentă încă în jurul ei, singurul orologiu care marca timpul, singurul

zgomot ajuns până la ea din tot zgomotul iscat la suprafaţa pământului.

Ca să spunem totul, ea mai simţea din când în când, în cloaca aceea de noroi şi de bezne, ceva rece care îi trecea ici-colo pe picior sau pe braţ, şi-atunci se înfiora.

De câtă vreme se afla acolo, nu ştia. Îşi amintea de-o osândă la moarte rostită undeva, împotriva cuiva; îşi amintea apoi că fusese luată şi că se trezise în beznă şi în tăcere. Ea se târâse în mâini, şi atunci verigile de fier îi tăiaseră glezna piciorului, iar lanţurile zornăiseră. Îşi dăduse seama că în jurul ei sunt numai ziduri, că sub ea se află o lespede acoperită de apă şi o mână de paie. Dar nici lampă, nici geam. Şi atunci se aşezase pe paiele acelea, iar uneori, ca să-şi mai schimbe poziţia, se muta pe treapta de jos a unei scări de piatră aflată în celulă.

Un timp, încercase să numere minutele negre pe care i le măsura picătura de apă, dar curând truda aceasta jalnică a unui creier bolnav se întrerupsese de la sine în capul său şi-o lăsase ca îndobitocită.

În sfârşit, într-o zi sau într-o noapte (căci miezul nopţii şi amiaza aveau aceeaşi culoare în mormântul acesta), Esmeralda auzi deasupra ei un zgomot mai puternic decât cel pe care îl făcea de obicei temnicerul când îi aducea pâinea şi urciorul. Şi, ridicând capul, văzu o rază roşiatică trecând prin crăpăturile spaţiului uşii sau al trapei aflate în bolta celulei. În acelaşi timp, ferecătura grea scârţâi, chepengul scrâşni din balamalele lui ruginite, se învârti, şi ea văzu un felinar, o mână şi partea de jos din trupurile a doi bărbaţi, căci uşa era prea scundă ca să le poată zări şi capetele. Lumina îi făcu atât de rău, încât închise ochii.

Când îi redeschise, uşa era din nou închisă, felinarul fusese pus pe o treaptă a scării, un bărbat singur se afla în picioare, în faţa ei. O pelerină neagră îi cădea până la călcâie, o glugă de aceeaşi culoare îi acoperea faţa. Din făptura lui nu se vedea nimic, nici obrazul, nici mâinile. Părea un lung linţoliu negru, care stătea în picioare şi sub care se simţea mişcându-se ceva. Esmeralda privi fix câteva minute soiul acesta de spectru. În acest timp, nici ea, nici el nu vorbeau. Ai fi zis că sunt două statui puse faţă în faţă. În cavou, doar două lucruri mai păreau că trăiesc: fitilul felinarului ce pâlpâia din pricina umezelii aerului, şi picătura de apă din bolta ce tăia pâlpâirea aceea

neregulată cu plescăitul ei monoton, făcând să tremure lumina felinarului în vălurele concentrice pe suprafaţa uleioasă a băltoacei.

În sfârşit, deţinuta rupse tăcerea.

— Cine eşti?

— Un preot.

Cuvântul, tonul, sunetul vocii o făcură să tresară. Preotul continuă, rostind înăbuşit:

— Eşti gata?

— Pentru ce?

— Ca să mori.

— Oh! exclamă ea. O să fie curând?

— Mâine.

Capul fetei, ridicat cu bucurie, se prăbuşi iar în piept.

— Mai e atât de mult! murmură ea. Ce pierdeau dacă ar fi fost astăzi?

— Eşti foarte nefericită? întrebă preotul după o clipă de tăcere.

— Mi-e tare frig, răspunse ea.

Şi-şi prinse tălpile în palme, gest obişnuit la nenorociţii cărora le e frig şi pe care noi l-am mai văzut la pustnica de la Tour-Roland. Dinţii îi clănţăniră.

Pe sub glugă, preotul părea că-şi plimbă privirea prin celulă.

— Fără lumină! Fără foc! Fără apă! E cumplit!

— Da, răspunse ea, cu aerul mirat pe care i-l dăduse nenorocirea. Lumina e a tuturor. De ce nu mi se dă decât întuneric?

— Ştii de ce te afli aici? vorbi iar preotul, după o nouă tăcere.

— Cred că am ştiut, spuse ea, trecându-şi degetele slabe peste sprâncene, ca pentru a-şi ajuta memoria, dar nu mai ştiu.

Şi deodată începu să plângă ca un copil.

— Aş vrea să ies de-aici, domnule. Mi-e frig, mi-e frică, şi sunt nişte animale care-mi umblă de-a-lungul trupului.

— Atunci, urmează-mă.

Vorbind astfel, preotul o luă de braţ. Nefericita era îngheţată până în măduva oaselor, şi totuşi mâna lui i se păru rece.

— Oh, murmură ea, e mâna îngheţată a morţii! Cine eşti?

Preotul îşi ridică gluga. Ea privi. Şi văzu chipul sinistru care o urmărea de atâta vreme, capul de diavol care îi apăruse la Falourdel deasupra capului adorat al lui Phoebus al ei, ochii pe

care îi văzuse strălucind ultima oară lângă un pumnal.

Apariţia aceasta, totdeauna funestă pentru ea şi care o împinsese din nenorocire în nenorocire până la tortură, o trezi din amorţeală. Esmeraldei i se păru că vălul care se lăsase peste memoria ei se sfâşia. Toate amănuntele lugubrei aventuri, de la scena nocturnă la Falourdel şi până la osândirea ei la Tournelle, îi reveniră deodată în minte, nu vagi şi confuze ca până atunci, ci desluşite, crude, limpezi, fremătătoare, cumplite. Chipul întunecat pe care-l avea în faţă îi reînvie amintirile pe jumătate şterse şi aproape sugrumate de prea multă suferinţă, aşa cum apropierea focului dă la iveală, proaspete, pe hârtia albă, literele invizibile scrise acolo cu cerneală simpatică. Şi Esmeraldei i se păru că toate rănile inimii i se redeschid şi sângerează deodată.

— Vai! strigă ea, acoperindu-şi ochii cu palmele şi tremurând din tot corpul. E preotul!

Apoi lăsă să-i cadă braţele inerte şi rămase jos, cu capul plecat, cu privirea aţintită în pământ, mută şi continuând să tremure.

Preotul o privea cu ochii unui uliu care s-a rotit multă vreme în înaltul cerului, în jurul bietei ciocârlii pitite în grâu, îngustându-şi în tăcere cercurile uimitoare ale zborului, năpustindu-se deodată, ca săgeata fulgerului, asupra prăzii, şi ţinând-o aproape moartă de spaimă în gheare.

Ea începu să murmure cu glas abia auzit.

— Sfârşeşte! Gata! Ultima lovitură!

Şi îşi trase înspăimântată capul între umeri, ca mieluşelul care aşteaptă lovitura ucigătoare a măcelarului.

— Te îngrozesc deci? spuse el, în sfârşit.

Ea nu răspunse.

— Ţi-e groază de mine? repetă el.

Buzele ei se strânseră ca şi cum ar fi zâmbit.

— Da, spuse ea, călăul îşi râde de osândit. Sunt luni de zile de când mă urmăreşte, mă ameninţă, mă înspăimântă! Fără el, Doamne, cât eram de fericită! El m-a aruncat în prăpastia asta! O, cerule! El l-a ucis… el l-a ucis! Phoebus al meu!

Apoi, izbucnind în plâns şi ridicându-şi ochii spre preot continuă:

— O, nelegiuitule! Cine eşti? Ce ţi-am făcut? Mă urăşti, aşadar? Vai! Ce ai împotriva mea?

— Te iubesc! strigă preotul.

Lacrimile Esmeraldei conteniră brusc. Ea îl privi năucită. El căzuse în genunchi şi o învăluia într-o privire înflăcărată.

— Auzi? Te iubesc! strigă preotul din nou.

— Ce iubire! rosti nefericita, înfiorându-se.

El vorbi iar:

— Iubirea unui suflet blestemat.

Rămaseră amândoi câteva clipe tăcuţi, striviţi sub greutatea emoţiilor, el înnebunit, ea năucită.

— Ascultă, spuse, în sfârşit preotul, şi un calm straniu puse iar stăpânire pe el. Ai să ştii totul. Am să-ţi spun ceea ce până astăzi abia dacă am îndrăznit să-mi spun mie însumi, când îmi întreb în taină conştiinţa, la ceasurile târzii din noapte când e atâta beznă pe lume, încât Dumnezeu pare că nu te mai vede. Ascultă. Înainte de a te întâlni eram fericit…

— Dar eu! oftă ea uşor.

— Nu mă întrerupe. Da, eram fericit, credeam cel puţin că sunt. Eram neprihănit, aveam sufletul plin de-o lumină senină. Niciun cap nu se înălţa mai mândru şi mai radios decât al meu. Preoţii îmi cereau sfatul în privinţa castităţii, doctorii în privinţa doctrinei. Da, ştiinţa era totul pentru mine. Era o soră, şi o soră îmi ajungea. Cu vârsta, e adevărat, mi-au mai venit şi alte idei. De multe ori trupul mi s-a înfiorat la trecerea unei forme de femeie. Puterea asta a sexului şi a sângelui de bărbat, pe care, adolescent nebun, crezusem că o înăbuş pentru toată viaţa, îmi zgudui de mai multe ori lanţul jurămintelor de fier ce mă ţin ferecat, nenorocit, de lespezile reci ale altarului. Dar posturile, rugăciunile, studiul, chinuirea monahală îmi făcură din nou sufletul stăpân peste trup. Şi-apoi ocoleam femeile. De altfel, n-aveam decât să deschid o carte, pentru ca toate nălucirile spurcate ale minţii să se împrăştie în faţa splendorii ştiinţei. În câteva clipe simţeam cum fug departe greoaiele lucruri pământeşti şi mă regăseam calm, ameţit şi senin, în faţa luminii liniştite a adevărului veşnic. Atâta vreme cât diavolul mi-a trimis, ca să mă atace, numai umbrele vagi ale femeilor care treceau risipite prin faţa ochilor mei, în biserică, pe străzi, pe câmpii, şi care abia dacă îmi reapăreau în vis, le-am învins cu uşurinţă. Vai, dacă n-am rămas biruitor, de vină e Dumnezeu, care n-a dat omului puteri egale cu ale diavolului. Ascultă… într-o bună zi…

Aici preotul se opri, şi osândita auzi ieşindu-i din piept gemete care păreau horcăieli şi sfâşieri.

Dar după un timp el continuă:

— ...Într-o bună zi stăteam sprijinit de pervaz la fereastra chiliei. Ce carte citeam oare? Ah, totul mi se învălmăşeşte în cap! Citeam. Fereastra dădea spre o piaţă. Deodată am auzit un zgomot de tamburină şi de cântec. Supărat că meditaţia îmi era astfel tulburată, am privit în piaţă. Ce-am văzut, mai vedeau şi alţii în afară de mine, şi totuşi nu era o privelişte făcută pentru ochi omeneşti. Acolo, în mijlocul caldarâmului – era la amiază... soare puternic – o făptură dansa. O făptură atât de frumoasă, încât Dumnezeu ar fi preferat-o Fecioarei şi şi-ar fi ales-o drept mamă, şi-ar fi dorit să se nască din ea, dacă ea ar fi existat când el s-a făcut om! Avea ochi negri şi splendizi. Câteva fire din părul ei negru, în care bătea soarele, luceau ca nişte fire de aur. Picioarele îi dispăreau în mişcarea lor ca spiţele unei roţi care se învârteşte cu repeziciune. În jurul capului, în cozile negre ale părului, ea avea plăcuţe de metal ce sclipeau în soare şi-i puneau pe frunte o cunună de stele. Rochia ei presărată cu paiete avea scânteieri albăstrii şi era împestriţată cu mii de sclipiri, ca o noapte de vară. Braţele ei mlădioase şi brune i se legănau în jurul taliei ca două eşarfe. Forma trupului ei era de o uimitoare frumuseţe. Oh, strălucitorul ei chip, care se desprindea luminos chiar în lumina soarelui!... Vai, fată, erai tu! Uimit, ameţit, fermecat, nu mă mai săturam privindu-te. Te-am privit atât, încât deodată m-am înfiorat de spaimă: am simţit că mă pândea destinul.

Cu inima grea, preotul se mai opri o clipă. Apoi continuă:

— Pe jumătate fascinat, am încercat să mă agăţ de ceva ca să-mi opresc prăbuşirea. Mi-am amintit capcanele pe care Satana mi le mai întinsese până atunci. Făptura aflată în faţa ochilor mei era de o frumuseţe supraomenească, o frumuseţe care nu poate veni decât de la cer sau de la iad. Ea nu era o simplă fată plămădită din niţică ţărână de-a noastră şi abia luminată lăuntric de pâlpâitoarea rază a unui suflet femeiesc. Era un înger! Dar un înger de tenebre, de flăcări, şi nu de lumină. În clipa când gândeam astfel, am văzut lângă tine o capră, o capră de sabat care mă privea rânjind. Soarele amiezii îi punea coarne de foc. Atunci am întrezărit capcana diavolului şi nu m-am mai îndoit că tu veneai din iad, că veneai întru pierzania mea. Aşa am crezut atunci.

Aici, preotul o privi în faţă pe deţinută şi adăugă rece:

— Şi aşa cred şi acum. Totuşi vraja lucra încetul cu încetul, dansul tău mi se învârtea în creier, simţeam misteriosul fapt împlinindu-se în mine, tot ce-ar fi trebuit să vegheze îmi adormea în suflet; şi asemenea celor ce mor în zăpadă, îmi plăcea să mă las cuprins de somnul acesta. Deodată ai început să cânţi. Ce puteam să fac, nenorocitul de mine? Glasul îţi era şi mai fermecător decât dansul. Voiam să fug. Cu neputinţă. Eram ţintuit, înrădăcinat locului. Mi se părea că marmura dalei mi se urcase până la genunchi. A trebuit să rămân până la capăt. Îmi îngheţaseră picioarele, îmi clocoteau tâmplele. În sfârşit, poate că ţi s-a făcut milă de mine: ai încetat să cânţi şi-ai dispărut. Răsfrângerea orbitoarei viziuni, ecoul muzicii de vrajă s-au stins încetul cu încetul în ochii şi-n urechile mele. Atunci m-am prăbuşit în colţul ferestrei, mai ţeapăn şi mai nevolnic decât o statuie desprinsă de soclu. M-a trezit clopotul de vecernie. M-am ridicat şi am fugit; dar, vai! în mine rămăsese ceva prăbuşit, ceva care nu se mai putea ridica, un lucru ivit pe neaşteptate şi de care nu puteam fugi.

Preotul făcu încă o pauză, apoi continuă:

— Da, începând din ziua aceea, în mine s-a ivit un om pe care nu-l cunoşteam. Am vrut să folosesc toate leacurile: mânăstirea, altarul, cărţile, munca. Nebunie zadarnică! Oh, cum mai sună ştiinţa a gol când se ciocneşte de ea, cu deznădejde, un cap plin de patimi! Ştii, fată, ce vedeam mereu între carte şi mine? Pe tine, umbra ta, imaginea apariţiei luminoase care străbătuse într-o zi spaţiul pe dinaintea mea. Dar imaginea aceasta nu mai avea aceeaşi culoare; era sumbră, funebră, întunecată ca văzduhul negru care stăruie multă vreme în ochii imprudentului după ce a privit fix soarele. Neputând să scap, auzindu-ţi mereu cântecul care îmi zumzăia în minte, văzându-ţi mereu picioarele dansând pe cartea mea de rugăciuni, simţindu-ţi mereu, noaptea, în vis, forma alunecând peste trupul meu, am dorit să te revăd, să te ating, să ştiu cine erai, să văd dacă te voi mai regăsi asemănătoare cu imaginea ideală rămasă în mine, să-mi frâng poate visul în faţa realităţii, în orice caz, nădăjduiam că o impresie nouă va şterge prima impresie, pe care n-o mai puteam îndura. Te căutam. Te-am revăzut. Nenorocire! Când te-am văzut de două ori, am vrut să te văd de-o mie de ori, să te văd mereu. Atunci – cum să te mai opreşti pe panta aceasta a iadului? – atunci mi-am pierdut minţile. Celălalt capăt al firului pe care mi-l

legase de aripi, diavolul îl înnodase de piciorul tău. Am devenit nestatornic şi rătăcitor ca tine. Te aşteptam pe sub ganguri, te spionam la colţul uliţelor, te pândeam de la înălţimea turlei mele. În fiecare seară reintram în mine, mai fermecat, mai deznădăjduit, mai înlănţuit de vrăji, mai pierdut! Aflasem cine eşti, o egipţiană, o ţigancă, o zingara, şi cum puteam oare să nu cred în farmece? Ascultă. Speram că un proces mă va scăpa de vrăji. O vrăjitoare îl fermecase pe Bruno d'Ast, el a trimis-o pe rug şi s-a lecuit. Ştiam asta. Am vrut să încerc leacul. Mai întâi am încercat să fac să nu ţi se mai dea voie în piaţa din faţa catedralei Notre-Dame, nădăjduind să te uit, dacă nu mai reveneai. Dar n-ai ţinut seama de oprelişte. Ai revenit. Apoi mi-a dat prin gând să te răpesc. Într-o noapte am încercat. Eram doi. Puseserăm mâna pe tine, când s-a amestecat ticălosul acela de ofiţer. El te-a eliberat. El a deschis astfel drum nenorocirii pentru tine, pentru mine şi pentru el. În sfârşit, nemaiştiind ce să fac, ce cale să apuc, te-am denunţat tribunalului bisericesc. Credeam că voi fi lecuit, ca Bruno d'Ast. Şi mă gândeam vag că un proces mi te va dărui mie, că în temniţă te voi ţine, te voi avea, că acolo nu vei mai putea să-mi scapi, că trecuse destulă vreme de când mă posedai, ca să te pot şi eu poseda, la rândul meu. Când faci răul, trebuie să-l faci până la capăt, în nelegiuiri, e nebunie curată să te opreşti la jumătate! Ultima limită a păcatului are deliruri de bucurie! Un preot şi-o vrăjitoare se pot topi de plăcere pe grămăjoara de paie dintr-o celulă! Te-am denunţat deci. Era pe vremea când te înspăimântai de câte ori mă întâlneai. Complotul pe care îl urzeam împotriva ta, furtuna pe care o îngrămădeam asupra capului tău izbucnea din mine, în ameninţări şi în fulgere. Totuşi mai şovăiam încă. Planul meu avea unele părţi înfricoşătoare care mă făceau să dau înapoi. Poate că aş fi renunţat la el, poate că hidosul gând mi s-ar fi uscat în creier, fără să dea roade. Credeam că va depinde totdeauna de mine dacă să dau drumul sau să opresc procesul. Dar orice gând rău e necruţător şi vrea să devină faptă; acolo unde mă credeam atotputernic, fatalitatea era mai puternică decât mine. Vai! Vai! Ea te-a luat şi te-a vârât între cumplitele roţi ale mecanismului construit de mine mişeleşte! Ascultă. Mă apropii de sfârşit. Într-o zi, pe-o vreme însorită, văd trecând prin faţa mea un bărbat care îţi rosteşte numele, râzând; în ochii lui am văzut desfrâul. Blestem! L-am urmărit. Restul îl ştii.

Preotul tăcu. Fata nu izbuti să spună decât atât:

— O, Phoebus al meu!

— Nu rosti numele acesta! strigă preotul, apucând-o cu violenţă de braţ. Nu rosti numele aceste! Oh, nefericiţii de noi, numele acesta ne-a pierdut! Sau, mai degrabă, ne-am pierdut unii pe alţii, prin jocul de neînţeles al destinului! Tu suferi, nu-i aşa? Îţi e frig, întunericul te orbeşte, celula te învăluie, dar poate că în străfundul tău mai dăinuie vreo licărire de lumină, măcar iubirea copilărească pentru bărbatul acela sec care se juca cu inima ta! Pe când eu port temniţa înăuntrul meu, înăuntrul meu e iarnă, gheaţă, deznădejde, port noaptea în suflet. Ştii oare ce-am îndurat? Am asistat la procesul tău. Eram pe banca tribunalului bisericesc. Da, sub una din mantiile şi glugile acelea preoţeşti se afla zbuciumul unui suflet blestemat. Când te-au adus, eram acolo; când te-au interogat, eram acolo. Văgăună de lupi! Vedeam crima mea, spânzurătoarea mea cum ţi se înalţă încet pe frunte. La fiecare martor, la fiecare dovadă, la fiecare pledoarie eram acolo; am putut număra fiecare pas pe calea dureroasă; eram acolo şi când fiara aceea… Oh, nu prevăzusem tortura! Ascultă. Te-am urmat în camera durerii. Te-am văzut dezbrăcată şi prinsă, pe jumătate goală, de mâinile infame ale schingiuitorilor. Ţi-am văzut piciorul, piciorul pentru care aş fi dat un imperiu numai ca să depun un singur sărut şi-apoi să mor, piciorul sub care aş simţi cu plăcere cum mi se striveşte capul; l-am văzut strâns în oribila gheată care preface membrele unei fiinţe vii într-un noroi însângerat. O, nenorocitul de mine! Pe când vedeam asta, aveam sub veşmânt un pumnal cu care îmi brăzdam pieptul. Când ai ţipat, mi l-am înfipt în carne; când ai ţipat a doua oară, îmi pătrundea în inimă! Priveşte! Cred că rana mai sângerează încă.

Preotul îşi desfăcu sutana. Pieptul îi era într-adevăr sfâşiat ca de o gheară de tigru; pe coaste avea o rană destul de largă şi încă deschisă.

Deţinuta se dădu înapoi cu groază.

— Ah! exclamă preotul. Fată, ai milă de mine! Te crezi nenorocită, vai, şi nu ştii ce e nenorocirea! O! Să iubeşti o femeie! Să fii preot! Să iubeşti cu toate furiile sufletului, să simţi că ţi-ai da, pentru cel mai mic zâmbet al ei, sângele, inima, bunul nume, mântuirea, nemurirea şi veşnicia, viaţa aceasta şi viaţa de apoi; să regreţi că nu eşti rege, geniu, împărat, arhanghel, zeu,

ca să-i pui un sclav mai de seamă la picioare; s-o îmbrăţişezi zi şi noapte în visele şi în gândurile tale şi s-o vezi îndrăgostită de-o tunică de soldat! Şi să nu-i poţi oferi decât o biată sutană preoţească de care ei să nu-i fie decât frică şi scârbă! Să fii faţă, cu gelozia şi furia ta, când ea risipeşte pentru un biet fanfaron imbecil comori de dragoste şi de frumuseţe! Să vezi trupul a cărui formă te arde. Sânul care are atâta dulceaţă, carnea fremătând şi roşindu-se sub sărutările altuia! O, cerule! Să-i iubeşti piciorul, braţul, umărul, să visezi la vinele ei albastre, la pielea oacheşă, zvârcolindu-te nopţi întregi pe lespezile chiliei, şi să vezi toate mângâierile pe care le-ai visat pentru ea preschimbându-se în tortură! Să nu izbuteşti s-o culci decât pe patul de piele! Oh! Iată adevăraţii cleşti înroşiţi la focul iadului! Fericit cel tăiat cu ferăstrăul între două scânduri, sau cel rupt în bucăţi de patru cai! Ştii ce înseamnă supliciul acesta la care te supune nopţi îndelungate sângele care îţi fierbe, inima care îţi plesneşte, capul care ţi se sfarmă, dinţii care îţi muşcă mâinile? Schingiuitori înverşunaţi ce răsucesc într-una, ca pe-un grătar încins, un gând de dragoste, de gelozie şi de deznădejde! Fată, fie-ţi milă! Încetează o clipă! Îţi cer un pic de cenuşă peste cărbunii încinşi! Şterge, rogu-te, sudoarea care îmi şiroieşte pe frunte! Copilă, schingiuieşte-mă cu o mână, dar mângâie-mă cu cealaltă! Fie-ţi milă, fată! Fie-ţi milă de mine!

Preotul se zvârcolea în apa de pe lespezi şi-şi izbea capul de colţurile treptelor de piatră. Fata îl asculta, îl privea. Când el tăcu, istovit şi gâfâind, ea repetă cu glas stins:

— O, Phoebus al meu!

— Te implor, strigă el. Dacă ai inimă, nu mă respinge! O, te iubesc! Sunt un nenorocit! Când rosteşti numele ăsta, nefericito, e ca şi cum mi-ai strivi între dinţi toate fibrele inimii! Fie-ţi milă! Dacă-mi vii din iad, merg cu tine acolo. Am făcut totul pentru asta. Iadul în care te vei afla tu, va fi raiul meu, să te văd pe tine îmi e mai plăcut decât pe Dumnezeu! O! Spune! Nu mă vrei, aşadar? În ziua când o femeie ar respinge o asemenea iubire, cred că s-ar clătina munţii. A! Dacă ai vrea!... Cât de fericiţi am putea fi! Am fugi – te-aş ajuta să fugi – ne-am duce undeva, am căuta locul cel mai însorit de pe pământ, locul cu cei mai mulţi arbori, cu cerul cel mai albastru. Ne-am iubi. Ne-am revărsa sufletele unul în altul, – şi am avea o nepotolită sete de noi înşine, pe care am stinge-o împreună, neîncetat, în cupa

nesecată a dragostei!

Ea îl întrerupse, izbucnind într-un hohot de râs cumplit şi răsunător.

— Priveşte, părinte! Ai sânge pe unghii!

Preotul rămase o clipă împietrit, privindu-şi ţintă mâna.

— Prea bine! vorbi el, în sfârşit, cu o stranie blândeţe. Insultă-mă, batjocoreşte-mă, doboară-mă! Dar vino, vino! Să ne grăbim. Mâine e ziua. Spânzurătoarea din Piaţa Grève, ştii? E totdeauna gata. E îngrozitor! Să te văd adusă în cotiga aceea! Fie-ţi milă! Niciodată n-am simţit ca acum cât de mult te iubesc. O, urmează-mă. O să ai timp să mă iubeşti, după ce te voi salva. O să mă urăşti cât timp vei vrea. Dar vino! Mâine! Mâine! Spânzurătoarea! Supliciul tău! Ah! Scapă-mă! Cruţă-mă!

Şi cu mintea rătăcită, îi prinse braţul, vrând s-o ducă de-acolo.

Ea îl privi ţintă.

— Ce s-a întâmplat cu Phoebus al meu?

— Ah! spuse preotul, lăsându-i braţul. Eşti fără milă!

— Ce s-a întâmplat cu Phoebus? repetă ea rece.

— E mort! strigă preotul.

— Mort! rosti ea, mereu ca de gheaţă şi neclintită. Atunci de ce-mi mai spui să trăiesc?

— Da, da, spuse el, ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi, trebuie să fie mort. Pumnalul a pătruns adânc. Cred că i-am atins inima cu vârful. Oh, eram eu până în vârful pumnalului.

Fata se năpusti spre el ca o tigroaică înfuriată şi-l împinse pe treptele scării cu o forţă supraomenească:

— Pleacă, monstrule! Pleacă, ucigaşule! Lasă-mă să mor! Fie ca sângele nostru, al amândurora, să-ţi stea ca o veşnică pată pe frunte! Să fiu a ta, părinte? Niciodată, niciodată! Nimic n-o să ne unească, nici chiar iadul! Du-te, blestematule! Niciodată!

Preotul se împiedicase de treaptă. Îşi trase tăcut picioarele din faldurile sutanei, luă felinarul şi începu să urce încet treptele care duceau la uşă. Apoi deschise uşa şi ieşi.

Deodată, fata îi văzu capul reapărând. Avea o expresie înspăimântătoare. Şi, din prag, preotul îi strigă cu un horcăit de furie şi de deznădejde:

— Îţi spun că e mort!

Ea se prăbuşi cu faţa la pământ; şi în celulă nu se mai auziră decât suspinele picăturii de apă care făceau băltoaca să tresară în beznă.

V – Mama

Nu cred să existe pe lume ceva mai plăcut decât gândurile trezite în sufletul unei mame la vederea pantofiorului copilului ei. Mai ales dacă e pantofiorul lui de sărbătoare, de duminică, de botez, pantofiorul brodat până la talpă, un pantofior cu care copilul n-a făcut încă niciun pas. Pantofiorul acesta are atâta graţie şi-i atât de micuţ, într-atât nu poate să meargă, încât pentru mamă e ca şi cum şi-ar vedea copilul. Ea îi zâmbeşte, îl sărută, îi vorbeşte şi se întreabă dacă e cu putinţă ca, într-adevăr, un picior să fie atât de mic; şi chiar dacă copilul lipseşte, pantofiorul cel drăguţ e de ajuns ca să readucă sub ochii mamei dulcea şi gingaşa făptură. Ea crede că îl vede, ba chiar îl vede întreg, viu, voios, cu mânuţele lui delicate, cu căpşorul rotund, cu buzele neprihănite, cu ochii senini al căror alb e albăstrui. Dacă e iarnă, copilul e acolo, se târăşte pe covor, se suie cu greu pe un scăunel, şi mama tremură să nu se apropie de foc. Dacă e vară, el se târăşte prin curte, prin grădină, smulge iarba dintre dale, se uită naiv la câinii cei mari, fără teamă, se joacă cu cochilii de scoici, cu flori, şi-l face să bombăne pe grădinarul care găseşte nisip pe brazde şi pământ pe alei. Totul râde, totul străluceşte, totul se joacă în preajmă, ca şi el, până la adierea vântului şi la raza soarelui care i se zbenguie în voie prin buclele zvăpăiate ale părului. Pantofiorul îi arată mamei toate acestea şi face să i se topească inima, aşa cum focul topeşte ceara.

Dar când copilul e pierdut, mulţimea imaginilor de veselie, de vrajă, de duioşie care se îmbulzesc în jurul pantofiorului se preschimbă în tot atâtea lucruri cumplite. Frumosul pantofior brodat nu mai e decât o unealtă de tortură, care macină neîncetat inima mamei. Aceeaşi fibră vibrează, cea mai profundă şi mai sensibilă dintre toate, dar în loc s-o mângâie un înger, o ciupeşte un diavol.

Într-o dimineaţă, pe când soarele se înălţa pe un cer albastru-siniliu, aşa cum îi place lui Garofalo[33] ca să-şi plaseze Coborârea de pe cruce, pustnica de la Tour-Roland auzi un zgomot de roţi, de cai şi de fierărie în Piaţa Grève. Ea nu prea luă în seamă; îşi înnodă părul peste urechi ca să nu mai audă şi se aşeză din nou

[33] *Benvenuto Tisi* zis *Garofalo*, după locul naşterii – pictor italian ale cărui principale opere se află la Ferrara (1481–1559).

să contemple în genunchi obiectul neînsufleţit pe care îl adora astfel de cincisprezece ani. Pantofiorul acela, după cum am mai spus, era pentru ea universul. Toate gândurile i se închiseseră în el şi n-aveau să mai iasă de-acolo decât în clipa morţii. Câte blesteme amare, câte gemete înduioşătoare, câte rugi şi plânsete îndreptase ea spre cer din pricina drăgălaşei jucării de atlaz roz, numai văgăuna întunecată de la Tour-Roland ştia. Niciodată nu fusese revărsată mai multă deznădejde pe un lucruşor mai drăguţ şi mai graţios.

În dimineaţa aceea, durerea mamei părea că izbucneşte şi mai năvalnic decât de obicei; de-afară, o auzeai jeluindu-se cu glas tare şi monoton care-ţi sfâşia inima:

— O, copila mea! Copila mea! Bietul meu copilaş scump! Aşadar, n-o să te mai văd niciodată! S-a sfârşit deci! Şi mie mereu mi se pare că totul s-a întâmplat ieri! Doamne, Doamne, dacă mi-ai luat-o atât de repede, mai bine nu mi-o mai dăruiai! Nu ştii că pruncii sunt născuţi din pântecele noastre şi că o mamă care şi-a pierdut copilul nu mai crede în Dumnezeu? Ah, ticăloasă am fost că am plecat în ziua aceea! Doamne! Doamne! Dacă mi-ai răpit-o aşa, înseamnă că nu m-ai privit niciodată pe când o încălzeam voioasă la focul meu, când ea râdea sugându-şi laptele, când îi săltăm picioruşele pe piept, până la buzele mele! Oh, dacă ne-ai fi privit, Doamne, ţi-ar fi fost milă de bucuria mea şi nu mi-ai fi răpit singura dragoste care îmi rămăsese în inimă! Eram oare o fiinţă atât de netrebnică, Doamne, încât nu m-ai putut privi înainte de a mă osândi? Vai! Vai! Iată pantofiorul; dar unde e picioruşul? Unde e restul? Unde e restul? Unde e copilul? Copila mea, copila mea, ce-au făcut cu tine? Doamne, dă-mi-o înapoi! Mi-am jupuit genunchii rugându-te vreme de cincisprezece ani, Doamne! Nu e oare de ajuns? Dă-mi-o înapoi, pentru o zi, pentru un ceas, pentru un minut, pentru un minut, Doamne, şi-apoi aruncă-mă pe mine în iad! Ah, dacă aş şti unde atârnă un colţ al veşmântului tău, m-aş prinde cu amândouă mâinile de el şi te-ai vedea silit să-mi înapoiezi copilul! Oare nu ţi-e milă, Doamne, de pantofiorul ei drăguţ? Poţi să osândeşti la asemenea chinuri o biată mamă timp de cincisprezece ani? Maica Domnului, Sfântă Fecioară din ceruri! Pe copilaşul meu Iisus mi l-au luat, mi l-au furat, mi l-au mâncat într-o tufă, i-au băut sângele, i-au fărâmat oasele! Sfântă Fecioară, fie-ţi milă de mine! Copila mea! O vreau pe copila mea!

Ce mă încălzeşte pe mine dacă ea e în rai? Eu nu vreau un înger de-al tău, eu îmi vreau copilul! Sunt o leoaică şi-mi vreau puiul. Oh! Am să mă zvârcolesc pe pământ şi am să sparg piatra cu fruntea, şi-am să mă blestem, şi-am să te blestem, Doamne, dacă-mi ţii copilul acolo! Vezi cum mi-am muşcat braţele, Doamne! Oare bunul Dumnezeu n-are milă? Oh, nu-mi da decât sare şi pâine neagră, numai s-o am pe fata mea, şi ea, soarele meu, să mă încălzească! Vai, Doamne, nu sunt decât o netrebnică plină de păcate, dar copila mea mă făcea cucernică. Eram plină de credinţă, din dragoste pentru ea; şi te vedeam prin zâmbetul ei ca printr-o poartă a cerului. Oh, de-aş mai putea măcar o dată, încă o dată, o singură dată să încalţ pantofiorul acesta pe piciorușul ei trandafiriu, aş muri, Maica Domnului, binecuvântându-te! Ah, cincisprezece ani! Ea ar fi mare acum! Nefericit copil! Cum! E adevărat deci că n-am s-o mai revăd nici în cer măcar, căci eu n-am să ajung acolo. Oh, ce nenorocire, când te gândeşti că-i văd pantofiorul şi atât!

Biata femeie se aruncase peste pantofiorul care îi era alinare şi deznădejde de-atâţia ani, şi pieptul i se sfâşia de plânsete ca în prima zi. Căci pentru o mamă care şi-a pierdut copilul, e întotdeauna prima zi. Durerea aceasta nu îmbătrâneşte, Veşmintele de doliu n-au decât să se roadă şi să se albească: inima rămâne neagră.

În clipa aceea, prin faţa chiliei răsunară glasuri proaspete şi voioase de copii. De fiecare dată când auzea sau când vedea copii, biata mamă se repezea în colţul cel mai întunecat al mormântului ei, şi-ai fi zis că vrea să-şi înfunde capul în piatră ca să nu mai audă. De data aceasta însă, dimpotrivă, ea se ridică parcă tresărind şi ascultă cu nesaţ. Unul din băieţaşi tocmai spunea:

— Astăzi au să spânzure o ţigancă.

Cu saltul brusc al păianjenului pe care l-am văzut aruncându-se asupra unei muşte pe pânza tremurătoare, pustnica alergă la lucarna care dădea, după cum se ştie, în Piaţa Grève. Într-adevăr, o scară fusese ridicată lângă spânzurătoarea permanentă. Şi un ajutor de-al călăului aranja lanţurile ruginite de ploaie. În preajmă se adunaseră câţiva oameni.

Grupul voios al copiilor se depărtase. Pustnica începu să caute cu ochii vreun trecător pe care să-l poată întreba. Chiar lângă chilie ea zări un preot; el se făcea că citeşte în cartea publică de

rugăciuni, dar era mai puţin atent la strana cu zăbrele de fier decât la spânzurătoarea spre care arunca din când în când câte o privire întunecată şi fioroasă. Pustnica îl recunoscu pe domnul arhidiacon de Josas, om vrednic de respect.

— Părinte, îl întrebă ea, pe cine au să spânzure acolo?

Preotul o privi şi nu-i răspunse; ea repetă întrebarea. Atunci el zise:

— Nu ştiu.

— Erau pe-aici nişte copii care spuneau că-i vorba de o ţigancă, adăugă pustnica.

— Cred că da, adeveri preotul.

Atunci Pâquette la Chantefleurie izbucni într-un râs de hienă.

— Soră, spuse arhidiaconul, atât de tare le urăşti pe ţigănci?

— Cum să nu le urăsc?! exclamă pustnica. Sunt nişte vampire, nişte hoaţe de copii! Ele mi-au mâncat fetiţa, copilul meu, singurul meu copil! Nu mai am inimă. Ele mi-au mâncat-o!

Pustnica era înspăimântătoare. Preotul o privi cu răceală.

— E una, mai ales, pe care o urăsc şi pe care am blestemat-o, continuă ea. Una tânără, de vârsta pe care ar fi avut-o fetiţa mea, dacă maică-sa nu mi-ar fi mâncat fiica. De câte ori o văd pe vipera asta tânără trecând prin faţa chiliei, îmi fierbe sângele!

— Ei bine, soră, bucură-te, zise preotul, rece ca o statuie de pe un mormânt, chiar pe ea ai s-o vezi murind.

Şi, lăsându-şi fruntea în piept, se depărtă încet.

Pustnica îşi frânse braţele de bucurie.

— I-am prezis că o să urce acolo! Mulţumesc, părinte! strigă ea.

Şi începu să se plimbe cu paşi mari prin faţa zăbrelelor lucarnei, despletită, cu ochii înflăcăraţi, izbindu-se cu umărul de zid, cu aerul sălbatic al unei lupoaice închisă într-o cuşcă, flămândă de multă vreme şi care simte că se apropie ora când i se va da hrana.

VI – Trei inimi de oameni felurit alcătuite

Totuşi Phoebus nu era mort. Oamenii de soiul lui nu mor cu una cu două. Când maestrul Philippe Lheulier, avocat extraordinar al regelui, îi spusese Esmeraldei: *„E pe moarte”*, greşise sau glumise. Când arhidiaconul îi repetase osânditei: *„E mort”*, de fapt nu ştia nimic, dar credea aşa, socotea că e aşa, nu

se îndoia şi trăgea nădejde să fie aşa. L-ar fi durut prea tare să-i dea femeii iubite veşti bune despre rivalul său. În situaţia lui, oricine ar fi făcut la fel.

Asta nu însemna că rana lui Phoebus n-ar îi fost gravă, dar ea fusese mai puţin decât se lăuda arhidiaconul. Medicul, la care soldaţii de strajă îl duseseră în primul moment, se temuse opt zile pentru viaţa lui, şi chiar i-o spusese pe latineşte. Totuşi tinereţea ieşise biruitoare; şi, aşa cum se întâmplă adeseori, în ciuda pronosticului şi diagnosticului, natura se distrase salvându-l pe bolnav, peste capul medicului. Phoebus fusese supus la primele interogatorii ale maestrului Philippe Lheulier şi ale anchetatorilor tribunalului bisericesc, lucru care îl plictisise cumplit. De aceea, într-o bună dimineaţă, simţindu-se mai bine, el îşi lăsase pintenii de aur drept plată pentru medic şi-o ştersese. Lucrul acesta, de altfel, nu tulburase cu nimic instruirea cazului. Justiţiei de pe atunci puţin îi păsa de claritatea şi de curăţenia unui proces criminal. Dacă acuzatul era spânzurat, restul nu o mai interesa. Judecătorii aveau destule dovezi împotriva Esmeraldei. Pe Phoebus îl crezuseră mort şi totul fusese în regulă.

La rândul său, Phoebus nu fugise la capătul lumii. Se dusese pur şi simplu la compania lui, aflată în garnizoană la Queue-en-Brie, în Île-de-France, la câteva poşte de Paris.

La urma urmei, nu i-ar fi plăcut deloc să apară în persoană la proces. Îşi dădea vag seama că s-ar fi făcut de râs. În fond, nici nu prea ştia bine ce să creadă despre întreaga întâmplare. Necucernic şi superstiţios ca orice ostaş care nu e decât ostaş, când se gândea la întreaga aventură, îl cam neliniştea capra, felul ciudat în care o întâlnise pe Esmeralda, felul nu mai puţin ciudat în care ea îl lăsase să-i ghicească dragostea, calitatea ei de ţigancă şi, în sfârşit, călugărul-ursuz. În toată povestea aceasta întrezărea mai multă magie decât dragoste, probabil o vrăjitoare şi, poate că pe diavol; o comedie, în sfârşit, sau, ca să vorbim ca pe atunci, un mister foarte neplăcut în care el juca un rol foarte stângaci, rolul celui care primea loviturile, rolul calului de bătaie. Căpitanul era plouat de tot. Îl încerca soiul acela de ruşine pe care La Fontaine a definit-o atât de bine: *E ruşinat ca vulpea când de găină-i prinsă*.

De altfel, spera ca procesul să nu facă prea mare vâlvă, iar numele lui, fiindcă el lipsea, să fie abia rostit, şi, în orice caz, să

nu răzbată dincolo de pereţii tribunalului de la Tournelle. În privinţa aceasta nu se înşela, căci pe atunci nu exista o Gazetă a Tribunalelor, şi cum nu era săptămână care să nu-şi aibă falsificatorul ei fiert, sau vrăjitoarea ei spânzurată, sau ereticul ei, la una din nenumăratele justiţii ale Parisului, lumea era atât de obişnuită s-o vadă la toate răspântiile pe bătrâna Temis[34] feudală, cu braţele goale şi cu mânecile suflecate, făcându-şi meseria la furci, la scări şi la stâlpii infamiei, încât aproape că n-o mai lua în seamă. Lumea bună de pe atunci abia dacă ştia numele osânditului care trecea pe la colţul străzii; cu ospeţele acestea grosolane, cel mult dacă se mai desfăta gloata de rând. O execuţie era un lucru la fel de obişnuit pe o uliţă, ca şi cuptorul brutarului sau abatorul măcelarului. Călăul nu era decât un fel de măcelar, cu o îmbrăcăminte ceva mai închisă.

Phoebus îşi linişti deci curând sufletul în privinţa vrăjitoarei Esmeralda, sau Similar, cum îi spunea el, în privinţa loviturii de pumnal a ţigăncii sau a călugărului-ursuz (puţin îi păsa a cui) şi în privinţa deznodământului procesului. Dar de îndată ce inima i se eliberă în direcţia aceasta, chipul lui Fleur-de-Lys se ivi iar în ea. Inima căpitanului Phoebus, ca şi fizica de pe atunci, avea oroare de vid.

De altfel, Queue-en-Brie era o localitate foarte anostă, un sat de potcovari şi de văcăriţe cu palmele crăpate, un şir lung de cocioabe şi de colibe care mărgineau ambele părţi ale drumului mare pe distanţă de o jumătate de leghe; o plictiseală, în sfârşit.

Fleur-de-Lys era penultima lui pasiune; o fată frumoasă, o zestre încântătoare. Într-o bună dimineaţă deci, complet vindecat şi bănuind că, după două luni, procesul ţigăncii trebuia să fi fost încheiat şi uitat, îndrăgostitul cavaler sosi în ropotul calului la poarta locuinţei Gondelaurier.

Phoebus nu dădu nicio atenţie gloatei destul de numeroase care se înghesuia în piaţă, în faţa portalului catedralei Notre-Dame; amintindu-şi că e luna mai, îşi închipui că trebuie să fie vreo procesiune, niscai Rusalii sau altă sărbătoare, şi îşi legă calul de veriga de la intrare, apoi urcă voios la frumoasa lui logodnică.

Ea era numai cu maică-sa.

Fleur-de-Lys mai avea încă la inimă scena vrăjitoarei, capra, alfabetul ei blestemat şi îndelungata absenţă a lui Phoebus.

---

[34] În antichitate, zeiţa dreptăţii; era înfăţişată cu o balanţă în mână.

Totuşi, când îşi văzu căpitanul intrând, găsi că arată la fel de bine, că are o tunică atât de nouă, o diagonală atât de lucitoare şi un aer atât de pasionat, încât se roşi de plăcere. Nobila domniţă arăta ea însăşi mai încântătoare ca oricând. Superbul ei păr blond era împletit de minune; domniţa purta o rochie de culoarea cerului, care le prinde atât de bine pe femeile cu pielea albă, cochetărie învăţată de la Colombe, şi avea în ochi tânjeala aceea amoroasă care le prinde şi mai bine.

Phoebus, care în materie de frumuseţe nu mai văzuse de câtăva vreme decât ţoapele din Queue-en-Brie, se simţi ameţit privind-o, ceea ce îl făcu să pară atât de nerăbdător şi de galant, încât pacea se încheie pe dată. Nici chiar doamna de Gondelaurier, aşezată matern tot în jilţul ei mare, n-avu puterea să-l dojenească. Cât despre reproşurile lui Fleur-de-Lys, ele se stinseră toate în gângureli duioase.

Fata stătea lângă fereastră, brodind tot la peştera lui Neptun. Căpitanul se sprijini de spătarul scaunului, şi ea îi adresă cu jumătate glas dojenile ei mângâietoare.

— Ce-ai făcut în răstimpul celor două luni nesfârşite, răutăciosule?

— Îţi jur că eşti atât de frumoasă, încât ai scoate din minţi şi un arhiepiscop, îi răspunse Phoebus, stânjenit de întrebare.

Ea nu-şi putea stăpâni zâmbetul:

— Bine, bine, domnule. Lasă-mi frumuseţea şi răspunde-mi. Chiar că pot să mă laud cu ea!…

— Ei bine, dragă verişoară, am fost chemat la garnizoană.

— Unde, mă rog? Şi de ce n-ai venit să-ţi iei rămas bun?

— La Queue-en-Brie.

Phoebus era încântat că prima întrebare îl ajutase s-o ocolească pe-a doua.

— Dar e la câţiva paşi, domnule. Cum de n-ai venit să mă vezi măcar o dată?

De rândul acesta, Phoebus se simţi încurcat serios:

— Fiindcă… slujba… şi-apoi, încântătoare verişoară, am fost bolnav.

— Bolnav?! repetă ea, speriată.

— Da, rănit.

— Rănit!

Biata copilă se tulbură toată.

— Oh, nu te speria, spuse Phoebus nepăsător, căci n-ai de ce.

O ceartă, o lovitură de spadă; ce poate să-ţi pese?

— Ce poate să-mi pese? exclamă Fleur-de-Lys, ridicându-şi frumoşii ei ochi plini de lacrimi. Ah, nu spui ce gândeşti când vorbeşti aşa. Ce-i cu lovitura de spadă? Vreau să ştiu tot.

— Ei bine, draga mea, m-am certat cu Mahé Fédy, îl cunoşti? Locotenentul de la Saint-Germain-en-Laye, şi ne-am tăiat fiecare câte o bucăţică de piele. Atâta tot.

Mincinosul căpitan ştia foarte bine că o chestiune de onoare îl înalţă totdeauna pe un bărbat în ochii unei femei. Într-adevăr, Fleur-de-Lys îl privea în faţă, pierdută de spaimă, de plăcere şi de admiraţie. Şi totuşi nu era pe deplin liniştită.

— Măcar de-ai fi complet vindecat, Phoebus, dragul meu! spuse ea. Nu-l cunosc pe Mahé Fédy al dumitale, dar e un om rău. Şi din ce v-aţi luat la harţă?

Aici Phoebus, a cărui imaginaţie creatoare lăsa mult de dorit, începu să nu mai ştie cum să iasă din isprava-i vitejească.

— Oh, parcă mai ştiu eu?... O nimica toată, un cal, un cuvânt! Dragă verişoară, exclamă el, căutând să schimbe vorba, ce-i cu zgomotul ăsta din faţa catedralei? (Şi se apropie de fereastră.) O, Doamne, verişoară dragă, ce de lume s-a mai adunat în piaţă!

— Nu ştiu, spuse Fleur-de-Lys, se pare că o vrăjitoare îşi va mărturisi păcatele în dimineaţa asta, în faţa catedralei, ca să fie apoi spânzurată.

Căpitanul era atât de convins că procesul Esmeraldei se terminase, încât nu prea se sinchisi de cuvintele fetei. Totuşi îi mai puse o întrebare-două:

— Cum o cheamă pe vrăjitoare?

— Nu ştiu, îi răspunse ea.

— Şi ce se spune că a făcut?

Ea ridică încă o dată din umerii ei albi.

— Nu ştiu.

— Oh! Doamne Isuse, se amestecă mama, există atâţia vrăjitori acum, încât sunt arşi, cred, fără să li se mai ştie numele. Mai degrabă ai putea să afli numele fiecărui nor de pe cer. La urma urmei, putem fi liniştiţi. Le ţine bunul Dumnezeu socoteala.

Aici, venerabila doamnă se opri şi se duse la fereastră.

— Doamne! spuse ea. Ai dreptate, Phoebus. E mare gloată. S-au suit, Domnul fie lăudat, până şi pe acoperişuri, Ştii, Phoebus? Asta îmi aminteşte de vremea mea! La intrarea regelui Carol al VII-lea, era lume la fel de multă. Nu mai ştiu în ce an. Când îţi

povestesc asemenea lucruri, nu-i aşa, ţi se pare că sunt vechi de când lumea, iar mie mi se par de ieri, de-alaltăieri. O, era mult mai multă lume decât acum. Şi se urcaseră până şi pe meterezele de la Poarta Saint-Antoine. Regele o avea pe regină alături, pe acelaşi cal, şi după alteţele lor veneau toate doamnele, călări pe aceiaşi cai cu nobilii. Îmi amintesc că se făcea mare haz, fiindcă lângă Amanyon de Garlande, care era foarte mărunt, se afla sir de Matefelon, un cavaler de-o statură uriaşă, care ucisese o mulţime de englezi. Era într-adevăr frumos. Un alai al tuturor gentilomilor Franţei, cu flamurile lor roşii fluturând în faţa ochilor. Unii aveau prapuri, alţii steaguri la lănci. Ce ştiu eu? Sir de Calan, cu prapurul; Jean de Châteaumorant cu steag la lance; Sir de Coucy cu steag la lance şi mai bogat în falduri decât oricare altul, în afară de-al ducelui de Bourbon... Vai, ce trist e să te gândeşti că toate astea au existat şi că acum nu mai sunt!

Cei doi îndrăgostiţi n-o ascultau pe respectabila văduvă. Phoebus se rezemase iar pe spătarul scaunului logodnicei, loc încântător pe unde privirea lui desfrânată se strecura prin toate despicăturile guleraşului frumoasei Fleur-de-Lys. Bluza ei se desfăcea atât de cochet şi-i lăsa să vadă atâtea lucruri delicioase şi să bănuiască atâtea altele, încât Phoebus, orbit de pielea cu reflexe de mătase, îşi spunea în sinea lui: „Cum s-ar putea să iubeşti altceva decât o femeie cu pielea albă?” Amândoi tăceau. Fleur-de-Lys îşi ridică din când în când spre el ochii încântaţi şi blânzi, şi părul li se învălmăşea într-o rază de soare primăvăratică.

— Phoebus, şopti pe neaşteptate Fleur-de-Lys, peste trei luni trebuie să ne cununăm. Jură-mi că n-ai iubit niciodată altă femeie în afară de mine.

— Îţi jur, înger frumos! răspunse Phoebus, şi privirea lui pătimaşă se adăugă tonului sincer al vocii, ca s-o convingă pe Fleur-de-Lys.

În clipa aceea poate că şi el credea ce spune.

Între timp, buna mamă, încântată că-i vede pe logodnici înţelegându-se atât de bine, ieşi din cameră pentru a se ocupa de vreo trebuşoară de-a casei. Phoebus băgă de seamă; singurătatea îi dădu atâta curaj aventurosului căpitan, încât îi iscă în creier nişte idei foarte ciudate. Fleur-de-Lys îl iubea, el îi era logodnic, ea se afla singură cu el, simţămintele nutrite

odinioară pentru ea i se treziseră din nou, nu în toată prospeţimea, dar cu toată înflăcărarea; la urma urmei, nu-i cine ştie ce păcat să guşti din poame înainte de a se coace; nu ştiu dacă gândurile acestea îi trecură prin minte, dar sigur e că Fleur-de-Lys se înspăimântă deodată, văzându-i expresia privirii. Ea se uită în jur şi n-o mai văzu pe maică-sa.

— Doamne! spuse Fleur-de-Lys, roşie şi neliniştită. Mi-e tare cald!

— Într-adevăr, cred că amiaza nu-i departe, răspunse Phoebus. Soarele e supărător. Nu ne mai rămâne decât să tragem perdelele.

— Nu, nu, strigă biata fată, eu, dimpotrivă, am nevoie de aer.

Şi, ca o căprioară care simte răsuflarea haitei, se ridică, alergă la fereastră, o deschise şi se repezi pe balcon.

Phoebus, destul de contrariat, o urmă.

Piaţa din faţa catedralei Notre-Dame, spre care dădea balconul, după cum se ştie, avea în momentul acela o înfăţişare sinistră şi neobişnuită, care schimbă brusc natura spaimei sfioasei Fleur-de-Lys.

O mulţime imensă, revărsându-se de pe străzile învecinate, umplea piaţa propriu-zisă. Micul zid, înalt cât să te rezemi de el şi care împrejmuia piaţa, n-ar fi fost de ajuns ca s-o menţină liberă, dacă n-ar fi fost dublat de un rând zdravăn de sergenţi de pază şi de archebuzieri cu armele în mâini. Graţie pădurii acesteia de lănci şi de archebuze, piaţa era goală. Intrarea era păzită de-o ceată de halebardieri cu însemnele episcopului. Porţile largi ale catedralei erau închise, ceea ce contrasta cu nenumăratele ferestre ale pieţei, care, deschise până aproape de acoperişuri, lăsau să se vadă mii de capete înghesuite, aproape ca grămezile de ghiulele într-un parc de artilerie.

Suprafaţa acestei gloate era cenuşie, murdară şi pământie. Vădit lucru, spectacolul aşteptat era unul din cele care aveau darul să scoată şi să atragă stratul cel mai de jos al populaţiei. Nimic mai dezgustător decât zgomotul făcut de furnicarul de bonete galbene şi de plete murdare. În mulţime erau mai multe râsete decât strigăte, mai multe femei decât bărbaţi.

Din când în când câte o voce acră şi pătrunzătoare străpungea vuietul general.

— Hei! Mahiet Baliffre! Acolo au s-o spânzure?

— Dobitoaco, aici se pocăieşte în faţa lumii, în cămaşă! Şi Dumnezeu o să-i strănute pe latineşte în mutră! Asta se face totdeauna aici, la amiază. Dacă ai chef de spânzurătoare, du-te la Grève.

— Mă duc pe urmă.

— Ia spune, Boucambry, e-adevărat că n-a vrut duhovnic?

— Se pare că da, Bechaigne.

— Ia te uită, păgâna!

— Domnule, aşa e datina. Bailli-ul palatului e obligat să-l predea pe răufăcător, gata judecat, pentru execuţie, domnului prévôt al Parisului, dacă e vorba de un laic; dacă e un cleric, tribunalului episcopiei.

— Vă mulţumesc, domnule.

— Oh, Doamne! spunea Fleur-de-Lys. Biata fiinţă!

Gândul acesta îi umplea de durere privirea, pe care o plimba pe deasupra mulţimii. Căpitanul, mult mai preocupat de ea decât de adunătura aceasta de zdrenţe, îi mototolea drăgăstos talia rochiei pe la spate. Ea se întoarse, zâmbind rugătoare:

— Te implor, lasă-mă, Phoebus! Dacă vine mama, are să-ţi vadă mâna.

În clipa aceea, la orologiul de la Notre-Dame bătu rar amiaza. Un murmur de satisfacţie izbucni în mulţime. Ultimele vibraţii ale celei de a douăsprezecea bătăi abia se stingeau când toate capetele unduiră ca valurile sub adierea vântului, iar pasajul, ferestrele şi acoperişurile vuiră de strigăte:

— Iat-o!

Fleur-de-Lys îşi duse palmele la ochi, ca să nu vadă.

— Frumoaso, îi spuse Phoebus, nu vrei să intri în casă?

— Nu, răspunse ea; şi ochii, pe care îi închisese de frică, i se redeschiseră de curiozitate.

O cotigă, trasă de un cal normand gălbui şi puternic şi înconjurată de călăreţi în uniforme violete cu cruce albă tocmai intrase în piaţă prin strada Saint-Pierre-aux-Boeufs. Sergenţii de pază îi deschideau cale în mulţime, cu lovituri puternice de matrace. Pe lângă cotigă călăreau câţiva ofiţeri de justiţie şi de poliţie, uşor de recunoscut după costumele lor negre şi după felul lor stângaci de a se ţine în şa. Maestrul Jacques Charmolue

defila în fruntea lor.

În căruţa nenorocirii se afla o fată, cu braţele legate la spate, fără preot lângă ea. Fata era în cămaşă. Părul ei lung şi negru (pe atunci moda cerea să nu fie tunsă decât la picioarele spânzurătorii) cădea împrăştiindu-se pe sâni şi pe umerii pe jumătate goi.

Prin părul acesta unduitor, mai lucios decât pana corbului, se vedea răsucindu-se şi înnodându-se o funie groasă, cenuşie şi aspră, care îi jupuia claviculele gingaşe şi se rotea în jurul gâtului încântător al bietei fete, ca o râmă pe o floare. Sub funie strălucea o mică amuletă împodobită cu ştrasuri verzi, care îi fusese lăsată, fără îndoială, pentru că celor care au să moară nu li se refuză nimic. Spectatorii aşezaţi la ferestre puteau zări în fundul cotigii picioarele goale ale fetei, pe care ea încerca să şi le ascundă, mânată parcă de un ultim instinct feminin. La picioarele ei se afla o căpriţă legată burduf. Osândita îşi ţinea cu dinţii cămaşa prost prinsă. S-ar fi zis că, în nenorocirea ei, tot mai suferă că este expusă astfel, aproape goală, în faţa atâtor ochi. Dar vai! Nu pentru asemenea fiori ne e dată pudoarea.

— Doamne Isuse! strigă Fleur-de-Lys către căpitan. Ia te uită, vere dragă! E păcătoasa de ţigancă cu capra!

Şi, vorbind astfel, se întoarse către Phoebus. El avea privirea aţintită asupra cotigii şi era foarte palid.

— Care ţigancă cu capra? bâigui căpitanul.

— Cum, se miră Fleur-de-Lys, nu ţi-o mai aminteşti?!

Phoebus o întrerupse:

— Nu ştiu ce vrei să spui.

Şi făcu un pas, dând să intre în cameră. Dar Fleur-de-Lys, a cărei gelozie, odinioară atât de crâncen stârnită de ţiganca aceasta, se trezise, îi aruncă o privire pătrunzătoare şi plină de neîncredere. În clipa aceea îşi amintea vag că auzise vorbindu-se despre un căpitan amestecat în procesul unei vrăjitoare.

— Ce ai? îl întrebă ea pe Phoebus. S-ar zice că femeia asta te-a tulburat.

Phoebus se sili să rânjească.

— Pe mine? Da de unde! Asta-i bună!

— Atunci, rămâi, spuse ea, poruncitoare, să privim până la capăt!

Nefericitul căpitan nu mai avu încotro şi trebui să rămână. Îl mai liniştea un pic faptul că osândita nu-şi desprindea privirea

din fundul cotigii. Era, fără nicio îndoială, Esmeralda. Ajunsă pe treapta cea mai de jos a ocarei şi a nenorocirii, ea rămânea tot frumoasă; ochii ei mari şi negri păreau şi mai mari din cauza obrajilor traşi, profilul ei livid era pur şi sublim. Esmeralda semăna cu ceea ce fusese, aşa cum o Fecioară de Masaccio[35] seamănă cu o Fecioară de Rafael: mai plăpândă, mai firavă, mai slabă.

În rest, totul i se bălăbănea într-un fel oarecare şi, în afara pudorii, ea lăsase totul la voia întâmplării, într-atât o doborâse uluirea şi deznădejdea. La toate hopurile, trupul i se sălta din cotigă, ca un lucru neînsufleţit sau frânt. Privirea îi era întunecată şi înnebunită. Sub pleoape i se mai zărea o lacrimă, dar nemişcată şi, ca să zicem aşa, de gheaţă.

Între timp, lugubrul alai străbătuse mulţimea printre strigăte de veselie şi gesturi de curiozitate. Ca să facem o descriere fidelă, trebuie să spunem totodată că, văzând-o atât de frumoasă şi de deznădăjduită, pe mulţi, şi nu dintre cei mai slabi, îi cuprinsese mila. Cotiga intrase în piaţa catedralei.

În faţa portalului central, cotiga se opri. Escorta se aşeză în front de o parte şi de alta. Mulţimea tăcu şi, în mijlocul tăcerii pline de solemnitate şi de nelinişte, cele două canaturi ale uşii mari se învârtiră ca de la sine pe balamalele care scârţâiră cu zgomot ascuţit. Atunci mulţimea văzu în toată lungimea ei catedrala, sumbră, îmbrăcată în doliu, abia luminată de câteva lumânări ce pâlpâiau departe, pe altarul central, deschisă ca o gură de peşteră în mijlocul pieţei orbitor de luminoasă. Departe, în umbra absidei, se zărea o uriaşă cruce de argint, desfăşurată pe o pânză neagră ce cădea din boltă până în podea. Catedrala era pustie. Totuşi se vedeau mişcându-se nedesluşit câteva capete de preoţi în stranele depărtate ale corului; iar în momentul când uşa cea mare se deschise, dinăuntru izbucni un cânt grav, sonor şi monoton care arunca parcă în rafale, peste capul osânditei, fragmente de psalmi lugubri.

„…Non timebo millia populi circumdantis me: exsurge, Domine; salvum me fac, Deus!

…Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.

---

[35] Masaccio (1401–1428), pictor italian, născut la Florenţa, ale cărui opere se remarcă prin colorit, desen şi perspectivă.

…Infixus sum în limo profundi; et non est substantia.”[36]

În acelaşi timp, un alt glas, separat de cor, intona pe treapta altarului mare melancolica rugăciune de jertfă:

„Qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam et in judicium non venit; sed transit a morte in vitam.”[37]

Cântecul, pe care câţiva bătrâni pierduţi în întunericul lor îl cântau de departe pentru fiinţa aceasta frumoasă, plină de tinereţe şi de viaţă, mângâiată de aerul călduţ al primăverii, scăldată de soare, era o slujbă a morţilor.

Mulţimea asculta în reculegere.

Nefericita, înspăimântată, părea că-şi pierde vederea şi mintea în adâncurile obscure ale catedralei. Buzele ei albe se mişcau ca pentru rugă, şi când ajutorul călăului se apropie ca s-o ajute să coboare din cotigă, o auzi repetând cu voce înceată acest cuvânt: *Phoebus*.

I se dezlegară mâinile, fu coborâtă împreună cu capra, care fusese şi ea dezlegată şi care behăia de bucurie simţindu-se liberă; apoi osândita fu pusă să meargă desculţă pe caldarâmul tare, până la treptele portalului. Funia pe care o avea la gât se târa după ea. Ai fi zis că e un şarpe care o urmăreşte.

Atunci cântecul din biserică se întrerupse. O cruce mare de aur şi un şir de lumânări se mişcară în întuneric. Se-auziră sunând halebardele elveţienilor îmbrăcaţi în veşminte împestriţate, şi după câteva clipe o lungă procesiune de preoţi în stihare şi de diaconi în patrafire, care veneau gravi, psalmodiind, spre osândită, se desfăşură în faţa ochilor ei şi ai mulţimii. Dar privirea osânditei se opri asupra celui care mergea în frunte, imediat după cel ce purta crucea.

— Oh! şopti ea încet şi înfiorându-se. E tot el! Preotul!

---

[36] …Nu mă voi teme nici de o mie de duşmani ce m-ar înconjura; vino, Doamne; mântuieşte-mă, Doamne!

…Mântuieşte-mă, Doamne, căci m-au năpădit apele până în sufletul meu.

…Stau până în gât în mâlul adânc; şi niciun sprijin nu am. (lat.).

[37] Cine va asculta cuvântul meu şi va crede în cel ce m-a trimis va avea viaţă veşnică şi nu va veni la judecată, ci va trece din moarte în viaţă. (lat.).

Era, într-adevăr, arhidiaconul. În stânga lui păşea subcantorul, iar la dreapta, cantorul purtând toiagul cuvenit slujbei. Arhidiaconul înainta cu capul dat pe spate, cu privirea fixă, cu ochii larg deschişi, cântând cu glas tare:

„De ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam.

Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me.”[38]

În clipa când se ivi la lumină, sub înaltul portal în ogivă, înveşmântat cu o largă mantie preoţească de argint, brodată cu o cruce neagră, arhidiaconul era atât de palid, încât mulţi dintre cei de faţă îl asemuiră cu unul din episcopii de marmură îngenuncheaţi pe lespezile de pe mormintele din catedrală, care se ridicase şi venise s-o primească în pragul mormântului pe aceea ce trebuia să moară.

Ea, la fel de palidă şi la fel ca o statuie, abia îşi dădu seama că i se pusese în mână o lumânare grea de ceară galbenă, aprinsă; şi nu ascultă glasul chelălăitor al grefierului citind funestul text al pocăinţei publice; când i se ceru să răspundă *Amen*, răspunse *Amen*. Ca să mai recapete un pic de viaţă şi de putere, a trebuit să-l vadă pe preot cum le face semn paznicilor să se depărteze şi cum vine singur spre ea. Atunci simţi cum îi năvăleşte tot sângele la cap, şi un rest de indignare se reaprinse în sufletul ei amorţit şi rece.

Arhidiaconul se apropie de ea încet. Chiar în această culme a nenorocirii, ea îl văzu plimbându-şi peste goliciunea ei o privire în care scânteiau desfrânarea, gelozia şi dorinţa. Apoi el îi spuse cu glas tare:

— Fată, i-ai cerut lui Dumnezeu iertare pentru păcatele şi rătăcirile tale?

Apoi se plecă la urechea ei şi adăugă (spectatorii credeau că-i primeşte ultima spovedanie):

— Mă vrei? Te mai pot salva încă!

Ea îl privi fix:

— Piei, diavole, sau te denunţ!

El schiţă un zâmbet, un zâmbet îngrozitor:

— N-au să te creadă. N-ai să faci decât să mai adaugi un scandal la o crimă. Răspunde repede: mă vrei?

---

[38] Din mijlocul iadului strigat-am şi ascultat-ai glasul meu. Şi aruncatu-m-ai în adânc, în fundul mării, şi apele năpăditu-m-au. (lat.).

— Ce-ai făcut cu Phoebus al meu?

— E mort, spuse preotul.

În clipa aceea, nefericitul arhidiacon ridică fără să-şi dea seama ochii şi văzu la celălalt capăt al pieţei, în balconul casei Gondelaurier, pe căpitan, în picioare, lângă Fleur-de-Lys. Clătinându-se, el îşi trecu palma peste ochi, mai privi o dată, murmură un blestem, şi faţa i se schimonosi.

— Ei bine, mori şi tu! spuse el printre dinţi. Nimeni n-o să te aibă. Apoi, ridicând mâna asupra ţigăncii, rosti cu glas tare şi funebru: *I nunc, anima anceps, et sit tibi Deus misericors!*[39]

Cu această formulă cumplită se încheiau de obicei asemenea sumbre ceremonii. Era semnalul convenit între preot şi călăi.

Mulţimea îngenunche.

— *Kyrie eleison!*[40] spuseră preoţii rămaşi sub ogiva portalului.

— *Kyrie eleison!* repetă mulţimea, cu murmurul acela care trece pe deasupra tuturor capetelor ca freamătul unei mări agitate.

— *Amen!* spuse arhidiaconul.

Apoi se întoarse cu spatele spre osândită; capul îi căzu în piept, mâinile i se încrucişară; arhidiaconul intră în alaiul de preoţi şi, după o clipă, dispăru, cu crucea, lumânările şi stiharele, sub arcadele întunecate ale catedralei; iar vocea lui sonoră se stinse treptat în altar, cântând acest verset al deznădejdii:

„Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt!”[41]

În acelaşi timp, sunetele intermitente ale halebardelor elveţienilor, stingându-se încetul cu încetul sub antrecolonamentele navei, păreau bătaia unui orologiu care suna ultimul ceas al osânditei.

În acest timp, porţile catedralei rămăseseră deschise, lăsând să se vadă interiorul pustiu, trist, îndoliat, fără lumânări şi fără voci.

Osândită stătea neclintită la locul ei, aşteptând să facă ce doreau cu ea. Trebui ca unul din sergenţii de pază să-l anunţe pe maestrul Charmolue, care, în timpul acestei scene, se apucase să studieze basorelieful marelui portal reprezentând, după unii, sacrificiul lui Abraham, iar după alţii operaţia filozofală, figurând soarele prin înger, focul prin vreascuri, alchimistul prin Abraham.

---

[39] Mergi acum, suflet chinuit, şi mila Domnului fie cu tine! (lat.).

[40] Doamne miluieşte! (gr.).

[41] Toate mările şi toate apele tale peste mine trecut-au! (lat.).

Sergentul îl smulse destul de greu din contemplare, dar, în sfârşit, el se întoarse şi, la semnul lui, doi bărbaţi îmbrăcaţi în galben, ajutoare ale călăului, se apropiară de Esmeralda ca să-i lege iar mâinile.

În momentul când trebui să se urce din nou în funesta cotigă şi să pornească spre ultimul popas, nefericita fu cuprinsă poate de vreo sfâşietoare părere de rău după viaţă. Ea îşi ridică ochii înroşiţi şi uscaţi spre cer, spre soare, spre norii de argint tăiaţi ici-colo de trapeze şi de triunghiuri albăstrii, apoi şi-i coborî în preajmă, pe pământ, spre mulţime, spre case. Deodată, pe când omul galben îi lega coatele, ea scoase un strigăt nemaipomenit, un strigăt de bucurie. Colo, la balcon, în colţul pieţei, îl zărise pe el, pe iubitul, pe stăpânul ei, pe Phoebus, cealaltă apariţie a vieţii sale! Judecătorul minţise! Preotul minţise! Era chiar el, fără urmă de îndoială. Era acolo, frumos, viu, îmbrăcat în tunica lui strălucitoare, cu pana la cap, cu spada la şold!

— Phoebus! strigă ea. Phoebus al meu!

Şi vru să-şi întindă spre el braţele tremurând de dragoste şi ele fericire, dar braţele îi erau legate.

Atunci îl văzu pe căpitan încruntându-şi sprâncenele, văzu fata frumoasă care se rezema de el privindu-l, cu gura dispreţuitoare şi cu ochii mânioşi; apoi Phoebus rosti câteva cuvinte care nu ajunseră până la ea, şi amândoi dispărură repede pe după geamurile balconului care se închiseră.

— Phoebus! strigă ea, pierdută. Şi tu crezi oare?

Un gând monstruos i se ivise în minte. Îşi amintea că fusese condamnată pentru uciderea lui Phoebus de Châteaupers.

Până acum, Esmeralda îndurase totul. Dar această ultimă lovitură fusese prea necruţătoare. Şi biata fată se prăbuşi ţeapănă pe caldarâm.

— Hai, spuse Charmolue, duceţi-o la cotigă şi să isprăvim odată!

Nimeni nu observase până atunci, în galeria statuilor regilor, sculptată chiar deasupra ogivelor portalului, un spectator ciudat care privise până atunci totul cu atâta neclintire, cu un gât atât de întins, cu o faţă atât de diformă, încât, dacă n-ar fi fost îmbrăcămintea lui pe jumătate roşie, pe jumătate violetă, l-ai fi putut lua drept unul dintre monştrii de piatră prin a căror gură se scurg, de şase sute de ani, lungile jgheaburi ale catedralei. Spectatorul acesta nu scăpase nimic din cele petrecute de la

amiază în faţa portalului catedralei Notre-Dame. Şi din primele clipe, fără ca nimănui să-i dea prin gând să-i observe, el legase strâns de una din colonetele galeriei o funie groasă, cu noduri, al cărei capăt se târa în jos, pe peron. După ce făcuse aceasta, el privise liniştit şi fluierând ori de câte ori trecea vreo mierlă prin faţa lui. Deodată, în clipa când ajutoarele călăului se pregătiră să execute porunca nepăsătoare a lui Charmolue, el păşi peste balustrada galeriei şi apucă frânghia cu tălpile, cu genunchii şi cu palmele; apoi mulţimea îl văzu lunecând repede pe lungul faţadei, ca o picătură de ploaie de-a lungul unui geam; îl văzu alunecând spre cei doi călăi cu viteza unei pisici căzute de pe un acoperiş: îl văzu doborându-i cu pumnii lui uriaşi, ridicând-o cu o mână pe ţigancă, aşa cum îşi ridică un copil păpuşa şi, dintr-un salt, ajungând în catedrală; el o ţinea pe fată deasupra capului şi striga ca un glas nemaipomenit de puternic:

— Azil!

Toate acestea se petrecuseră atât de repede, încât, dacă ar fi fost întuneric, totul ar fi putut fi văzut la lumina unui fulger.

— Azil! Azil! repetă mulţimea, şi zece mii de bătăi din palme făcură să strălucească de bucurie şi de mândrie unicul ochi al lui Quasimodo.

Zguduirea aceasta o făcu pe osândită să-şi revină din leşin. Ea ridică pleoapele, îl privi pe cocoşat, apoi le închise iar brusc, speriată parcă de salvatorul ei.

Charmolue rămase buimăcit, ca şi călăii şi întreaga escortă. Într-adevăr, în incinta catedralei Notre-Dame, osândita era inviolabilă. Catedrala era un loc de refugiu; în pragul ei, orice tribunal omenesc îşi pierdea puterea.

Quasimodo se oprise sub marele portal. Tălpile lui late păreau, pe lespezile bisericii, la fel de solide ca greii stâlpi romanici. Capul lui mare şi pletos i se înfunda în umeri ca al leilor, care şi ei au coamă şi n-au gât. Cocoşatul o ţinea pe fată, care palpita de spaimă, ridicată în mâinile lui bătătorite, ca pe o draperie albă; dar o purta cu atâta grijă, încât ai fi zis că se teme să n-o spargă sau să n-o vatăme. Ai fi zis că o simte gingaşă, delicată, preţioasă, făcută pentru alte mâini decât ale lui. Uneori părea că nu cutează s-o atingă nici cu suflarea. Apoi, deodată, el o strânse cu putere în braţe, la pieptul lui colţuros, ca pe un bun al său, ca pe o comoară, cum ar fi făcut mama acestei copile; ochiul lui de pitic monstruos, coborât spre ea, o scălda în duioşie, în durere şi

în milă, şi se ridica brusc, plin de fulgere. Atunci femeile râdeau şi plângeau, mulţimea sărea în sus de entuziasm, căci în asemenea clipe Quasimodo îşi avea într-adevăr frumuseţea lui. Era frumos, el, orfanul, copilul găsit, el cel lepădat; şi se simţea măreţ şi puternic, privea în faţă societatea aceasta din care era surghiunit, în care el intervenea atât de puternic, justiţia aceasta a oamenilor căreia el îi smulsese prada, toţi tigrii aceştia siliţi să mestece în gol, toţi zbirii, toţi judecătorii, toţi călăii, toată puterea aceasta a regelui pe care o biruise el, un nimic, cu puterea lui Dumnezeu.

Şi-apoi era emoţionantă ocrotirea aceasta acordată de o fiinţă atât de diformă unei făpturi atât de nefericite, era mişcător ca o condamnată la moarte să fie salvată de Quasimodo. Cele două mizerii extreme, a naturii şi a societăţii, se întâlniseră şi se ajutau între ele.

Apoi, după câteva clipe de triumf, Quasimodo intră brusc în catedrală, cu povara lui. Mulţimea, iubitoare de isprăvi vitejeşti, îl căuta cu ochii sub nava întunecoasă, regretând că fugise atât de repede de aclamaţii. Deodată fu văzut ivindu-se iar la unul din capetele galeriei regilor Franţei, traversând-o în goană, ca ieşit din minţi, ridicându-şi comoara în braţe şi strigând:

— Azil!

Mulţimea izbucni din nou în aplauze. După ce străbătu galeria, el se afundă în interiorul catedralei. O clipă mai târziu apăru pe platforma superioară, tot cu ţiganca în braţe, tot alergând ca un nebun şi strigând într-una:

— Azil!

Iar mulţimea aplauda. În sfârşit, se ivi şi a treia oară în vârful turlei clopotului mare; de acolo, părea că o arată cu trufie întregului oraş pe aceea pe care o salvase, şi vocea lui tunătoare, vocea lui atât de rar auzită, pe care el nu şi-o auzea niciodată, repetă de trei ori, cu frenezie, până la nori:

— Azil! Azil! Azil!

— Bravo! Bravo! striga la rândul ei mulţimea, şi aclamaţia aceasta uriaşă avea să-i uimească, pe malul celălalt, pe oamenii adunaţi în Piaţa Grève şi pe pustnica de la Tour-Roland, care aştepta mereu, cu ochii aţintiţi la spânzurătoare.

CARTEA A NOUA

I – Febra

Când fiul său adoptiv tăia atât de brusc nodul fatal în care nefericitul arhidiacon o prinsese pe ţigancă şi se prinsese el însuşi, Claude Frollo nu se mai afla în catedrală. Reintrat în sacristie, el îşi smulsese stiharul, stifa şi stola, le aruncase pe toate pe braţele sacristanului încremenit, ieşise în fugă prin poarta secretă a mânăstirii, poruncise unui luntraş de la Terrain să-l treacă pe malul stâng al Senei şi se înfundase în uliţele deluroase ale cartierului Universităţii, neştiind încotro merge, întâlnind la fiecare pas grupuri de bărbaţi şi de femei care se grăbeau voioase spre podul Saint-Michel, cu speranţa că *vor sosi încă la timp* ca să vadă cum e spânzurată vrăjitoarea, palid, rătăcit, mai tulburat, mai orb şi mai speriat decât o pasăre de noapte scoasă din cuib şi urmărită de-o ceată de ştrengari în plină zi. Nu mai ştia unde se află, ce gândeşte, dacă nu cumva visează. Se ducea, mergea, alerga, luând-o pe orice stradă, la întâmplare, fără să aleagă, mânat înainte numai de gândul la Piaţa Grève, la cumplita Piaţă Grève pe care o simţea vag în urma lui.

Astfel merse el de-a lungul colinei Sainte-Geneviève şi ieşi, în sfârşit, din oraş prin Poarta Saint-Victor. De acolo continuă să fugă atâta timp cât, întorcând capul, putu să mai vadă incinta turnurilor Universităţii şi casele rare ale foburgului; dar când, în sfârşit, o cută a terenului îi ascunse în întregime odiosul Paris, când putu să se creadă la o sută de leghe de el, în câmp, în pustiu, se opri şi i se păru că începe iar să respire.

Atunci i se îngrămădiră în minte gânduri înspăimântătoare. Izbuti din nou să-şi vadă clar în suflet şi se înfioră. Se gândi la nenorocita de fată care îl dusese la pierzanie şi pe care el o dusese la pierzanie. Îşi plimbă privirea rătăcită peste dubla cale întortocheată pe care fatalitatea le călăuzise destinele până la

punctul de întâlnire, unde îi împinsese fără cruţare unul împotriva altuia. Se gândi la nebunia legământului preoţesc, la zădărnicia castităţii, a ştiinţei, a religiei, a virtuţii, la inutilitatea lui Dumnezeu. Se afundă cât putu în gândurile rele şi, pe măsură ce se cufunda mai adânc, simţea cum irumpe în el un râs de Satană.

Şi sfredelindu-şi astfel sufletul, râse şi mai amar când văzu ce loc larg pregătise natura acolo pentru patimi. Îşi răscoli în străfundul inimii toată ura, toată răutatea, şi recunoscu, privind cu ochiul rece al medicului care examinează un bolnav, că ura, răutatea nu erau decât iubire viciată; că iubirea, izvorul oricărei virtuţi la om, se preschimbă în lucruri dezgustătoare în sufletul unui preot şi că un om de felul lui, făcându-se preot, se făcea demon. Atunci râse cumplit, şi deodată păli din nou privind partea cea mai sinistră a patimii lui funeste, a iubirii aceleia arzătoare, veninoasă, plină de ură, nemiloasă, care nu făcuse decât s-o ducă pe ea la spânzurătoare, şi pe el la iad: ea osândită, el blestemat.

Apoi se porni iar pe râs, gândindu-se că Phoebus trăia, că, la urma urmei, căpitanul era viu, voios şi mulţumit, că avea tunici mai frumoase ca oricând şi o nouă ibovnică pe care o ducea să vadă cum era spânzurată cea veche. Râse şi mai tare când se gândi că, dintre toate fiinţele vii cărora el le dorise moartea, ţiganca, singura pe care n-o ura, era şi singura pe care izbutise s-o ducă la moarte.

Apoi, de la căpitan se gândi la mulţime şi se simţi cuprins de-o gelozie uluitoare. Îşi zise că şi mulţimea, întreaga mulţime, avusese sub ochi, în cămaşă, aproape goală, femeia aceasta, pe care el o iubea. Îşi frânse braţele gândindu-se că femeia aceasta, ale cărei forme întrezărite în umbră numai de el ar fi însemnat fericirea supremă, fusese oferită în plină zi, în plină amiază unei întregi mulţimi, îmbrăcată ca pentru o noapte de voluptate. Şi plânse de furie pentru toate aceste taine ale iubirii profanate, murdărite, despuiate, veştejite pentru totdeauna. Plânse de furie închipuindu-şi câte priviri spurcate se bucuraseră la vederea cămăşii prost legată, gândindu-se că fata aceea frumoasă, crin feciorelnic, cupă a pudorii şi a plăcerilor de care el n-ar fi îndrăznit să-şi apropie buzele decât tremurând, fusese preschimbată într-un fel de strachină publică, din care cea mai josnică gloată a Parisului, hoţii, cerşetorii, slugile, veniseră să

soarbă de-a valma o plăcere neruşinată, spurcată şi desfrânată.

Iar când căuta să-şi închipuie fericirea pe care ar fi putut-o găsi pe pământ dacă ea n-ar fi fost ţigancă, dacă el n-ar fi fost preot, dacă Phoebus n-ar fi existat şi dacă ea l-ar fi iubit; când se gândea că şi pentru el ar fi fost posibilă o viaţă senină şi plină de dragoste, când se gândea că în clipa aceea chiar existau ici-colo, pe pământ, perechi fericite, pierdute în lungi convorbiri pe sub portocali, pe malul pâraielor, în pragul amurgului, a unei nopţi înstelate, şi că, dacă Dumnezeu ar fi vrut, ar fi putut alcătui şi el cu ea una din perechile acela binecuvântate, inima i se topea de duioşie şi de deznădejde.

Oh, ea! E vorba de ea! Ideea aceasta fixă îi revenea neîncetat, îl tortura, îi muşca creierul şi-i sfâşia inima. Nu regreta, nu se pocăia; tot ce făcuse, era gata să facă iar; prefera s-o vadă în mâinile călăului decât în braţele căpitanului, dar suferea; suferea atâta, încât uneori îşi smulgea smocuri întregi de păr, ca să vadă dacă nu încărunţise.

Şi veni o clipă când îi fulgeră prin minte că poate chiar atunci lanţul hidos pe care îl văzuse de dimineaţă îşi strângea nodul de fier în jurul gâtului ei atât de plăpând şi de graţios. La gândul acesta, sudoarea îl năpădi prin toţi porii.

Veni apoi altă clipă când, râzând drăceşte de sine însuşi, şi-o închipui în acelaşi timp pe Esmeralda, aşa cum o văzuse în prima zi, vie, senină, voioasă, gătită, dansând, înaripată, armonioasă, şi pe Esmeralda din ultima zi, în cămaşă, cu ştreangul de gât, urcând încet, desculţă, scara colţuroasă a spânzurătorii; şi-şi făuri în minte acest dublu tablou în aşa fel, încât scoase un ţipăt înspăimântător.

Pe când uraganul acesta de disperare îl bântuia, îi spărgea, îi smulgea, îi înduioşa, îi dezrădăcina totul în suflet, arhidiaconul privi natura din preajmă. La picioarele lui, câteva găini scormoneau tufele, ciugulind; cărăbuşii de smalţ se jucau în soare; deasupra capului, câteva cete de nori vineţii goneau pe-un cer albastru; în zare, turla ascuţită a abaţiei Saint-Victor străpungea cu obeliscul ei de ardezie curba colinei, iar morarul de pe dealul Copeaux privea fluierând cum se învârtesc aripile harnice ale morii. Toată viaţa aceea activă, organizată, liniştită, reprodusă în mii de forme în jurul lui, îi făcu rău. Şi începu iar să alerge.

Astfel alergă peste câmpuri, până către seară. Fuga lui de

natură, de viaţă, de sine însuşi, de om, de Dumnezeu, de tot, dură întreaga zi. Uneori se trântea cu faţa la pământ şi smulgea cu unghiile grâul tânăr. Alteori se oprea pe vreo uliţă de sat pustie, şi gândurile îi erau atât de chinuitoare, încât îşi prindea cu amândouă mâinile capul, încercând să şi-l smulgă dintre umeri ca să şi-l spargă de bolovani.

Pe la ceasul când soarele începe să coboare, arhidiaconul se cercetă din nou şi se găsi aproape nebun. Furtuna care dăinuia în el din clipa în care pierduse speranţa şi voinţa de-a o salva pe ţigancă nu-i mai lăsase în conştiinţă nicio idee sănătoasă, niciun gând întreg. În furtuna aceasta îi zăcea raţiunea, nimicită aproape cu desăvârşire. Nu mai avea în minte decât două imagini clare: Esmeralda şi spânzurătoarea. În rest, totul era beznă. Aceste două imagini puse una lângă alta îi înfăţişau un grup înfiorător, şi cu cât îşi concentra asupra lor bruma de atenţie şi de gândire ce-i mai rămăsese, cu atât le vedea crescând într-o progresie fantastică, pe una în graţie, în farmec, în frumuseţe, pe cealaltă în grozăvie; astfel încât, până la urmă, Esmeralda îi apărea ca o stea, iar spânzurătoarea ca un imens braţ descărnat.

Demn de remarcat e faptul că, în tot timpul torturii acesteia, nu-i veni deloc ideea serioasă de a muri. Nefericitul, aşa era făcut. Ţinea la viaţă. Poate că dincolo de ea vedea într-adevăr iadul.

Între timp, lumina continua să scadă. Fiinţa vie care mai exista în el se gândi vag să se întoarcă. Se credea departe de Paris, dar, orientându-se, văzu că nu făcuse decât să dea ocol incintei Universităţii. Săgeata de la Saint-Sulpice şi cele trei ace înalte de la Saint-Germain-des-Prés depăşeau orizontul spre dreapta. Se îndreptă într-acolo. Când îi auzi pe ostaşii abatelui cerând parola în jurul redutei crenelate de la Saint-Germain, se întoarse, apucă pe o potecă bătătorită între moara abaţiei şi leprozeria oraşului, şi peste câteva secunde se pomeni pe liziera de la Pré-aux-Clercs. Pajiştea era faimoasă pentru gălăgia care domnea acolo zi şi noapte; era hidra bieţilor călugări de la Saint-Germain, *quod monachis Sancti Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidionum capita suscitantibus*[42]. Arhidiaconul se temea să nu se întâlnească cu vreunul din ei acolo; se temea ele

---

[42] Care a fost şarpele monahilor din Saint-Germain-des-Prés, iscând într-una noi pricini de răzmeriţă printre călugări (lat.).

orice faţă omenească; ocolise Universitatea, burgul Saint-Germain şi voia să intre iar pe străzi cât mai târziu cu putinţă. O ţinu deci pe lângă Pré-aux-Clercs, apucă pe cărarea pustie care îl despărţea de Dieu-Neuf şi ajunse, în sfârşit, la malul apei. Acolo, dom Claude găsi un luntraş care, pentru câţiva dinari parizieni, îl duse pe Sena în sus, până la capătul insulei Cité, şi-l lăsă pe limba aceea de pământ părăsită unde cititorul l-a mai văzut pe Gringoire visând şi care se prelungea dincolo de grădinile regelui, paralel cu insula Podarului Vacilor.

Legănarea monotonă a luntrii şi clipocitul apei îl amorţiseră pe nefericitul Claude. Când luntraşul se depărtă, el rămase în picioare, ca prostit, pe prundişul malului, privind înainte şi nemaizărind obiectele decât prin oscilaţiile măritoare pe care i le pricinuia un fel de delir fantasmagoric. Se întâmplă destul de des ca istovirea pricinuită de o mare durere să aibă efectul acesta asupra minţii.

Soarele se ascunsese după înaltul Turn Nesle. Sosise clipa amurgului. Cerul era alb, apa fluviului tot albă. Între aceste două întinderi alburii, malul stâng al Senei, pe care el îşi aţintise privirea, îşi proiecta masa întunecoasă şi, subţiat din ce în ce de perspectivă, se pierdea în negurile zării, ca o săgeată neagră. Malul era ticsit de clădiri cărora nu li se desluşea decât silueta sumbră, puternic reliefată de bezne pe fundalul clar al cerului şi al apei. Ici-colo, câteva ferestre începeau să scânteieze ca nişte guri de jeratic. Obeliscul acesta negru şi imens, izolat astfel între cele două fâşii albe ale cerului şi apei, foarte lată în locul acela, îi făcu lui dom Claude o impresie ciudată, asemănătoare cu impresia pe care ar încerca-o un om care, culcat pe spate la poalele clopotniţei din Strasbourg, ar privi enorma turlă ascuţită înfigându-se deasupra capului său în penumbrele amurgului. Doar că aici dom Claude era în picioare, iar obeliscul culcat; dar cum fluviul, oglindind cerul, prelungea abisul dedesubtul lui, imensul promontoriu părea că ţâşneşte în gol la fel de cutezător ca orice turlă de catedrală; iar impresia era aceeaşi, ba avea în ea ceva ciudat şi mai profund, faptul că era chiar clopotniţa din Strasbourg înaltă de două leghe, un lucru uluitor, gigantic, de nemăsurat, un edificiu cum niciun ochi omenesc n-a mai văzut, un turn al lui Babel. Coşurile caselor, crenelurile zidurilor, crestele tăiate în acoperişuri, săgeata da la Augustini, Turnul Nesle, toate proeminenţele acestea care ştirbeau profilul

colosalului obelisc, sporeau iluzia, făcând să joace ciudat în faţa ochilor contururile unei sculpturi stufoase şi fantastice. În starea de halucinaţie în care se afla, Claude crezu că vede, că vede cu ochii lui vii, clopotniţa iadului; miile de lumini împrăştiate pe toată înălţimea înfricoşătorului turn i se părură tot atâtea guri ale imensului cuptor dinlăuntru; vocile şi zgomotele care scăpau prin ele i se părură ţipete şi horcăieli. Şi-atunci i se făcu frică, îşi astupă urechile cu palmele ca să nu mai audă, se întoarse cu spatele ca să nu mai vadă şi se depărtă cu paşi mari de înfiorătoarea viziune.

Dar viziunea se afla în el.

Când ajunse iar pe străzi, trecătorii care se îmbulzeau la luminile din faţa prăvăliilor i se părură un necontenit du-te-vino al spectrelor în jurul lui, în urechi îi bubuiau zgomote ciudate şi năprasnice. Mintea îi era tulburată de fanteziile cele mai neobişnuite. Nu mai vedea nici casele, nici pavajul, nici căruţele, nici bărbaţii şi nici femeile, ci un haos de obiecte nedesluşite care se contopeau la margini unele cu altele. La colţul străzii Barillerie se afla dugheana unui băcan, a cărei parte de deasupra uşii era, după străvechea datină, împodobită de jur împrejur cu acele cercuri de tinichea de care atârnă un cerc făcut din bucăţi de lemn puse vertical, ce se ciocnesc în bătaia vântului pocnind, ca nişte castaniete. Lui Claude i se păru că aude ciocnindu-se în întuneric şirurile de schelete de la Montfaucon.

— Oh! şopti el. Vântul nopţii le împinge pe unele împotriva altora şi amestecă zgomotul lanţurilor cu zgomotul oaselor! Şi ea poate că e acolo, printre ele!

Năucit, nu mai ştia încotro merge. După câţiva paşi se pomeni pe podul Saint-Michel. Acolo, la o fereastră de la parter, ardea o lumină. Dom Claude se apropie. Printr-un geamlâc crăpat văzu o încăpere murdară, care-i trezi în minte o amintire confuză. În încăperea aceea prost luminată de-o lampă chioară, un tânăr blond şi rumen, cu faţa voioasă, săruta hohotind de râs, o fată gătită cu multă neruşinare. Iar lângă lampă se afla o babă care torcea şi cânta cu o voce behăitoare. Cum tânărul nu râdea tot timpul, fragmente din cântecul babei ajungeau din când în când la urechea lui dom Claude. Era ceva de neînţeles şi groaznic:

Grève, lătră, Grève, dă zor!
Toarce, furcă, hai, fuior!
Fă-i călăului de-afară

Ştreangul lui de cânepioară.
Grève, latră, Grève, dă zor!

Ştreang de cânepă frumos!
Semănaţi spre Vanvra-n jos
Lan de cânepă bogat.
Hoţul, hoţul n-a furat
Ştreangul ăsta minunat.

Latră, Grève, şi dă-i zor mare
Ca s-o vezi pe târfa noastră
Pusă în spânzurătoare.
Ochii toţi sunt la fereastră.
Latră, Grève, şi dă-i zor mare!

Aici, tânărul râdea şi-o mângâia pe fată. Baba era bătrâna Falourdel; fata, o târfă de pe stradă; tânărul, fratele lui, Jehan.

Dom Claude continuă să privească. Era şi acesta un spectacol ca oricare altul.

Şi-l văzu pe Jehan ducându-se la o fereastră din fundul încăperii, deschizând-o, aruncând o privire spre cheiul unde luceau, departe, mii de geamuri luminate, apoi îl auzi spunând, pe când închidea fereastra:

— Pe sufletul meu! Iată că se înnoptează. Oamenii îşi aprind opaiţele şi bunul Dumnezeu stelele.

Apoi Jehan se întoarse lângă târfă şi sparse sticla aflată pe masă, strigând:

— S-a golit, a naibii! Şi nu mai am gologani! Isabeau, viaţa mea, n-o să mai fiu mulţumit de Jupiter, decât atunci când ţi-o preschimba ţâţele tale albe în două butelci negre din care să sug zi şi noapte vin de Beaune.

Gluma aceasta grozavă o făcu pe fată să râdă, iar Jehan ieşi.

Dom Claude abia dacă avu timp să se arunce la pământ ca să nu fie întâlnit, privit în faţă şi recunoscut de fratele său. Din fericire, uliţa era întunecoasă şi studentul beat. El îl zări totuşi, pe arhidiaconul întins pe jos, în noroi.

— Oh, exclamă el, iată unu care a chefuit straşnic astăzi!

Şi-l mişcă cu piciorul pe dom Claude, care-şi ţinu răsuflarea.

— Beat mort, continuă Jehan, zău, e turtă. O adevărată lipitoare desprinsă de pe un butoi. E chel, adăugă el, aplecându-

se, e un bătrân. *Fortunate senex*[43]!

Apoi dom Claude îl auzi depărtându-se şi zicând:

— Oricum, raţiunea e lucru bun, şi frate-meu arhidiaconul e tare fericit că e înţelept şi că are gologani.

Arhidiaconul se ridică şi alergă cât putu spre Notre-Dame, ale cărei turle uriaşe le vedea ţâşnind în întuneric pe deasupra caselor.

În clipa când sosi, abia suflând, în piaţa, din faţa catedralei, se dădu înapoi şi nu îndrăzni să ridice ochii spre funesta clădire.

— Oh! spuse el încet. Aşadar, e adevărat că un asemenea lucru s-a petrecut aici, astăzi, azi-dimineaţă chiar!

Totuşi avu curajul să privească biserica. Faţada era întunecată. În dosul ei, cerul scânteia de stele. Cornul lunii, care tocmai se înălţase la orizont, se oprise în clipa aceea pe vârful turlei din dreapta şi părea cocoţat, ca o pasăre luminoasă, pe marginea balustradei decupată în trefle negre.

Poarta mânăstirii era încuiată. Dar arhidiaconul avea totdeauna la el cheia turlei în care îşi instalase laboratorul. Şi se folosi de ea ca să pătrundă în catedrală.

În biserică găsi o beznă şi o linişte de cavernă. După umbrele imense care cădeau de pretutindeni în fâşii largi, îşi dădu seama că doliul ceremoniei de dimineaţă nu fusese încă ridicat. Marea cruce de argint sclipea în adâncul beznei, presărată cu câteva puncte scânteietoare, ca o Cale Lactee a acestei nopţi de mormânt. Ferestrele lungi ale corului îşi arătau, pe deasupra draperiei negre, marginea de sus a ogivelor, ale căror vitralii, străbătute de o rază de lună, nu mai aveau decât culorile îndoielnice ale nopţii, un fel de violet, de alb şi de albastru, nuanţă ce nu poate fi întâlnită decât pe feţele morţilor. Zărind de jur împrejurul corului vârfurile acestea gălbejite ale ogivelor, arhidiaconului i se păru că vede mitrele episcopilor damnaţi. Închise ochii şi, când îi deschise iar, crezu că vede un cerc de feţe pale care îl priveau.

Şi o luă la fugă de-a lungul bisericii. Atunci i se năzări că şi biserica se clatină, se mişcă, se însufleţeşte, trăieşte, că fiecare coloană mare se preschimbă într-un picior uriaş care bate pământul cu laba lui lată de piatră, şi că imensa catedrală e doar un fel de elefant nemaipomenit, care suflă şi umblă având stâlpii drept picioare, cele două turle drept trompe, iar imensa pânză

[43] Fericit bătrân. (lat.)

neagră drept cioltar.

Astfel, febra sau nebunia atinse un asemenea grad, încât pentru nefericitul arhidiacon lumea exterioară nu mai era decât un fel de apocalips vizibil, pipăibil, înspăimântător.

O clipă se simţi uşurat. Înfundându-se pe sub părţile laterale ale bisericii, zări, în dosul unei îngrămădiri de stâlp, o licărire roşiatică. Şi alergă într-acolo ca spre o stea. Dar nu era decât biata candelă care lumina zi şi noapte cartea publică de rugăciuni a catedralei, sub zăbrelele ei de fier. Arhidiaconul se aruncă cu nesaţ spre sfânta carte, nădăjduind să afle în ea mângâiere sau îmbărbătare. Cartea era deschisă la pagina aceasta din Iov, peste care el îşi plimbă privirea fixă: „Şi un duh trecu pe dinaintea feţei mele, şi auzii o răsuflare slabă, iar perii trupului mi se zburliră”.

Citind rândurile, el încercă senzaţia orbului când îl înţeapă toiagul pe care l-a ridicat de jos. Genunchii i se muiară, şi dom Claude se prăbuşi pe dale, gândindu-se la fata care murise în ziua aceea. Simţea trecându-i şi învolburându-i-se în creier fumuri monstruoase, încât i se părea că, în loc de cap, are unul din hornurile iadului.

Se pare că arhidiaconul rămase multă vreme în poziţia aceasta, fără să mai gândească, prăbuşit şi fără vlagă în mâna diavolului. În sfârşit, oarecari puteri îi mai reveniră şi se gândi să-şi caute un refugiu în turn, lângă credinciosul său Quasimodo. Se ridică şi, pentru că îi era frică, luă candela de la cartea de rugăciuni, ca să-şi lumineze calea. Săvârşea un sacrilegiu, dar nu se mai uita la lucruri atât de mărunte.

Arhidiaconul urcă încet scara turlelor, cuprins de-o spaimă tainică, pe care misterioasa lumină a candelei lui urcând atât de târziu, din meterez în meterez, în susul clopotniţei, pesemne că o transmitea şi rarilor trecători din piaţa catedralei.

Deodată simţi un aer proaspăt pe obraji şi se pomeni la uşa celei mai de sus galerii. Aerul era rece; cerul îşi plimba norii ale căror valuri largi şi albe se revărsau unele peste altele, strivindu-se la colţuri şi semănând cu dezgheţul unui fluviu iarna. Cornul lunii, naufragiat în mijlocul norilor, părea o navă cerească prinsă în gheţurile văzduhului.

Arhidiaconul coborî privirea şi contemplă o clipă, prin grilajul colonetelor care uneşte cele două turle, departe, printr-un văl de ceţuri şi de aburi, mulţimea tăcută a acoperişurilor Parisului,

ascuţite, nenumărate, înghesuite şi mici ca valurile unei mări liniştite într-o noapte de vară.

Luna arunca o rază slabă care împrumuta cerului şi pământului o culoare ca de cenuşă.

În clipa aceea, orologiul îşi înălţă glasul său piţigăiat şi spart. Bătea miezul nopţii. Preotul se gândi la ora amiezii. Erau aceleaşi douăsprezece bătăi care reveneau.

— Oh! îşi spuse el abia auzit. Ea trebuie să fie rece acum!

Deodată o pală de vânt îi stinse candela şi aproape în acelaşi timp el văzu apărând în colţul opus a turlei o umbră, ceva alb, o formă, o femeie. Arhidiaconul tresări. Lângă femeia aceea se afla o căpriţă, care îşi unea behăitul cu ultimul sunet al orologiului.

Dom Claude avu tăria s-o privească. Era ea.

Era palidă, era întunecată. Părul i se revărsa pe umeri, ca şi azi-dimineaţă. Dar nu mai avea ştreangul de gât şi nici mâinile legate. Era liberă, era moartă.

Era înveşmântată în alb şi avea un văl alb pe cap.

Venea spre el încet, privind cerul. Capra supranaturală o urma. Arhidiaconul împietri, îşi simţi trupul prea greu ca să poată fugi. La fiecare pas al ei făcut înainte, el se dădea un pas înapoi şi atâta tot. Astfel, dom Claude intră sub bolta întunecată a scării. Îl îngheţa gândul că şi ea ar fi putut să intre acolo; dacă arătarea ar fi făcut asta, el ar fi murit de groază.

Ea ajunse, în sfârşit, în faţa uşii scării, se opri câteva clipe, privi ţintă în întuneric, dar fără să pară că-l vede pe preot, şi trecu mai departe. Lui i se păru că era ceva mai înaltă decât fusese pe când trăia; văzu luna prin transparenţa rochiei ei albe; îi auzi respiraţia.

După ce ea trecu, el începu să coboare din nou scara, cu aceeaşi încetineală ca a spectrului, crezându-se şi el spectru, cu ochii rătăciţi, cu părul zburlit, ţinând încă în mână candela stinsă; şi, pe când cobora treptele în spirală, auzi limpede un glas ce-i râdea în urechi şi-i repeta:

„Şi un duh trecu pe dinaintea feţei mele, şi auzii o slabă răsuflare, iar perii trupului mi se zburliră.”

II – Cocoşat, chior, şchiop

În evul mediu, şi până sub Ludovic al XI-lea, oricare oraş avea locurile sale de azil. Aceste locuri de azil, în mijlocul potopului de

legi penale şi de jurisdicţii barbare care înecau cetatea, erau un fel de insule înălţate deasupra nivelului justiţiei umane. Orice criminal care ajungea pe ele era salvat. Într-un cartier mărginaş se aflau aproape tot atâtea locuri de azil câte locuri de spânzurătoare. Era abuzul de impunitate lângă abuzul de suplicii, două rele care încercau să se corijeze una pe alta. Palatele regelui, locuinţele prinţilor şi, mai ales, bisericile aveau drept de azil. Uneori, dintr-un oraş întreg care trebuia repopulat, se făcea vremelnic loc de refugiu. Ludovic al XI-lea a făcut Parisul azil în 1467.

Odată ce punea piciorul în azil, criminalul era invulnerabil, dar trebuia să se ferească să iasă de-acolo. Un pas în afara sanctuarului îl arunca din nou în apă. Roata, spânzurătoarea, estrapada făceau pază bună în jurul locului de refugiu şi-şi pândeau neîncetat prada, ca rechinii în jurul navelor. Au fost văzuţi osândiţi care încărunţeau astfel în vreo mânăstire, pe scara vreunui palat, în grădina vreunei abaţii, sub porticul vreunei biserici; în felul acesta, azilul era o închisoare ca oricare alta. Se întâmpla uneori ca vreun decret solemn al parlamentului să violeze refugiul şi să redea osânditul pe mâna călăului; dar lucrul acesta se întâmpla rar. Parlamentele se speriau de episcopi, şi când aceste două feluri de robe ajungeau să se atingă, roba magistraţilor se dovedea mai slabă decât sutana. Câteodată totuşi, ca în afacerea asasinatelor lui Petit Jean, călău al Parisului, în aceea a lui Emery Rousseau, ucigaşul lui Jean Valleret, justiţia trecea peste biserică şi proceda la executarea verdictelor sale; dar, în afară, de cazul când exista vreun ordin al parlamentului, vai de cel ce viola cu braţul înarmat un loc de azil! Se ştie de ce moarte a avut parte Robert de Clermont, mareşal de Franţa, şi Jean de Châlons, mareşal de Champagne; şi totuşi nu era vorba decât de-un oarecare Perrin Marc, băiatul unui zaraf, un ucigaş nemernic; însă cei doi mareşali au spart porţile de la Saint-Méry. Aşa a fost grozăvia.

În privinţa locurilor de refugiu exista atâta respect, încât, după spusele tradiţiei, uneori se bucurau de el până şi animalele. Aymoin povesteşte că un cerb, hăituit de regele Dagobert, s-a refugiat lângă mormântul Sfântului Denis, iar haita s-a oprit brusc locului, lătrând.

De obicei, bisericile aveau o chilioară pregătită să-i primească pe cei care cereau azil. În 1407, Nicolas Flamel puse să

clădească pentru el, sub bolţile bisericii Saint-Jacques-de-la-Boucherie, o odaie care îl costă patru livre, şase soli, şaisprezece dinari parizieni.

La Notre-Dame exista în acest scop o chilie clădită imediat sub acoperişul părţilor laterale, sub bolţile exterioare de susţinere, cum te uiţi dinspre mânăstire, exact, în locul unde soţia actualului portar al turlelor şi-a făcut o grădină, care, faţă de grădinile suspendate ale Babilonului, e ca o lăptucă pe lângă un palmier, ca o portăreasă pe lângă Semiramida.

Aici o depusese Quasimodo pe Esmeralda, după cursa lui neînfrânată şi triumfală pe turle şi galerii. Cât timp durase cursa, fata nu-şi revenise în simţiri; pe jumătate adormită, pe jumătate trează, ea nu mai simţea decât că urcă în văzduh, că pluteşte, că zboară, că e ridicată de ceva deasupra pământului. Din când în când, râsul zgomotos şi glasul sonor al lui Quasimodo îi răsunau în urechi; Esmeralda deschidea un pic ochii şi vedea sub ea, nedesluşit, Parisul cu miile lui de acoperişuri de ardezie şi ţigle, ca un mozaic roşu şi albastru, iar deasupra capului faţa înspăimântătoare şi voioasă a lui Quasimodo. Atunci pleoapele i se închideau iar; ea credea că totul se sfârşise, că fusese executată în timpul leşinului şi că duhul diform care îi călăuzise soarta o luase în primire şi o ducea. Şi, neîndrăznind să-l privească, nu i se împotrivea. Dar când clopotarul, zburlit şi gâfâind, o depuse în chilia de refugiu, când mâinile lui mari îi dezlegară binişor funia care îi strivea braţele, ea încercă zguduirea aceea care îi trezeşte brusc pe pasagerii unei nave izbite de-o stâncă în miezul nopţii întunecoase. Gândurile i se treziră şi ele şi-i reveniră unul câte unul. Văzu că se afla în Notre-Dame, îşi aminti că fusese smulsă din mâinile călăului, că Phoebus era viu, că Phoebus n-o mai iubea; fiindcă aceste două idei, din care una revărsa atâta amărăciune asupra celeilalte, i se înfăţişară laolaltă sărmanei osândite. Ea se întoarse spre Quasimodo, care stătea în picioare în faţa ei şi de care îi era frică, şi-i zise:

— De ce m-ai salvat?

El o privi cu nelinişte, căutând parcă să ghicească ce-i spunea. Ea repetă întrebarea. Atunci el îi aruncă o privire nespus de tristă şi fugi din chilie.

Ea rămase mirată.

După câteva clipe, el se reîntoarse aducând un pachet pe care

i-l aruncă la picioare. Erau veşmintele depuse de femeile miloase, pentru ea, pe pragul catedralei. Atunci Esmeralda se privi, văzu că era aproape goală şi se roşi. Revenea la viaţă.

Quasimodo păru că simte şi el ceva din pudoarea aceasta şi, acoperindu-şi ochii cu palma lui mare, se depărtă pentru a doua oară, dar fără să mai fugă.

Ea se grăbi să se îmbrace. Avea o rochie albă cu un văl alb. Un veşmânt de novice de la Hôtel-Dieu.

Abia terminase, când îl văzu pe Quasimodo revenind cu un coş sub un braţ şi cu o saltea sub celălalt braţ. În coş se afla o sticlă, pâine şi câteva merinde. Cocoşatul puse jos coşul şi spuse: „Mănâncă”. Întinse salteaua pe dale şi spuse: „Dormi”. Îi adusese propria lui hrană, propriul lui aşternut.

Ţiganca ridică ochii spre el, cu gând să-i mulţumească, dar nu putu să rostească niciun cuvânt. Bietul om era într-adevăr oribil. Ea îşi lăsă capul în piept, cu o tresărire de spaimă.

Atunci el îi spuse:

— Te înspăimânt. Sunt tare slut, nu-i aşa? Nu mă privi. Ascultă-mă numai. Ziua vei rămâne aici, noaptea vei putea să te plimbi prin toată biserica. Dar să nu ieşi din biserică nici ziua, nici noaptea. Vei fi pierdută. Te-ar ucide şi eu aş muri.

Mişcată, ea ridică din nou privirea ca să-i răspundă. Dar el dispăruse. Şi se pomeni iar singură, gândindu-se la cuvintele ciudate ale acestei fiinţe aproape monstruoase, şi izbită de sunetul vocii lui atât de răguşită şi totuşi atât de blândă.

Apoi îşi cercetă chilia. Era o odăiţă de vreo patru metri pătraţi, cu o mică lucarnă şi o uşă pe planul uşor înclinat al acoperişului făcut din pietre turtite. Numeroase jgheaburi cu chipuri de animale păreau că se pleacă în jurul ei şi că întind gâturile ca s-o privească prin lucarnă. La marginea acoperişului, ea zări partea de sus a mii şi mii de hornuri pe unde se înălţa sub ochii ei fumul tuturor focurilor din Paris. Tristă privelişte pentru o biată ţigancă, pentru un copil găsit, pentru o condamnată la moarte, pentru o fiinţă nefericită, fără patrie, fără familie, fără cămin.

În clipa când gândurile i se păreau, astfel, mai dureroase ca oricând, simţi un cap bărbos şi păros atingându-i palmele şi genunchii. Ea tresări (acum o înspăimânta orice) şi privi în jur. Era biata căpriţă, sprintena Djali, care scăpase, alergând după ea, în momentul când Quasimodo împrăştiase brigada lui Charmolue, şi care de vreo oră se alinta la picioarele ei fără să se

aleagă cu o privire măcar. Ţiganca o acoperi cu sărutări.

— Oh, Djali! exclamă ea. Cum te-am uitat! Aşadar, tu tot te gândeşti la mine! Oh, tu nu eşti ingrată.

Şi în acelaşi timp, ca şi cum o mână invizibilă i-ar fi înlăturat greutatea care de atâta vreme îi înăbuşea lacrimile în inimă, ea începu să plângă, şi pe măsură ce lacrimile îi curgeau, simţea cum, odată cu ele, i se ducea şi ce era mai apăsător şi mai amar în durerea ei.

Când se înseră, cerul întunecat i se păru atât de frumos, luna atât de blândă, încât făcu ocolul galeriei de sus, care înconjoară biserica. Şi de la înălţimea aceea, pământul i se păru atât de calm, încât se simţi oarecum mai uşurată.

III – Surd

A doua zi dimineaţă, trezindu-se, Esmeralda îşi dădu seama că dormise. Lucrul acesta ciudat o miră. Trecuse atâta vreme de când se dezobişnuise să mai doarmă! O rază veselă a soarelui care tocmai răsărea intră prin lucarnă şi veni să-i atingă faţa. Odată cu soarele însă, ea văzu la lucarnă şi un lucru care o înspăimântă: nefericitul chip al lui Quasimodo. Involuntar, Esmeralda închise ochii, dar zadarnic, i se părea că tot mai vede, prin transparenţa pleoapelor ei trandafirii, masca aceea de pitic chior şi ştirb. Atunci, ţinându-şi ochii mereu închişi, ea auzi o voce aspră care îi spunea cu multă blândeţe:

— Nu te teme. Îţi sunt prieten. Venisem să te văd dormind. Nu-ţi fac niciun rău, nu-i aşa, dacă vin să te văd dormind? Ce poate să-ţi pese că sunt aici, când ai ochii închişi? Acum am să mă duc. Uite, m-am dat după zid. Poţi să deschizi ochii.

Exista ceva şi mai jalnic decât cuvintele acestea, exista tonul cu care fuseseră rostite. Mişcată, ţiganca deschise ochii. Într-adevăr, el nu se mai afla la lucarnă. Esmeralda se duse acolo şi-l văzu pe bietul cocoşat, ghemuit într-un colţ al zidului, într-o atitudine dureroasă şi resemnată. Şi făcu un efort ca să poată învinge dezgustul profund pe care el i-l trezea.

— Vino, îi spuse ea, cu glas blând.

După mişcările buzelor, Quasimodo crezu că ţiganca îl alungă, atunci se ridică şi se retrase şchiopătând, încet, cu capul plecat, fără să îndrăznească măcar să-şi ridice spre fată privirea-i deznădăjduită.

— Hai, vino! îi strigă ea.

Dar el continuă să se depărteze. Atunci ea se năpusti afară din chilie, alergă după el şi-l luă de braţ. Simţind atingerea ei, Quasimodo tresări din tot trupul. Îşi ridică ochiul rugător şi, văzând că Esmeralda îl trage lângă ea, întreaga faţă îi străluci de bucurie şi de duioşie. Ea vru să-l silească să intre în chilie, dar el se încăpăţână să rămână în prag.

— Nu, nu, spuse el, bufniţa nu intră în cuibul ciocârliei.

Atunci ea se ghemui graţioasă pe aşternut, cu capra la picioare, şi râmaseră amândoi nemişcaţi câteva clipe, privind tăcuţi, el atâta graţie, ea atâta urâţenie. În fiecare moment, ea descoperea la Quasimodo vreo diformitate în plus. Privirea i se plimba de la genunchii suciţi la spinarea gheboasă, la singurul lui ochi. Esmeraldei nu-i venea să creadă că poate să existe o făptură atât de prost alcătuită. Şi totuşi, din întreaga lui fiinţă se degaja atâta tristeţe şi atâta blândeţe încât ea începu să se deprindă cu el.

Cocoşatul rupse primul tăcerea:

— Aşadar, ziceai ca să mă-ntorc?

— Da.

El înţelese semnul făcut cu capul.

— Vai!… continuă el, şovăind parcă să termine. Ştii că… sunt surd.

— Bietul om! exclamă Esmeralda, cu o expresie de milă binevoitoare.

El zâmbi dureros:

— Găseşti că numai asta îmi mai lipsea, nu-i aşa? Da, sunt surd. Aşa sunt eu făcut. E groaznic, nu? Dumneata eşti atât de frumoasă!

În glasul nefericitului exista un sentiment al propriei nenorociri atât de adânci, încât ea nu avu putere să-i spună niciun cuvânt. De altfel, el nici n-ar fi auzit-o. Cocoşatul continuă:

— Niciodată nu mi-am văzut sluţenia ca acum. Când mă compar cu dumneata, mi-e tare milă de mine, biet monstru nefericit ce sunt! Trebuie că-ţi par un animal, nu-i aşa? Dumneata eşti o rază de soare, o picătură de rouă, un cântec de pasăre! Eu sunt ceva îngrozitor, nici om, nici animal, un nu ştiu ce mai dur, mai călcat în picioare şi mai diform decât o piatră!

Apoi începu să râdă, şi râsul lui era tot ce putea fi mai sfâşietor pe lume.

— Da, sunt surd. Dar dumneata îmi vei vorbi prin gesturi, prin semne, am un stăpân care îmi vorbeşte aşa. Şi-apoi voi şti repede ce doreşti, după mişcarea buzelor, după privire.

— Ei bine, zâmbi Esmeralda, spune-mi de ce m-ai salvat.

Quasimodo o privi atent pe când vorbea.

— Am înţeles, răspunse el. Mă întrebi de ce te-am salvat. Ai uitat de ticălosul care a încercat să te răpească într-o noapte, un ticălos căruia chiar a doua zi i-ai dat ajutor la josnicul lor stâlp al infamiei? Un strop de apă şi un pic de milă, iată ce n-aş putea plăti de mi-aş da toată viaţa. Dumneata l-ai uitat pe ticălosul acela, dar el şi-a amintit.

Ea îl asculta, adânc înduioşată. O lacrimă se ivi în ochiul clopotarului, dar nu pică. El păru că-şi face un punct de onoare, împiedicând-o să se prelingă.

— Ascultă, continuă Quasimodo când nu se mai temu că lacrima o să-i pice, avem aici turle înalte de tot, dacă ar cădea un om de acolo, ar muri înainte de a atinge pământul; când vei dori ca eu să cad de pe ele, nu va fi nevoie să-mi spui niciun cuvânt, o privire îmi va fi de ajuns.

Apoi se ridică. Oricât de nefericită ar fi fost ţiganca, făptura aceasta bizară tot mai trezea în ea o oarecare compătimire. De aceea îi făcu semn să mai stea.

— Nu, nu spuse el. Nu trebuie să rămân prea mult timp. Nu mă simt în largul meu când mă priveşti, Numai din milă nu-ţi întorci ochii. Mă duc undeva de unde am să te văd fără să mă vezi. O să fie mai bine aşa.

Quasimodo scoase din buzunar un mic fluier de metal.

— Ia-l, spuse el, când vei avea nevoie de mine, când vei vrea să viu, când nu-ţi va fi prea silă să mă vezi, suflă în el. Sunetul lui îl aud.

Apoi puse fluieraşul pe podea şi fugi.

IV – Gresie şi cristal

Zilele se scurgeau una după alta.

În sufletul Esmeraldei, liniştea revenea încetul cu încetul. Prea multă suferinţă, ca şi prea multă bucurie, întrece măsura şi durează puţin. Inima omului nu poate să rămână multă vreme la o extremă. Ţiganca suferise atâta, încât nu-i mai rămânea de pe urma suferinţei decât mirarea.

Odată cu siguranţa, îi revenise şi nădejdea. Acum se afla în afara societăţii, în afara vieţii, dar simţea vag că poate n-ar fi cu neputinţă să reintre în ele. Era ca o moartă care ar păstra ca rezervă cheia mormântului său.

Imaginile cumplite care o obsedaseră atâta vreme le simţea depărtându-se încetul cu încetul de ea. Toate arătările hidoase, Pierrat Torterue, Jacques Charmolue, i se ştergeau din minte, toate, până şi preotul.

Şi-apoi, Phoebus trăia, era sigură de asta, îl văzuse. Viaţa lui Phoebus însemna totul. După şirul de zguduiri funeste care făcuseră ca totul să se prăbuşească în ea, nu-şi mai regăsise dăinuind în suflet decât un lucru, un simţământ: dragostea ei pentru căpitan. Căci dragostea e ca un arbore, ea creşte de la sine, îşi înfige rădăcini adânci în toată fiinţa noastră şi continuă să înverzească pe o inimă distrusă.

Şi, de neînţeles e că, cu cât patima aceasta e mai oarbă, cu atât e mai tenace. Ea nu e niciodată mai trainică decât atunci când n-are niciun motiv să fie aşa.

Nici vorbă că Esmeralda nu se gândea fără amărăciune la căpitan. Nici vorbă că era groaznic faptul că şi el fusese înşelat, că şi el crezuse lucrul acela cumplit, că putea să conceapă o lovitură de pumnal venită de la aceea care şi-ar fi dat o mie de vieţi pentru el. Dar, în sfârşit, nu trebuia să fie prea supărată pe el pentru asta: oare nu-şi mărturisise chiar ea crima? Nu cedase ea, ca o femeie slabă, în faţa torturii? Toată vina era a ei. Ar fi trebuit mai degrabă să lase să i se smulgă unghiile decât asemenea cuvinte. În sfârşit, dacă l-ar fi putut vedea pe Phoebus o singură dată, un singur minut, nu i-ar fi trebuit decât un cuvânt, o privire ca să-i dezvăluie adevărul, ca să-l readucă la ea. Esmeralda nu se îndoia de asta. Şi o mai zăpăceau încă o sumedenie de lucruri ciudate, legate de faptul că Phoebus fusese de faţă în ziua pocăinţei publice, alături de acea tânără fată. Fără doar şi poate, era sora lui. Explicaţie lipsită de raţiune, dar cu care ea se mulţumea, pentru că avea nevoie să creadă că Phoebus o iubea mereu şi că n-o iubea decât pe ea. Nu-i jurase el oare? Ce-i trebuia mai mult, naivă şi credulă cum era? Şi apoi, în toată întâmplarea aceasta, aparenţele nu erau mai degrabă împotriva ei decât a lui? Ea aştepta deci. Şi spera.

Să mai adăugăm că biserica, această biserică uriaşă care o învăluia din toate părţile, care o păzea, o salva, era ea însăşi un

calmant neîntrecut. Liniile solemne ale arhitecturii, atitudinea religioasă a tuturor lucrurilor care o înconjurau pe tânăra fată, gândurile pioase şi senine ce se desprindeau, ca să zicem aşa, din toţi porii pietrei aceleia acţionau fără voie asupra ei.

Catedrala avea şi zgomote, atât de binecuvântate şi de măreţe, încât făceau să aţipească bietul ei suflet bolnav. Cântecul monoton al celor ce oficiau slujbele, răspunsurile date de credincioşi preoţilor, uneori nearticulate, câteodată tunătoare, armonioasa vibrare a vitraliilor, orga izbucnind ca o sută de trâmbiţe, cele trei clopotniţe zumzăind ca stupii unor albine uriaşe, toată orchestra aceasta peste care o gamă gigantică sălta, urca şi cobora, de la o mulţime de clopote la unul singur, îi surzeau memoria, imaginaţia, suferinţa. Clopotele, mai ales, o legănau. Ele exercitau asupra ei un fel de magnetism puternic, venind în valuri largi.

De aceea, fiecare dimineaţă o găsea mai liniştită, respirând mai în voie, mai puţin palidă. Pe măsură ce rănile lăuntrice i se tămăduiau, graţia şi frumuseţea îi înfloreau din nou pe chip, dar mai senine şi mai odihnite. Esmeralda îşi redobândea firea de altădată, odată cu ceva din voioşia de odinioară, cu strâmbătura ei drăgălaşă, cu dragostea pentru căpriţă, cu plăcerea de a cânta, cu pudoarea de odinioară. Dimineaţa, ea avea grijă să se îmbrace în colţul chilioarei, de teamă ca nu cumva vreun om din podurile vecine s-o vadă prin lucarnă.

Când gândul la Phoebus îi dădea răgaz, ţiganca se gândea uneori la Quasimodo. El era singura legătură, singurul raport pe care îl mai avea cu oamenii, cu cei vii. Nefericita! Ea se afla mai în afara lumii decât Quasimodo! Şi nu înţelegea nimic din ciudatul prieten dăruit de soartă. Adeseori se mustra singură că nu nutrea o recunoştinţă care să-i acopere ochii, dar, hotărât lucru, nu putea să se deprindă cu bietul clopotar. Prea era slut.

Esmeralda lăsase pe podea fluierul dăruit de el. Aceasta nu-l împiedică pe Quasimodo să reapară din când în când, în primele zile. Ea se străduia din răsputeri să nu se întoarcă cu prea multă silă când el venea să-i aducă panerul cu provizii sau urciorul cu apă, dar el observa totdeauna cea mai uşoară tresărire de acest fel şi pleca mâhnit.

Odată, el se ivi tocmai când ea o mângâia pe Djali. Şi rămase câteva clipe gânditor în faţa acestui grup graţios alcătuit de căpriţă şi de ţigancă. În sfârşit, spuse clătinându-şi corpul greoi

şi prost întocmit:

— Nenorocirea mea e că tot mai semăn prea mult a om. Aş fi vrut să fiu şi eu o lighioană, cum e căpriţa asta.

Ea îl privi mirată.

El răspunse privirii sale.

— Oh, ştiu eu prea bine de ce!

Şi plecă.

Altă dată, cocoşatul se înfăţişă la uşa chiliei (unde nu intra niciodată) în momentul când Esmeralda cânta o veche baladă spaniolă, ale cărei cuvinte nu le înţelegea, dar care îi rămăsese în urechi pentru că ţigăncile o legănaseră cu ea pe când era mică. La vederea chipului slut ce se ivise pe neaşteptate la mijlocul cântecului, fata se întrerupse, cu un gest de spaimă involuntară. Nenorocitul clopotar căzu în genunchi pe prag şi-şi împreună, cu un aer rugător, palmele mari şi diforme.

— Oh! exclamă el, îndurerat. Te implor, continuă şi nu mă alunga.

Ea nu vru să-l mâhnească şi, tremurând toată, îşi reluă cântecul. Treptat, spaima i se risipi şi Esmeralda se lăsă cu totul prinsă de melodia melancolică şi tărăgănată pe care o cânta. El rămăsese în genunchi, cu palmele împreunate a rugă, atent, abia respirând, cu privirea aţintită în ochii strălucitori ai Esmeraldei. S-ar fi zis că-i auzea cântecul în ochi.

Altă dată, cocoşatul veni la ea cu un aer stingher şi sfios.

— Ascultă, zise el anevoie, am să-ţi spun ceva.

Ea îi făcu semn că-l ascultă. Atunci el începu să ofteze, deschise gura, păru o clipă gata să-i vorbească, apoi o privi, clătină din cap şi se retrase încet, cu fruntea în palme, lăsând-o pe ţigancă uluită.

Printre personajele groteşti sculptate în zid se afla una pe care el o îndrăgea îndeosebi şi cu care părea adesea că schimbă priviri frăţeşti. Odată, ţiganca îl auzi spunându-i:

— Ah, de ce nu sunt şi eu de piatră ca tine!

Într-o dimineaţă, Esmeralda înaintase până la marginea acoperişului şi privea de acolo în piaţă pe deasupra acoperişului ascuţit de la Saint-Jean-le-Rond. Quasimodo se afla în spatele ei. Se aşeza de bună voie astfel, ca s-o cruţe cât mai mult pe fată de neplăcerea de a-l vedea. Deodată, ţiganca tresări, o lacrimă şi un fulger de bucurie îi luciră în acelaşi timp în ochi şi, îngenunchind pe marginea acoperişului, îşi întinse cu spaimă

braţele spre piaţă, strigând:

— Phoebus! Phoebus! Phoebus! Vino! Vino!

Vocea, faţa, gestul, întreaga ei fiinţă aveau expresia sfâşietoare a unui naufragiat care face un semn deznădăjduit spre voioasa navă zărită departe, la orizont, într-o rază de soare.

Quasimodo se plecă spre piaţă şi văzu că obiectul acestei duioase şi delirante rugi era un bărbat tânăr, un căpitan, un frumos călăreţ strălucind de arme şi de podoabe, care trecea jucându-şi calul în josul pieţei şi saluta o frumoasă şi zâmbitoare doamnă aşezată la un balcon. De altfel, ofiţerul n-o auzea pe nefericita care îl striga, căci se afla prea departe.

Dar bietul surd auzea. Un geamăt adânc îi umflă pieptul. Şi se întoarse. Inima îi era plină de toate lacrimile pe care şi le înăbuşea; pumnii crispaţi i se izbiră de cap, iar când şi-i retrase, în fiecare dintre ei avea câte un smoc de păr roşcat.

Ţiganca nici nu-l vedea măcar. Cu voce înceată, scrâşnind din dinţi, el spunea:

— Blestem! Iată deci cum trebuie să fii! Nu-i nevoie decât să fii frumos pe dinafară.

Între timp, Esmeralda rămăsese în genunchi şi striga, cuprinsă de o agitaţie neobişnuită:

— Oh, iată-l că descalecă! O să intre în casa aceea. Phoebus!. Nu mă aude! Phoebus! Cât e de rea femeia aceea, dacă îi vorbeşte în acelaşi timp cu mine! Phoebus! Phoebus!

Surdul o privea. Îi înţelegea pantomima. Ochiul bietului clopotar se umplea de lacrimi, dar el nu lăsa să-i scape niciuna. Deodată, Quasimodo o apucă binişor de mânecă. Ea se întoarse. El voia să pară liniştit, şi-i spuse:

— Vrei să mă duc să ţi-l caut?

Ea scoase un strigăt de bucurie:

— O, du-te, du-te! Dă fuga! Repede! Căpitanul acela! Căpitanul! Adu-mi-l! Am să te iubesc!

Şi îi îmbrăţişă genunchii.

El nu se putu împiedica să nu clatine îndurerat din cap.

— Am să ţi-l aduc, îi şopti apoi cu glas stins.

Şi, întorcându-se se năpusti cu paşi mari pe scară, sufocat de plâns.

Când ajunse în piaţă, nu mai văzu decât calul cel frumos, legat la poarta familiei Gondelaurier. Căpitanul tocmai intrase în casă.

Quasimodo îşi ridică privirea spre acoperişul catedralei.

Esmeralda se afla acolo, în acelaşi loc, în aceeaşi poziţie. El îi făcu un semn trist cu capul şi se rezemă de-o piatră de la intrarea casei Gondelaurier, hotărât să aştepte ieşirea căpitanului.

În casa Gondelaurier era una din zilele acelea de gală care preced nunţile. Quasimodo văzu intrând multă lume şi nu văzu ieşind pe nimeni. Din când în când el privea spre acoperiş. Ca şi el, ţiganca nu se clintea. Un rândaş veni să dezlege calul şi-l duse în grajdul casei.

Întreaga zi se scurse astfel, cu Quasimodo lângă stâlp, cu Esmeralda pe acoperiş, cu Phoebus, fără doar şi poate, la picioarele frumoasei Fleur-de-Lys.

În sfârşit, veni şi noaptea; o noapte fără lună, o noapte întunecoasă. Quasimodo îşi aţinti zadarnic privirea spre Esmeralda: curând nu mai zări decât o umbră albă în amurg, apoi nimic. Totul se şterse, totul era negru.

Quasimodo văzu luminându-se de sus în jos, pe faţadă, ferestrele casei Gondelaurier. Văzu luminându-se una după alta şi celelalte ferestre din piaţă; şi le văzu, de asemenea, stingându-se până la ultima. Căci rămase toată seara la postul său. Dar ofiţerul nu ieşea. Când ultimii trecători se întoarseră la casele lor, când toate ferestrele celorlalte case se întunecară, Quasimodo rămase absolut singur, cu desăvârşire în beznă. Pe atunci piaţa din faţa catedralei Notre-Dame nu era luminată.

Totuşi, ferestrele casei Gondelaurier rămaseră luminate chiar după miezul nopţii. Nemişcat şi atent, Quasimodo văzu profilându-se pe vitraliile în mii de culori o mulţime de umbre vii care dansau. Dacă n-ar fi fost surd, pe măsură ce zgomotele Parisului adormit se stingeau, ar fi auzit din ce în ce mai clar, venind din interiorul casei Gondelaurier, un zgomot de petrecere, râsete şi muzică.

Pe la ora unu din noapte, oaspeţii începură să plece. Învăluit în beznă, Quasimodo îi privea pe toţi trecând pe sub bolta intrării luminată de torţe. Niciunul dintre ei nu era căpitanul.

Cocoşatul era năpădit de gânduri triste. Uneori privea în gol, ca cei care se plictisesc. Nori negri, mari, grei, sfâşiaţi, crăpaţi atârnau ca nişte hamacuri de voal negru sub arcada instalată a nopţii. Ai fi zis că-s pânzele de păianjen ale bolţii cereşti.

Într-unul din momentele acelea el văzu deschizându-se tainic uşa balconului a cărui balustradă de piatră se contura deasupra

capului său. Fragila uşă de sticlă lăsă să treacă două persoane, apoi se închise fără zgomot în urma lor. Erau un bărbat şi o femeie. Cu mare greutate Quasimodo izbuti să recunoască în bărbat pe frumosul căpitan, şi în femeie, pe tânără doamnă pe care o văzuse de dimineaţă urându-i bun sosit ofiţerului, de la înălţimea aceluiaşi balcon. Locul era complet întunecat şi o dublă perdea roşie, căzută peste uşă în clipa când ea se închisese, nu lăsa pe balcon niciun fir de lumină din interiorul casei.

Tânărul şi tânăra, pe cât putea să-şi dea seama surdul nostru, care nu auzea niciunul din cuvintele lor, păreau cuprinşi de farmecul unei foarte drăgăstoase intimităţi. Ea s-ar fi zis că-i îngăduise ofiţerului să-i cuprindă mijlocul cu braţele şi se împotrivea slab unui sărut.

De jos, Quasimodo asista la o scenă cu atât mai plăcută s-o priveşti, cu cât nu era făcută a fi privită. El contempla fericirea, frumuseţea aceasta, cu inima amară. La urma urmei, natura nu rămăsese fără glas în bietul cocoşat, iar coloana lui vertebrală, oricât de urât răsucită ar fi fost, fremăta la fel ca o oricărui alt om. Quasimodo se gândea la partea nenorocită pe care i-o hărăzise lui providenţa, se gândea că femeia, dragostea, voluptatea îi vor trece veşnic pe sub ochi şi că el nu va face altceva decât să se uite la fericirea altora. Dar ceea ce îi sfâşia şi mai mult sufletul privind scena aceasta, ceea ce-l indigna şi-i înciuda totodată era gândul la suferinţa pe care ar îndura-o ţiganca dacă ar vedea şi ea. Ce-i drept, noaptea era foarte întunecoasă, iar Esmeralda, dacă rămăsese la locul ei (şi Quasimodo nu se îndoia de asta), se afla prea departe, şi-abia putea el să-i zărească pe cei doi îndrăgostiţi din balcon. Aceasta îl consola.

Între timp, convorbirea celor doi se însufleţea din ce în ce. Tânără părea că-l roagă pe ofiţer să nu-i ceară nimic mai mult. Quasimodo nu desluşea din toate acestea decât frumoasele ei palme împreunate, zâmbetele amestecate cu lacrimi, privirile fetei ridicate spre stele, ochii căpitanului coborâţi cu ardoare asupra ei.

Din fericire, căci fata începuse să nu mai lupte decât slab de tot, uşa balconului se deschise brusc, o doamnă în vârstă se ivi, frumoasa păru încurcată, ofiţerul luă un aer înciudat, şi toţi trei intrară în casă.

Câteva minute mai târziu, un cal tropoti sub bolta intrării şi

strălucitorul ofiţer, învăluit în mantia lui de noapte, trecu fulgerător prin faţa lui Quasimodo.

Clopotarul îi lăsă să ajungă la colţul străzii, apoi începu să alerge după el cu sprinteneala lui de maimuţă, strigând:

— Hei, căpitane!

Căpitanul se opri.

— Ce vrea cu mine ticălosul ăsta? spuse el, zărind în întuneric silueta deşelată care alerga şchiopătând.

Între timp, Quasimodo sosise lângă el şi apucase cu îndrăzneală frâul calului:

— Urmează-mă, căpitane, e cineva aici care vrea să-ţi vorbească.

— Pe cornul lui Mahomed! bombăni Phoebus. Iată o pasăre slută şi zburlită pe care mi se pare c-am mai văzut-o undeva. Hei, jupâne, n-ai de gând să laşi frâul calului?

— Căpitane, răspunse surdul, nu mă întrebi cine?

— Îţi zic să dai drumul calului, se răsti Phoebus, pierzându-şi răbdarea. Ce vrea nemernicul ăsta care se agaţă de surgiucul bidiviului meu? Nu cumva iei calul meu drept o spânzurătoare?

Departe de a lăsa frâul, Quasimodo se pregătea să-l silească pe ofiţer să se întoarcă din drum. Neputând să înţeleagă de ce se împotrivea căpitanul, el se grăbi să spună:

— Vino, căpitane, o femeie te-aşteaptă. Şi adăugă anevoie: O femeie care te iubeşte.

— Ascultă, secătură, mă crezi obligat să merg la toate femeile care mă iubesc sau pretind numai că mă iubesc? se stropşi căpitanul. Şi dacă, din întâmplare, ea seamănă cu tine, mutră de huhurez? Spune-i celei care te-a trimis că eu mă însor şi că ea să se ducă dracului!

— Ascultă, strigă Quasimodo, crezând că va înfrânge cu un cuvânt ultima şovăire, vino, monseniore! E ţiganca pe care o ştii!

Cuvântul acesta făcu o adâncă impresie asupra lui Phoebus, dar nu impresia pe care o aştepta surdul. Ne amintim că Phoebus se retrăsese împreună cu Fleur-de-Lys cu câteva clipe înainte ca Quasimodo s-o salveze pe osândită din mâinile lui Charmolue. De atunci, cu prilejul tuturor vizitelor făcute la familia Gondelaurier, el se ferise să mai aducă vorba despre ţiganca a cărei amintire, la urma urmei, îi era foarte neplăcută, iar Fleur-de-Lys, la rândul ei, chibzuise că-i mai înţelept să nu-i spună că ţiganca trăia. Deci Phoebus o credea pe biata *Similar*

moartă, mai bine de o lună sau două. Mai adăugăm că, de câteva clipe, căpitanul se gândea la întunericul profund al nopţii, la sluţenia nefirească, la vocea ca din mormânt a ciudatului mesager, se gândea că miezul nopţii trecuse, că strada era pustie ca în seara când fusese acostat de călugărul-ursuz şi că bidiviul lui sforăia când dădea cu ochii de Quasimodo.

— Ţiganca! exclamă el, aproape speriat. Ascultă, nu cumva vii de pe lumea cealaltă?

Şi-şi duse mâna la mânerul spadei.

— Repede, repede! spuse surdul, căutând să tragă calul. Pe aici.

Phoebus îl lovi din răsputeri cu cizma în piept.

Ochiul lui Quasimodo scânteie. Cocoşatul făcu o mişcare ca pentru a se arunca asupra căpitanului. Apoi zise, stăpânindu-se să nu se năpustească:

— Ah, ferice de dumneata că e cineva care te iubeşte! (Şi apăsă pe cuvântul cineva, lăsând frâul din mâini.) Pleacă!

Phoebus dădu pinteni calului, înjurând. Quasimodo îl privi pierzându-se în bezna străzii.

— Oh! îşi spunea bietul surd. Să refuzi asta!

Apoi se întoarse la Notre-Dame, îşi aprinse felinarul şi se urcă în turlă. Aşa cum gândise el, ţiganca nu se clintise din loc. De cum îl zări, Esmeralda se repezi spre el.

— Singur! exclamă ea, împreunându-şi îndurerată frumoasele-i mâini.

— N-am izbutit să-l mai găsesc, spuse cu răceală Quasimodo.

— Trebuia să-l aştepţi toată noaptea! continuă ea, pornită.

El îi văzu gestul de mânie, îi înţelese dojana şi zise, plecându-şi fruntea:

— Altădată am să-l pândesc mai bine.

— Pleacă! îi spuse ea.

El o părăsi. Esmeralda era nemulţumită de el. Quasimodo preferase să-l chinuiască ea decât s-o mâhnească el. Toată durerea şi-o păstrase pentru sine.

Din ziua aceea, ţiganca nu-l mai văzu. Cocoşatul nu mai venea la chilia ei. Cel mult dacă-i mai zărea în vârful turlei chipul aţintit cu melancolie spre ea. Dar de îndată ce dădea cu ochii de el, Quasimodo dispărea.

Trebuie spus că pe fată nu prea o mâhnea lipsa aceasta voită a bietului cocoşat. În fundul inimii, chiar îi mulţumea. În privinţa

aceasta, Quasimodo nu-şi făcea iluzii.

Esmeralda nu-l mai vedea, dar simţea în jurul ei prezenţa unui duh ocrotitor. Proviziile îi erau împrospătate de-o mână invizibilă în timp ce dormea. Într-o dimineaţă, ea găsi la fereastră o colivie cu păsărele. Deasupra chiliei se afla o sculptură care o înfricoşa. Esmeralda vădise frica aceasta de câteva ori, de faţă cu Quasimodo. Într-o dimineaţă (căci toate lucrurile acestea se făceau în timpul nopţii) ea n-o mai văzu. Sculptura fusese spartă. Cel care se urcase până acolo îşi primejduise viaţa.

Uneori, seara, ea auzea un glas ascuns sub streaşina clopotniţei cântând, ca pentru a o adormi, un cântec trist şi ciudat. Versurile erau fără rimă, aşa cum le poate făuri un surd:

Nu-mi privi faţa,
Tânără fată, inima priveşte-mi.
Adesea, inima flăcăului frumos e slută,
Există inimi care nu păstrează dragostea.

Tânără fată, bradul nu-i frumos,
El nu-i frumos ca plopul,
Dar îşi păstrează frunzele şi iarna.

Vai! La ce bun s-o spun?
Ce nu-i frumos greşeşte că există.
Căci frumuseţea cere frumuseţe.
April cu spatele stă la, ianuarie.

Desăvârşită este frumuseţea,
Desăvârşită şi atotputernică,
Ea e unicul lucru care nu poate exista decât întreg.

Toţi corbii zboară numai ziua,
Iar bufniţele zboară numai noaptea,
Dar lebedele zboară zi şi noapte.

Într-o dimineaţă, trezindu-se, Esmeralda văzu două vase pline cu flori pe fereastră. Unul era de cristal, foarte frumos şi foarte strălucitor, dar crăpat. Vasul lăsase să se scurgă apa cu care fusese umplut, şi florile din el se veştejiseră. Celălalt, un borcan de gresie, grosolan şi comun, păstrase toată apa, iar florile din el erau proaspete şi rumene.

Nu ştiu dacă Esmeralda a făcut-o cu intenţie, dar ea luă buchetul ofilit şi-l purtă toată ziua la sân.

În ziua aceea, eu nu auzi glasul din turn cântând.

Dar fetei puţin îi păsa de asta. Ea îşi petrecea zilele alintând-o pe Djali, pândind poarta casei Gondelaurier, discutând în şoaptă cu Phoebus şi fărâmiţându-şi pâinea ca s-o dea rândunelelor.

De altfel, ea nu-l mai vedea şi nu-l mai auzea deloc pe Quasimodo. Bietul clopotar părea că dispăruse din biserică. Totuşi, într-o noapte, pe când Esmeralda nu dormea şi se gândea la frumosul căpitan, îl auzi pe cocoşat suspinând în apropierea chiliei. Speriată, fata se ridică şi, la lumina lunii, văzu o grămadă informă, culcată dinaintea pragului ei. Era Quasimodo, care dormea acolo, pe piatră.

V – Cheia de la Poarta Roşie

Între timp, zvonurile îi aduseră la cunoştinţă arhidiaconului felul miraculos în care fusese salvată ţiganca. Când află aceasta, el nu-şi mai dădu seama de simţămintele sale. Cu moartea Esmeraldei se obişnuise, îşi recăpătase liniştea, atinsese maximum de durere posibilă. Inima omenească (dom Claude cugetase la asemenea lucruri) nu poate cuprinde decât o anumită cantitate de deznădejde. Când buretele e îmbibat, marea trece pe deasupra lui fără ca nicio lacrimă să mai poată intra.

Cu moartea Esmeraldei, buretele fusese îmbibat, totul se sfârşise pentru dom Claude pe lumea aceasta. Dar ştiind-o vie şi pe ea, şi pe Phoebus, reîncepeau torturile, zbuciumul, frământările, viaţa. Şi Claude era sătul de ele.

Când află noutatea, el se încuie în chilia din mânăstire. Nu se mai arătă nici la conferinţele capitulare, nici la slujbe. Închise uşa tuturor, chiar şi episcopului. Şi rămase astfel zăvorât timp de câteva săptămâni. Ceilalţi îl socoteau bolnav. Şi chiar era bolnav.

Ce făcea arhidiaconul închis în chilie? Cu ce gânduri se zbătea nefericitul? Dădea oare o ultimă luptă cu temuta lui patimă? Făurea un plan de moarte pentru ea şi de pierzanie pentru el?

Jehan, fratele lui drag, copilul lui răsfăţat, veni odată la uşă, bătu, înjură, se rugă, îşi spuse de zece ori numele. Claude nu deschise.

Îşi petrecea zile întregi cu faţa lipită de geamurile ferestrei. De

la fereastra aceea, situată în mânăstire, vedea chilioara Esmeraldei, o vedea adesea chiar pe ea cu căpriţa, câteodată cu Quasimodo. Dom Claude remarcă micile atenţii ale pocitaniei surde, ascultarea lui, felul lui delicat şi supus de a se purta cu ţiganca. Şi îşi aminti, căci avea memorie bună, iar memoria e chinul geloşilor, îşi aminti privirea ciudată a clopotarului aruncată dansatoarei într-o anumită seară. Se întreba ce motiv putuse să-l împingă pe Quasimodo s-o salveze. Fu martorul miilor de scene mărunte petrecute între ţigancă şi surd, a cărui pantomimă, văzută de departe şi comentată prin patima lui, i se păru foarte tandră. Dom Claude se temea de ciudăţenia femeilor. Şi-atunci simţi trezindu-se vag în el o gelozie la care nu s-ar fi aşteptat niciodată, o gelozie care îl făcu să roşească de ruşine şi de indignare.

„Căpitanul, mai treacă-meargă, dar ăsta?!”

Gândul acesta îl tulbura nespus.

Nopţile erau cumplite. De când o ştia pe ţigancă vie, ideile reci ale spectrului şi ale mormântului care îl obsedaseră o zi întreagă se destrămară, şi trupul îl îmboldea din nou. Arhidiaconul se zvârcolea în pat, simţind-o atât de aproape pe fata oacheşă şi tânără.

În fiecare noapte, imaginaţia lui delirantă i-o înfăţişa pe Esmeralda în toate atitudinile care făcuseră să-i fiarbă cel mai mult sângele în vine. O vedea întinsă peste căpitanul înjunghiat, cu ochii închişi, cu frumosul ei sân acoperit de sângele lui Phoebus, în clipa aceea de negrăită plăcere când el îi pecetluise buzele cu sărutul pe care nefericita, deşi pe jumătate moartă, îl simţise cum o arde. O vedea despuiată de mâinile sălbatice ale schingiuitorilor, lăsând să-i fie dezgolite şi vârâte în gheata cu şurub de fier piciorușul, glezna fină şi rotundă, genunchiul suplu şi alb. Îi vedea ca aievea genunchiul ca de fildeş rămas singur în afara oribilului aparat al lui Torterue. Şi-o închipuia, în sfârşit, pe tânăra fată în cămaşă, cu ştreangul de gât, cu umerii goi, desculţă, aproape goală, aşa cum o văzuse în ultima zi. Imaginile acestea de voluptate îl făceau să-şi crispeze pumnii şi-i trecea un fior de-a lungul vertebrelor.

Într-o noapte, printre altele, ele îi înfierbântară atât de cumplit în artere sângele de bărbat neprihănit şi de preot, încât dom Claude îşi muşcă perna, sări jos din pat, îşi aruncă un stihar peste cămaşă şi ieşi din chilie, cu lampa în mână, pe jumătate

gol, cu ochii înflăcăraţi.

Arhidiaconul ştia unde poate găsi cheia de la Poarta Roşie, care făcea legătura între mânăstire şi biserică, şi avea totdeauna la el, după cum se ştie, o cheie a scării turlelor.

VI – Urmare la cheia de la Poarta Roşie

În noaptea aceea, Esmeralda adormise în chilioara ei, dând totul uitării, plină de speranţe şi de gânduri dulci. Dormea de câtăva vreme, visându-l ca totdeauna pe Phoebus, când i se păru că aude un zgomot în apropierea ei. Fata avea somnul uşor şi neliniştit ca al păsărilor. Orice nimic o deştepta. De aceea deschise ochii. Noaptea era foarte întunecoasă. Totuşi ea văzu la lucarnă o figură care o privea. O lampă lumina apariţia aceea. În clipa când îşi dădu seama că Esmeralda o vede, năluca stinse lampa. Cu toate acestea, fata avu timp s-o zărească. Pleoapele i se închiseră iar de groază.

— Oh! exclamă ea cu glas stins. E preotul!

Toată nenorocirea trecută îi reveni în minte ca un fulger. Esmeralda recăzu pe pat, îngheţată.

O clipă mai târziu, ea simţi de-a lungul trupului o atingere care o cutremură într-atât, încât o făcu să se ridice trează şi furioasă în aşternut.

Preotul tocmai se strecura lângă ea şi-o cuprindea cu braţele. Ea vru să ţipe, dar nu putu.

— Pleacă, monstrule! Pleacă, ucigaşule! rosti fata cu glas tremurător şi înăbuşit de mânie şi de spaimă.

— Fie-ţi milă! Te rog! şopti preotul, lipindu-şi buzele de umerii ei.

Ea îi apucă ţeasta pleşuvă cu amândouă mâinile, îl apucă de puţinul păr pe care îl mai avea şi se căzni să-i îndepărteze sărutările, ca şi cum ar fi fost muşcături.

— Fie-ţi milă! repetă nefericitul. Dacă ai şti ce e dragostea mea pentru tine! E foc, plumb topit, o mie de cuţite în inima mea!

Şi-i încleştă braţele cu o forţă supraomenească.

Ea strigă pierdută:

— Dă-mi drumul sau te scuip în obraz!

El îi dădu drumul.

— Înjoseşte-mă, loveşte-mă, fii rea! Fă ce vrei! Dar fie-ţi milă!

Iubeşte-mă!
Atunci ea îl lovi cu o furie ca de copil. Îşi încorda frumoasele ei mâini ca să-i strivească faţa.
— Pleacă, diavole!
— Iubeşte-mă! Iubeşte-mă! Ai milă! striga bietul preot, tăvălindu-se peste ea şi răspunzându-i cu mângâieri la lovituri.
Deodată, Esmeralda îl simţi mai puternic decât ea.
— Trebuie să sfârşim odată! scrâşni el printre dinţi.
Ea era subjugată, tremura frântă în braţele lui, la voia lui. Simţea o mână lascivă rătăcindu-i de-a lungul trupului. Şi, cu o ultimă sforţare, începu să strige:
— Ajutor! Săriţi! Un vampir!
Dar nu venea nimeni. Doar Djali se trezise şi behăia neliniştită.
— Taci! spuse preotul, gâfâind.
Deodată, zbătându-se, tăvălindu-se pe jos, mâna ţigăncii întâlni ceva rece şi metalic. Era fluierul lui Quasimodo. Ea îl apucă şi, cu o zvârcolire de speranţă, îl duse la buze şi suflă în el cu toată puterea care îi mai rămăsese. Fluierul scoase un sunet clar, ascuţit, pătrunzător.
— Ce-i asta? întrebă preotul.
Aproape în aceeaşi clipă, el se simţi ridicat de un braţ viguros; chilia era întunecoasă şi dom Claude nu putea să vadă cine îl ţinea aşa, dar auzi nişte dinţi clănţănind de furie, iar în întuneric dăinuia atâta lumină cât să-i îngăduie să zărească lucindu-i deasupra capului lama lată a unui cuţit uriaş.
Preotul crezu că zăreşte silueta lui Quasimodo. Bănui că nu putea fi decât el. Îşi aminti că atunci când intrase se împiedicase de-un soi de pachet întins afară, dinaintea uşii. Totuşi, cum noul venit nu scotea niciun cuvânt, nu ştia ce să creadă. Şi se aruncă asupra braţului care ţinea cuţitul, strigând:
— Quasimodo!
În clipa aceea de deznădejde, uită că Quasimodo era surd.
Cât ai clipi, preotul fu doborât la pământ şi simţi un genunchi ca de plumb apăsându-i pieptul. După forma colţuroasă a genunchiului, el îl recunoscu pe cocoşat. Dar ce putea face? Cum să fie şi el, la rândul lui, recunoscut? Fiind noapte, surdul era orb.
Dom Claude era pierdut. Fata, fără milă, ca o tigroaică înfuriată, nu mişca un deget ca să-l salveze. Cuţitul se apropie de creştetul lui. Momentul era critic. Deodată, adversarul păru că şovăie.

— Să nu cadă sânge asupra ei! mormăi el, înăbuşit.

Era într-adevăr glasul lui Quasimodo. Preotul simţi mâinile mari ale acestuia târându-l de picior afară din chilie. Acolo trebuia să moară. Din fericire pentru el, de câteva clipe luna tocmai răsărise.

Când cei doi trecură pragul chiliei, lumina lunii căzu pe chipul preotului. Quasimodo îl privi pe preot în faţă, începu să tremure, îi dădu drumul şi se trase câţiva paşi înapoi.

Ţiganca, venită şi ea în pragul chiliei, văzu cu mirare schimbarea bruscă a rolurilor. Acum preotul ameninţa, iar Quasimodo se ruga.

Copleşindu-l pe surd cu gesturi de mânie şi de mustrare, furios, preotul îi făcu semn să se retragă. Surdul îşi plecă fruntea, apoi se aşeză în genunchi în faţa uşii ţigăncii.

— Monseniore, rosti el cu voce gravă şi resemnată, după aceea veţi face ce vă place, dar mai întâi ucideţi-mă.

Vorbind astfel, el îi întinse preotului cuţitul. Scos din fire, preotul se repezi să-l ia, dar fata fu mai sprintenă decât el. Ea smulse cuţitul din mâinile lui Quasimodo şi începu să râdă ca o nebună.

— Apropie-te! îi strigă ea preotului.

Cum ţinea lama ridicată, dom Claude rămase nehotărât. Cu siguranţă că fata l-ar fi lovit.

— N-o să îndrăzneşti să te mai apropii, laşule! îi strigă ea.

Apoi adăugă cu o expresie necruţătoare şi ştiind bine că avea să străpungă cu mii de fiare înroşite inima preotului:

— Ah, ştiu că Phoebus nu e mort!

Cu o lovitură de picior, preotul îl doborî pe Quasimodo la pământ, apoi se afundă tremurând de furie sub bolta scării.

După plecarea lui, Quasimodo ridică fluieraşul care o salvase pe ţigancă.

— Se ruginea, îi spuse el, dându-i-l.

Apoi o lăsă singură.

Adânc tulburată de scena aceasta violentă, fata căzu istovită pe pat şi începu să plângă cu hohote. Perspectiva devenea sinistră.

La rândul său, preotul se întoarse pe dibuite în chilia lui.

Lucrul se împlinise! Don Claude era gelos pe Quasimodo!

Şi-şi repetă cu un aer gânditor funestul legământ.

— N-o s-o aibă nimeni.

CARTEA A ZECEA

I – Lui Gringoire îi vin mai multe idei bune, la rând, pe strada Bernardinilor

De când văzuse ce întorsătură luau lucrurile şi că, pentru principalele personaje ale comediei acesteia va fi vorba neapărat de ştreang, de spânzurătoare şi de alte neplăceri, Gringoire nu mai ţinea deloc să se amestece în ea. Vagabonzii, printre care rămăsese, socotind că, la urma urmei, ei constituiau cea mai bună tagmă a Parisului, vagabonzii continuaseră să se intereseze de ţigancă. Gringoire găsea asta foarte firesc din partea unor oameni care, ca şi ea, n-aveau altă perspectivă decât Charmolue şi Torterue şi care nu călăreau, ca el, prin ţinuturi imaginare, între cele două aripi ale Pegasului. Din vorbele lor aflase că soţia cu urciorul spart se refugiase în Notre-Dame, şi era foarte mulţumit. Dar nu se simţea deloc ispitit să se ducă s-o vadă. Se gândea uneori la căpriţă, şi atâta tot. În rest, ziua făcea scamatorii ca să-şi câştige hrana, iar noaptea născocea de zor frazele unui memoriu împotriva episcopului de Paris, căci îşi amintea că fusese udat până la piele de roţile morilor acestuia şi-i purta pică. De asemenea se mai ocupa de comentarea unei frumoase lucrări a lui Baudry le Rouge, episcop de Noyen şi de Tournay, de *Cupa Petrarum*, ceea ce îi deschisese o mare poftă pentru arhitectură; înclinaţia aceasta înlocuise în inima lui patima pentru hermetism, al cărui cavaler firesc era, de altminteri, căci exista o intimă legătură între hermetică şi arta clăditului. Gringoire trecuse de la dragostea pentru o idee la dragostea pentru forma ei.

Într-o zi el se oprise lângă Saint-Germain l'Auxerrois, la colţul unei case numită *For-l'Evêque*, aflată în faţa unei alte case numită For-le-Roi. La For-l'Evêque se afla o încântătoare capelă din secolul al XIV-lea, al cărei capăt dădea în stradă. Poetul se afla într-unul din momentele acelea de plăcere egoistă,

exclusivă, supremă, în care artistul nu vede altceva pe lume decât arta, iar lumea o vede în artă. Deodată el simţi o mână punându-i-se grav pe umăr şi se întoarse. Era fostul său prieten, fostul său maestru, arhidiaconul.

Gringoire rămase mirat. Nu-l mai văzuse de mult pe arhidiacon, şi dom Claude era unul din oamenii aceia solemni şi pasionaţi a căror întâlnire tulbură totdeauna echilibrul unui filozof sceptic.

Arhidiaconul păstră câteva clipe de tăcere, în care Gringoire putu să-l privească în voie. Dom Claude i se păru tare schimbat, palid ca o dimineaţă de iarnă, cu ochii în fundul capului, cu părul aproape alb. Preotul puse în sfârşit capăt tăcerii, spunând cu un ton liniştit, dar rece:

— Cum te mai simţi, maestre Gringoire?

— Cu sănătatea? răspunse Gringoire. De! S-ar putea zice aşa şi aşa. Totuşi, în general, bine. Nu fac abuz de nimic. Ştiţi, maestre, secretul sănătăţii, după Hipocrate, *id est cibi, potus, somni, Venus, omnia moderata sint*[44].

— Aşadar, n-ai niciun necaz, maestre Pierre? continuă arhidiaconul, privindu-l fix pe Gringoire.

— Pe legea mea că nu.

— Şi ce faci acum?

— Ce vedeţi, maestre. Examinez tăietura pietrei acesteia şi felul în care e lucrat basorelieful.

Preotul începu să zâmbească, cu zâmbetul acela amar, care nu clinteşte decât un colţ al gurii.

— Şi-ţi face plăcere?

— Raiul pe pământ, nu alta! exclamă Gringoire. Şi aplecându-se spre sculpturi, cu aerul vrăjit al unuia care demonstrează fenomene vii: Nu găsiţi oare, de pildă, că metamorfoza asta de *basse-taille* este executată cu multă iscusinţă, gingăşie şi răbdare? Priviţi coloneta aceasta. În jurul cărui capitel aţi măi văzut vreodată frunze mai gingaşe şi mai frumos mângâiate cu dalta? Iată trei *rondes-bosses* de Jean Maillevin. Nu sunt cele mai bune opere ale acestui mare geniu. Totuşi, naivitatea, blândeţea feţelor, voioşia atitudinilor şi a drapajului, şi hazul inexplicabil amestecat în toate efectele, fac ca figurinele să fie grozav de vesele şi de delicate, poate chiar cam prea mult. Nu găsiţi că e

---

[44] Se cuvine ca hrana, băutura, somnul, plăcerile dragostei să fie toate cu măsură. (lat.).

plăcut?

— Ba da, spuse preotul.

— Şi dacă aţi vedea interiorul capelei! continuă poetul, cu entuziasmul său vorbăreţ. Pretutindeni sculpturi. Stufos ca un miez de varză! Absida aparţine unui gen atât de pios şi de deosebit, cum n-am mai văzut altundeva!

Dom Claude îl întrerupse:

— Aşadar, eşti fericit?

— Da, pe cinstea mea! Mai întâi am iubit femeile, apoi animalele. Acum iubesc pietrele. Ele sunt la fel de plăcute ca animalele şi ca femeile, dar sunt mai puţin perfide.

Preotul îşi duse mâna la frunte. Era gestul lui obişnuit.

— Aşa e!

— Iată ce plăceri! spuse Gringoire.

Şi, luându-l de mână pe preotul care se lăsă în voia lui, îl duse sub foişorul scării de la For-l'Evêque.

— Iată o scară! De câte ori o văd, sunt fericit. E scara cea mai simplă şi mai aleasă din Paris. Toate treptele îi sunt tăiate oblic pe dedesubt. Frumuseţea şi simplitatea ei constau în părţile orizontale ale uneia şi alte alteia, late cam de un picior sau aşa ceva, împletite una cu alta, îmbucate, încleştate, înlănţuite, încastrate, întretăiate una în alta şi prinse într-un fel cu adevărat trainic şi plăcut.

— Şi nu doreşti nimic?

— Nu.

— Şi nu regreţi nimic?

— Nici nu regret, nici nu doresc. Mi-am rânduit viaţa.

— Ceea ce oamenii rânduiesc e tulburat de lucruri, spuse dom Claude.

— Eu sunt filozof pyronian[45] şi ţin totul în echilibru, răspunse Gringoire.

— Şi cum îţi câştigi hrana?

— Mai fac încă, pe ici pe colo, epopei şi tragedii: dar ce-mi aduce mai mult e meseria pe care mi-o cunoaşteţi, maestre. Duc în dinţi piramide de scaune.

— Meserie grosolană pentru un filozof.

— Şi acolo e vorba tot de echilibru, spuse Gringoire. Când te bântuie o idee, o regăseşti pretutindeni.

— Ştiu, răspunse arhidiaconul.

---

[45] Pyrrhon, filozof sceptic grec (365–275 î.e.n.)

Apoi, după câteva clipe de tăcere, dom Claude vorbi iar:

— Totuşi eşti destul de sărac.

— Sărac, da, dar nefericit, nu.

În clipa aceea se auzi un ropot de copite şi cei doi interlocutori văzură defilând la capătul străzii o companie de arcaşi din garda regelui, cu lăncile ridicate şi cu ofiţerul în frunte. Cavalcada era strălucitoare şi făcea să răsune caldarâmul.

— Cum îl mai priviţi pe ofiţerul acela! îi spuse Gringoire arhidiaconului.

— Fiindcă mi se pare că-l recunosc.

— Cum îl cheamă?

— Cred că Phoebus de Châteaupers, spuse Claude.

— Phoebus! Un nume rar. Mai există un Phoebus, conte de Foix. Îmi amintesc că am cunoscut o fată care nu jura decât pe Phoebus.

— Vino cu mine, spuse preotul. Am ceva de vorbit cu dumneata.

Din clipa când trecuseră ostaşii, o oarecare agitaţie răzbătea de sub învelişul glacial al arhidiaconului. Claude porni. Gringoire îl urmă, obişnuit să i se supună, ca orice om care avusese vreodată a face cu omul acesta autoritar. Ajunseră în tăcere până la strada Bernardinilor, care era destul de pustie. Acolo dom Claude se opri.

— Ce aveţi să-mi spuneţi, maestre? îl întrebă Gringoire.

— Nu găseşti că îmbrăcămintea călăreţilor pe care i-am văzut adineauri e mai frumoasă decât a dumitale şi a mea? întrebă arhidiaconul, părând adâncit în gânduri.

Gringoire clătină din cap.

— Pe legea mea! Prefer să port haina mea galbenă şi roşie decât solzii aceia de fier şi de oţel. Grozavă plăcere trebuie să fie, când mergi, să te-auzi huruind, de parcă ai fi cheiul Fierăriei la vreme de cutremur!

— Aşadar, Gringoire, nu i-ai invidiat niciodată pe flăcăii ăştia chipeşi, îmbrăcaţi de război?

— Pentru ce să-i invidiez, monseniore arhidiacon? Pentru forţa, pentru armura şi pentru disciplina lor? Filozofia şi independenţa în zdrenţe mi se par de-o mie de ori mai bune. Mai bine să fiu cap de muscă, decât coadă de leu.

— Asta e ciudat, spuse preotul, gânditor. O uniformă frumoasă, e totuşi frumoasă.

Văzându-l pe gânduri, Gringoire îl lăsă şi se duse să admire intrarea unei case vecine. De acolo se reîntoarse bătând din palme:

— Dacă aţi fi mai puţin preocupat de veşmintele frumoase ale războinicilor, domnule arhidiacon, v-aş ruga să vedeţi poarta de colo. Am spus totdeauna că locuinţa seniorului Aubry are cea mai superbă intrare din lume.

— Pierre Gringoire, zise arhidiaconul. Ce-ai făcut cu mica dansatoare ţigancă?

— Cu Esmeralda! Ce brusc schimbaţi discuţia!

— Nu era soţia dumitale?

— Era, prin mijlocirea unui urcior spart. Suntem însuraţi pe patru ani. Fiindcă veni vorba, adăugă Gringoire, privindu-l pe arhidiacon, cu un aer pe jumătate ironic, tot vă mai gândiţi la ea?

— Şi dumneata, domnule, nu te mai gândeşti?

— Un pic. Am atâtea de făcut!... Doamne, drăguţă mai era căpriţa!

— Ţiganca asta nu ţi-a salvat oare viaţa?

— Adevărat, pe Dumnezeul meu!

— Ei bine, ce-a devenit? Ce-ai făcut cu ea?

— De unde să ştiu eu? Cred că au spânzurat-o.

— Crezi?

— Nu sunt sigur. Când am văzut că aveau de gând să spânzure oameni, m-am dat la o parte.

— Asta e tot ce ştii despre ea?

— Staţi puţin. Mi s-a spus că ea s-a refugiat la Notre-Dame şi că acolo e în siguranţă; asta mă bucură, dar n-am putut să aflu dacă şi căpriţa a scăpat odată cu ea, şi asta-i tot ce ştiu.

— Am să-ţi spun eu mai mult! strigă dom Claude, iar glasul lui, până atunci şoptit, rar şi aproape înăbuşit, deveni tunător. Ea s-a refugiat în Notre-Dame. Dar peste trei zile justiţia o s-o ia de-acolo şi-o să fie spânzurată la Grève. Există un ordin al parlamentului în privinţa aceasta.

— Neplăcută veste! spuse Gringoire.

Cât ai clipi din ochi, preotul redeveni rece şi calm.

— Şi cine naiba s-o fi distrat cerând o asemenea reintegrare? Nu putea să lase în pace parlamentul? Ce-i rău dacă o biată fată se adăposteşte sub bolţile catedralei, lângă cuiburile de rândunele?

— Există şi diavoli pe lume, răspunse arhidiaconul.

— Treaba asta e aranjată drăceşte, observă Gringoire.

După o clipă de tăcere, arhidiaconul vorbi din nou.

— Aşadar, ea ţi-a salvat viaţa?

— La bunii mei prieteni, vagabonzii. Era cât pe-aci să fiu spânzurat. Astăzi, lucrul ăsta i-ar mâhni.

— Şi nu vrei să faci nimic pentru ea?

— Cum să nu vreau, dom Claude! Dar dacă dau de bucluc?

— Ce-ţi pasă?

— Da, ce-mi pasă! Tare mai sunteţi bun, maestre! Numai că eu am două lucruri mari începute.

Preotul se izbi peste frunte. Deşi ţinea să pară calm, câte un gest violent îi trăda din când în când zbuciumul lăuntric.

— Cum poate fi salvată? întrebă el.

Gringoire îi spuse:

— Maestre, am să vă răspund: *Il padelt*, ceea ce înseamnă pe turceşte: *Dumnezeu e nădejdea noastră*.

— Cum poate fi salvată? repetă Claude, gânditor.

La rândul său, Gringoire se izbi peste frunte.

— Ascultaţi, maestre. Eu am imaginaţie. Am să găsesc soluţia. Dacă i s-ar cere regelui graţierea?

— Să i se ceară o graţiere lui Ludovic al XI-lea?

— De ce nu?

— E ca şi cum ai vrea să iei osul din gheara unui tigru.

Gringoire începu să caute alte soluţii.

— Ei bine, iată! Vreţi să le adresez o cerere moaşelor, cu declaraţia că fata e însărcinată?

La această propunere ochii înfundaţi în orbite ai preotului scânteiară.

— Însărcinată? Ticălosule! Ştii ceva în privinţa asta?

Înfăţişarea lui îl sperie pe Gringoire, care se grăbi să-i spună:

— Vai! Nu eu! Căsătoria noastră a fost un adevărat *foris maritagium*[46]. Eu am rămas pe dinafară. Dar, în sfârşit, aşa s-ar putea obţine o amânare.

— Nebunie! Ticăloşie! Taci!

— N-aveţi dreptate să vă supăraţi! bombăni Gringoire. Se obţine o amânare, asta nu dăunează nimănui, şi de pe urma ei se aleg cu patruzeci de dinari parizieni moaşele, nişte biete femei sărace.

---

[46] Căsătorie de formă. (lat.).

Preotul nu-l mai asculta.

— Trebuie, totuşi, ca ea să iasă de acolo! murmură el. Ordinul va fi executoriu în trei zile! De altfel, chiar dacă n-ar exista ordinul, mai e Quasimodo! Femeile au gusturi tare ciudate! Apoi ridică glasul: Maestre Pierre, m-am gândit bine, nu există decât o cale de salvare pentru ea.

— Care? Eu nu văd.

— Ascultă, maestre Pierre, adu-ţi aminte că îi datorezi viaţa. Am să-ţi spun deschis ce gândesc. Biserica e păzită zi şi noapte. Nu sunt lăsaţi să iasă din ea decât cei ce au fost văzuţi intrând. Vei putea deci să intri. Vei veni. Am să te introduc la ea. Îţi vei schimba îmbrăcămintea cu a ei. Ea o să ia costumul dumitale, dumneata o să-i iei rochia.

— Până aici merge, observă filozoful. Şi-apoi?

— Apoi? Ea o să iasă cu hainele dumitale, dumneata ai să rămâi acolo cu ale ei. Poate că au să te spânzure, dar ea va fi salvată.

Gringoire îşi scărpină urechea, cu un aer foarte serios.

— Nu zău! făcu el. O asemenea idee nu mi-ar fi venit niciodată de la sine.

La propunerea neaşteptată a lui dom Claude, chipul deschis şi blajin al poetului se întunecase brusc asemenea unei surâzătoare privelişti din Italia când o rafală nenorocită de vânt striveşte un nor în faţa soarelui.

— Ei bine, Gringoire! Ce spui de calea aceasta?

— Spun, maestre, că nu-i vorba că, *poate*, au să mă spânzure, ci că au să mă spânzure sigur.

— Asta nu te priveşte.

— Ei, drăcie! făcu Gringoire.

— Ea ţi-a salvat viaţa. Îţi plăteşti o datorie.

— Mai sunt şi multe altele pe care nu le plătim!

Arhidiaconul vorbea autoritar.

— Nu zău, dom Claude, răspunse poetul, mâhnit, ţineţi la idea asta şi n-aveţi dreptate. Nu văd de ce m-aş lăsa spânzurat în locul altuia.

— Ce te leagă atâta de viaţă?

— Ah! O mie de motive!

— Şi care, mă rog?

— Care? Aerul, cerul, dimineaţa, seara, clarul de lună, bunii mei prieteni, vagabonzii, râsetele noastre cu târfele, studierea

frumoaselor clădiri ale Parisului, trei cărţi groase de scris, din care una împotriva episcopului şi a morilor lui, ce ştiu eu? Anaxagora spunea că trăieşte pe lume ca să admire soarele. Şi-apoi, eu am norocul să-mi petrec toate zilele, din zori şi până-n noapte, cu un om de geniu, adică cu mine, ceea ce e foarte plăcut.

— Minte neserioasă! bombăni arhidiaconul. Ia spune, viaţa asta pe care ţi-o faci atât de încântătoare, cine ţi-a păstrat-o? Cui îi datorezi faptul că respiri aerul, că vezi cerul şi că poţi încă să-ţi păstrezi mintea de ciocârlie plină de năzbâtii şi de nebunii? Unde ai fi acuma, fără ea? Vrei, aşadar, să moară fata căreia îi datorezi viaţa? Să moară ea, păpuşa asta frumoasă, blândă, adorabilă, necesară pentru lumina lumii, mai divină decât Dumnezeu?! Iar tu, pe jumătate înţelept şi pe jumătate ţicnit, tu, o schiţă nereuşită a nu ştiu cărui lucru, tu, un soi de vegetal care umblă şi crede că gândeşte, tu să continui să trăieşti, cu viaţa pe care i-ai furat-o, la fel de inutil ca o lumânare în plină amiază? Hai, fie-ţi milă, Gringoire! Fii şi tu mărinimos! Începutul l-a făcut ea.

Preotul vorbea înflăcărat. Gringoire îl ascultă mai întâi cu un aer nehotărât, apoi se înduioşă şi sfârşi prin a face o strâmbătură tragică, întocmai ca un prunc când îl doare burta.

— Sunteţi patetic, spuse el, ştergându-şi o lacrimă. Ei bine! Am să chibzuiesc. Ciudată idee v-a mai venit! La urma urmei, continuă el după o clipă de tăcere, cine ştie? Poate că n-au s-o spânzure. Încercarea moarte n-are. Când au să dea de mine în chilioara aia, gătit atât de caraghios, cu fustă şi cu scufie, poate că au să izbucnească în râs. Şi-apoi, dacă mă spânzură, ei bine, moartea prin ştreang e şi ea o moarte ca oricare alta sau, mai bine zis, nu-i o moarte ca oricare alta. E o moarte demnă de înţeleptul care a oscilat toată viaţa lui, a o moarte care nu-i nici laie, nici bălaie, ca spiritul adevăratului sceptic, o moarte pecetluită din plin cu pyronism şi şovăire, o moarte care ţine calea de mijloc între cer şi pământ şi te lasă în suspensie. E o moarte de filozof, şi poate că eu sunt hărăzit de soartă. E măreţ să mori aşa cum ai trăit.

Preotul interveni.

— Ne-am înţeles?

— Ce e moartea, la urma urmei? continuă Gringoire cu exaltare. O clipă grea, o vamă, trecerea de la puţin la nimic. Când cineva l-a întrebat pe Cercidas, megalopolitanul, dacă ar

muri de bună voie, el i-a răspuns: „De ce nu?! căci după moarte îi voi vedea pe oamenii de seamă, pe Pitagora, printre filozofi, pe Hecataeus, printre istorici, pe Homer, printre poeţi, pe Olimp, printre muzicieni”.

Arhidiaconul îi întinse mâna.

— Aşadar, s-a făcut! Ai să vii mâine?

Gestul acesta îl readuse pe Gringoire la realitate.

— Ah, pe legea mea, nu! rosti el cu tonul unui om care se trezeşte. Să fii spânzurat! E prea absurd. Nu vreau.

— Atunci, adio! Şi arhidiaconul adăugă printre dinţi: Mai dau eu de tine!

„Nu vreau ca diavolul ăsta de om să mă regăsească”, gândi Gringoire, şi alergă după dom Claude.

— Ştiţi, domnule arhidiacon, fără supărare, ca între prieteni vechi! Dumneavoastră vă interesaţi de fata asta, adică de nevastă-mea, şi e foarte frumos. Aţi făurit un plan ca s-o scoateţi cu bine din Notre-Dame, dar calea aleasă de dumneavoastră e grozav de neplăcută pentru mine, Gringoire. Dacă aş avea un alt eu! Vă anunţ că mi-a venit chiar acum o idee grozavă. Ce-aţi zice dacă aş avea un plan ca s-o scot din impas fără riscul ca gâtul meu să fie atins. Nici de cel mai mic ştreang? Nu v-ar fi de ajuns? E absolut necesar să fiu eu spânzurat, ca să fiţi dumneavoastră mulţumit?

De nerăbdare, preotul îşi chinuia nasturii de la sutană.

— Gârlă de cuvinte! Ce plan ai?

— Da, continuă Gringoire, vorbindu-şi singur şi atingându-şi nasul cu degetul arătător, în semn de cugetare. Vagabonzii sunt flăcăi viteji. Tribul Egiptului o iubeşte. Ei au să se ridice la primul cuvânt. Nimic mai uşor! O lovitură. La adăpostul scandalului, o să fie răpită. Chiar mâine seară… Ei abia aşteaptă.

— Planul! Spune-l! strigă preotul, zgâlţâindu-l.

Gringoire se întoarse măreţ spre el.

— Daţi-mi pace! Vedeţi bine că-l caut! Apoi cugetă câteva clipe, după care începu să-şi aplaude ideea strigând: Admirabilă! Reuşită sigură!

— Planul! repetă Claude cu mânie.

Gringoire era radios.

— Apropiaţi-vă, vă voi spune totul în şoaptă. E o contralovitură într-adevăr îndrăzneaţă şi care o să ne scoată pe toţi din încurcătură. Pe Dumnezeul meu! Trebuie să recunoaşteţi că nu

sunt prost. Apoi se întrerupse: Uitasem! Căpriţa e şi ea cu fata?

— Da. Să te ia dracu!

— Şi pe ea ar fi spânzurat-o, nu-i aşa?

— Ce-mi pasă mie?

— Da, ar fi spânzurat-o, doar au mai spânzurat o scroafă luna trecută. Drăguţului de călău îi face plăcere, fiindcă la sfârşit mănâncă el carnea. S-o spânzure pe drăguţa mea Djali! Pe biata mieluşea!

— Blestem! strigă dom Claude. Tu eşti călăul. Ce plan de salvare ai găsit, ticălosule? Trebuie să-ţi scot ideea din cap cu forcepsul?

— Încetişor, maestre! Iat-o.

Gringoire se aplecă la urechea arhidiaconului şi-i vorbi foarte încet, aruncând priviri neliniştite de la un capăt la altul al străzii pe care nu trecea totuşi nimeni. Când isprăvi, dom Claude îi apucă mâna şi-i spuse rece:

— Bine. Pe mâine.

— Pe mâine, repetă Gringoire.

Şi pe când arhidiaconul se depărta într-o direcţie, el porni în cealaltă, spunându-şi cu jumătate glas:

„Afurisită treabă, domnule Pierre Gringoire! Dar n-are a face. Doar nu-i scris, fiindcă eşti mic, să te sperii de-o ispravă mare. Biton a cărat în spinare un taur cât toate zilele; codobaturile, pitulicile şi mărăcinarii sunt în stare să treacă oceanul în zbor."

II – Fă-te vagabond

Când intră în mânăstire, arhidiaconul îl găsi la uşa chiliei pe frate-său Jehan du Moulin, care îl aştepta şi care îşi alungase plictiseala aşteptării desenând cu un cărbune pe zid profilul fratelui său mai mare, îmbogăţit cu un nas enorm.

Dom Claude abia dacă îl privi. Alte lucruri îi umblau prin cap. Faţa aceasta voioasă de derbedeu, a cărei strălucire înseninase de atâtea ori întunecatul chip al preotului, nu mai putea acum să împrăştie ceaţa care se îngroşa zi de zi peste sufletul lui corupt, viciat şi lâncezit.

— Am venit să te văd, frate, spuse Jehan, timid.

Arhidiaconul nici nu se uită la el.

— Ei, şi?

— Frate, continuă ipocritul, eşti atât de bun eu mine şi-mi dai

sfaturi atât de bune, încât mă întorc mereu la dumneata.

— Şi-apoi?

— Vai, frate, câtă dreptate aveai când îmi spuneai: „Jehan! Jehan! *Cessat doctorum doctrina, discipulorum disciplina*.[47] Jehan, fii înţelept, fii savant. Jehan, nu-ţi pierde nopţile în afara colegiului, fără motiv serios şi fără învoirea dascălului. Nu bate picarzii, *noli, Joannes, verberare picardos*. Nu putrezi ca un măgar analfabet, *quasi asinus illitteratus*, pe paiele şcolii. Jehan, lasă-te pedepsit după voia dascălilor. Jehan, du-te în fiecare seară la biserică şi cântă acolo un antifon cu verset şi rugă către stăpâna noastră prea slăvită Fecioară Maria”. Vai, ce sfaturi minunate erau acestea!

— Şi-apoi?

— Frate, ai în faţă un om vinovat, un criminal, un ticălos, un desfrânat, un om nemaipomenit! Dragă frate, Jehan a făcut din sfaturile dumitale paie şi bălegar de călcat în picioare. Sunt pedepsit aşa cum se cuvine. Pentru asta, şi bunul Dumnezeu e grozav de drept. Cât timp am avut bani, am chefuit, mi-am făcut de cap şi m-am veselit. Oh, desfrânarea, care e atât de plăcută când o priveşti din faţă, cât e de urâtă şi de respingătoare când o priveşti din spate! Acum nu mai am un franc chior, mi-am vândut faţa de masă, cămaşa, prosopul, adio viaţă veselă! S-a stins frumoasa candelă şi nu mai am decât scârbosul fitil de seu care îmi fumegă în nas. Fetele râd de mine. Beau apă. Sunt chinuit de remuşcări şi de datornici.

— Atâta? spuse arhidiaconul.

— Vai, frate scump, tare aş dori să încep o viaţă mai bună. Vin la dumneata, plin de căinţă. Sunt pocăit. Vin la spovedanie. Îmi trag pumni zdraveni în piept. Aveai multă dreptate când doreai să devin într-o bună zi licenţiat şi submonitor la colegiul Torchi. Iată că acum simt o măreaţă chemare pentru profesia asta, dar nu mai am cerneală şi trebuie să-mi cumpăr; nu mai am pene şi trebuie să-mi cumpăr; nu mai am hârtie, nu mai am cărţi, trebuie să le cumpăr din nou. Pentru asta am nevoie de câţiva gologani. Şi vin la dumneata, frate, cu inima plină de căinţă.

— Asta-i tot?

— Da, spuse studentul. Câţiva bani.

— N-am.

---

[47] Greşeşte învăţătura învăţătorului, greşeşte educaţia elevului. (lat.).

Studentul zise atunci cu un aer grav şi totodată hotărât:

— Ei bine, frate, îmi pare rău, dar trebuie să-ţi spun că, pe de altă parte, mi s-au făcut oferte şi propuneri foarte frumoase. Nu vrei să-mi dai bani? Nu. În cazul ăsta am să mă fac vagabond.

Rostindu-şi monstruoasele cuvinte, Jehan luă expresia unui Ajax care aşteaptă să vadă fulgerul căzându-i în cap.

Arhidiaconul îi spuse rece:

— Fă-te vagabond!

Jehan îl salută cu o plecăciune adâncă şi porni fluierând pe scara mânăstirii.

În clipa când trecea prin curtea mânăstirii, pe sub geamul chiliei fratelui său, auzi fereastra deschizându-se, ridică nasul şi văzu ivindu-se capul sever al arhidiaconului.

— Dracu să te ia! îi strigă dom Claude, iată ultimii bani pe care îi mai capeţi de la mine.

Şi în acelaşi timp îi aruncă lui Jehan o pungă, care îi făcu studentului ditamai cucuiul în frunte şi din pricina căreia Jehan porni supărat şi mulţumit totodată, ca un câine lovit cu oase pline de măduvă.

III – Trăiască veselia

Cititorul n-a uitat poate că o parte din Curtea Miracolelor era împrejmuită de vechiul zid de apărare al oraşului, căruia începuseră să i se părăginească încă de pe atunci o mulţime de turnuri. Unul din turnurile acestea fusese preschimbat în local de plăceri de către vagabonzi. O cârciumă se afla în beci, iar restul, la etajele de deasupra. Turnul era punctul cel mai însufleţit şi deci cel mai hidos din întreg teritoriul vagabonzilor.

Zi şi noapte zumzăia acolo un fel de stup monstruos. Noaptea, când prisosul calicimii dormea, când nu mai exista nicio fereastră luminată pe faţadele murdare ale pieţei, când nu mai răzbătea niciun strigăt din aglomerările acestea de oameni, din furnicarele acestea de hoţi, de târfe şi de copii furaţi sau născuţi din flori, turnul vesel era uşor de recunoscut după zgomotul pe care îl făcea, după lumina roşcată care, sclipind în acelaşi timp şi la gurile beciului, şi la ferestre, şi la crăpăturile zidurilor roase de vreme, îi ţâşnea, ca să zicem aşa, prin toţi porii.

Beciul era deci cârciumă. Acolo coborai printr-o uşă groasă şi pe o scară la fel de ţeapănă ca un alexandrin clasic. Pe uşă, în

loc de firmă se afla o minunată mâzgălitură înfăţişând nişte bani noi şi nişte pui tăiaţi şi având sub ei următorul calambur: *La sunătorii pentru răposaţi*.

Într-o seară, pe când se suna stingerea la toate turnurile de veghe ale Parisului, dacă sergenţilor de stradă le-ar fi fost dat să intre în temuta Curte a Miracolelor, ar fi băgat de seamă că în cârciuma vagabonzilor gălăgia era mai mare decât de obicei, că se bea mai temeinic şi se înjura mai vârtos. Afară, în piaţă, grupuri mari discutau în şoaptă, ca atunci când se pune la cale ceva important. Ici-colo, câte un golan ghemuit pe vine ascuţea pe caldarâm vreo lamă veche de fier.

Totuşi, în cârciumă, vinul şi jocul izbuteau să-i distragă pe vagabonzi în aşa măsură de la ideile care îi preocupau în seara aceea, încât, după cuvintele băutorilor, cu greu ai fi putut ghici despre ce era vorba. Atâta doar că toţi aveau un aer mai vesel decât de obicei şi că lângă picioarele fiecăruia se vedea lucind câte o armă, fie un cosor, fie o secure, fie o spadă cu două tăişuri sau o veche archebuză cu cârlig.

Încăperea, de formă rotundă, era foarte mare, dar mesele erau atât de înghesuite şi băutorii atât de numeroşi, încât tot ce se afla în cârciumă, bărbaţi, femei, bănci, stacane de bere, cei ce beau, cei ce dormeau, cei ce jucau, cei sănătoşi, schilozii păreau înghesuiţi de-a valma într-o ordine la fel de armonioasă câtă găseşti într-un maldăr de cochilii de stridii. Pe mese ardeau câteva lumânări de seu; dar adevărata sursă de lumină a cârciumii, cel care împlinea rolul candelabrului din sălile de spectacol, era focul. Beciul era atât de umed, încât ei nu lăsau niciodată să se stingă focul din cămin, nici chiar în toiul verii. În căminul imens cu partea dinafară sculptată, plin tot de lanţuri grele de fier şi de unelte de bucătărie, ardea, aşadar, unul din focurile acelea zdravene obţinute dintr-un amestec de lemne şi de turbă, care, noaptea, pe uliţele satelor, fac să se ivească pe pereţii faţadei vreunei fierării spectrul atât de roşu al ferestrelor. Un dulău, stând grav în cenuşă, învârtea în faţa cărbunilor încinşi, o frigare plină de cărnărie.

Cu toată învălmăşeala, dacă priveai mai atent, puteai desluşi în mulţimea aceea trei grupuri principale care se înghesuiau în jurul a trei personaje cunoscute cititorului.

Unul din personajele acestea, înţolit într-un fel ciudat, în zdrenţele orientale, era Mathias Hungadi Spicali, duce de Egipt şi

de Boemia. Tâlharul stătea pe o masă, cu picioarele încrucişate, cu un deget în aer, şi împărtăşea cu glas tare cunoştinţele lui de magie albă şi neagră mulţimii de gură-cască din jurul său.

O altă gloată se înghesuia în jurul vechiului nostru prieten, viteazul rege de Thunes, înarmat până-n dinţi. Clopin Trouillefou, cu un aer foarte serios şi cu voce înceată, rânduia golirea unei uriaşe butii pline cu arme, larg deschisă în faţa lui, din care se revărsau, ca merele şi strugurii din cornul abundenţei, mulţime de securi, spade, coifuri, cămăşi de zale, platoşe, vârfuri de lănci şi de suliţe, săgeţi pentru arcuri şi arbalete. Şi fiecare lua din grămadă, care un coif, care o spadă lungă, care o sabie cu mânerul în cruce. Până şi copiii se înarmau. Puteai să vezi chiar şi câţiva cerşetori cu desăvârşire ologi, ferecaţi în platoşe, strecurându-se printre picioarele băutorilor ca nişte cărăbuşi gigantici.

În sfârşit, un al treilea grup, cel mai gălăgios, cel mai vesel şi mai numeros, acoperea băncile şi mesele în mijlocul cărora perora şi înjura un glas piţigăiat, ieşit de sub o armură strivitoare, completată cu cască şi cu pinteni. Individul care îşi înşurubase astfel o panoplie peste trup dispărea într-atâta sub veşmântul lui de război, încât nu i se mai zăreau decât nasul obraznic, roşu, bârligat, o şuviţă de păr blond, o gură roză şi doi ochi îndrăzneţi. Cingătoarea îi era ticsită de pumnale lungi şi scurte, o spadă mare îi atârna la şold, o arbaletă ruginită zăcea la stânga, iar un urcior mare, cu vin, în faţa lui, fără să mai punem la socoteală o femeie grasă şi aproape goală, aflată la dreapta. Toate gurile din jurul lui râdeau, înjurau şi beau.

Să mai adăugăm vreo douăzeci de grupuri mai mici, plus fetele şi flăcăii care serveau alergând cu stacanele pe cap, plus jucătorii aplecaţi peste bile, peste ţintar, peste zaruri, peste table, peste jocul pasionat de cărţi; să mai adăugăm certurile dintr-un colţ, sărutările din altul, şi vom avea o oarecare idee despre ansamblul acesta peste care tremura lumina flăcărilor mari ce făcea să danseze pe pereţii cârciumii mii de umbre imense şi groteşti.

Cât despre zgomot, ai fi zis că te afli într-un clopot care bătea din răsputeri.

Tigaia în care sfârâia o ploaie de grăsime umplea cu sfârâitul ei neîntrerupt intervalele miilor de dialoguri ce se încrucişau de la un capăt la altul al încăperii.

În tot vacarmul acesta, în fundul cârciumii, pe banca interioară a căminului, se afla un filozof care cugeta, cu picioarele în cenuşă şi cu ochii la tăciuni. Filozoful acesta era Pierre Gringoire.

— Haide, repede! Daţi zor, să ne înarmăm! Peste un ceas pornim! le spunea Clopin Trouillefou argotierilor săi.

O fată fredona:

Noapte bună, tată, noapte bună, mamă!
Cei din urmă focul vor acoperi.

Doi jucători de cărţi se certau.

— Valet! striga cel mai roşu la faţă dintre ei, arătându-i celuilalt pumnul. O să te tai cu trefla. O să poţi înlocui valetul de treflă în jocul de cărţi al monseniorului rege.

— Uf! urla un normand, uşor de recunoscut fiindcă vorbea pe nas. Stăm înghesuiţi aici ca sfinţii din Caillouville!

— Fiii mei! le spunea alor săi ducele de Egipt, vorbind în falset. Vrăjitoarele din Franţa se duc la sabat fără mătură, fără să se ungă şi fără cai, numai cu ajutorul câtorva cuvinte magice. Vrăjitoarele din Italia au întotdeauna un ţap care aşteaptă la uşă. Toate sunt obligate să iasă pe horn.

Glasul tinerei puşlamale înarmate din creştet până în tălpi acoperea vacarmul.

— Bravo! Bravo! striga el. Astăzi mă lupt pentru prima oară! Vagabond! Pe pântecele lui Crist, sunt vagabond! Turnaţi-mi să beau! Prieteni, mă numesc Jehan Frollo du Moulin şi sunt gentilom. Părerea mea e că, dacă Dumnezeu n-ar fi jandarm, s-ar face tâlhar. Fraţilor, o să fie o expediţie grozavă! Suntem nişte viteji. Să asediem biserica, să spargem porţile, s-o scoatem de-acolo pe fata cea frumoasă, s-o scăpăm de judecători, s-o scăpăm de preoţi, să dărâmăm mânăstirea, să-i dăm foc episcopului în episcopie; o să le săvârşim pe toate în mai puţin timp decât îi trebuie unui burgmaistru ca să înghită o lingură de supă! Îl vom spânzura pe Quasimodo. Îl cunoaşteţi pe Quasimodo, domniţelor? L-aţi văzut gâfâind pe clopotul cel mare în ziua de Rusalii? Pe cornul Tatălui! E nemaipomenit de frumos! Parcă ar fi un diavol călare pe-un dobitoc. Prieteni, ascultaţi-mă, sunt vagabond până în adâncul inimii, sunt argotier în suflet, sunt haimana din naştere. Am fost foarte bogat şi mi-am păpat averea. Mama voia să mă facă ofiţer, tata subdiacon, mătuşa mea consilier la anchete, bunică-mea protonotar al regelui, sora

bunicii vistiernic la magistratură. Eu m-am făcut vagabond. I-am spus asta tatii, care mi-a scuipat blestemul lui în obraz, mamei, care s-a pornit, babornița, să plângă și să se smiorcăie ca buturuga asta pe grătarul vetrei. Trăiască veselia! Sunt un adevărat nebun! Crâșmăriță dragă, adu alt vin! Mai am încă gologani să plătesc. Nu mai vreau vin de Suresnes. Îmi face rău la gâtiță. Decât să beau din el, mai bine fac gargară cu un coș de nuiele.

În acest timp, gloata îl aplauda hohotind de râs și studentul striga:

— Oh! Frumoase fructe! Apoi începu să cânte, cu privirea pierdută parcă în extaz, cu glasul unui canonic care intonează vecernii: *Quae cantica! Quae organa! Quae cantilenae! Quae melodiae hic sine fine decantantur! Sonant melliflua hymnorum organa, suavissima angelorum melodia, cantica canticorum mira!*[48]… Și se întrerupse: Hangița dacului, dă-mi să mănânc.

Urmă un moment de oarecare liniște în care timp se auzi, la rândul ei, vocea pițigăiată a ducelui de Egipt, dăscălindu-și țiganii:

— …Nevăstuica se numește Aduine, vulpea Picior Albastru sau Alergătorul Pădurilor, lupul Picior Cenușiu sau Picior Aurit, ursul Bătrânul sau Tata Mare. Scufa unui spiriduș te face nevăzut și te ajută să vezi lucrurile nevăzute. Orice broască râioasă, ca să fie botezată, trebuie îmbrăcată în catifea roșie sau neagră, cu un clopoțel la gât și cu un clopoțel la picioare. Nașul o ține de cap, nașa de partea dinapoi. Demonul Sidragasum are puterea de a face fetele să danseze goale pușcă.

— Pe sfânta liturghie! îl întrerupse Jehan. Aș vrea să fiu demonul Sidragasum.

Între timp, la celălalt capăt al cârciumii, vagabonzii continuau să se înarmeze, pușotind între ei.

— Biata Esmeralda! spunea un țigan.

— E sora noastră. Trebuie s-o scăpăm de-acolo.

— Tot la Notre-Dame e? întrebă un fals negustor ruinat, cu figură de evreu.

— Da, fir-ar să fie!

— Atunci, fraților, strigă falsul negustor, la Notre-Dame! Cu

---

[48] Ce cântări! Ce organe! Ce cantilene! Ce melodii se cântă aici fără de sfârșit! Răsună ca mierea organul imnurilor, prea dulcea melodie îngerească, minunata cântare a cântărilor! (lat.).

atât mai mult cu cât la altarul Sfinţilor Féréol şi Ferrution există două statuete, una a Sfântului Ioan Botezătorul, alta a Sfântului Anton, cu totul de aur, făcând împreună şaptesprezece mărci de aur şi cincisprezece sterline, iar piedestalele de argint aurit şaptesprezece mărci şi cinci uncii. Ştiu asta, căci sunt giuvaergiu.

În clipa aceea i se aduse lui Jehan mâncarea cerută. Şi el strigă, lăsându-se pe pieptul fetei de alături:

— Pe Sfântul Voult-de-Lucques, numit de norod Sfântul Goguelu, sunt pe deplin fericit! Am în faţă un dobitoc care mă priveşte cu o mutră spână de arhiduce. Uite unu, la stânga mea, care are dinţii atât de lungi, încât îi acoperă bărbia. Şi-apoi sunt ca mareşalul Gié la asediul Pontoisei: îmi ţin mâna dreaptă rezemată de un mamelon. Pe pântecele lui Mahom, prietene, ai o mutră de negustor de mingi şi vii să te-aşezi lângă mine! Eu sunt nobil, amice. Negoţul nu se potriveşte cu nobleţea. Cară-te de aici! Hei! Voi de colo! Nu vă mai bateţi! Cum, Baptiste Crapă-Gâşte, tu care ai un nas atât de frumos, vrei să-l rişti împotriva pumnului cât toate zilele al mojicului ăluia? Dobitocule! *Non cuiquam datum est habere nasum*[49]. Eşti într-adevăr divină, Jaqueline Roade-Urechi! Păcat că n-ai păr. Hei, mă numesc Jehan Frollo. Şi frate-meu e arhidiacon. Să-l ia dracu! Tot ce vă spun e adevărat. Făcându-mă vagabond, am renunţat cu dragă inimă la jumătate dintr-o casă din paradis, făgăduită de frate-meu. *Dimidiam domum in paradisio*. Vă citez textul. Am un fief pe strada Tirechappe, şi toate femeile sunt amorezate de mine; asta e adevărat pe cât e de adevărat că Sfântul Eloy era un giuvaergiu de mâna întâia, că cele cinci meserii ale bunului oraş Paris sunt tăbăcarii, argăsitorii, curelarii, făcătorii de pungi şi cizmarii, şi că Sfântul Laurenţiu a fost ars cu coji de ouă. Vă jur, fraţilor.

Că de că vă spun vreo minciună
N-o să mai beau un an şi-o lună!

Frumoasa mea, e clar de lună, uită-te pe colo, prin fereastra beciului, cum mototoleşte vântul norii! Aşa fac şi eu cu bluza ta. Fetelor, luaţi mucii copiilor şi ai lumânărilor. Crist şi Mahom! Ce mănânc aici, Jupiter? Hei, codoaşo! Părul care lipseşte de pe capul târfelor tale mi l-a pus mie în omletă. Babo, mie îmi place omleta cheală, face-te-ar dracu cârnă. Grozav han al lui

[49] Nu-i este dat oricui să aibă nas subţire. (lat.).

Belzebut, unde târfele se piaptănă cu furculiţe!

Acestea zise, Jehan îşi sparse de podea farfuria şi începu să cânte cât îl ţinea gura:

Şi iacă, eu
Vă jur că n-am
Credinţă şi nici lege
Nici foc, nici loc,
Nici Dumnezeu,
Nici rege!

Între timp, Clopin Trouillefou terminase împărţirea armelor. El se apropie de Gringoire, care părea pierdut într-o adâncă meditaţie, cu picioarele pe grătarul vetrei.

— Amice Pierre, spuse regele de Thunes, la ce naiba te gândeşti?

Gringoire se întoarse spre el, cu un zâmbet melancolic.

— Îmi place focul, seniore dragă. Nu pentru josnicul motiv că ne încălzeşte picioarele sau că ne fierbe ciorba, ci pentru că are scântei. Câteodată petrec ore întregi aşa, privind scânteile. Şi descopăr mii de lucruri în steluţele astea risipite pe fundul negru al vetrei. Ele sunt nişte adevărate lumi.

— Să mă ia naiba dacă te-nţeleg! spuse vagabondul. Ştii cumva cât e ceasul?

— Habar n-am, răspunse Gringoire.

Clopin se apropie atunci de ducele de Egipt.

— Camarade Mathias, momentul e prielnic. Se zice că regele Ludovic al XI-lea e la Paris.

— Un motiv în plus ca să i-o smulgem pe surioara noastră din gheare, răspunse bătrânul ţigan.

— Vorbeşti ca un adevărat bărbat, Mathias, spuse regele de Thunes. De altfel, lucrăm repede. În biserică n-avem a ne teme de împotrivire. Canonicii sunt nişte iepuri, iar noi suntem mulţi. Mâine, când vor veni s-o ia oamenii parlamentului, au să rămână cu buzele umflate. Pe burta papei! Nu vreau s-o spânzure pe fata cea frumoasă.

Clopin ieşi din cârciumă.

În acest timp, Jehan zbiera cu glas răguşit:

— Beau, mănânc, sunt beat, sunt Iupiter! Hei, Pierre Ucigaşul, dacă te mai holbezi aşa la mine, îţi scutur nasul cu bobârnace.

La rândul lui, Gringoire, smuls din visare, privea scena aprigă

şi gălăgioasă din preajmă, murmurând printre dinţi:

— *Luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas*.[50] Vai, câtă dreptate am că nu beau şi cât de bine spune Sfântul Benedict: *„Vinum apostatare facit etiam sapientes”*[51].

În clipa aceea Clopin intră şi strigă cu glas sonor:

— E miezul nopţii!

La cuvântul acesta care avu efectul ordinului dat unui regiment în repaus de a încăleca pe cai, toţi vagabonzii, bărbaţi, femei, copii, se năpustiră grămadă afară din cârciumă, stârnind un zgomot nemaipomenit de arme şi de fiare.

Luna intrase în nori.

Curtea Miracolelor era întunecată. Nu se mai zărea nicio lumină acolo. Şi totuşi era departe de a fi pustie. Se putea desluşi mulţime de bărbaţi şi femei care vorbeau în şoaptă. Li se auzea zumzetul şi se vedeau lucind în beznă tot felul de arme. Clopin se urcă pe un bolovan:

— Încolonarea, supuşi ai argoului! Încolonarea, Egipt! Încolonarea, Galileea!

Începură să se mişte în întuneric. Imensa mulţime părea că se aşază în coloană. După câteva minute, regele de Thunes ridică iar glasul:

— Acum, tăcere, ca să traversăm Parisul! Parola e: „Cerşetorii la petrecere!” Torţele să nu fie aprinse decât la Notre-Dame. Înainte, marş!…

Zece minute mai târziu, călăreţii de strajă fugeau înspăimântaţi din faţa unei lungi procesiuni de oameni negri şi tăcuţi care coborau spre Pont-au-Change, prin uliţele întortocheate care străbat în toate direcţiile masivul cartier al Halelor.

IV – Un prieten neîndemânatic

În noaptea aceea, Quasimodo nu dormea. Tocmai îşi făcuse ultimul rond prin biserică. În momentul când închisese porţile, nu observase că arhidiaconul trecuse pe lângă el, părând oarecum supărat că-l vede zăvorând şi punând cu atâta grijă lacătele la uriaşa armătură de fier ce dădea canaturilor largi soliditatea unui zid. Dom Claude părea şi mai preocupat decât de obicei.

---

[50] Desfrânat lucru e băutura şi mari tulburări face beţia. (lat.).

[51] Lepădarea de vin chiar înţelepţeşte. (lat.).

Altminteri, de la întâmplarea nocturnă din chilie, el se purta într-una urât cu Quasimodo, dar degeaba îl bruftuluia, ba chiar îl lovise uneori, căci nimic nu clintea supunerea, răbdarea, resemnarea devotată a credinciosului clopotar. De la arhidiacon, el îndura orice, ocări, ameninţări, lovituri, fără un cuvânt de reproş, fără să crâcnească. Cel mult dacă îl urmărea neliniştit cu privirea când dom Claude urca scara turlei, dar arhidiaconul se ferise el însuşi să se mai arate în faţa ţigăncii.

În noaptea aceea deci, după ce aruncă o privire bietelor lui clopote atât de părăsite, Jacquelinei. Mariei, lui Thibault, Quasimodo se urcă până în vârful turlei dinspre nord, şi acolo, punându-şi felinarul bine închis pe plumbul acoperişului, începu să privească Parisul. Noaptea, după cum am mai spus, era foarte întunecoasă. Parisul, care, ca să zicem aşa, nu era luminat pe vremea aceea, înfăţişa ochilor o îngrămădire confuză de imense mormane negre, tăiată pe alocuri de curba albicioasă a Senei. Quasimodo nu mai vedea lumină decât la fereastra unei clădiri depărtate, al cărei profil vag şi sumbru se înălţa cu mult deasupra acoperişurilor, spre Poarta Saint-Antoine. Şi acolo se afla cineva care sta de strajă.

Lăsând să plutească spre zarea aceasta plămădită din ceaţă şi întuneric privirea singurului său ochi, clopotarul simţea o nelinişte lăuntrică de neexprimat. De câteva zile era foarte atent. Vedea mereu oameni cu mutre sinistre dând târcoale bisericii, cu ochii aţintiţi spre locul de refugiu al tinerei fete. Quasimodo socotea că poate se urzeşte vreun complot împotriva nefericitei refugiate. Îşi închipuia că lumea nutreşte vreun simţământ de ură împotriva ei, aşa cum nutrea împotriva lui, şi că s-ar fi putut curând să se întâmple ceva. De aceea se aţinea pe clopotniţa lui, la pândă, *visând în odaia lui de vise*, cum spune Rabelais, cu ochiul când la chilie, când la Paris, făcând pază sigură, ca un câine credincios, cu mii de bănuieli în minte.

Deodată, pe când scruta marele oraş cu ochiul, căruia natura, printr-un soi de compensaţie, îi hărăzise atâta agerime, încât aproape că putea înlocui celelalte simţuri pare îi lipseau, lui Quasimodo i se păru că silueta cheiului de la Vieille-Pelleterie are ceva neobişnuit, că există acolo o anumită mişcare, că linia parapetului, profilându-se neagră pe albeaţa apei, nu mai e dreaptă şi liniştită, ca linia celorlalte cheiuri, ci se unduieşte asemenea valurilor unui fluviu sau capetelor unei mulţimi în

marş.

Lucrul acesta i se păru ciudat. Quasimodo deveni şi mai atent. Mişcarea părea că se îndreaptă spre Cité. Altminteri, nicio lumină. Ea dăinui câtva timp pe chei. Apoi se scurse cu încetul, ca şi cum cei ce treceau pătrundeau în insulă, apoi conteni de tot, şi linia cheiului redeveni dreaptă şi nemişcată.

Tocmai când Quasimodo îşi bătea capul să înţeleagă ce se petrece, i se păru că mişcarea se iveşte iar pe strada Pieţei Catedralei, care se prelungea în Cité perpendicular cu faţada de la Notre-Dame. În sfârşit, oricât de deasă era bezna, clopotarul zări un cap de coloană ieşind din strada aceea şi, cât ai clipi, în piaţă se ivi o mulţime din care, în beznă, nu puteai desluşi decât că era o mulţime.

Priveliştea avea ceva de spaimă. Pesemne că procesiunea aceasta neobişnuită, care părea că ţine atâta să se ascundă în întunericul cel mai profund, păstra o tăcere la fel de profundă. Cu toate acestea, un oarecare zgomot, măcar un tropăit de picioare, nu se putea să nu işte. Dar un astfel de zgomot n-avea cum să ajungă până la bietul nostru surd, iar mulţimea imensă, pe care el abia o zărea, fără să audă nimic, se mişca şi mergea totuşi atât de aproape de el, încât îi făcea impresia unei gloate de morţi, mută, impalpabilă, pierdută într-un abur. I se părea că vede înaintând o ceaţă în care mişună oameni, că vede mişcându-se nişte umbre în umbră.

Atunci temerile îl cuprinseră din nou, gândul unei uneltiri împotriva ţigăncii îi încolţi în minte. Quasimodo simţea nedesluşit că se apropie o izbucnire violentă. În momentul acesta critic, el chibzuia cu o logică mai bună şi mai rapidă decât te-ai fi putut aştepta de la un creier atât de prost alcătuit. Trebuia oare s-o trezească? S-o ajute să evadeze? Pe unde? Străzile erau împresurate, biserica era mărginită de fluviu. Nicio luntre! Nicio ieşire! Nu-i rămânea decât o cale: să se lase ucis pe pragul catedralei, să reziste măcar până ce va sosi vreun ajutor, dacă avea să sosească, şi să nu tulbure somnul Esmeraldei. Nefericita tot avea să fie trezită destul de curând, ca să moară. După ce luă hotărârea aceasta, Quasimodo începu să-şi cerceteze ceva mai liniştit *inamicul*.

Mulţimea părea că sporeşte clipă de clipă în Piaţa Catedralei. Quasimodo bănui doar că, pesemne, ea făcea foarte puţin zgomot, deoarece ferestrele caselor de pe străzi şi din piaţă

rămâneau închise. Deodată, o lumină licări şi, într-o secundă, şapte sau opt torţe aprinse fură plimbate pe deasupra capetelor, scuturându-şi în umbră mănunchiurile de flăcări. Atunci Quasimodo văzu clar că în piaţă mişuna o înfricoşătoare turmă de bărbaţi şi de femei în zdrenţe, înarmaţi cu coase, suliţe, baltage, ale căror mii de vârfuri scânteiau. Ici-colo, s-ar fi zis că furcile negre pun coarne unor feţe hidoase. Clopotarul îşi reaminti vag de tot norodul acesta şi i se păru că recunoaşte toate capetele care, cu câteva luni în urmă, îl salutaseră ca papă al nebunilor. Un bărbat cu torţă într-o mână şi un matrac în cealaltă se urcă pe-o piatră şi părea că ţine un discurs. În acelaşi timp, ciudata oaste execută câteva manevre, ca şi cum şi-ar fi instalat posturi în jurul catedralei. Quasimodo îşi luă felinarul şi se coborî pe platforma dintre turle ca să vadă mai îndeaproape şi să chibzuiască la mijloacele de apărare.

Ajuns în faţa marelui portal de la Notre-Dame, Clopin Trouillefou îşi rânduise oastea în ordine de bătaie. Deşi nu se aştepta la niciun fel de împotrivire, ţinea, ca un general prevăzător, să păstreze o ordine care să-i permită să facă faţă, la nevoie, unui atac neprevăzut din partea străjilor sau a jandarmilor. Îşi desfăşurase deci în aşa fel brigada, încât văzută de sus şi de la distanţă, ai fi zis că e triunghiul roman al bătăliei de la Ecnome, capul de porc al lui Alexandra sau faimoasa pană a lui Gustav Adolf. Baza triunghiului se sprijinea pe fundul pieţei, în aşa fel încât să bareze intrarea străzii în faţa catedralei; una din laturi era îndreptată spre Hôtel-Dieu, cealaltă spre strada Saint-Pierre-aux-Boeufs. Clopin Trouillefou se plasase în frunte cu ducele de Egipt, cu amicul nostru Jehan şi cu cei mai curajoşi dintre cerşetorii simulanţi.

În oraşele evului mediu, un atac de felul celui încercat acum de vagabonzi, asupra catedralei Notre-Dame nu era deloc ceva rar. Pe atunci nu exista ceea ce numim astăzi poliţie. În cetăţile cu populaţie numeroasă, în capitale, mai ales, nu exista o putere centrală unică şi care să rânduiască totul. Feudalitatea construise într-un fel ciudat marile comune. O cetate însemna reunirea unei sumedenii de seniorii, care o împărţeau în compartimente de toate formele şi de toate mărimile. De aici, o sumedenie de poliţii contradictorii, adică niciun fel de poliţie. La Paris, de pildă, independent de cele o sută patruzeci şi una de seniorii cu drept de dijmă, mai existau încă douăzeci şi cinci cu

drept de justiţie şi de dijmă, de la episcopul Parisului, care avea o sută cinci străzi, până la stareţul de la Notre-Dame des Champs, care avea patru. Toţi aceşti împărţitori ai dreptăţii feudale nu recunoşteau decât nominal suzeranitatea regelui. Toţi aveau drept asupra drumurilor. Toţi erau stăpâni în casa lor. Ludovic al XI-lea, neobositul lucrător care a început din plin dărâmarea edificiului feudal, continuată de Richelieu şi de Ludovic a XIV-lea în folosul regalităţii, şi terminată de Mirabeau în folosul poporului, Ludovic al XI-lea deci, încercase zadarnic să rupă reţeaua aceasta de seniorii care acoperea Parisul, aruncând cu violenţă de-a curmezişul ei două sau trei ordine de poliţie generală. Astfel, în 1465 dăduse ordin către locuitori ca, la căderea nopţii, să aprindă lumini la ferestre şi să închidă câinii, pedepsindu-i cu spânzurătoarea pe nesupuşi; în acelaşi an poruncise ca seara uliţele să fie închise cu lanţuri de fier şi nimeni să nu poarte arme ofensive la vreme de noapte pe străzi. Dar, după scurt timp, toate aceste încercări de legislaţie comunală au fost date uitării. Cetăţenii lăsară vântul să stingă luminile de la ferestre şi câinii să hoinărească în voie; lanţurile de fier nu fură întinse decât în stare de asediu; oprelişţea de a purta pumnale nu aduse alte schimbări decât aceea a numelui străzii *Taie Botul* în strada *Taie Gâtul* ceea ce e un progres evident. Vechiul eşafodaj al jurisdicţiilor feudale rămăsese în picioare; o imensă îngrămădire de *bailliages*[52] şi de seniorii care se încrucişau peste oraş, stingherindu-se, încâlcindu-se, împletindu-se strâmb, încrucişându-se unele cu altele; de aici inutilul desiş de străji, substrăji şi contrastrăji prin care treceau, cu mâna înarmată, jaful, tâlhăria şi răzvrătirea. În neorânduială aceasta deci, lovitura dată de o parte a calicimii asupra unui palat, a unei locuinţe, a unei case, în cartierele cele mai populate, nu era un eveniment neobişnuit. În majoritatea cazurilor, vecinii nu se amestecau decât dacă jaful ajungea până la ei. Cei mai mulţi îşi astupau urechile la împuşcăturile muschetelor, trăgeau obloanele la ferestre, îşi baricadau porţile, lăsau lucrurile să se desfăşoare cu sau fără strajă şi a doua zi se spunea în Paris: „Azi-noapte, Etienne Barbette a fost prădat”, „Mareşalul de Clermont a fost luat ostatic.” etc. De aceea nu numai reşedinţele regale, Luvrul, Palatul, Bastilia, Tournelles, ci şi simplele reşedinţe senioriale, le Petit-Bourbon, l’Hôtel de Sens,

[52] Teritorii administrate de bailli.

l’Hôtel d’Angouleme etc., aveau ziduri crenelate şi foişoare de strajă deasupra porţilor. Bisericile se apărau cu sfinţenia lor. Câte unele totuşi, printre care se număra Notre-Dame, erau fortificate.

Abatele de la Saint-Germain-des-Prés era fortificat ca un baron, şi la el se afla mai multă aramă cheltuită pe bombarde decât pe clopote. Fortăreaţa lui se mai putea vedea încă în 1610. Astăzi, abia dacă a mai rămas biserica.

Dar să ne reîntoarcem la Notre-Dame.

Când primele măsuri fură îndeplinite, şi trebuie spus, spre cinstea disciplinei vagabonzilor, că ordinele lui Clopin au fost executate în linişte şi cu o precizie admirabilă, vrednicul şef al bandei se urcă pe parapetul pieţei şi-şi înălţă glasul răguşit şi aspru, stând cu faţa spre Notre-Dame şi agitându-şi torţa a cărei lumină, frământată de vânt şi mai tot timpul acoperită de propriul ei fum, făcea să apară şi să dispară dinaintea ochilor faţada roşcată a catedralei.

— Îţi vorbesc ţie, Louis de Beaumont, episcop al Parisului, consilier la curtea parlamentului, eu, Clopin Trouillefou, rege de Thunes, mare *coësre*, prinţ al dragonului, episcop al nebunilor, şi-ţi zic: Sora noastră, pe nedrept osândită pentru vrăjitorie, s-a refugiat în biserica ta, tu i-ai dat azil şi scăpare; dar curtea parlamentului vrea s-o ia de acolo şi tu te învoieşti la asta; astfel încât ea ar fi spânzurată mâine la Grève dacă Dumnezeu şi vagabonzii n-ar fi aici. Venim, aşadar, la tine, episcopule! Dacă biserica ta e sacră, sora noastră e şi ea sacră! Dacă sora noastră nu e sacră, nici biserica ta nu e. De aceea venim să ne dai fata, dacă vrei să-ţi salvezi biserica, sau ne vom lua fata şi-ţi vom jefui biserica. Şi asta va fi cu dreptate. Drept care îmi împlânt aici stindardul şi Domnul să te aibă în pază, episcop al Parisului!

Din nefericire, Quasimodo nu putu să audă cuvintele acestea rostite cu un fel de măreţie sumbră şi sălbatică. Un vagabond îi aduse lui Clopin stindardul, iar el îl împlântă solemn între doi bolovani ai pavajului. Era o furcă de ai cărei dinţi spânzura, însângerată, o halcă de carne.

Acestea fiind săvârşite, regele de Thunes îşi plimbă privirea peste oastea sa, gloată barbară ai cărei ochi străluceau aproape tot la fel ca şi suliţele. Iar după ce tăcu o clipă, strigă:

— Înainte, flăcăi! Fărâmătorii, la lucru!

Treizeci de bărbaţi robuşti, cu muşchi puternici, cu feţe de

lăcătuşi, ieşiră din rânduri, cu ciocane, cleşti şi răngi de fier pe umeri. Ei se îndreptară spre uşa principală a catedralei, urcară treptele şi curând fură văzuţi ghemuiţi sub ogivă, meşterind la uşă cu cleşti şi cu pârghii. O mulţime de vagabonzi îi urma, ca să-i ajute sau ca să-i privească. Cele unsprezece trepte ale portalului erau ticsite.

Totuşi uşa rezista.

— Drace! E solidă şi încăpăţânată! spune unul.

— E bătrână şi are zgârciurile tari, spunea altul.

— Curaj, fraţilor! strigă Clopin. Pun rămăşag pe capul meu contra unui papuc, că o să deschideţi uşa, o să luaţi fata şi o să despuiaţi altarul înainte de-a apucă să se trezească vreun paracliser. Iată, cred că broasca începe să se desfacă.

Clopin fu întrerupt de-un zgomot înspăimântător care răsună în spatele lui. El se întoarse. O bârnă uriaşă picase din cer şi strivise o duzină de vagabonzi pe treptele catedralei, apoi sărise pe pavaj cu un bubuit de tun, frângând ici-colo câteva picioare în mulţimea cerşetorilor, care se depărtau ţipând de spaimă. Cât ai clipi, incinta rezervată a Pieţei Catedralei era goală. Fărâmătorii, deşi apăraţi de adânciturile portalului, părăsiră uşa, iar Clopin însuşi se retrase la o distanţă respectabilă de biserică.

— Mare noroc am avut să scap! strigă Jehan. I-am simţit adierea, fir-ar să fie. Dar Pierre Ucigaşul a fost ucis.

E important de spus ce uimire amestecată cu spaimă se abătu, odată cu bârnă, peste tâlhari. Timp de câteva minute ei rămaseră cu ochii aţintiţi în aer, mai speriaţi de bucata asta de lemn decât de douăzeci de mii de arcaşi ai regelui.

— Satana! bombăni ducele de Egipt. Asta miroase a vrăjitorie.

— Luna ne-a aruncat buşteanul, spuse Andry cel Roşu.

— Unde mai pui, vorbi François Chanteprune, că luna, după cum se zice, e prietena Fecioarei.

— Pe-o mie de papi! strigă Clopin. Sunteţi toţi nişte dobitoci!

Dar nici el nu ştia cum să-şi explice căderea bârnei.

Totuşi nu se zărea nimic pe faţada până la al cărei vârf lumina torţelor nu ajungea. Grinda cea groasă zăcea în mijlocul Pieţei Catedralei; se auzeau gemetele nenorociţilor care primiseră prima lovitură şi ale căror pântece fuseseră spintecate de colţurile treptelor de piatră.

După primul moment de uimire, regele de Thunes găsi, în sfârşit, o explicaţie, care li se păru plauzibilă alor săi.

— Pe botul lui Dumnezeu! Oare se apără canonicii? Atunci, să prădăm! Să prădăm!

— Să prădăm! repetă gloata, strigând înfuriată „ura”.

Şi pe faţada catedralei se descărcară nenumărate arbalete şi archebuze.

La detunătura lor, paşnicii locuitori ai caselor învecinate se treziră; fură văzute deschizându-se mai multe ferestre în cadrul cărora se iviră scufe de noapte şi mâini cu lumânări aprinse.

— Trageţi în ferestre! strigă Clopin.

Ferestrele se închiseră ca prin farmec, iar bieţii cetăţeni care abia avuseseră timp să arunce o privire speriată asupra acestei scene plină de lumini şi zarvă, se întoarseră galbeni de spaimă lângă nevestele lor, întrebându-se dacă sabatul se ţinea acum în faţa catedralei Notre-Dame, sau dacă avea loc un asalt al burgunzilor, ca în ’64. Bărbaţii se gândeau la furt, femeile la viol, şi toţi tremurau.

— Să prădăm! repetau argotierii.

Dar nu îndrăzneau să se apropie. Priveau biserica, priveau grinda căzută. Grinda nu se mişca. Biserica îşi păstra înfăţişarea calmă şi pustie, dar ceva neştiut îi îngheţa pe vagabonzi.

— La lucru, fărâmători! strigă Trouillefou. Să fie spartă uşa.

Nimeni nu se clinti din loc.

— Barbă şi burtă! ocărî Clopin. Iată nişte bărbaţi care se tem de-o grindă.

Un bătrân fărâmător vorbi:

— Şefule, nu grinda ne dă de furcă, ci uşa, care e prea împănată cu drugi de fier. Cleştii n-ajută la nimic.

— Şi ce v-ar trebui ca s-o spargeţi? întrebă Clopin.

— Ne-ar trebui un berbece.

Regele de Thunes alergă curajos la formidabilul buştean şi puse piciorul pe el.

— Iată unu! strigă el. Canonicii ni l-au trimis. Şi, făcând o plecăciune ironică spre biserică, adăugă: Mulţumesc, canonicilor!

Bravada aceasta avu un efect minunat, vraja grinzii fu ruptă. Vagabonzii îşi recăpătară curajul: curând, grinda cea grea, ridicată ca un fulg de nouă sute de braţe zdravene, începu să lovească cu furie în uşa cea mare, pe care mai încercaseră s-o clintească din loc. Văzută astfel, la lumina slabă împrăştiată în piaţă de rarele torţe ale vagabonzilor, uriaşa bârnă mânuită de-o mulţime de bărbaţi care o repezeau din goană în biserică părea

un animal monstruos cu o mie de picioare, atacând cu capul plecat gigantul de piatră.

La izbitura grinzii, uşa pe jumătate metalică răsună ca o tobă imensă; ea nu se crăpă, dar întreaga catedrală tresări, iar adâncurile clădirii bubuiră surd. În aceeaşi clipă, o ploaie de pietre mari începu să cadă de pe faţadă peste asediatori.

— Drace! strigă Jehan. Turlele îşi scutură oare balustradele peste noi?

Dar oamenii erau pâini de zel, regele de Thunes dădea pildă; hotărât lucru, episcopul era cel care se apăra; uşa fu izbită cu şi mai multă furie, în ciuda pietrelor ce zdrobeau ţestele în dreapta şi în stânga.

De remarcat că pietrele se prăvăleau una câte una, dar se urmau îndeaproape. Vagabonzii simţeau câte două o dată: una peste picioare, alta peste cap. Puţini dintre ei rămaseră teferi, iar un lung şir de morţi şi de răniţi sângera şi abia respira sub tălpile asediatorilor, care, furioşi, îşi reînnoiau neîncetat rândurile. Buşteanul cel lung izbea uşa la răstimpuri egale, ca limba unui clopot, pietrele plouau cu nemiluita, uşa bubuia.

Cititorul a ghicit, fără doar şi poate, că împotrivirea aceasta neaşteptată, care îi scoase din sărite pe vagabonzi, venea din partea lui Quasimodo.

Din nenorocire pentru ei, întâmplarea îl ajutase pe vrednicul surd.

Când coborâse pe platforma dintre turle, lui Quasimodo i se învălmăşeau gândurile în cap. Clopotarul alergase câteva minute de-a lungul galeriei, de colo-colo, ca un nebun, văzând de sus mulţimea compactă a vagabonzilor gata să se năpustească asupra catedralei, cerându-i diavolului sau lui Dumnezeu s-o salveze pe ţigancă.

O clipă se gândise să se urce în turla de veghe dinspre amiază şi să tragă clopotul de alarmă; dar până ar fi putut să pună clopotul în mişcare, până când glasul Mariei ar fi izbutit să scoată un singur vaier, n-ar fi avut oare timp asediatorii să spargă de zece ori uşa catedralei? Era tocmai clipa în care fărâmătorii înaintau spre ea cu uneltele lor. Ce putea să facă?

Deodată îşi aminti că zidarii lucraseră toată ziua la repararea zidului, a schelăriei şi a acoperişului turlei meridionale. Gândul acesta fu ca o lumină în mintea lui. Zidul era de piatră, acoperişul de plumb, schelăria de lemn. O schelărie uluitoare,

atât de deasă, încât i se spunea pădurea.

Quasimodo alergă la turla aceea. Într-adevăr, încăperile de jos erau pline de materiale. Se aflau acolo grămezi de pietre pentru zidărie, foi de plumb în rulouri, vrafuri de scânduri, grinzi solide trecute prin joagăr, grămezi de moloz. Un întreg arsenal.

Timpul dădea ghes. Jos, cleştii şi ciocanele lucrau de zor. Cu o putere înzecită de simţământul primejdiei, Quasimodo ridică una din grinzi, cea mai grea, cea mai lungă, o scoase printr-o lucarnă, apoi, apucând-o de capătul ce ieşea în afara turlei, o lăsă să lunece pe colţul balustradei care înconjoară platforma şi-i dădu drumul în gol. În căderea lui de la o sută şaizeci de picioare, uriaşul buştean, zgâriind zidul, spărgând sculpturile, se învârti de mai multe ori, ca o aripă de moară care ar porni-o singură prin văzduh. În sfârşit, atinse pământul, strigătul cumplit se înălţă, şi buşteanul negru săltă pe caldarâm, semănând ca un şarpe care sare.

Quasimodo îi văzu pe vagabonzi împrăştiindu-se la căderea buşteanului, cum se împrăştie cenuşa când suflă un copil în ea. Şi, profitând de spaima lor, pe când ei îşi îndreptau privirile pline de spaimă spre bârna picată din cer şi-i orbeau pe sfinţii de piatră cu salve de săgeţi şi de alice, Quasimodo îngrămădi tăcut bucăţi de moloz, bolovani, piatră de zidărie, până şi sacii cu uneltele zidarilor, pe marginea balustradei de unde se năpustise grinda.

De aceea, când atacanţii începură să izbească uşa cea mare, de sus se porni să cadă grindina de moloz, făcând să li se pară că se dărâma biserica peste ei.

Cine l-ar fi putut vedea în momentul acela pe Quasimodo s-ar fi îngrozit. În afară de proiectilele înghesuite pe balustradă, mai cărase pe platformă şi un morman de pietre. De îndată ce bucăţile de moloz îngrămădite pe marginea dinafară se isprăviră, el luă din grămadă. Se apleca şi se ridica, se apleca şi se ridica într-una, cu o hărnicie de necrezut. Capul lui mare, de pitic monstruos, se pleca deasupra balustradei; o piatră enormă cădea, apoi încă una, şi încă una. Din când în când, clopotarul urmărea cu privirea câte o piatră mai deosebită, şi când ea ucidea din plin, el mormăia:

— Ha!

Totuşi vagabonzii nu se descurajau. Uşa cea groasă, împotriva căreia se îndârjeau, se clătinase până acum de vreo douăzeci de

ori sub greutatea berbecului de stejar sporită cu forţa a o sută de oameni. Panourile crăpau, cizelurile zburau în ţăndări, balamalele se săltau pe axuri la fiecare zguduire, scândurile se desfăceau, lemnul se prefăcea în pulbere printre nervurile fierului. Din fericire pentru Quasimodo, acolo se afla mai mult fier decât lemn.

Cocoşatul simţea totuşi că uşa cea mare se clătina. Deşi nu auzea, fiecare lovitură de berbece se repercuta în acelaşi timp în cavităţile bisericii şi în măruntaiele lui. De sus, vedea vagabonzii triumfători şi furioşi, arătându-şi pumnii spre faţada întunecoasă, şi ar fi dorit să aibă, pentru el şi pentru ţigancă, aripile bufniţelor care fugeau zburând în stoluri pe deasupra capului său.

Ploaia de moloz nu ajungea ca să-i respingă pe atacatori.

În momentul acela de spaimă, Quasimodo zări ceva mai jos decât balustrada de pe care îi strivea pe argotieri, două jgheaburi lungi de piatră, cu gura chiar deasupra uşii mari. Golul interior al acestor jgheaburi răspundea în pardoseala de piatră a platformei. Atunci cocoşatului îi veni o idee. Aduse în goană nişte surcele din văgăuna lui de clopotar, puse peste surcelele acestea numeroase legături de scânduri şi rulouri de plumb, muniţie pe care n-o folosise încă, şi, după ce aranjă cum trebuie rugul acesta în faţa gurilor celor două jgheaburi, îi dădu foc cu felinarul.

În acest timp, fiindcă pietrele nu mai cădeau, vagabonzii încetaseră să mai privească în sus. Gâfâind ca o haită care atacă mistreţul în vizuina lui, tâlharii se înghesuiau gălăgioşi în jurul uşii mari, strâmbată de berbece, dar rămasă încă în picioare, şi aşteptau tremurând marea lovitură care avea s-o spintece. Se întreceau care mai de care să se aţină mai aproape, ca să se poată năpusti primul când uşa avea să se deschidă în bogata catedrală, vast rezervor în care se îngrămădiseră vreme de trei secole toate bogăţiile. Cu râsete de bucurie şi de poftă, îşi aminteau unii altora frumoasele cruci de argint, frumoasele stofe de brocart, frumoasele morminte de argint aurit, măreţele podoabe ale altarului, serbările uluitoare, Crăciunurile strălucind de torţe, Paştii însoriţi, toate solemnităţile acestea splendide, când raclele, candelabrele, artofoarele, tabernacolele, raclele cu moaşte acopereau altarele cu un înveliş de aur şi de diamante. Nici vorbă, în clipa aceea fericită, dascălii cerşitului şi cei cu plăgi false, savanţii întru cerşit şi tâlharii care puneau foc la tălpile

victimelor se gândeau mai puţin la eliberarea ţigăncii decât la jefuirea catedralei. Ba mai degrabă am crede chiar că, pentru mulţi dintre ei, Esmeralda nu era decât un pretext, dacă hoţii ar avea nevoie de pretexte.

Deodată, în clipa când ei se grupau pentru un ultim asalt în jurul berbecelui, ţinându-şi fiecare răsuflarea şi încordându-şi muşchii ca să poată da cu toată puterea lovitura hotărâtoare, un urlet şi mai înspăimântător decât cel izbucnit şi stins sub grindă se ridică din mijlocul lor. Cei care nu ţipau, cei care mai trăiau încă priveau. Două şuvoaie de plumb topit cădeau din susul clădirii acolo unde gloata era mai deasă. Marea aceasta de oameni se prăbuşise sub metalul clocotitor care făcuse în mulţime, în cele două locuri unde se prăvălise, două găuri negre şi fumegânde, aşa cum face apa fierbinte pe zăpadă. Acolo se vedeau muribunzi pe jumătate arşi şi răcnind de durere. Cele două şuvoaie principale împroşcau stropi din ploaia aceasta cumplită, răspândindu-se peste atacatori şi pătrunzând în ţeste ca nişte burghie de flăcări. Un fel de foc strivitor îi ciuruia cu mii de ace pe ticăloşi.

Se auziră ţipete sfâşietoare. Vagabonzii, şi cei mai curajoşi, şi cei mai timizi, fugiră de-a valma, aruncând buşteanul peste cadavre. Piaţa se goli pentru a doua oară.

Toţi ochii se ridicară spre înaltul catedralei. Ceea ce vedeau era extraordinar. Pe creştetul celei mai înalte galerii, mai sus decât vitraliul în formă de roză din mijlocul faţadei, ardea o flacără imensă care urca în vârtejuri de scântei printre cele două clopotniţe, o flacără imensă, dezordonată şi furioasă, din care vântul smulgea din când în când câte o fâşie odată cu fumul. Sub flacăra aceasta, sub întunecata balustradă cu trefle de jeratic, două jgheaburi cu capete de monştri vărsau neîncetat ploaia arzătoare, al cărei şuvoi argintat se desprindea pe faţada inferioară învăluită în beznă. Pe măsură ce se apropiau de sol, cele două şuvoaie de plumb lichid se lăţeau în jerbe, ca apa care ţâşneşte din mulţimea de găuri a unei stropitoare. Deasupra flăcării, turlele enorme, cărora li se puteau vedea două faţade foarte distincte, una complet neagră, cealaltă roşie de tot, păreau şi mai mari din pricina umbrei uriaşe pe care o proiectau până la cer. Nenumăratele lor sculpturi cu diavoli şi dragoni aveau un aspect lugubru. Lumina neliniştită a văpăii le făcea să se mişte în faţa ochilor. Puteai să vezi şerpi fantastici care

păreau că râd, himere ce păreau că latră, salamandre care suflau în foc, iazme care strănutau în fum. Şi printre monştrii pe care văpaia şi zgomotul îi trezeau astfel din somnul lor de piatră, se afla unul care umbla şi care era văzut din când în când trecând pe dinaintea rugului încins, ca un liliac prin faţa unui opaiţ.

Fără îndoială că farul acesta uriaş putea să-i trezească, în depărtări, pe pădurarul colinelor de la Bicêtre, înspăimântat că vede clătinându-se peste tufele lui umbra gigantică a turlelor de la Notre-Dame.

Printre vagabonzi se aşternu o tăcere plină de spaimă, în timpul căreia nu se auziră decât strigătele de alarmă ale canonicilor închişi în mânăstirea lor, mai neliniştiţi decât caii dintr-un grajd în flăcări, zgomotul furiş al ferestrelor repede deschise şi repede închise, agitaţia interioară din case şi din Hôtel-Dieu, vântul printre flăcări, ultimul horcăit al muribunzilor şi plescăitul neîntrerupt al ploii de plumb pe caldarâm.

Între timp, vagabonzii mai de seamă se retrăseseră în gangul de la intrarea casei Gondelaurier şi ţineau sfat. Aşezat pe o piatră, ducele de Egipt privea cu spaimă religioasă rugul supranatural care strălucea în aer la două sute de picioare înălţime. Clopin Trouillefou îşi muşca furios pumnii uriaşi.

— Cu neputinţă de pătruns! spunea el printre dinţi.

— O biserică veche şi vrăjită! bombănea bătrânul ţigan Mathias Hungadi Spicali.

— Pe mustăţile papei! striga un cerşetor cărunt care fusese pe vremuri ostaş. Iată nişte jgheaburi de catedrală care-ţi scuipă plumb topit mai dihai decât meterezele de la Lectoure.

— Îl vedeţi pe demonul care se plimbă de colo-colo, prin faţa focului? întrebă ducele de Egipt.

— Ei, drăcie! exclamă Clopin. E blestematul de clopotar, e Quasimodo.

Ţiganul clătină din cap.

— Vă spun eu că e duhul lui Sabnac, marele marchiz, demonul fortificaţiilor; are înfăţişare de ostaş înarmat şi cap de leu. Uneori călăreşte pe-un cal hidos. El îi preschimbă pe oameni în pietre şi-şi clădeşte din ei turnuri. Are sub comanda lui cincizeci de legiuni. El e. Îl cunosc. Câteodată e îmbrăcat într-un veşmânt frumos de aur, croit după moda turcească.

— Unde-i Bellevigne de l’Etoile! întrebă Clopin.

— E mort, răspunse o vagaboandă.

Andry cel Roşu râse cu un râs idiot.

— Notre-Dame dă de lucru spitalului Hôtel-Dieu!

— Vasăzică nu-i chip să spargem uşa? strigă regele de Thunes, bătând din picior.

Ducele de Egipt îi arătă trist cele două şuvoaie de plumb clocotit care brăzdau într-una faţada neagră, ca două lungi caiere de fosfor.

— S-au văzut biserici care se apărau singure, observă el, oftând. Sfânta Sofia din Constantinopol, acum patruzeci de ani, a aruncat de trei ori la rând semiluna lui Mahom, scuturându-şi cupolele, care sunt capetele sale. Guillaume de Paris, care a clădit catedrala asta, era vrăjitor.

— Oare trebuie să ne cărăm jalnic, ca nişte slugi de rând? întrebă Clopin. S-o lăsăm acolo pe sora noastră, ca s-o spânzure mâine lupii ăştia acoperiţi cu glugi?

— Şi sacristia în care zac căruţe întregi de aur, adăugă un vagabond, căruia ne pare rău că nu-i ştim numele.

— Pe barba lui Mahom! strigă Trouillefou.

— Să mai încercăm odată, vorbi vagabondul.

Mathias Hungadi clătină din cap.

— Pe uşă n-o să intrăm. Trebuie să dibuim locurile unde armura vrăjitoarei e mai slabă. O gaură, o poartă tainică, o încheietură oarecare.

— Cine merge cu mine? întrebă Clopin. Mă întorc acolo. Dar ia ascultaţi, unde o fi studenţaşul Jehan, care era atât de ferecat în armura lui?

— E mort, fără îndoială, răspunse cineva. Nu i se mai aude râsul.

Regele de Thunes se încruntă.

— Foarte rău! Sub toată fierăria aia bătea o inimă vitează. Dar maestrul Pierre Gringoire?

— Căpitane Clopin, spuse Andry cel Roşu, a şters-o pe când ne aflam abia la Podul Zarafilor.

Clopin bătu din picior.

— Ei, drăcie! El ne împinge încoace, şi tot el o şterge când se încurcă treaba! Guraliv laş, cu un papuc în loc de cască!

— Căpitane Clopin! strigă Andry cel Roşu care privea spre uliţa din faţa catedralei. Iată-l pe studenţaş.

— Pluto fie lăudat! exclamă Clopin. Dar ce naiba târăşte după

el?

Într-adevăr, era Jehan, care alerga atât cât îi îngăduiau grelele veşminte de viteaz, şi o scară lungă pe care o târa voiniceşte pe caldarâm, mai ostenit decât o furnică înhămată la un fir de iarbă de douăzeci de ori mai lungă decât ea.

— Victorie! *Te Deum!* strigă studentul. Iată scara hamalilor din portul Saint-Landry.

Clopin se apropie de el.

— Copile, ce-ai de gând să faci, fir-ar să fie, cu scara asta?

— Am găsit-o, răspunse Jehan, gâfâind. Ştiam unde era: sub şopronul casei locotenentului. E acolo o fată pe care o cunosc şi care găseşte că sunt frumos ca un Cupidon. M-am folosit de ea ca să am scara, şi uite că am scara, Paştele lui Mahom! Biata fată a venit să-mi deschidă, numai în cămaşă.

— Bine, spuse Clopin, dar ce vrei să faci cu scara?

Jehan îl privi cu un aer isteţ şi atotştiutor şi-şi pocni degetele ca pe nişte castaniete. În clipa aceea era sublim. Pe cap purta unul din acele coifuri supraîncărcate din veacul al XV-lea, care îi înspăimântau pe duşmani cu podoabele lor himerice. Al lui era împodobit cu zece ciocuri de fier, aşa încât Jehan ar fi putut să pretindă pentru sine temutul epitet de *dexembolos* dat corăbiilor homerice ale lui Nestor.

— Ce vreau să fac cu ea, mărite rege de Thunes? Vezi şirul acela de statui cu mutre de imbecili, acolo, deasupra celor trei portaluri?

— Da. Ei, şi?

— Aia e galeria regilor Franţei.

— Şi ce mă interesează? spuse Clopin.

— Aşteaptă puţin! La capătul galeriei există o uşă care nu-i niciodată închisă decât cu un ivăr. Cu scara asta mă urc acolo şi sunt în biserică.

— Copile, lasă-mă pe mine să mă urc primul.

— Nu se poate, camarade, scara e a mea. Vino, ai să fii al doilea!

— Sugruma-te-ar Belzebut! zise morocănosul Clopin. Eu nu vreau să fiu după nimeni.

— Atunci, Clopin, caută-ţi o scară!

Jehan începu să alerge prin piaţă, trăgând scara şi strigând:

— La mine, flăcăi!

Cât ai clipi, scara fu ridicată şi rezemată de balustrada galeriei

inferioare, deasupra unuia din portalurile laterale. Cu urale puternice, mulţimea vagabonzilor se înghesui la picioarele ei ca să se urce. Dar Jehan îşi menţinu dreptul şi puse primul piciorul pe trepte. Drumul era destul de lung. Galeria regilor Franţei se află astăzi cam la şaizeci de picioare deasupra pavajului. Cele unsprezece trepte o înălţau şi mai mult. Jehan urca încet, destul de stânjenit de armura lui grea, ţinând cu o mână scara şi în cealaltă o arbaletă. Când ajunse la mijlocul scării, aruncă o privire melancolică asupra bieţilor vagabonzi morţi care umpleau peronul.

— Vai! exclamă el. Iată o grămadă de leşuri vrednice de-al cincilea cânt al Iliadei!

Apoi continuă să urce. Vagabonzii îl urmară. Pe fiecare treaptă se afla câte unul. Privind cum se înalţă unduindu-se şirul acesta de spinări acoperite cu platoşe, ai fi zis că-i un şarpe cu solzi de oţel pornit să se ridice lipit de zidul bisericii. Jehan, care îi forma capul şuierător, completa iluzia.

Studentul ajunse în sfârşit la balconul galeriei şi sări peste el destul de sprinten, în aplauzele tuturor vagabonzilor. Astfel, stăpân pe fortăreaţă, Jehan scoase un strigăt de bucurie, apoi se opri deodată ca împietrit. În dosul statuii unui rege îl zărise pe Quasimodo, ascuns în întuneric, cu ochii scânteietori.

Mai înainte ca un al doilea atacator să pună piciorul pe galerie, formidabilul cocoşat sări în faţa scării, prinse fără a scoate o vorbă, cu mâinile lui puternice, cele două capete, le săltă în aer, le depărtă de zid, balansă un moment, în mijlocul urletelor de groază, scara lungă şi mlădioasă ticsită de sus până jos de vagabonzi şi, deodată, cu o forţă supraomenească, aruncă ciorchinele acesta de oameni înapoi în piaţă. O clipă, cei mai curajoşi dintre bărbaţi simţiră cum li se strânge inima. Scara, zvârlită înapoi, rămase un moment dreaptă, în picioare, păru că şovăie, apoi oscilă şi, brusc, descriind un înfricoşător arc de cerc cu raza de optzeci de picioare, se prăbuşi la pământ cu încărcătura ei de tâlhari, mai repede decât un pod mişcător căruia i s-ar rupe lanţurile. Urmă un imens blestem, apoi totul se stinse şi câţiva nefericiţi mutilaţi ieşiră târându-se de sub mormanul de morţi.

Un vuiet de durere şi de uimire urmă după primele strigăte de triumf ale asediatorilor. Quasimodo, netulburat, cu amândouă coatele rezemate de balustradă, privea, părând un bătrân rege

pletos la ferestrele palatului său.

Jehan Frollo se găsea într-o situaţie critică. Se afla în galerie, singur cu temutul clopotar, despărţit de-ai săi printr-un zid vertical de optzeci de picioare. Cât timp Quasimodo se ocupase de scară, studentul alergase la uşa secretă pe care o credea deschisă. Dar n-o găsise aşa. Intrând în galerie, surdul o încuiase în urma lui. Atunci Jehan se ascunse în dosul unui rege de piatră, nemaiîndrăznind să răsufle şi aţintindu-şi spre monstruosul cocoşat faţa înspăimântată, ca bărbatul acela care, făcând curte nevestei paznicului unei menajerii, s-a dus într-o seară la o întâlnire amoroasă, a sărit din greşeală alt zid şi s-a pomenit faţă în faţă cu un urs alb!

În primele clipe, surdul nu-i dădu nicio atenţie, dar până la urmă întoarse capul şi-şi încordă deodată spinarea. Îl zărise pe student.

Jehan se pregăti pentru o lovitură zdravănă, dar surdul rămase neclintit; se întoarse doar spre student şi-l privi.

— Ho! Ho! făcu Jehan. Ce ai de te uiţi aşa la mine cu ochiul ăla chior şi melancolic? (Pe când vorbea astfel, nemernicul tânăr îşi pregătea pe ascuns arbaleta.) Quasimodo, strigă el. Am să-ţi schimb porecla: o să ţi se zică orbul.

Lovitura porni. Săgeata cu pană şuieră şi se înfipse în braţul stâng al cocoşatului. Quasimodo nu se sinchisi nici cât s-ar fi sinchisit regele Pharamond de-o zgârietură. Duse mâna la săgeată, o smulse din braţ şi o frânse liniştit pe genunchiul său ciolănos. Apoi, mai mult lăsă să cadă decât aruncă la pământ cele două frânturi. Dar Jehan nu mai avu timp să tragă a doua oară. După ce frânse săgeata, Quasimodo răsuflă zgomotos, sări ca o lăcustă şi căzu peste studentul a cărui armură se turti imediat de zid.

Atunci, în semiîntunericul în care plutea lumina torţelor se zări ceva îngrozitor.

Quasimodo apucase cu stânga braţele lui Jehan, care nu se mai zbătea, într-atât se simţea de pierdut. Cu dreapta, surdul îi desprindea una după alta, în tăcere, cu o încetineală sinistră, toate piesele armurii, spada, pumnalele, casca, platoşa, acoperitoarele braţelor. Ai fi zis că e o maimuţă care dezghioacă o nucă. Quasimodo îşi arunca la picioare, bucată cu bucată, cochilia de fier a studentului.

Când se văzu dezarmat, despuiat, slab şi gol în mâinile

acestea cumplite, studentul nu încercă să-i vorbească surdului, ci începu să-i râdă în obraz cu neruşinare şi să cânte, cu îndrăzneaţa lui nepăsare de băiat de şaisprezece ani, cântecul pe atunci popular:

Frumos gătit mai e
Acest oraş Cambrai,
Marafin l-a jefuit...

Dar nu apucă să sfârşească. Cei de jos îl văzură pe Quasimodo în picioare pe parapetul galeriei ţinându-l cu o singură mână de picioare pe băiat şi învârtindu-l deasupra hăului ca pe o praştie. Apoi se auzi un zgomot ca de ţeastă pocnită de un zid şi se văzu căzând ceva, care se opri la o treime din drum, prins de-o ieşitură a peretelui. Trupul care rămase agăţat acolo, frânt în două, cu şalele rupte, cu ţeasta golită, era mort.

Un ţipăt de groază se ridică printre vagabonzi.

— Răzbunare! strigă Clopin.

— La jaf! răspunse mulţimea. La asalt! La asalt!

Apoi urmă un urlet prodigios în care se amestecau toate limbile, toate dialectele, toate accentele. Moartea bietului student stârni o mânie plină de patimă în mulţimea care se simţea ruşinată şi furioasă că fusese ţinută în şah atâta vreme, în faţa unei biserici, de un cocoşat. Furia descoperi scări, înmulţi torţele şi, peste câteva minute, Quasimodo, înnebunit, văzu înspăimântătorul furnicar urcând de pretutindeni la asaltul catedralei. Cei care n-aveau scări aveau funii cu noduri; cei care n-aveau funii se căţărau pe reliefurile sculpturilor şi se prindeau unii de zdrenţele altora. Cu neputinţă să te împotriveşti fluxului de feţe înspăimântătoare. Furia făcea să scânteieze chipurile fioroase ale atacatorilor; frunţile lor pământii şiroiau de sudoare; ochii fulgerau. Toate strâmbăturile, toate sluţeniile îl împresurau pe Quasimodo. Ai fi zis că o altă biserică îşi trimisese gorgonele, câinii uriaşi, himerele, demonii, sculpturile cele mai fantastice să ia cu asalt Notre-Dame. Părea că un strat de monştrii vii s-ar fi urcat peste monştrii de piatră ai faţadei.

Între timp, în piaţă se aprinseseră mii de torţe. Scena aceasta haotică, ascunsă până atunci în întuneric, se luminase brusc. Piaţa din faţa catedralei strălucea şi-şi arunca lumina până la cer. Rugul aprins pe platforma înaltă ardea într-una, iluminând până departe oraşul. Gigantica siluetă a celor două turle,

desfăşurată sus, peste acoperişurile Parisului, scobea o largă pată de umbră în lumina aceasta. Oraşul părea că se trezise. Departe sunau clopotele de alarmă; vagabonzii urlau, gâfâiau, înjurau, urcau, iar Quasimodo, neputincios împotriva atâtor duşmani, tremura de grija ţigăncii, văzând feţele furioase apropiindu-se din ce în ce de galerie, cerea Cerului să săvârşească o minune, îşi frângea braţele deznădăjduit.

V – Odaia retrasă în care îşi face rugăciunile domnul Ludovic de Franţa

Cititorul poate n-a uitat că, înainte de-a zări ceata nocturnă a vagabonzilor, Quasimodo, cercetând Parisul de la înălţimea turlei sale, nu văzuse lucind decât o lumină care înstela un geam la etajul cel mai de sus al unei clădiri înalte şi întunecate de lângă Poarta Saint-Antoine. Clădirea aceea era Bastilia. Steaua era lumânarea lui Ludovic al XI-lea, care se afla de două zile la Paris, urmând să plece peste alte două zile la citadela lui din Montilz-les-Tours. El îşi făcea totdeauna numai rare şi scurte apariţii în bunul oraş Paris, unde nu simţea în jurul lui destule trepte, spânzurători şi arcaşi scoţieni.

În ziua aceea, regele venise să se culce la Bastilia. Marea lui odaie de la Luvru, lungă de vreo zece metri, în care se aflau, marele cămin împodobit cu douăsprezece lighioane şi treisprezece profeţi şi marele lui pat de unsprezece picioare pe douăsprezece, nu prea îi plăcea. Bunul rege se cam pierdea în toate mărimile acestea şi prefera Bastilia, cu o odăiţă şi un pat simplu. Şi-apoi, Bastilia era mai întărită decât Luvrul.

Odăiţa pe care regele şi-o rezervase în faimoasa închisoare de stat era şi destul de vastă şi ocupa etajul cel mai de sus al unei turle făcând parte din turnul mare. Încăperea era rotundă şi tapisată cu rogojini de pai lucios; tavanul avea bârne împodobite cu flori de crin din carton aurit, cu spaţii colorate între ele; pereţii erau căptuşiţi până la jumătate cu lemnărie lucrată artistic, presărată cu rozete de cositor alb şi pictată într-o nuanţă de vernil, obţinută din sulfură de arsenic şi indigo fin.

Odăiţa n-avea decât o fereastră, o lungă ogivă zăbrelită cu sârmă de aramă şi cu drugi de fier, dar întunecată de nişte frumoase vitralii colorate, cu stemele regelui şi ale reginei, care costau douăzeci şi doi de soli.

Nu exista acolo decât o intrare, o uşă modernă, cu boltă joasă, împodobită pe dinăuntru cu o tapiserie, iar pe dinafară cu unul din acele panouri din lemn de Irlanda, lucrare fragilă de dulgherie, curios executată, cum se mai vedeau încă cu duiumul acum o sută cincizeci de ani prin casele vechi.

„Deşi urâţesc şi încurcă locul, spune Sauval cu disperare, totuşi bătrânii nobili nu vor să se despartă de ele şi le păstrează în ciuda tuturor.”

În camera aceasta nu vedeai nimic din mobila apartamentelor obişnuite, nici bănci, nici scânduri puse pe capre, nici scaune, nici scăunele obişnuite în formă de lăzi, nici scăunele frumoase susţinute de stâlpişori şi de contra stâlpişori a patru soli bucata. Nu se vedea decât un jilţ pliant, cu braţe, foarte măreţ; lemnul jilţului era pictat cu trandafiri pe fond roşu; partea de piele, roşie, era garnisită cu ciucuri lungi de mătase şi punctată cu mii de ţinte de aur. Singurătatea acestui jilţ dădea de înţeles că o singură persoană avea dreptul să şadă jos în odaie. Lângă jilţ şi foarte aproape de fereastră se afla o masă acoperită cu un covor lucrat cu chipuri de păsărele. Pe masă, o mapă murdărită de cerneală, câteva pergamente, câteva pene şi o cupă mare de argint cizelat. Ceva mai încolo, un încălzitor, un scaun pentru rugăciuni din catifea roşie, împodobit cu bumbi de aur. În sfârşit, în fundul odăiţei un pat simplu din damasc galben şi stacojiu, fără nimic lucios şi fără găitane, doar cu ciucuri. Patul acesta, faimos fiindcă adăpostise somnul sau insomnia lui Ludovic al XI-lea, mai putea fi încă privit acum două sute de ani la un consilier de stat, unde a fost văzut de bătrâna doamnă Pilou, celebră în *Cyrus* sub numele de *Arricidie* şi de *Morala vie*.

Aşa arăta camera numită „odaia retrasă în care îşi face rugăciunile domnul Ludovic de Franţa”.

În clipa în care l-am introdus pe cititor în ea, odaia era foarte întunecată. Stingerea sunase de o oră, se înnoptase şi, în toată încăperea, nu se afla, ca să le lumineze pe cele cinci personaje diferit grupate, decât o lumânare de ceară cu flacăra pâlpâitoare, pusă pe-o masă.

Primul personaj asupra căruia cădea lumina era un senior, superb înveşmântat, cu pantaloni până la genunchi, cu o haină strâmtă şi lungă de culoare roşie în dungi argintii, şi cu o bluză cu umeri largi de postav de aur, cu desene negre. Acest splendid costum, pe care juca lumina, părea că reflectă razele în toate

cutele lui. Bărbatul care îl purta îşi avea pe piept armoriile brodate în culori vii: un pui de căprioară însoţit, în partea de jos, de-o căprioară în mers; armoria avea în dreapta o ramură de măslin, în stânga un corn de cerb. Bărbatul purta la brâu o spadă bogată al cărei mâner de argint aurit era cizelat ca o creastă de coif şi având în vârf o coroană de conte. Bărbatul părea rău din fire, trufaş şi-şi ţinea capul sus.

La prima privire i se citea pe faţă trufia; la a doua, şiretenia.

Personajul acesta, cu capul descoperit, cu un caiet lung în mână, stătea în picioare la spatele jilţului; pe jilţ, într-o poziţie dizgraţioasă, încovoiat, cu genunchii unul peste altul, cu cotul pe masă, şedea un personaj foarte prost îmbrăcat. Într-adevăr, închipuiţi-vă, pe jilţul bogat, din piele de Cordova, doi genunchi colţuroşi, două coapse slabe, îmbrăcate sărăcăcios într-o ţesătură de lână neagră, un tors acoperit cu un surtuc de barchet şi având o blană căreia i se vedea mai mult pielea decât părul; în sfârşit, ca să încununeze totul, o pălărie veche şi unsuroasă din cel mai prost postav negru, bordată cu un cordon circular făcut din mici figurine de plumb. Dacă mai adăugăm şi calota soioasă care abia dacă lasă să scape un fir de păr, am descris tot ce se putea desluşi din personajul aşezat în jilţ. Personajul îşi ţinea fruntea atât de aplecată în piept, încât nu i se zărea nimic din faţa umbrită în afară de vârful nasului, pe care cădea o rază de lumină şi care, de bună seamă, era lung. După slăbiciunea mâinii lui zbârcite se ghicea că personajul e bătrân. Acesta era Ludovic al XI-lea.

La câţiva paşi înapoia celor doi discutau în şoapte doi bărbaţi îmbrăcaţi după moda flamandă; aceştia nu erau atât de pierduţi în umbră, încât spectatorii de la reprezentaţia misterului lui Gringoire să nu poată recunoaşte în ei pe cei doi principali soli flamanzi, pe Guillaume Rym, agerul pensionar al oraşului Gand, şi pe Jacques Coppenole, popularul ciorăpar. Ne amintim că amândoi erau amestecaţi în politica secretă a lui Ludovic al XI-lea.

În sfârşit, în fund de tot, lângă uşă, stătea în picioare în întuneric, nemişcat ca o statuie, un bărbat voinic şi îndesat, încins milităreşte, cu steme pe bluză, şi a cărui faţă pătrată, străpunsă de doi ochi holbaţi, tăiată de-o gură imensă, ascunzându-şi urechile sub două lungi streşini de păr lins, fără frunte, semăna totodată şi a dulău, şi a tigru.

Toţi erau cu capetele descoperite, în afară de rege.

Seniorul aflat lângă rege dădea citire unui soi de memoriu nesfârşit, pe care majestatea sa părea că-l ascultă cu atenţie. Cei doi flamanzi şuşoteau între ei.

— Pe cinstea mea! bombănea Coppenole. Am obosit tot stând în picioare. Oare nu-i niciun scaun pe-aici?

Rym răspunse cu un gest negativ, însoţit de un zâmbet neliniştit.

— Pe cinstea mea! începu iar Coppenole, foarte necăjit că trebuia să vorbească atât de încet. Tare am chef să m-aşez pe jos, picior peste picior, aşa cum fac în prăvălia mea.

— Fereşte-te s-o faci, jupâne Jacques!

— Mda, jupâne Guillaume! Deci, aici nu se poate sta decât în picioare!

— Sau în genunchi, spuse Rym.

În clipa aceea se auzi glasul regelui. Amândoi tăcură.

— Cincizeci de soli robele valeţilor noştri, şi douăsprezece livre hainele slujbaşilor coroanei noastre! Ei, aş! Arunci aurul cu tonele. Eşti nebun, Olivier?

Vorbind astfel, bătrânul ridicase capul. La gât i se vedea lucind cochilia de aur a colierului Sfântul Mihail. Lumânarea îi lumina din plin profilul descărnat şi posac. Regele smulse hârtiile din mâinile celuilalt.

— Ne ruinezi! strigă el, plimbându-şi peste caiet ochii înfundaţi în orbite. Ce sunt toate astea? Ce-avem nevoie de-o casă atât de luxoasă? Doi capelani plătiţi cu câte zece livre lunar fiecare, şi un paracliser cu o sută de soli! Un valet de cameră cu nouăzeci de livre pe an! Patru slujitori care servesc la masă, cu câte o sută douăzeci de livre anual fiecare! Un grataragiu, un ciorbagiu, un specialist în sosuri, un bucătar, un om cu aprovizionarea, două slugi pentru vitele care câră proviziile, cu câte zece livre lunar fiecare! Doi băieţi la bucătărie, cu câte opt livre! Un portar, un cofetar, un brutar, doi căruţaşi, fiecare cu câte şaizeci de livre pe an! Şi potcovarul, o sută douăzeci de livre. Şi vistierul banilor noştri, o mie două sute de livre, şi controlorul, cinci sute! Ce ştiu eu? E o adevărată nebunie! Lefurile slugilor noastre jefuiesc Franţa! Toate bogăţiile Luvrului se vor topi în focul acestor cheltuieli. O să ne vindem şi vesela. Şi la anul, dacă Dumnezeu şi Sfânta Fecioară (aici îşi scoase pălăria) ne mai dăruiesc zile, o să ne bem infuzia într-o cană de cositor!

Spunând acestea, regele îşi aruncă privirea spre cupa de argint care strălucea pe masă. Apoi, după ce tuşi, continuă:

— Jupâne Olivier, prinţii care domnesc ca regi şi împăraţi peste seniorii întinse, nu trebuie să lase risipa luxului să le intre în casă; căci, de-aici, focul acesta cuprinde întreaga ţară. Aşadar, jupâne Olivier, ia seama la ce ţi-am spus. Cheltuielile noastre cresc an de an. Lucrul acesta ne displace. Până în ’79, cum naiba ele n-au trecut de treizeci şi şase de mii de livre? În ’80 au atins patruzeci şi trei de mii şase sute nouăsprezece livre – ţin minte cifra – în ’81, şaizeci şi şase de mii şase sute optzeci de livre, iar anul ăsta, pe legea mea, au să atingă optzeci de mii de livre! Dublate în patru ani! E monstruos!

Regele se opri gâfâind, apoi continuă cu mânie:

— Nu văd în jurul meu decât oameni care se îngraşă din slăbiciunea mea! Îmi sugeţi talerii prin toţi porii!

Toţi tăceau. Era una din mâniile acelea care sunt lăsate să treacă. El continuă:

— La fel şi cu cererea asta în latineşte a seniorilor Franţei, pentru restabilirea de către noi a ceea ce ei numesc marile sarcini ale coroanei. Adevărat că-s sarcini! Sarcini care strivesc! Ah, domnilor, spuneţi că nu suntem rege ca să domnim *dapifero nullo, buticulario nullo*[53]! O să vă arătăm noi, fir-ar să fie, dacă suntem rege sau nu!

Aici, el zâmbi, plin de simţământul puterii sale; proasta dispoziţie i se mai domoli; regele se întoarse spre flamanzi:

— Vezi, cumetre Guillaume? Marele pitar, marele cupar, marele şambelan, marele seneşal nu fac nici cât cel mai mărunt valet. Reţine asta, cumetre Coppenole: ei nu folosesc la nimic. Cum stau aşa, fără folos, în preajma regelui, parcă ar fi cei patru evanghelişti din jurul cadranului de la marele orologiu al palatului, pe care Philippe Brille l-a făcut ca nou. Sunt auriţi, dar nu arată ora! Iar acul se poate lipsi de ei.

Regele căzu pe gânduri o clipă, apoi adăugă clătinându-şi capul bătrân:

— Ho, ho! Pe Sfânta Fecioară, eu nu sunt Philippe Brille şi n-am să-i auresc iar pe marii vasali. Sunt de aceeaşi părere cu regele Eduard: „Salvaţi norodul şi ucideţi-i pe seniori”. Continuă, Olivier!

Personajul astfel numit luă iar caietul în mână şi începu să

---

[53] Fără stolnic, fără paharnic. (lat.).

citească cu glas tare.

— … „Lui Adam Tenon, slujbaş la paza sigiliilor de la căpitănia Parisului, pentru argintul, modelul şi gravatul sus-numitelor sigilii care au fost făcute din nou, pentru că cele de mai înainte, din pricina vechimii şi şubrezeniei lor, nu mai puteau sluji cum se cuvine, douăsprezece livre pariziene. Lui Guillaume Frère, suma de patru livre, patru soli parizieni, pentru osteneală şi ca plată fiindcă a hrănit şi alimentat porumbeii celor două hulubării de la Hôtel des Tournelles, în lunile ianuarie, februarie şi martie ale acestui an; şi fiindcă a dat pentru asta şapte sesterţe de ovăz. Unui călugăr cordelier, pentru spovedania unui ucigaş, patru soli parizieni.”

Regele asculta în tăcere. Din când în când tuşea. Atunci îşi ducea cupa la gură şi bea, strâmbându-se, câte o înghiţitură.

— ... „Iar în acest an au fost făcute, prin ordonanţă a justiţiei, cu sunet de trâmbiţă la răspântiile Parisului, cincizeci şi şase de strigări. Socoteala nefăcută încă. Pentru scotocitul şi căutatul în anumite locuri, atât în Paris cât şi-n alte părţi, a banilor care se zicea că ar fi fost ascunşi acolo, dar nu s-a aflat nimic, patruzeci şi cinci de livre pariziene.”

— Să îngropi un taler ca să scoţi un gologan! spuse regele.

— … „Fiindcă a reparat, la Hôtel des Tournelles, şase panouri de sticlă albă în locul unde e cuşca de fier, treisprezece soli. Fiindcă a făcut şi livrat, din porunca regelui, în ziua monştrilor, patru blazoane cu armele sus-zisului senior, împodobite de jur împrejur cu trandafiri, şase livre. Pentru două mâneci la tunica veche a regelui, douăzeci de soli. Pentru o cutie cu unsoare de uns cizmele regelui, cincisprezece dinari. Un coteţ nou pentru purceii negri ai regelui, treizeci de livre pariziene. Un număr de pereţi despărţitori, podele şi chepenguri, făcute pentru a închide leii de lângă Saint-Paul, douăzeci şi două de livre.”

— Iată nişte animale care costă scump, spuse Ludovic al XI-lea. Dar asta nu contează! E o cheltuială demnă de un rege. Am acolo un leu mare şi roşcat care mi-e drag pentru drăgălăşeniile lui. L-ai vândut, jupâne Guillaume? Prinţii trebuie să aibă animale din acestea mirifice. Nouă, regilor, câinii trebuie să ne fie lei şi pisicile tigrii. Coroanei i se potriveşte ce e mare. Încă de pe vremea păgânilor, a lui Jupiter, când poporul dăruia templelor o sută de boi şi o sută de mioare, împăraţii dăruiau o sută de lei şi o sută de vulturi. Lucrul acesta era sălbatic, dar şi tare frumos.

Regii Franţei au avut dintotdeauna asemenea răgete în jurul tronului. Totuşi mi se va recunoaşte că eu cheltuiesc mai puţin decât ei şi că sunt mai modest în privinţa leilor, a urşilor şi a leoparzilor. Zău, jupâne Olivier, ţineam să le spunem asta prietenilor noştri flamanzi.

Guillaume Rym făcu o plecăciune adâncă, pe când Coppenole, cu înfăţişarea lui ursuză, părea unul din urşii pomeniţi de majestatea sa. Regele însă nu băgă de seamă lucrul acesta. Tocmai îşi muiase buzele în cupă şi scuipa băutura spunând:

— Puah! Afurisită infuzie!

Olivier continuă să citească:

— … „Pentru hrana unui derbedeu de rând, închis de şase luni în chilia abatorului, până se va hotărî ce să se facă cu el, şase livre, patru soli.”

— Ce-i asta? îl întrerupse regele. Să hrăneşti ce trebuie spânzurat! Pe Dumnezeul meu! N-o să mai dau un ban pentru hrana lui. Olivier, înţelege-te în privinţa asta cu domnul d’Estouteville şi faceţi, începând chiar de astă-seară, pregătirile pentru cununia amorezatului cu o spânzurătoare. Continuă!

Olivier făcu un semn cu degetul mare la paragraful *derbedeu de rând* şi trecu mai departe.

— … „Lui Henriet Cousin, maestru-călău al Justiţiei Parisului, suma de şaizeci de soli parizieni, fixată şi ordonanţată pentru el de monseniorul prévôt al Parisului, fiindcă a cumpărat, din porunca sus-zisului senior prévôt, o spadă mare, servind la executarea persoanelor osândite de justiţie pentru vinele lor, pe care spadă a întregit-o cu teacă şi cu toate cele trebuitoare; şi, de asemenea, a pus să fie dreasă şi călită din nou spada cea veche, care se plesnise la execuţia lui messire Ludovic de Luxemburg, după cum s-a putut constata…”

Regele îl întrerupse.

— De ajuns. Aprob suma cu dragă inimă. La asemenea cheltuieli nu mă uit. Banii ăştia nu i-am regretat niciodată. Continuă!

— … „Pentru facerea unei cuşti noi…”

— Ah! spuse regele, apucându-se cu amândouă mâinile de braţele jilţului. Ştiam eu că am venit pentru ceva la Bastilia. Aşteaptă, jupâne Olivier. Vreau să văd eu însumi cuşca. O să-mi citeşti cât a costat în timp ce eu o voi examina. Domnilor flamanzi, veniţi s-o vedeţi. E ceva deosebit.

Apoi se ridică, se rezemă de braţul celui cu care vorbise, îi făcu semn celui care stătuse ca un mut în picioare, în faţa uşii, să pornească înaintea lui, iar celor doi flamanzi să-i urmeze, şi ieşi din încăpere.

La uşa odăiţei, grupul regal se completă cu ostaşi îmbrăcaţi în armuri grele de fier şi cu paji subţiri care purtau făclii, şi merse câtva timp în interiorul turnului întunecat, străpuns de scări şi de coridoare până şi în grosimea zidurilor. Căpitanul Bastiliei se afla în frunte şi făcea să se deschidă porţile în faţa regelui bolnav şi adus de spate, care păşea tuşind.

La fiecare portiţă, toate capetele erau nevoite să se plece, în afară de cel al bătrânului încovoiat de vârstă.

— Hm! spunea el printre gingii, căci nu mai avea dinţi. Suntem gata pentru poarta mormântului. La poartă joasă, trecător încovoiat.

În sfârşit, după ce trecură printr-o ultimă uşiţă atât de încărcată cu lacăte şi zăvoare, încât fu nevoie de un sfert de ceas ca să fie deschisă, intrară într-o sală în ogivă, înaltă şi încăpătoare, înăuntrul căreia, la lumina făcliilor, se zărea un cub mare şi masiv de zid, fier şi lemn. Interiorul cubului era gol. Aceasta era una din faimoasele cuşti pentru deţinuţii de stat, denumite *fetiţele regelui*. În pereţii ei se aflau două sau trei mici ferestre, atât de des zăbrelite cu gratii groase de fier, încât geamul nu se mai vedea. În loc de uşă, avea o lespede mare şi turtită, ca la morminte, o poartă din acelea care nu folosesc decât ca să intri. Numai că, aici, mortul era un om viu.

Regele începu să se plimbe cu paşi rari în jurul micii construcţii, cercetând-o cu grijă, pe când jupân Olivier îl urma citind cu glas tare memoriul.

— … „Pentru facerea unei cuşti mari de lemn, din bârne groase, lemnărie pentru pereţi şi grinzi pentru căpriori, lungă de nouă picioare, lată de opt şi înaltă de şapte picioare între cele două pardoseli, netezite şi nituite cu nituri groase de fier, care a fost aşezată într-o încăpere aflată într-unul din turnurile fortăreţei Saint-Antoine, în care cuşcă e pus un deţinut, din porunca regelui, seniorul nostru, un prizonier care locuia mai înainte într-o cuşcă veche, şubredă şi dărăpănată. Au fost folosite, la sus-zisa cuşcă nouă, nouăzeci şi şase de bârne orizontale şi cincizeci şi două de bârne în picioare, zece grinzi pentru căpriori a şaptesprezece picioare lungime; şi au fost

folosiţi nouăsprezece dulgheri pentru a curăţi, a fasona şi a potrivi sus-zisul lemn în curtea Bastiliei timp de douăzeci de zile…”

— Inimă de stejar destul de frumoasă, spuse regele, izbind cu pumnul în lemnărie.

— … „În cuşca aceasta au intrat, continuă celălalt, două sute douăzeci nituri mari de fier, de nouă picioare şi de opt, plus unele de mărime mijlocie, cu rotile, plăcuţe găurite şi opritori servind sus-ziselor nituri, cântărind tot sus-zisul fier trei mii şapte sute treizeci şi cinci de livre; în afară de opt colţari mari de fier servind la ataşarea sus-zisei cuşti, cu scoabe şi cuie cântărind împreună două sute optsprezece livre de fier, fără să mai socotim fierul gratiilor de la ferestrele camerei în care a fost pusă cuşca, drugii de fier de la uşa camerei, şi alte lucruri…”

— Atâta fier, exclamă regele, ca să cuprindă uşurinţa unei minţi!

— … „Totul face trei sute şaptesprezece livre, cinci soli şi şapte dinari.”

— Paşti şi Dumnezei! exclamă regele.

La înjurătura aceasta favorită a lui Ludovic al XI-lea, ceva păru că se trezeşte în interiorul cuştii; se auziră lanţuri care râcâiau cu zgomot podeaua, şi o voce slabă, ieşită ca din mormânt:

— Sire! Sire! Iertare!

Cel care vorbise astfel nu putea fi văzut.

— Trei sute şaptesprezece livre, cinci soli şi şapte dinari! repetă regele.

Jalnicul glas ieşit din cuşcă îi îngheţase pe toţi cei de faţă, chiar şi pe jupânul Olivier. Numai regele părea că nu-l auzise. La porunca lui, jupân Olivier reîncepu să citească, iar majestatea sa continuă să inspecteze cu răceală cuşca.

— … „În afară de aceasta, s-a plătit unui zidar care a făcut găurile pentru pus gratiile la ferestre şi podea în încăperea unde se afla cuşca, pentru că podeaua n-ar fi putut ţine cuşca din cauza greutăţii ei, douăzeci şi şapte de livre, paisprezece soli parizieni…”

Glasul începu iar să geamă.

— Iertare, Sire! Vă jur că domnul cardinal d’Angers a săvârşit trădarea, nu eu.

— Zidarul e scump! spuse regele. Continuă Olivier.

Olivier continuă:

— … „Unui dulgher, pentru ferestre, culcuş, scaun găurit şi alte lucruri, douăzeci de livre, doi soli parizieni…”

Glasul continua şi el:

— Vai, Sire! Nu mă ascultaţi? Vă jur că nu eu am scris lucrul acela monseniorului de Guyenne, ci monseniorul cardinal Balue!

— Dulgherul e scump! observă regele. Asta e tot?

— Nu, Sire. „Unui geamgiu, pentru geamurile sus-zisei încăperi, patruzeci şi şase soli, opt dinari parizieni…”

— Fie-mă milă de mine, Sire! Nu-i de ajuns că toate bunurile mele au fost date judecătorilor, vesela mea domnului de Torcy, biblioteca mea maestrului Pierre Dariolle, tapiseriile mele guvernatorului du Roussillon? Sunt nevinovat. De paisprezece ani dârdâi într-o cuşcă de fier. Fie-vă milă, Sire! Veţi regăsi toate astea în cer.

— Cât e totalul, jupâne Olivier? întrebă regele.

— Trei sute şaizeci şi şapte de livre, opt soli şi trei dinari parizieni.

— Sfântă Fecioară! exclamă regele. Iată o cuşcă de ocară!

Şi, smulgând caietul din mâinile lui jupân Olivier, începu să socotească el însuşi pe degete, cercetând când hârtia, când cuşca. În acest timp se auzeau hohotele de plâns ale deţinutului. În întuneric, glasul lui suna lugubru şi cei de faţă se priveau pălind.

— Paisprezece ani, Sire! Sunt paisprezece ani! Din aprilie 1469. În numele sfintei Maici a lui Dumnezeu, Sire, ascultaţi-mă! În tot acest timp v-aţi bucurat de căldura soarelui. Oare eu, păcătosul, n-o să mai văd niciodată lumina zilei? Iertare, Sire! Fiţi milostiv! Îndurarea e un minunat har regesc şi ea frânge imboldurile mâniei. Majestatea voastră crede cumva că, la ceasul de pe urmă, e o mare mulţumire pentru un rege să nu fi lăsat nicio ofensă nepedepsită? De altfel, Sire, nu eu am trădat-o pe majestatea voastră, ci domnul d’Angers. Am la picior un lanţ greu, cu o ghiulea mare de fier la capăt, mult mai grea decât ar fi nevoie. Vai, Sire! Fie-vă milă de mine!

— Olivier, spuse regele, clătinând din cap, observ că mi se pune la socoteală douăzeci de soli baniţa de ipsos, care nu costă decât doisprezece. Ai să refaci memoriul.

Şi, întorcându-se cu spatele spre cuşcă, dădu să iasă din cameră. După lumina tot mai slabă a făcliilor şi după zgomotul paşilor, nefericitul deţinut îşi dădu seama că regele pleca şi

începu să strige deznădăjduit:

— Sire! Sire!

Dar uşa se închise şi el nu mai văzu nimic şi nu mai auzi decât vocea răguşită a paznicului, care îi cânta în urechi cântecul:

Jupân Jean Balue
Nu mai are nici
O episcopie,
Domnul de Verdun
Nici el nu mai are:
Au zburat aici
Care mai de care.

Regele urca tăcut spre odaia de rugăciuni, şi alaiul îl urma, îngrozit de ultimele gemete ale osânditului. Deodată, majestatea sa se întoarse spre guvernatorul Bastiliei.

— Ascultă, spuse el, era cineva în cuşca aceea?

— Vai, Sire! făcu guvernatorul, uimit de întrebare.

— Cine?

— Domnul episcop de Verdun.

Regele ştia mai bine decât oricare altul. Dar avea o manie.

— Ah! exclamă el cu un aer naiv, de parcă atunci s-ar fi gândit prima dată la lucrul acesta. Guillaume de Harancourt, prietenul domnului cardinal de Balue. Un drac de episcop!

După câteva clipe, uşa odăiţei se redeschise, apoi se închise iar după cele cinci personaje pe care cititorul le-a văzut înăuntru la începutul acestui capitol, şi care îşi reluară locurile, discuţiile cu jumătate glas şi poziţiile.

Cât lipsise regele, pe masă fuseseră puse câteva misive, cărora chiar el le rupea peceţile. Apoi se apucă să le citească în grabă una după alta şi-i făcu semn lui jupân Olivier, care părea că îndeplineşte pe lângă el funcţia de ministru, să ia o pană şi, fără să-i împărtăşească conţinutul misivelor, începu să-i dicteze în şoaptă răspunsurile, pe care acesta le scria, îngenunchiat destul de incomod în faţa mesei.

Guillaume Rym privea.

Regele vorbea atât de încet, încât flamanzii nu înţelegeau nimic din cele ce dicta, în afară de unele frânturi, ici-colo, izolate şi puţin inteligibile, ca de pildă: …Să întreţină locurile rodnice prin negoţ şi cele sterpe prin manufacturi… Arătaţi-le monseniorilor englezi cele patru bombarde ale noastre, Londra,

Brabant, Bourg-en-Bresse, Saint-Omer… Artileria e cauza pentru care războiul se face acum mai cu chibzuinţă… Domnului de Bressuire, prietenul nostru… Oştile nu se întreţin fără tributuri… etc.

Într-un rând, regele ridică glasul:

— Paşti şi Dumnezei! Domnul rege al Siciliei îşi pecetluieşte scrisorile cu ceară galbenă, ca un rege al Franţei. Poate că greşim îngăduindu-i asta. Nobilul meu văr de Bourgogne nu îngăduia să se folosească armorii pe fond roşu. Măreţia dinastiilor se asigură păstrând integritatea prerogativelor. Notează asta, cumetre Olivier.

Altă dată:

— Oh! făcu el. Mare mesaj! Ce ne cere fratele nostru împăratul? Apoi, parcurgând cu ochii scrisoarea şi întrerupându-şi cititul cu exclamaţii: Sigur! Germaniile sunt atât de mari şi de puternice, încât abia îţi vine să crezi. Dar noi nu uităm vechea zicală: „Cel mai frumos comitat e Flandra; cel mai frumos ducat e Milan; cel mai frumos regat e Franţa”. Nu-i aşa, domnilor flamanzi?

De data aceasta, Coppenole se înclină împreună cu Guillaume Rym. Patriotismul ciorăparului era satisfăcut.

O ultimă misivă îl făcu pe Ludovic al XI-lea să se încrunte.

— Ce-i asta? strigă el. Plângeri şi reclamaţii împotriva garnizoanelor noastre din Picardia? Olivier, scrie-i imediat domnului mareşal de Rouault. Că disciplina a slăbit. Că jandarmii de gardă, nobilii vasali, arcaşii liberi şi elveţienii fac nenumărate rele norodului. Că ostaşul, nemulţumindu-se cu bunurile aflate în casele plugarilor, îi sileşte, lovindu-i aprig cu ciomegele sau cu baltagele, să se ducă la oraş după vin, după peşte, după târguieli de băcănie, şi mai fac şi alte silnicii. Că regele ştie asta. Că noi înţelegem să ne ferim norodul de neplăceri, furturi şi jafuri. Că asta e voinţa noastră, pe Sfânta Fecioară! Că, printre altele, nu ne e deloc plăcut ca vreun lăutar, bărbier sau valet de război să fie îmbrăcat ca un prinţ, în catifele şi mătăsuri, şi să poarte inele de aur. Că deşertăciunile acestea îi sunt urâte lui Dumnezeu. Că noi ne mulţumim, noi care suntem gentilomi, cu o tunică de postav de şaisprezece soli cotul de Paris. Că domnii mârlani pot foarte bine să se coboare şi ei până acolo. Cereţi şi porunciţi. Domnului de Rouault, prietenul nostru. Bine.

Regele dictă scrisoarea aceasta cu glas tare, cu ton hotărât şi

frază cu frază. În momentul când isprăvea, uşa se deschise şi lăsă să intre un nou personaj care se năpusti înspăimântat în odaie, strigând:

— Sire! Sire! O răzmeriţă a poporului în Paris!

Chipul grav al lui Ludovic al XI-lea se contractă, dar ceea ce era vizibil în emoţia lui trecu ca un fulger. Regele se stăpâni şi spuse cu o severitate calmă:

— Cumetre Jacques, intri foarte brusc.

— Sire! Sire! E o răscoală! începu iar cumătrul Jacques, gâfâind.

Regele, care se ridicase, îl înhăţă zdravăn de braţ şi-i spuse la ureche, aşa fel încât să nu-l audă decât el, cu o mânie stăpânită şi privind pieziş spre flamanzi:

— Taci din gură sau vorbeşte încet!

Noul venit înţelese şi începu să-i povestească înspăimântat, pe când regele îl asculta calm; în acest timp Guillaume Rym îl făcea atent pe Coppenole, îndemnându-l să observe chipul şi îmbrăcămintea noului venit, capişonul lui îmblănit, *caputia forrata*, epitoga[54] lui scurtă, *epitogia curta*, roba lui de catifea neagră, care arătau că e preşedinte al Curţii de conturi.

Abia apucase personajul acesta să-i dea regelui câteva lămuriri, că Ludovic al XI-lea exclamă hohotind de râs:

— Nu, zău! Vorbeşte tare, cumetre Coictier! De ce vorbeşti aşa de încet? Sfânta Fecioară ştie că noi n-avem nimic de ascuns faţă de bunii noştri prieteni flamanzi.

— Dar, Sire…

— Vorbeşte tare!

„Cumătrul Coictier” amuţi de mirare.

— Aşadar, continuă regele, vorbeşte, domnule, s-a iscat o tulburare în sânul gloatei din bunul nostru oraş Paris?

— Da, Sire.

— Îndreptată, după cum spui, împotriva domnului bailli al Palatului de Justiţie?

— Aşa se pare, Sire, răspunse *cumătrul*, care se bâlbâia, uimit însă de brusca şi inexplicabila schimbare survenită în gândurile regelui.

Ludovic al XI-lea urmă:

— Unde i-a întâlnit straja pe răzvrătiţi?

---

[54] Manta peste togă, la romani; bucată de stofă atârnată pe umăr la roba magistraţilor.

— În drum de la Curtea Miracolelor spre Podul Zarafilor. I-am întâlnit eu însumi pe când veneam aici, la porunca majestăţii voastre. I-am auzit pe unii strigând: „Jos bailli-ul palatului!”

— Şi ce învinuire îi aduc?

— Ah, zise cumătrul Jacques, învinuirea că e senior.

— I-auzi!

— Da, Sire. Sunt tâlhari de la Curtea Miracolelor. E mult de când se tot plâng de bailli-ul Palatului de Justiţie, căruia îi sunt vasali. Nu mai vor să-l recunoască nici ca împărţitor al dreptăţii, nici ca mai-mare al drumurilor.

— Da, da, făcu regele, cu un zâmbet de satisfacţie pe care se căznea zadarnic să şi-l ascundă.

— În toate jalbele lor către parlament, continuă cumătrul Jacques, ei pretind că n-au decât doi stăpâni, pe majestatea voastră şi pe Dumnezeul lor, care este, cred, diavolul.

— Ha! Ha! izbucni regele.

Şi începu să-şi frece mâinile, râzând cu râsul acela lăuntric care face să strălucească obrajii. Nu putea să-şi ascundă bucuria, deşi încerca uneori. Nimeni nu mai înţelegea nimic, nici chiar „jupân Olivier”. Apoi regele rămase o clipă tăcut, cu un aer gânditor, dar mulţumit.

— Sunt mulţi? întrebă el deodată.

— Da, sigur, Sire, răspunse cumătrul Jacques.

— Câţi?

— Cel puţin şase mii.

Regele nu se putu împiedica să nu spună:

— Bun! Şi continuă: Sunt înarmaţi?

— Cu coase, suliţe, archebuze, cazmale. Tot felul de arme foarte violente.

Regele nu păru deloc neliniştit de toată înşiruirea aceasta. Cumătrul Jacques se crezu dator să mai adauge:

— Dacă majestatea voastră nu trimite imediat ajutor, bailli-ul e pierdut.

— Vom trimite, răspunse regele cu falsă seriozitate. Bun! Sigur că vom trimite. Domnia sa e prietenul nostru. Şase mii! Dârji mai sunt ticăloşii ăştia! E o îndrăzneală nemaipomenită şi suntem foarte mâniaţi din pricina asta. Dar avem oameni puţini, noaptea asta, în jurul nostru. O să fie timp mâine dimineaţă.

Cumătrul Jacques exclamă din nou:

— Imediat, Sire! Până mâine, feuda bailli-ului poate fi de

douăzeci de ori jefuită, senioria violată şi bailli-ul spânzurat. Pentru Dumnezeu, Sire! Nu amânaţi pe mâine dimineaţă!

— Regele îl privi în faţă.

— Ţi-am spus mâine dimineaţă.

Era una din privirile la care nu se putea replica.

După o nouă tăcere, Ludovic al XI-lea spuse iar cu glas tare:

— Cumetre Jacques, dumneata trebuie să ştii: care era… Regele se corectă: Care este jurisdicţia feudală a bailli-ului?

— Sire, bailli-ul palatului are strada Calandra până la strada de l'Herberie, Piaţa Saint-Michel şi locurile îndeobşte numite les Mureaux, aflate lângă biserica Notre-Dame des Champs (aici Ludovic al XI-lea îşi săltă borul pălăriei), care clădiri sunt în număr de treisprezece, plus Curtea Miracolelor, plus Leprozeria denumită Banlieu, plus întreaga şosea care începe la Leprozerie şi se sfârşeşte la Poarta Saint-Jacques. Peste toate aceste locuri diferite, el are drept de stăpânire a drumurilor, drept de justiţie înaltă, mijlocie şi joasă în chip de senior deplin.

— Mda! mormăi regele, scărpinându-şi urechea stângă cu mâna dreaptă. Asta face o bucată din oraşul meu! Ah, domnul bailli era rege peste toate acestea!

De data asta, Ludovic al XI-lea nu se mai corectă, ci continuă gânditor, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşi:

— Mai uşurel, domnule bailli! Ţineai între dinţi o frumoasă bucăţică din Parisul nostru! Deodată izbucni: Paşti şi Dumnezei! Ce-i cu toţi oamenii ăştia care se pretind stăpâni ai drumurilor, împărţitori ai dreptăţii, seniori şi stăpâni în casa noastră, care scot bani de pe urma oricărui drum şi au tribunal şi călău la fiecare răspântie în mijlocul poporului nostru, în aşa fel încât, după cum grecul credea că are atâţia zei câte fântâni, iar persanul câte stele vedea pe cer, francezul socoteşte că are atâţia regi câte spânzurători vede. Pe Dumnezeul cel viu! Lucrul acesta e rău şi confuzia îmi displace. Tare aş vrea să ştiu dacă, prin graţia lui Dumnezeu mai există la Paris vreun alt stăpân al drumurilor în afară de rege, o altă justiţie în afară de a parlamentului nostru, un alt împărat în afară de noi în împărăţia aceasta? Pe legea sufletului meu! Va trebui să vină ziua când nu va mai exista în Franţa decât un rege, un senior, un judecător, un tăietor de capete, după cum în rai există numai un Dumnezeu.

Regele îşi săltă şi mai mult pălăria şi continuă, tot gânditor, cu

aerul şi tonul unui vânător care îşi aţâţă şi-şi îndeamnă haita:

— Bine, poporul meu! Curaj! Frânge-i pe falşii seniori! Fă-ţi treaba! Pe ei! Pe ei! Jefuieşte-i! Spânzură-i! Pradă-i!... Ah! Vreţi să fiţi regi, boierilor! Înainte, popor! Înainte!

Aici se întrerupse brusc, îşi muşcă buza ca pentru a-şi retrage gândurile pe jumătate scăpate, îşi aţinti pe rând privirea pătrunzătoare asupra fiecăruia din cele cinci personaje care îl înconjurau, apoi, apucându-şi deodată cu amândouă mâinile pălăria şi privind-o îndeaproape, spuse:

— Oh! Te-aş arde, dacă ai şti ce se află în capul meu!

Apoi, plimbându-şi iar de jur împrejur privirea atentă şi neliniştită, ca a unei vulpi care intră pe furiş în vizuină, adăugă:

— N-are a face! Îl vom ajuta pe domnul bailli. Din păcate n-avem decât puţină oaste aici, ca să ţină piept la atâta norod. Trebuie să aşteptăm până mâine dimineaţă. Se va face ordine în Cité şi vor fi spânzuraţi fără cruţare toţi cei ce vor fi prinşi.

— Fiindcă veni vorba, Sire, de zăpăceala primelor momente am uitat să vă spun că straja a prins doi din şleahtă, rămaşi în urmă, spuse cumătrul Coictier. Dacă majestatea voastră doreşte să-i vadă sunt aici.

— Dacă vreau să-i văd? exclamă regele. Cum?! Paşti şi Dumnezei! Uiţi asemenea lucru? Dă fuga, tu, Olivier! Du-te de-i adu!

Jupân Olivier ieşi şi se întoarse aproape imediat cu cei doi prinşi, înconjuraţi de arcaşi din gardă. Primul, beat şi nedumerit, cu o faţă mare şi idioată, era îmbrăcat în zdrenţe şi mergea îndoindu-şi genunchiul şi târându-şi piciorul. Al doilea avea o faţă gălbejită şi zâmbitoare pe care cititorul o cunoaşte.

Regele îi examină o clipă fără să scoată un cuvânt, apoi i se adresă brusc celui dintâi.

— Cum te cheamă?

— Gieffroy Pincebourde.

— Meseria.

— Vagabond.

— Ce căutai în răzmeriţa asta blestemată?

Vagabondul îl privi pe rege şi-şi legănă braţele cu un aer năuc. Avea unul din capetele acelea prost alcătuite în care inteligenţa stă aproape la fel de bine ca lumina sub mucarniţă.

— Habar n-am, spuse el. Ei mergeau şi mergeam şi eu.

— Nu vă duceaţi să-l atacaţi şi să-l prădaţi ca nişte nelegiuiţi

pe seniorul vostru, bailli-ul palatului?

— Ştiu că mergeau ca să ia ceva de la cineva. Atâta tot.

Un soldat îi arătă regelui un cosor luat de la vagabond.

— Recunoşti arma asta? întrebă regele.

— Da, e cosorul meu. Sunt cultivator de viţă de vie.

— Şi-l recunoşti pe omul acesta drept tovarăşul tău? adăugă Ludovic al XI-lea, arătându-i-l pe celălalt prins.

— Nu. Nu-l cunosc.

— De ajuns, zise regele. Şi făcându-i un semn cu degetul personajului tăcut, despre care i-am spus cititorului că stătea neclintit lângă uşă, urmă: Cumetre Tristan, iată un om pentru dumneata.

Tristan l’Hermite se înclină, apoi dădu o poruncă pe şoptite la doi arcaşi, care îl luară de acolo pe bietul vagabond.

Între timp, regele se apropiase de al doilea prizonier, pe care îl treceau toate căldurile.

— Cum te cheamă?

— Pierre Gringoire, Sire.

— Meseria?

— Filozof, Sire.

— Cum îţi permiţi, coate-goale, să te duci să-l impresori pe prietenul nostru, domnul bailli al palatului, şi ce-ai de spus despre răzmeriţa asta populară?

— Nu luam parte la ea, Sire.

— Ascultă, tâlharule, n-ai fost prins de strajă împreună cu ticăloşii ceilalţi?

— Nu, Sire, e o greşeală. E un ghinion. Eu fac tragedii, Sire. Rog pe majestatea voastră să m-asculte. Eu sunt poet. Melancolia oamenilor din breasla mea mă împinge să umblu noaptea pe străzi. Astă-seară tocmai treceam pe-acolo. Absolut din întâmplare. M-au arestat din greşeală. În ceea ce priveşte vijelia aceasta obştească, n-am nicio vină. Majestatea voastră vede că vagabondul nu m-a recunoscut. Vă implor, majestate…

— Taci! porunci regele între două înghiţituri de infuzie. Ne împui capul.

Tristan l’Hermite se apropie şi, arătându-i cu degetul pe Gringoire, spuse:

— Putem să-l spânzurăm şi pe el, Sire?

Erau primele cuvinte pe care le rostea.

— Da! încuviinţă regele, nepăsător. Nu văd nimic rău în asta.

În clipa aceea, filozoful nostru era mai verde decât o măslină. După aerul rece şi indiferent al regelui, el văzu că nu mai există scăpare decât în ceva deosebit de patetic, şi se prăbuşi la picioarele lui Ludovic al XI-lea, stingând şi gesticulând cu disperare:

— Sire, binevoiască majestatea voastră să mă asculte. Sire, nu izbucniţi în tunete pentru o făptură atât de neînsemnată ca mine. Trăsnetul cel mare al lui Dumnezeu nu se abate pe-o lăptucă. Sire, sunteţi un monarh august, atotputernic, aveţi milă de-un biet om cinstit şi căruia i-ar fi mai greu să stârnească o răscoală, decât unei bucăţi de gheaţă să scoată scântei! Prea milostiv monarh, blândeţea e virtutea leului şi a regelui. Vai! Asprimea nu izbuteşte decât să înspăimânte minţile, rafalele puternice ale crivăţului nu-l pot face pe trecător să-şi lepede haina; soarele, dăruindu-i razele lui încetul cu încetul, îl încinge în aşa fel, încât îl sileşte să se dezbrace până la cămaşă. Sire, măria voastră e soarele. Vă jur, suveranul meu, stăpân şi senior, că nu fac parte dintre vagabonzi, hoţi şi nelegiuiţi. Răscoala şi jafurile nu fac parte din alaiul lui Apolo. Nu eu sunt acela care s-ar repezi spre norii ce se sparg în larma răzmeriţei. Eu sunt un vasal credincios al majestăţii voastre. Aceeaşi grijă pe care o are bărbatul pentru cinstea nevestei, acelaşi simţământ pe care îl are fiul pentru dragostea tatălui, trebuie s-o aibă un bun vasal pentru gloria regelui său; el trebuie să se spetească pentru gloria seniorului, să-şi dea sufletul, slujindu-l. Orice altă patimă l-ar cuprinde n-ar fi decât furie nesăbuită. Iată, Sire, maximele potrivite situaţiei mele. Deci nu mă socotiţi răzvrătit şi tâlhar fiindcă am veşmintele roase în coate. Dacă sunteţi îndurător cu mine, Sire, o să-mi rod pantalonii la genunchi rugându-mă lui Dumnezeu, seara şi dimineaţa, pentru majestatea voastră. Vai! Nu sunt foarte bogat, e drept. Ba chiar sunt cam sărac. Dar asta nu mă face să fiu păcătos. Ştie oricine că averile mari nu se dobândesc prin scrieri şi că cei mai pricepuţi scriitori de cărţi bune n-au totdeauna un foc ca lumea, la vreme de iarnă. Avocăţimea ia toate grăunţele şi nu lasă decât paiele pentru celelalte meserii ştiinţifice. Despre mantia găurită a filozofilor există patruzeci de proverbe neîntrecute. Oh, Sire! Îndurarea e singura flacără care poate lumina înăuntrul unui suflet mare. Îndurarea stă în fruntea tuturor celorlalte virtuţi. Fără ea, am fi nişte orbi care îl caută orbecăind pe Dumnezeu. Milostivirea,

care e totuna cu îndurarea, aduce dragostea supuşilor, cea mai puternică pază a domnitorului. Ce vă poate supăra pe majestatea voastră, la care toată lumea se uită ca la o lumină orbitoare, că mai există pe pământ un biet filozof nenorocit, bălăcindu-se în beznele năpăstuirii, cu buzunăraşul gol lovindu-i pântecul scobit? De altfel, Sire, eu sunt cărturar. Marii suverani şi-au făcut o perlă la coroană din ocrotirea cărturarilor. Hercule nu dispreţuia titlul de Musaget. Matias Corvin îl sprijinea pe Jean de Montroyal, podoaba matematicilor. Şi nu se potriveşte deloc să ocroteşti cartea şi să-i spânzuri pe cărturari. Ce pată ar fi însemnat pentru Alexandru, dacă ar fi poruncit să fie spânzurat Aristotel! Fapta asta n-ar fi fost o aluniţă care să-i înfrumuseţeze obrazul faimei, ci o bubă rea care i l-ar fi sluţit. Sire, eu am compus un foarte oportun epitalam pentru prinţesa de Flandra şi pentru preamăritul monsenior, prinţul moştenitor. Asta n-ar face-o unul care îndeamnă la răzvrătire. Majestatea voastră vede că nu sunt un învăţăcel de rând; că am studiat foarte mult şi că sunt înzestrat cu multă elocvenţă firească. Fiţi îndurător cu mine, Sire! Făcând asta, veţi săvârşi o faptă plăcută Sfintei Fecioare, şi vă jur că gândul la spânzurătoare mă înspăimântă cumplit!

Vorbind astfel, deznădăjduitul Gringoire săruta picioarele regelui, pe când Guillaume Rym îi spunea încet lui Coppenole:

— Face bine că se târăşte pe jos. Regii sunt ca Jupiter din Creta: n-au urechi decât la picioare.

Iar ciorăparul, fără să-i pese de Jupiter din Creta, îi răspunse cu un zâmbet făţiş, cu ochii ţintă la Gringoire:

— Oh, ce bine e! Parcă-l aud pe cancelarul Hugonet cerându-mi îndurare.

Gringoire se opri, în sfârşit, nemaiputând să răsufle, şi-şi înălţă tremurând capul spre rege, care îşi curăţa cu unghia o pată de pe genunchi. Apoi majestatea sa începu să bea din cupa cu infuzie. Altminteri, regele nu scotea o vorbă, şi tăcerea lui îl tortura pe Gringoire. În sfârşit, Ludovic al XI-lea îl privi.

— Ce mai gura-spartă! spuse el. Apoi, întorcându-se spre Tristan l'Hermite, adăugă: Dă-i drumul!

Gringoire căzu pe spate, înspăimântat de bucurie.

— Liber! mormăi Tristan. Majestatea voastră n-ar vrea să-l ţin un pic la colivie?

— Cumetre, spuse Ludovic al XI-lea, crezi oare că pentru asemenea păsări facem noi colivii de trei sute şaizeci şi şapte de

livre, opt soli şi trei dinari? Dă-i drumul chiar acum lui coate-goale ăsta (Ludovic al XI-lea avea o slăbiciune pentru expresia *coate-goale* care, împreună cu *Paşti şi Dumnezei*, alcătuia fondul voioşiei sale) şi daţi-l afară cu câţiva ghionţi zdraveni!

— Uf! suspină Gringoire. Mare e regele nostru!

Şi, de teama unui contraordin, se năpusti spre uşa pe care Tristan i-o deschise cu destulă neplăcere. Ostaşii ieşiră cu el, împingându-l înainte cu lovituri zdravene de pumni, ceea ce Gringoire îndură ca un adevărat filozof stoic.

De când fusese anunţată răzmeriţa împotriva bailli-ului, buna dispoziţie a regelui se vădea în toate. Milostenia aceasta neobişnuită era un semn evident. În colţul său, Tristan l'Hermite părea un dulău posomorât care a văzut, dar n-a căpătat nimic.

În acest timp, regele bătea voios cu degetul în braţul jilţului marşul de la Pont-Audemer. Ludovic al XI-lea era un domnitor prefăcut, dar se pricepea mai bine să-şi ascundă necazul decât bucuria. Manifestările exterioare de bucurie la orice veste bună îl duceau uneori foarte departe; astfel, la moartea lui Carol Temerarul, l-au dus până la a dărui balustrade de argint bisericii Saint-Martin de Tours, iar la urcarea sa pe tron, până la a uita să poruncească înmormântarea tatălui său.

— Sire! exclamă deodată Coictier. Ce se aude cu criza acută a bolii pentru care majestatea voastră a trimis după mine?

— Oh, spuse regele, într-adevăr, sufăr mult, cumetre. Îmi ţiuie urechile şi nişte greble de foc îmi zgârie pieptul.

Coictier apucă mâna regelui şi începu să-i pipăie pulsul, cu o expresie de om priceput.

— Priveşte, Coppenole, spuse Rym în şoaptă. Iată-l între Coictier şi Tristan. Asta îi e toată curtea. Un medic pentru el şi un călău pentru ceilalţi.

Pipăind pulsul regelui, Coictier lua un aer din ce în ce mai alarmat. Ludovic al XI-lea îl privea cu oarecare nelinişte. Coictier se întuneca văzând cu ochii. Singura moşioară a bietului om era sănătatea şubredă a regelui. Şi-o storcea cât putea.

— Oh! E, într-adevăr, grav.

— Nu-i aşa? făcu regele, neliniştit.

— *Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis*[55], continuă medicul.

— Paşti şi Dumnezei!

---

[55] Pulsul e precipitat, gâfâitor, puternic, neregulat. (lat.).

— În trei zile, asta ar putea curăţa un om.

— Sfântă Fecioară! exclamă regele. Şi leacul, cumetre?

— Mă gândesc la el, Sire.

Coictier îl puse pe Ludovic al XI-lea să scoată limba, clătină din cap, se strâmbă şi, deodată, în mijlocul acestor schimonoseli, spuse:

— Pe viul Dumnezeu, Sire, trebuie să vă spun că există o slujbă de încasator al drepturilor regale, care e liberă, şi că eu am un nepot.

— Îi dăruiesc slujba aceasta nepotului tău, cumetre Jacques, răspunse regele, numai scoate-mi focul din piept.

— Majestatea voastră, care e atât de milostivă, continuă medicul, n-o să refuze să mă ajute la clăditul casei mele din strada Saint-André-des-Arcs.

— Hm! făcu regele.

— Nu mai am un ban, continuă medicul, şi-ar fi într-adevăr păcat să-mi rămână casa fără acoperiş. Nu pentru casă, care e simplă şi obişnuită, ci pentru picturile lui Jehan Fourbault, care îi acoperă pereţii. E acolo o Diană zburdând în aer, atât de bine făcută, atât de duioasă şi gingaşă, cu mişcări atât de nevinovate, cu capul coafat atât de frumos şi împodobit cu o semilună, cu carnea atât de albă, încât îi ispiteşte pe cei care o privesc cu prea multă curiozitate. Şi mai e şi o Ceres. Şi ea e o zeiţă frumoasă. Stă pe nişte snopi de grâu şi e gătită cu o ghirlandă graţioasă din spice împletite cu barba-caprei şi cu alte floricele. Nu există pe lume ceva mai plin de dragoste decât ochii ei, mai rotund decât picioarele ei, mai nobil decât aerul ei, mai bine drapat decât fusta ei. E una din frumuseţile cele mai nevinovate şi mai desăvârşite din câte a făurit penelul.

— Călăule! bombăni Ludovic al XI-lea. Unde vrei să ajungi?

— Îmi trebuie un acoperiş peste picturile acestea, Sire, şi, cu toate că nu costă cine ştie cât, nu mai am bani.

— Şi cât costă acoperişul tău?

— Păi… un acoperiş de aramă împodobit cu figuri şi poleit cu aur costă două mii de livre, cel mult…

— Ah! Ucigaşul! strigă regele. Nu-mi smulge niciun dinte care să nu fie un diamant.

— Am acoperişul? întrebă Coictier.

— Da! Du-te dracului, dar vindecă-mă.

Jacques Coictier făcu o plecăciune adâncă şi spuse:

— Sire, am un leac anume, care vă va salva. Vă voi aplica pe şale marele apărător, compus din alifie de ceară, untdelemn şi migdale, humă colorată, albuş de ou, ulei şi oţet. Veţi continua cu infuzia, şi răspundem pentru majestatea voastră.

O lumânare aprinsă poate atrage în jurul ei mai multe musculiţe. Văzându-l pe rege dispus la dărnicie şi socotind momentul prielnic, jupân Olivier se apropie de el:

— Sire…

— Ce mai e? întrebă Ludovic al XI-lea.

— Sire, ştie majestatea voastră că maestrul Simon Radin a murit?

— Ei, şi?

— Păi era consilier regal al justiţiei vistieriei.

— Ei, şi?

— Sire, locul lui e vacant.

Vorbind astfel, de pe chipul trufaş al lui jupân Olivier pieri expresia de mândrie pentru a face loc uneia de umilinţă. Acesta e singurul schimb pe care îl poate face o faţă de curtean. Regele îl privi drept în ochi şi spuse cu un ton sec:

— Înţeleg. Apoi continuă: Jupâne Olivier, mareşalul de Boucicaut avea o vorbă: „Darul numai de la rege poate veni, pescuitul numai în mare se poate face”. Văd că împărtăşeşti părerea domnului de Boucicaut. Şi-acum, ascultă aici. Noi avem memorie bună. În ’68 te-am făcut valetul nostru personal; în ’69, comandant al castelului podului Saint-Cloud, cu leafă de o sută de livre de Tours (dumneata le voiai pariziene). În noiembrie ’73, prin hrisoave către Georgeole, te-am numit şef al pazei pădurii de la Vincennes, în locul lui Gilbert Acle, scutier; în ’75, mai-mare peste pădurea din Rouvray-lez-Saint-Cloud, în locul lui Jacques Maire, în ’78 am avut mărinimia să-ţi dăruiesc, prin scrisori sigilate cu dublă pecete de ceară verde, o rentă de zece livre pariziene, pentru dumneata şi soţia dumitale, rentă asigurată de piaţa negustorilor de la şcoala Saint-Germain; în ’79, te-am făcut mai-marele pădurii Sénart, în locul bietul Jehan Daiz; apoi căpitan al castelului din Loche; apoi guvernator la Saint-Quentin; apoi căpitan al podului de la Meulan, de unde ai primit dreptul de a te numi conte. Din cinci soli, amendă plătită de orice bărbier care rade în zi de sărbătoare, trei sunt ai dumitale, iar restul îmi revine mie. Am binevoit să-ţi schimb numele din *Le Mauvais*[56],

[56] Cel rău.

care semăna prea mult cu înfăţişarea dumitale. În ’74, ţi-am dăruit, spre marea neplăcere a nobilimii noastre, armoriile în mii de culori, care îţi fac pieptul ca de păun. Paşti şi Dumnezei! Tot nu eşti sătul? Pescuitul tot nu ţi se pare destul de frumos şi de miraculos? Şi nu te temi cumva că s-ar putea ca un somn în plus să-ţi răstoarne luntrea? Trufia o să te piardă, cumetre. Pe urma trufiei, păşesc totdeauna ruina şi ocara. Gândeşte-te la asta şi taci.

Cuvintele regelui, rostite cu asprime, aduseră din nou obrăznicia pe chipul înciudat al lui jupân Olivier.

— Bun, murmură el aproape tare, se vede cât de colo că regele e bolnav astăzi, fiindcă îi dă tot medicului.

Departe de a se mânia de necuviinţa aceasta, Ludovic al XI-lea adăugă cu oarecare blândeţe:

— Ştii, uitasem că te-am mai făcut şi ambasador la Gand, pe lângă Doamna Marie. Da, domnilor, continuă regele, întorcându-se spre flamanzi, dumnealui a fost ambasadorul meu. Hai, cumetre, spuse el, adresându-se jupânului Olivier, să nu ne supărăm, că doar suntem prieteni vechi. Iată că e târziu. Ne-am terminat treburile. Bărbiereşte-mă.

Cititorii noştri cu siguranţă că au recunoscut mai de mult în jupân Olivier pe cumplitul Figaro pe care providenţa, mare autoare a atâtor drame, l-a amestecat cu atâta artă în lunga şi sângeroasa comedie a lui Ludovic al XI-lea. Nu e aici locul potrivit pentru a înfăţişa pe larg figura aceasta ciudată. Bărbierul regelui avea trei nume. La curte i se spunea politicos Olivier le Daim; în popor, Olivier Diavolul. Adevăratul său nume era Olivier le Mauvais.

Olivier le Mauvais rămase deci neclintit, îmbufnat pe rege şi privindu-l pieziş pe Jacques Coictier.

— Da, da, medicul! spunea el printre dinţi.

— Ei, da, medicul, continuă Ludovic al XI-lea cu o bunăvoinţă neobişnuită, medicul are mai multă trecere decât tine. E simplu. A pus stăpânire pe noi fiindcă are tot corpul nostru, iar tu ne ţii numai de bărbie. Hai, bietul meu bărbier, vei avea alt prilej. Ce-ai zice tu şi ce s-ar fi ales din slujba ta dacă eram un rege ca Chilpéric, care obişnuia să-şi ţină barba cu o mână? Hai, cumetre, fă-ţi meseria, Bărbiereşte-mă. Du-te şi adu ce-ţi trebuie.

Văzând că regele lua lucrurile în glumă şi că nu era chip

măcar să-l supere, Olivier ieşi bombănind să-i execute poruncile.

Regele se ridică, se apropie de fereastră şi, deodată, deschizând-o cu o agitaţie neobişnuită, exclamă bătând din palme:

— Da, iată o vâlvătaie pe cer, la Cité. Arde bailli-ul. Nu poate să fie altceva. Ah, bunul meu popor, iată că m-ajuţi, în sfârşit, la dărâmarea senioriilor! Apoi întorcându-se spre flamanzi: Domnilor, veniţi să vedeţi. Nu-i lumină de foc?

Cei doi din Gand se apropiară.

— E un foc mare, spuse Guillaume Rym.

— Oho! adăugă Coppenole, ai cărui ochi scânteiară deodată. Asta îmi aminteşte de arderea casei lui Hymbercourt. Trebuie că-i răscoală serioasă acolo.

— Credeţi, jupâne Coppenole? (Şi privirea lui Ludovic al XI-lea era aproape la fel de veselă ca a ciorăparului.) Nu-i aşa că o să fie greu să-i facem faţă?

— Pe crucea lui Dumnezeu, Sire! Majestatea voastră îşi va ştirbi multe companii de războinici pentru asta.

— A, pentru mine e altceva, spuse regele. Dacă aş vroi…

Ciorăparul răspunse cu îndrăzneală:

— Dacă răscoala asta e ce bănuiesc eu, degeaba aţi vroi, Sire!

— Cumetre, spuse Ludovic al XI-lea, cu două companii din garda mea şi cu o salvă de bombarde nu-i greu să birui o gloată de oameni de rând.

Cu toate semnele pe care i le făcea Guillaume Rym, ciorăparul părea hotărât să-i ţină piept regelui:

— Sire, şi elveţienii erau oameni de rând. Domnul duce de Bourgogne era un mare gentilom şi puţin îi păsa de gloată. La bătălia de la Grandson, Sire, el striga: „Ostaşi de la tunuri! Trageţi în ţopârlani!” Şi-l înjura pe Sfântul Gheorghe. Dar judele Scharnachtal se năpusti asupra frumosului duce cu măciuca şi cu norodul său şi, la ciocnirea cu ţăranii îmbrăcaţi în piei de bivol, strălucitoarea armată burgundă se sparse ca un geam izbit de-o piatră. Au fost acolo sumedenie de cavaleri ucişi de mojici; iar domnul de Château-Guyon, cel mai mare senior din Burgundia, a fost găsit mort, cu bidiviul lui sur, într-o mică pajişte mlăştinoasă.

— Prietene, începu regele, dumneata vorbeşti de-o bătălie. Aici e vorba de-o răzmeriţă. Şi-o să-i vin de hac oricând voi avea chef să-mi încrunt sprânceana.

Celălalt îi răspunse nepăsător:

— Se prea poate, Sire. În cazul ăsta, înseamnă că n-a sosit încă ceasul poporului.

Guillaume Rym socoti că e de datoria lui să intervină.

— Jupâne Coppenole, îi vorbeşti unui rege puternic.

— Ştiu, răspunse grav ciorăparul.

— Lasă-l să vorbească, prietene Rym, spuse regele. Îmi place felul acesta deschis de a vorbi. Tatăl meu, Carol al VII-lea zicea că adevărul e bolnav, iar eu credeam că e mort şi că nu-şi găseşte duhovnic. Jupân Coppenole îmi arată că greşeam. Apoi, punând prieteneşte o mână pe umărul lui Coppenole: Aşadar, ce ziceai, jupâne Jacques?...

— Zic, Sire, că poate aveţi dreptate, fiindcă ceasul poporului n-a sosit încă la voi.

Ludovic al XI-lea îl privi cu ochii săi pătrunzători.

— Şi când va sosi ceasul acela, jupâne?

— Îl veţi auzi bătând.

— La care orologiu, dacă nu-i cu supărare?

Cu gesturile lui liniştite şi rustice, Jacques Coppenole îl făcu pe rege să se apropie de fereastră.

— Ascultaţi, Sire. Există aici un turn de pază, un clopot de alarmă, turnuri, oameni din popor, ostaşi. Când clopotul de alarmă va suna, când tunurile vor bubui, când turnul se va prăbuşi cu mare vuiet, când mulţimea şi ostaşii vor răcni şi se vor ucide între ei, înseamnă că va bate ceasul acela.

Faţa lui Ludovic al XI-lea deveni sumbră şi gânditoare. Regele rămase o clipă tăcut, apoi lovi uşurel cu palma, ca atunci când mângâi crupa calului de luptă, zidul gros al turnului de pază.

— Ba deloc! spuse el. Nu-i aşa că n-o să te prăbuşeşti uşor, buna mea Bastilie? Şi întorcându-se cu o mişcare bruscă spre îndrăzneţul flamand: Ai văzut vreodată o răscoală, jupâne Jacques?

— Am şi făcut, spuse ciorăparul.

— Cum faci ca să stârneşti o răscoală? întrebă regele.

— De! răspunse Coppenole. Nu-i prea greu. Există o sută de feluri. Mai întâi trebuie să fie o nemulţumire în oraş. Lucrul acesta nu-i deloc rar. Şi-apoi, mai e şi firea locuitorilor. Cei din Gand sunt uşor de răzvrătit. Ei îndrăgesc totdeauna pe fiul prinţului, şi niciodată pe prinţ. Ei bine, într-o dimineaţă, să zicem, intră cineva în prăvălia mea şi-mi spune: „Moş Coppenole, uite aşa şi pe dincolo, principesa de Flandra vrea să-şi salveze

miniştrii, marele bailli dublează birul”, sau altceva, ce doriţi. Eu îmi las lucrul, ies din ciorăpărie, mă duc în stradă şi strig: „La jaf”! Totdeauna se găseşte pe-aproape vreun butoi spart. Mă urc pe el şi strig primele cuvinte care îmi vin pe limbă, ce am pe inimă; şi când eşti din popor, Sire, totdeauna ai ceva pe inimă. Atunci gloata se adună, încep strigătele, sună clopotul de alarmă, norodul e înarmat din dezarmarea ostaşilor, oamenii din piaţă li se alătură şi se porneşte!… Şi-o să fie totdeauna aşa, cât timp vor exista seniori în seniorii, orăşeni în oraşe, ţărani la ţară.

— Şi împotriva cui vă răzvrătiţi voi astfel? întrebă regele. Împotriva bailli-ilor? Împotriva seniorilor voştri?

— Uneori. Depinde. Câteodată şi împotriva ducelui.

Ludovic al XI-lea se duse să se aşeze în jilţ şi spuse zâmbind:

— Aici n-au ajuns decât la bailli!

În clipa aceea, Olivier le Daim intră în încăpere. Era urmat de doi paji care purtau uneltele de bărbierit ale regelui; dar pe Ludovic al XI-lea îl izbi faptul că Olivier venise însoţit, între alţii, de domnul prévôt al Parisului şi de cavalerul pazei, care păreau consternaţi. Hainul bărbier avea şi el un aer de mâhnire, deşi era mulţumit în sinea lui. El luă cuvântul:

— Sire, cer iertare majestăţii voastre pentru vestea foarte tristă pe care i-o aduc.

Întorcându-se brusc, regele zgârie rogojina de pe jos cu picioarele jilţului.

— Ce vrei să spui?

— Sire, continuă Olivier le Daim, cu expresia răutăcioasă a omului care se bucură că va da o lovitură cruntă, răscoala nu e pornită împotriva bailli-ului palatului.

— Atunci împotriva cui e?

— Împotriva voastră, Sire.

Bătrânul rege se ridică în picioare, drept ca un tânăr.

— Explică-te, Olivier! Explică-te! Şi ţine-ţi bine capul, cumetre, căci îţi jur pe crucea Sfântului Lô că, dacă mă minţi cumva, sabia care a tăiat gâtul domnului de Luxemburg nu-i atât de slabă, încât să nu ţi-l reteze şi pe-al tău!

Jurământul era cu totul neobişnuit. Ludovic al XI-lea jurase numai de două ori în viaţa lui pe crucea Sfântului Lô.

Olivier deschise gura să răspundă.

— Sire…

— În genunchi! îl întrerupse regele cu violenţă. Tristan,

veghează asupra omului acestuia!

Olivier îngenunche şi spuse rece:

— Sire, o vrăjitoare a fost osândită la moarte de curtea parlamentului vostru. Ea s-a refugiat la Notre-Dame. Poporul vrea s-o scoată de-acolo cu forţa. Domnul prévôt şi domnul cavaler al pazei, care vin de la răscoală, sunt de faţă ca să dezmintă, dacă eu nu spun adevărul. Poporul asediază Notre-Dame.

— Aşa! rosti regele încet, palid şi tremurând de mânie. Notre-Dame! O asediază în catedrala ei pe Sfânta Fecioară, pe buna mea stăpână? Ridică-te, Olivier. Ai dreptate. Îţi dau funcţia lui Simon Radin. Ai dreptate. Pe mine mă atacă. Vrăjitoarea e sub ocrotirea bisericii, biserica e sub ocrotirea mea. Şi eu care credeam că e vorba de bailli! Răscoala e împotriva mea.

Atunci, reîntinerit de mânie, regele începu să umble cu paşi mari. Nu mai râdea, era cumplit, se plimba de colo-colo, vulpea se preschimbase în hienă. Ludovic al XI-lea părea atât de sufocat, încât nu mai putea să vorbească. Buzele i se mişcau şi pumnii descărnaţi i se crispau. Deodată îşi ridică faţa: ochii lui duşi în fundul capului păreau plini de lumină, iar vocea îi răsună ca o trâmbiţă.

— Pune mâna pe ei, Tristan! Pune mâna pe tâlharii ăştia! Du-te, Tristan, prietene! Ucide! Ucide!

Când mânia i se mai potoli, regele se aşeză iar în jilţ şi spuse cu o furie rece şi concentrată:

— Vin' aici, Tristan! Lângă noi, în Bastilia, se află cele cincizeci de pâlcuri ale vicontelui de Gif, ceea ce face trei sute de cai. Îi vei lua. De asemenea, mai e compania arcaşilor aflată la ordinele noastre de sub comanda domnului de Châteaupers. O vei lua. Eşti prévôt al mareşalilor, ai oamenii cuveniţi, îi vei lua. La Hôtel Saint-Pol vei găsi patruzeci de arcaşi din noua gardă a domnului prinţ moştenitor. Îi vei lua, şi cu toţi ăştia vei alerga la Notre-Dame. Ah, domnilor golani din Paris, vă aruncaţi aşa, împotriva coroanei Franţei, a sfinţiei Sfintei Fecioare şi a liniştei ţării! Nimiceşte, Tristan! Nimiceşte, şi să nu-ţi scape unul, decât pentru Montfaucon!

Tristan se înclină.

— Prea bine, Sire! Apoi adăugă, după o clipă de tăcere: Cu vrăjitoarea, ce să fac?

Întrebarea aceasta dădu de gândit regelui.

— Ah! exclamă el. Vrăjitoarea? Domnule d’Estouteville, poporul ce vrea să-i facă?

— Sire, răspunse prévôt-ul Parisului, îmi închipui că, de vreme ce poporul vrea s-o smulgă pe vrăjitoare din Notre-Dame, înseamnă că impunitatea ei îl supără şi că vrea s-o spânzure.

Regele păru că se gândeşte adânc, apoi i se adresă lui Tristan l’Hermite:

— Ei bine, cumetre, nimiceşte poporul-şi spânzur-o pe vrăjitoare.

— Asta e, îi şopti Rym lui Coppenole. Pedepseşti poporul fiindcă vrea, şi faci ce vrea el.

— Am înţeles Sire, răspunse Tristan. Dacă vrăjitoarea mai e la Notre-Dame, s-o iau, în ciuda dreptului de azil?

— Paşti şi Dumnezei! Drept de azil? spuse regele, scărpinându-şi urechea. Trebuie totuşi ca femeia asta să fie spânzurată.

Apoi, împins parcă de o idee subită, se prăbuşi în genunchi în faţa jilţului, îşi scoase pălăria, o puse pe jilţ şi, privind cucernic una din amuletele de plumb care o împodobeau, spuse, cu palmele împreunate:

— Notre-Dame de Paris, buna mea stăpână, iartă-mă. N-am să fac decât de data asta. Trebuie s-o pedepsesc pe criminală. Te asigur, Maică Fecioară, buna mea stăpână, că e o vrăjitoare nevrednică de binevoitoarea ta ocrotire. Ştii, Maica Domnului, că mulţi prinţi prea cucernici au încălcat privilegiul bisericilor, întru slava lui Dumnezeu şi nevoile statului. Sfântul Hugues, episcop de Englitera, i-a îngăduit regelui Eduard să ia un vrăjitor din biserică. Sfântul Ludovic de Franţa, stăpânul meu, a încălcat pentru acelaşi lucru biserica Sfântului Paul, iar domnul Alfons, fiu al regelui Ierusalimului, a încălcat chiar biserica Sfântului Mormânt. Iartă-mă deci de data aceasta, Notre-Dame de Paris! N-o să mai fac altă dată şi-o să-ţi dăruiesc o statuie frumoasă, de argint, asemănătoare cu cea pe care am dăruit-o anul trecut pentru Notre-Dame d’Ecouys. Amin!

Regele se înclină, se ridică, îşi puse pălăria pe cap şi-i spuse lui Tristan:

— Grăbeşte-te, cumetre. Ia-l pe domnul de Châteaupers cu dumneata. Pune să sune clopotul de alarmă. Striveşte răscoala. Spânzur-o pe vrăjitoare. Am zis. Şi aştept ca urmărirea executării să fie făcută de dumneata! Îmi vei da raportul. Hai, Olivier, la

noapte n-am să mă culc. Rade-mă.

Tristan l'Hermite se înclină şi ieşi. Atunci regele, concediindu-i cu un gest pe Rym şi pe Coppenole, le spuse:

— Domnul să vă aibă în pază, bunii mei prieteni flamanzi. Duceţi-vă de vă odihniţi puţin. Noaptea e înaintată, suntem mai aproape de zori decât de seară.

Cei doi flamanzi se retraseră; când ajunseră în odăile lor, conduşi de comandantul Bastiliei, Coppenole îi spuse lui Guillaume Rym:

— Hm! M-am săturat de regele ăsta care tot tuşeşte! L-am văzut pe Charles de Bourgogne beat, şi era mai puţin rău decât Ludovic al XI-lea bolnav.

— Jupâne Jacques, răspunse Rym, asta fiindcă pe regi vinul îi înrăieşte mai puţin decât infuzia.

VI – Cerşetorii la petrecere

Ieşind de la Bastilia, Gringoire coborî pe strada Saint-Antoine cu viteza unui cal scăpat din grajd. Ajuns la Poarta Baudoyer, se îndreptă glonţ spre crucea de piatră care se înălţa în mijlocul pieţei, ca şi cum ar fi putut desluşi în întuneric chipul omului îmbrăcat în negru şi cu glugă pe cap care stătea pe treptele crucii.

— Dumneavoastră sunteţi, maestre? întrebă Gringoire.

Personajul negru se ridică.

— Moarte şi patimă! Mă faci să fierb, Gringoire! Straja de pe turnul Saint-Gervais a strigat ora unu şi jumătate după miezul nopţii.

— Oh, vorbi Gringoire, nu-i vina mea, ci a străjii şi a regelui! Abia am scăpat de-o mare primejdie; era cât pe ce să fiu spânzurat. Par predestinat pentru asta.

— Dai greş în toate, spuse celălalt. Dar hai, repede! Ai parola?

— Închipuiţi-vă, maestre, că l-am văzut pe rege. De la el vin. Poartă nădragi de dimie. E o întreagă aventură.

— Oh! Gârlă de cuvinte! Ce mă priveşte pe mine aventura ta? Ai parola de trecere a vagabonzilor?

— O am. Fiţi liniştit. *Cerşetorii la petrecere*.

— Bine. Altfel n-am putea pătrunde până la biserică. Vagabonzii barează străzile. Din fericire, se pare că au dat de împotrivire. Poate că vom mai ajunge încă la timp.

— Da, maestre. Dar cum intrăm în Notre-Dame?

— Am cheia turlelor.

— Şi cum ieşim de acolo?

— În spatele mânăstirii există o portiţă care dă în Terrain, şi de acolo, pe apă. Azi-dimineaţă am luat cheia şi am legat o luntre la mal.

— Cât pe-aci să fiu spânzurat, începu iar Gringoire.

— Hai repede, să mergem! spuse celălalt.

Şi coborâră amândoi, cu paşi mari, spre Cité.

VII – Châteaupers în ajutor!

Cititorul îşi aminteşte poate situaţia critică în care l-am lăsat pe Quasimodo. Bravul surd, asaltat din toate părţile, pierduse, dacă nu orice curaj, cel puţin orice speranţă de scăpare, nu pentru el însuşi, căci nu se gândea deloc la el, ci pentru ţigancă. Şi alerga înnebunit pe galerie. Notre-Dame avea să fie cucerită de vagabonzi. Deodată, un ropot puternic de copite umplu străzile vecine şi, împreună cu un lung şir de torţe şi cu o coloană deasă de călăreţi cu lăncile şi frâiele în voie, zgomotele acestea furioase năvăliră în piaţă ca un uragan:

— Franţa! Franţa! Ucideţi calicimea! Châteaupers în ajutor! Comandamentul! Comandamentul! Franţa!

Vagabonzii înspăimântaţi se întoarseră pe loc.

Quasimodo, care nu auzea, văzu săbiile goale, torţele, vârful lăncilor, toată călărimea aceasta în fruntea căreia îl recunoscu pe căpitanul Phoebus, văzu impasul vagabonzilor, spaima unora, tulburarea celor mai buni dintre ei, şi recăpătă de pe urma acestui ajutor neaşteptat atâta forţă, încât îi aruncă afară din biserică pe primii asediatori care pătrunseseră în galerie.

Erau într-adevăr trupele regelui, care soseau.

Vagabonzii se luptară vitejeşte. Se apărară cu disperare. Prinşi din flanc, de pe strada Saint-Pierre-aux-Beoufs, şi din spate, de pe strada Pieţei Catedralei, înghesuiţi spre catedrală, pe care o mai asediau încă şi pe care o apăra Quasimodo, asediatori şi asediaţi totodată, ei se aflau în situaţia neobişnuită în care s-a aflat apoi, la faimosul asediu al oraşului Torino, în 1640, între prinţul Toma de Savoia, pe care îl asedia, şi marchizul de Leganez, care îl bloca, contele Henri d’Harecourt, *Taurinum*

obsessor idem et obsessus[57], după cum spune epitaful său.

Lupta fu cumplită. La carne de lup, dinte de câine, cum spune părintele Mathieu. Călăreţii regelui, în mijlocul cărora Phoebus de Châteaupers se lupta vitejeşte, erau fără cruţare, şi ce scăpa de spadă, cădea sub junghere. Vagabonzii, slab înarmaţi, spumegau şi muşcau. Bărbaţi, femei, copii se aruncau pe crupele şi la pieptul cailor, se agăţau de ei ca nişte pisici, cu dinţii şi cu ghearele de la mâini şi picioare. Alţii izbeau cu torţele în capetele arcaşilor. Alţii înţepau cu căngi de fier gâturile călăreţilor şi-i trăgeau spre ei. Iar pe cei ce cădeau, îi făceau bucăţi.

Printre ei putea fi văzut mai ales unul cu o coasă lată şi lucioasă, care cosi multă vreme picioarele cailor. Omul era înfricoşător. Cânta pe nas un cântec şi-şi mişca neîncetat coasa înainte şi înapoi. La fiecare lovitură, lăsa în jurul lui un cerc uriaş de picioare tăiate. Cosaşul acesta se vâra unde era călărimea mai deasă, încet, liniştit, legănându-şi capul şi gâfâind sacadat, întocmai ca un cosaş pornit de-a lungul unui lan. Cosaşul era Clopin Trouillefou. O salvă de archebuze îl doborî la pământ.

Între timp, ferestrele se deschiseseră din nou. Auzind strigătele de luptă ale oamenilor regelui, vecinii se amestecau şi ei, şi de la ferestrele etajelor ploua cu gloanţe asupra vagabonzilor. Piaţa Catedralei era plină de un fum gros, brăzdat de focurile muschetelor. Prin fumul acesta se desluşea vag faţada bisericii Notre-Dame şi a spitalului Hôtel-Dieu, dărăpănat, cu câţiva bolnavi palizi şi slăbănogi care priveau de la înălţimea acoperişului plin de lucarne.

În sfârşit, vagabonzii se dădură bătuţi. Oboseala, lipsa armelor bune, spaima surprinderii, focurile de muschete de la ferestre, asaltul brav al oamenilor regelui, toate îi doborâră şi, forţând liniile asediatorilor, o rupseră la fugă în toate direcţiile, lăsând mormane de morţi în Piaţa Catedralei.

Când Quasimodo, care nu încetase nicio clipă lupta, văzu înfrângerea aceasta, căzu în genunchi şi înălţă braţele spre cer; apoi, ameţit de bucurie, porni în goană şi urcă zburând parcă spre chilia pe care o apărase cu atâta vitejie. Acum nu mai avea decât un gând: să îngenuncheze în faţa aceleia căreia îi salvase pentru a doua oară viaţa.

Dar când intră, găsi chilia goală.

---

[57] Asediatorul Turinului, el însuşi asediat. (lat.).

CARTEA A UNSPREZECEA

I – Pantofiorul

În clipa când vagabonzii asaltaseră biserica, Esmeralda dormea.

Curând, zarva din ce în ce mai mare din jurul catedralei şi behăitul neliniştit al căpriţei trezite înaintea ei o deşteptară din somn. Esmeralda se ridicase în aşternut, ascultase, privise, apoi, înspăimântată de licăririle torţelor şi de zgomot, se repezise afară din chilie şi se dusese să vadă ce se întâmplă. Înfăţişarea pieţei, vederea mulţimii care se agita acolo, haosul atacului nocturn, gloata hidoasă ce sălta ca un cârd de broaşte, doar pe jumătate zărită în beznă, orăcăitul mulţimii răguşite, cele câteva torţe roşii care alergau şi se încrucişau în întuneric ca focurile de noapte pe faţa ceţoasă a mlaştinilor, toată această privelişte îi făcu impresia unei misterioase bătălii dusă între fantomele sabatului şi monştrii de piatră ai bisericii. Îmbuibată încă din copilărie cu superstiţiile tribului ţigănesc, primul ei gând fu că surprinsese fiinţele stranii ale nopţii săvârşind maleficii. Şi atunci fugi înspăimântată să se ascundă în chilia ei, cerând culcuşului un coşmar mai puţin groaznic.

Încetul cu încetul, primele valuri ale spaimei se împrăştiară totuşi; după zgomotul din ce în ce mai puternic, şi după multe alte semne reale, ea se simţi împresurată nu de spectre, ci de fiinţe omeneşti. Atunci spaima, fără a-i spori, i se preschimbă. Esmeralda se gândi la posibilitatea unei răscoale populare în scopul de a o smulge din locul de refugiu. Ideea de a-şi pierde încă o dată viaţa, speranţa, pe Phoebus, idee întrevăzută mereu în viitor, adâncul neant al slăbiciunii ei, imposibilitatea de a fugi, lipsa de sprijin, părăsirea şi izolarea în care se afla, toate gândurile acestea şi multe altele încă o năpădiră. Esmeralda căzu în genunchi, cu capul pe aşternut, cu palmele împreunate pe cap, înfiorată de nelinişte şi, cu toate că era ţigancă, idolatră

şi păgână, începu să plângă cu hohote, cerând îndurare bunului Dumnezeu al creştinilor, şi să se roage Maicii Domnului, care o găzduia. Căci, chiar dacă nu crezi în nimic, există clipe în viaţă când împărtăşeşti totdeauna religia templului aflat la îndemână.

Esmeralda rămase multă vreme astfel prosternată, mai mult tremurând, e-adevărat, decât rugându-se, îngheţată de suflul din ce în ce mai apropiat al mulţimii furioase, neînţelegând nimic din dezlănţuirea de afară, ignorând ce se urzea, ce se făcea, ce voiau, dar presimţind un sfârşit înfricoşător.

Şi iată că în mijlocul neliniştii, auzi paşi apropiindu-se de ea. Esmeralda se întoarse. Doi bărbaţi, dintre care unul purta un felinar, intrară în chilie. Ea scoase un ţipăt slab.

— Nu te teme, spuse un glas care nu-i era necunoscut, sunt eu.

— Care eu? întrebă ea.

— Pierre Gringoire.

Numele acesta o linişti. Esmeralda ridică privirea şi îl recunoscu într-adevăr pe poet. Dar lângă el se afla un personaj negru şi acoperit din creştet până în tălpi, a cărui tăcere o izbi.

— Ah, continuă Gringoire cu un ton de reproş, Djali m-a recunoscut înaintea dumitale!

Într-adevăr, căpriţa nu aşteptase ca Gringoire să-şi spună numele. Îndată ce poetul intrase, ea şi începuse să se frece drăgăstoasă de genunchii lui, acoperindu-i cu mângâieri şi cu fire albe, căci era tocmai la vremea năpârlitului. Gringoire o mângâie şi el.

— Cine e cu dumneata? întrebă ţiganca încet.

— Fii liniştită, răspunse Gringoire, e un prieten al meu.

Apoi punând felinarul jos, filozoful se ghemui pe podea şi strigă entuziasmat, strângând-o pe Djali în braţe:

— Oh, e un animal drăguţ, cu siguranţă mai remarcabil prin curăţenie decât prin mărime, dar isteţ, subtil şi învăţat ca un gramatician! Ia să vedem, Djali, n-ai uitat niciunul din frumoasele tale numere? Cum face jupân Jacques Charmolue?...

Omul negru nu-l lăsă să termine, ci, apropiindu-se de Gringoire, îl împinse cu asprime de umăr. Gringoire se ridică.

— Adevărat, spuse el, am uitat că suntem grăbiţi. Dar ăsta nu-i un motiv, maestre, să zoriţi aşa oamenii. Draga mea copilă, viaţa ta e în primejdie, ca şi a lui Djali. Vor să vă ia de-aici. Noi vă suntem prieteni şi am venit să vă salvăm. Urmaţi-ne.

— Adevărat? exclamă ea, nespus de tulburată.

— Da, foarte adevărat. Vino repede!

— Foarte bine, bâigui fata. Dar prietenul dumitale de ce nu vorbeşte?

— Eh! zise Gringoire. Fiindcă taică-său şi maică-sa au fost oameni ciudaţi şi l-au făcut tăcut din fire.

Esmeralda trebui să se mulţumească cu explicaţia aceasta. Gringoire o luă de mână, omul negru apucă felinarul şi porni înainte. Fata se lăsă dusă. Capra îi urmă zburdând, atât de veselă că-l revăzuse pe Gringoire, încât îl făcea mereu să se împiedice împungându-i picioarele cu coarnele.

— Aşa-i viaţa, spunea filozoful de fiecare dată când era cât peaci să se răstoarne, adeseori cei mai buni prieteni ne fac să cădem!

Fugarii coborâră repede scara turlelor, străbătură biserica năpădită de întuneric şi de singurătate, şi răsunând toată de vuietul de afară, ceea ce însemna un contrast înfricoşător, şi ieşiră în curtea mânăstirii prin Poarta Roşie. Mânăstirea fusese părăsită, canonicii se refugiaseră la episcopie ca să se roage laolaltă: curtea era goală, câteva slugi înspăimântate se ghemuiau prin ungherele întunecoase. Fugarii se îndreptară spre poarta care dădea, din curte, în Terrain. Omul negru o deschise cu cheia pe care o avea la el. Cititorii ştiu că locul numit Terrain era o limbă de pământ împrejmuită de un zid în partea dinspre Cité şi că ţinea de Notre-Dame; cu limba aceasta de pământ se termina insula spre răsărit, în spatele catedralei. Fugarii găsiră locul acesta cu desăvârşire pustiu. Acolo, şi zarva se auzea mai puţin. Vuietul asaltului vagabonzilor ajungea la ei mai învălmăşit şi mai scăzut. Vântul răcoritor care urmează firul apei clătina cu un zgomot destul de desluşit frunzele singurului copac plantat pe Terrain. Şi totuşi se aflau încă foarte aproape de pericol. Clădirile cele mai apropiate erau episcopia şi biserica. În episcopie, vădit lucru, domnea o mare neorânduială. Imensa clădire întunecată era brăzdată de lumini care alergau de la o fereastră la alta, ca într-un morman de hârtie arsă în a cărui cenuşă mohorâtă scânteile vii mai fac încă mii de salturi ciudate. Alături, uriaşele turle ale catedralei, văzute astfel din spate, cu lunga navă pe care se înălţau, profilându-se negre în lumina roşie şi vastă ce umplea piaţa din faţa lor, semănau cu proptelele grătarelor gigantice de la focul unor ciclopi.

Ceea ce se vedea din Paris dănţuia în faţa ochilor, de pretutindeni, într-un amestec de umbră şi de lumină. Rembrandt are asemenea fundale de tablou.

Omul cu felinarul se îndreptă spre capătul limbii de pământ. Acolo, lângă malul apei, se aflau resturile roase de carii ale unei uluci din bârne zăbrelită cu şipci, de care o viţă joasă îşi agăţa câteva joarde, firave şi răşchirate ca degetele unei mâini întinse. Înapoia ei, în umbra acestui grilaj, era ascunsă o mică luntre. Omul îi făcu semn lui Gringoire şi fetei să se urce în luntre. Capra îi urmă. Omul coborî ultimul, apoi tăie priponul, împinse luntrea de la mal cu o prăjină şi, apucând două vâsle, se aşeză în partea dinainte, vâslind din răsputeri spre larg. Sena curgea foarte repede în locul acela şi omul avu de furcă până să se depărteze de capătul insulei.

Când se urcă în luntre, prima grijă a lui Gringoire fu să-şi pună capra pe genunchi. El luă loc în partea dinapoi, iar fata, căreia necunoscutul îi inspira o nelinişte de neînţeles, se aşeză strâns lipită de poet.

Când filozoful nostru simţi luntrea clătinându-se, bătu din palme şi o sărută pe Djali între coarne.

— Oh! exclamă el. Iată-ne pe toţi patru salvaţi. Şi adăugă, cu o expresie de gânditor profund: Câteodată, lucrurile mari sunt duse la bun sfârşit datorită fie sorţii, fie şireteniei.

Luntrea plutea încet spre ţărmul drept. Fata îl privea cu o spaimă tainică pe necunoscutul care acoperise cu grijă lumina felinarului. Îl zărea în întuneric, la capătul luntrii, ca pe un spectru. Gluga, mereu trasă peste ochi, era ca o mască, şi de fiecare dată când, vâslind, depărta braţele de care atârnau nişte mâneci largi şi negre, ai fi zis că vezi două aripi mari de liliac. Altminteri, necunoscutul nu scosese o vorbă, aproape că nu respirase. În luntre nu se isca niciun zgomot în afară de cel al mişcării vâslelor, amestecat cu clipocitul nenumăratelor cute ale apei de-a lungul ambarcaţiunii.

— Pe sufletul meu! exclamă deodată Gringoire. Suntem sprinteni ca nişte ascalafi! Păstrăm o tăcere de pitagoricieni sau de peşti! Paşti şi Dumnezei, prieteni, tare aş vrea să-mi vorbească cineva. Glasul omului e o muzică, pentru urechea omenească. Nu eu am spus asta, ci Dydim din Alexandria, şi sunt cuvinte ilustre. Sigur, Dydim din Alexandria nu-i un filozof oarecare. O vorbuliţă, copila mea, spune-mi, rogu-te, o vorbuliţă.

Nu, zău, ştiai să faci o mutrişoară drăguţă şi neobişnuită; o mai faci şi acum? Ştii, draga mea, că parlamentul are toate drepturile asupra locurilor de azil şi că te păştea o mare primejdie în chilioara dumitale de la Notre-Dame? Vai, micuţa colibri îşi făcuse cuibul în botul crocodilului. Maestre, iată că iese iar luna. De nu ne-ar zări cineva! Salvând-o pe domnişoara, facem o faptă lăudabilă, şi totuşi am fi spânzuraţi în numele regelui, dacă ne-ar prinde. Vai! Faptele omeneşti pot fi privite în două feluri. Sunt înfierat eu pentru că eşti lăudat tu. Cutare îl admiră pe Cezar şi-l defăimează pe Catilina. Nu-i aşa, maestre? Ce spuneţi de filozofia asta? Eu am filozofia instinctului, a naturii, *ut apes geometriam*[58]. Nu, zău! Nu-mi răspunde nimeni? Morocănoşi mai sunteţi amândoi. Sunt nevoit să vorbesc singur. În tragedie, numim asta monolog. Paşti şi Dumnezei! Vă anunţ că l-am văzut pe regele Ludovic al unsprezecelea şi că am reţinut de la el înjurătura asta! Paşti şi Dumnezei deci! Din Cité se aud mereu răcnete îngrozitoare. Avem un rege bătrân, urât şi rău şi acoperit tot cu blănuri. Îmi e dator gologanii pentru epitalamul meu, şi era cât p-aci să pună să mă spânzure astă-seară, ceea ce m-ar fi supărat grozav. E zgârcit cu oamenii talentaţi. Ar trebui să citească cele patru cărţi ale lui Salvien de Cologne *Adversus avaritiam*[59]. Într-adevăr, e un rege încuiat faţă de cărturari şi săvârşeşte cruzimi foarte barbare. E un burete care suge bani, aşezat peste popor. Agoniseala lui e splinişoara care se umflă din slăbiciunea celorlalte membre. De aceea plângerile împotriva vremurilor grele devin murmure împotriva regelui. Sub domnia acestui blând şi cucernic domnitor, furcile crapă de spânzuraţi, butucii putrezesc de-atâta sânge, puşcăriile plesnesc ca burţile prea pline. Regele ăsta are o mână care ia şi una care spânzură. E procurorul monseniorului Bir şi al domniţei Spânzurătoare. Cei mari sunt despuiaţi de demnităţile lor, iar cei mici sunt mereu copleşiţi de noi apăsări. E un prinţ care întrece măsura. Mie nu-mi place monarhul ăsta. Dar dumneavoastră, maestre?

Omul negru îl lăsă să trăncănească pe guralivul poet, continuând să lupte împotriva curentului puternic şi îngust care desparte prora cartierului Cité de pupa insulei Notre-Dame, numită astăzi insula Sfântul Ludovic.

— Fiindcă veni vorba, maestre, începu iar Gringoire pe

---

58 Ca albina, simţul geometriei. (lat.).

59 Împotriva zgârceniei. (lat.).

neaşteptate, când am ajuns la Piaţa Catedralei, prin mulţimea aceea de vagabonzi turbaţi, cuvioşia-voastră l-a observat cumva pe bietul omuleţ, căruia surdul tocmai îi strivea creierii de rampa galeriei regilor? Eu nu văd bine de departe şi nu l-am putut recunoaşte. Nu ştiţi cumva dumneavoastră cine putea să fie?

Necunoscutul nu răspunse niciun cuvânt. Dar încetă brusc să vâslească, braţele îi căzură ca frânte, fruntea i se plecă în piept şi Esmeralda îl auzi gemând amarnic. La rândul ei, ţiganca tresări. Mai auzise cândva gemete ca acestea.

Luntrea, lăsată în voie, se abătu câteva clipe, dusă de apă. Dar omul negru îşi reveni, în sfârşit, apucă iar lopeţile şi începu să vâslească în contra curentului. După ce trecu de cotul insulei Notre-Dame, luntrea se îndreptă spre debarcaderul de la Port-au-Foin.

— Ah! spuse Gringoire. Iată colo palatul Barbeau. Iată, maestre, priviţi grupul de acoperişuri negre care face unghiuri ciudate colo, deasupra grămezii de nori joşi, mâzgăliţi, murdari şi aţoşi, unde luna e strivită de tot şi împrăştiată ca gălbenuşul unui ou cu coaja spartă. E un palat frumos. Acolo se află o capelă încununată cu o mică boltă plină de podoabe bine tăiate. Deasupra puteţi vedea clopotniţa, găurită cu mare fineţe. Şi mai e şi o grădină plăcută, formată dintr-un heleşteu, un loc pentru păsărele, un loc cu ecou, o alee cu ulmi, un labirint, un adăpost pentru fiarele sălbatice, şi o sumedenie de alei stufoase, foarte dragi lui Venus. Şi mai e un pezevenghi de copac căruia i se spune *desfrânatul*, fiindcă a slujit plăcerilor unei prinţese vestite, cu un conetabil de Franţa, galant şi rafinat. Vai, noi ăştia, bieţii filozofi, suntem, pe lângă un conetabil, cam ce e o brazdă de verze şi de ridichi pe lângă grădina Luvrului. Dar ce-are a face, la urma urmei! Viaţa omenească, şi pentru cei mari şi pentru noi, e alcătuită din bine şi rău. Durerea se află veşnic lângă bucurie, spondeul lângă dactil. Maestre, trebuie să vă spun povestea asta a palatului Barbeau. S-a sfârşit într-un mod tragic. Era în 1319, sub domnia lui Filip al V-lea, cel mai lung rege al Franţei. Morala istoriei arată că ispitele trupeşti sunt vătămătoare şi rele. Să nu ne uităm prea mult la femeia vecinului, oricât de gâdiloase ne-ar fi simţurile faţă de frumuseţea ei. Preacurvia e un gând foarte desfrânat. Adulterul înseamnă curiozitate faţă de plăcerea altuia… Oho! Iată că acolo s-a dublat zarva!

Într-adevăr zgomotul din jurul catedralei creştea. Fugarii

ascultară. Se auzeau destul de limpede strigăte de victorie, o sută de făclii, care făceau să scânteieze căştile ostaşilor, se împrăştiară pe faţada bisericii, la toate înălţimile, pe turle, pe galerii, pe sub stâlpii de susţinere. Făcliile păreau că sunt în căutarea cuiva; curând ajunseră până la fugari strigătele depărtate:

— Ţiganca! Vrăjitoarea! La moarte cu ţiganca!

Nefericita îşi lăsă fruntea în palmă şi necunoscutul începu să vâslească cu furie spre mal. În acest timp, filozoful nostru cugeta, strângând capra în braţe şi depărtându-se încetişor de lângă ţigancă, pe când ea se strângea tot mai tare lângă el, ca lângă singurul adăpost care îi mai rămăsese.

De bună seamă că Gringoire se simţea într-o încurcătură cumplită. Se gândea că şi capra, *după legile în vigoare*, ar fi spânzurată, dacă ar fi prinsă, şi că ar fi mare păcat, biata Djali! Că două osândite agăţate astfel de el însemnau cam mult, că, în sfârşit, însoţitorul lui abia aştepta ca ţiganca să-i rămână în grijă. Între gândurile acestea se dădea-o puternică luptă, în care, ca Jupiter din Iliada, Gringoire cumpănea rând pe rând ţiganca şi capra: şi le privea când pe una, când pe alta, cu ochii umezi de lacrimi, spunând printre dinţi:

— Nu pot totuşi să vă salvez pe-amândouă.

O smucitură îi dădu de veste că luntrea ajunsese la mal. Vuietul sinistru umplea mereu cartierul Cité. Necunoscutul se ridică, se apropie de ţigancă şi vru să-i ia braţul, ca s-o ajute să coboare. Ea îl respinse şi se agăţă de mâneca lui Gringoire, care, la rândul lui, preocupat de capră, aproape că o respinse. Atunci Esmeralda sări singură din luntre. Era atât de tulburată, încât nu mai ştia ce face, nu mai ştia unde să se ducă. Şi rămase o clipă încremenită, privind curgerea apei. Când îşi mai reveni puţin, văzu că se afla singură în port, cu necunoscutul. Se pare că Gringoire se folosise de momentul debarcării ca s-o şteargă cu capra, în grămada de case a străzii Grenier-sur-l’eau.

Biata ţigancă se cutremură văzându-se singură cu omul acela. Vru să vorbească, să strige, să-l cheme pe Gringoire, dar limba îi înţepenise în gură şi niciun sunet nu-i scăpă de pe buze. Deodată ea simţi mâna necunoscutului cuprinzând-o pe a ei. Era o mână rece şi puternică. Dinţii îi clănţăniră, faţa i se făcu mai palidă decât raza lunii care o lumina. Necunoscutul nu spuse un cuvânt, ci începu să urce cu paşi mari spre Piaţa Grève, ţinând-o de

mână. În clipa aceea, Esmeralda simţi vag că destinul e o forţă irezistibilă. Cum nu mai avea puteri, se lăsă dusă, mai mult alergând decât mergând. În locul acela, cheiul urca. Fetei i se părea totuşi că se coboară pe un povârniş.

Esmeralda privi în toate părţile. Niciun trecător. Cheiul era cu desăvârşire pustiu. Ea nu mai auzea zgomot, nu mai simţea oameni mişcându-se decât în tumultuosul şi învăpăiatul cartier Cité, de care n-o despărţeau decât un braţ al Senei şi unde îşi auzea numele laolaltă cu strigătele de moarte. Restul Parisului se afla răspândit în jurul ei prin mari blocuri de întuneric.

În acest timp necunoscutul o ducea mereu, păstrând aceeaşi tăcere şi cu aceeaşi iuţeală. Esmeralda nu regăsi în memorie niciunul din locurile pe care le străbătea. Trecând prin faţa unei ferestre luminate, ea făcu un efort, se încordă brusc şi strigă:

— Ajutor!

Omul care locuia acolo deschise fereastra, se ivi în cămaşă, cu o lampă în mână, se uită pe chei cu un aer buimac, rosti câteva cuvinte pe care fata nu le auzi şi trase oblonul. Era ultima licărire de speranţă care se stingea.

Necunoscutul nu scoase un sunet; o ţinea strâns şi începu să meargă şi mai repede. Ea nu i se împotrivi şi-l urmă, frântă.

Din când în când, Esmeralda îşi mai aduna un pic puterile şi spunea cu o voce întretăiată de zdruncinăturile drumului şi de oboseala goanei:

— Cine eşti? Cine eşti?

Dar el nu-i răspunse.

Astfel, ţinând-o mereu de-a lungul cheiului, ajunseră într-o piaţă mare, slab luminată de lună. Era Piaţa Grève. În mijlocul ei se zărea un fel de cruce neagră, în picioare. Era spânzurătoarea. Fata o recunoscu şi-şi dădu seama unde se află. Omul se apropie, se întoarse spre ea şi-şi ridică gluga.

— Oh! bâigui ea, împietrită. Ştiam prea bine că tot el e!

Era preotul, care, datorită unui efect de lumină a lunii, părea fantoma lui. La lumina acesta se pare că nu vezi decât spectrele lucrurilor.

— Ascultă, îi spuse el, şi ea se cutremură la auzul vocii funeste, pe care n-o mai auzise de multă vreme.

Preotul continuă să vorbească. Rostea cuvintele scurt, sacadat, gâfâitor, cu glas tremurat, ceea ce vădea un profund zbucium lăuntric.

— Ascultă. Suntem aici. Asta e Piaţa Grève. Am ajuns la capăt. Am să-ţi vorbesc. Destinul ne hărăzeşte unul altuia. Eu am să hotărăsc în privinţa vieţii tale; tu, în privinţa sufletului meu. Iată o piaţă şi un întuneric dincolo de care nu se vede nimic. Ascultă-mă deci… Dar mai întâi nu-mi mai pomeni de Phoebus al tău.

Spunând acestea, preotul umbla de colo-colo, ca un om care nu poate sta locului, şi-o târa după el.

— Să nu-mi pomeneşti de el! Vezi? Dacă îi rosteşti numele, nu ştiu ce-am să fac, dar va fi cumplit.

Zicând acestea, preotul rămase ţintuit locului, ca un corp care îşi regăseşte centrul de gravitate. Dar cuvintele lui dovedeau aceeaşi adâncă frământare. Glasul îi era din ce în ce mai şoptit.

— Nu întoarce capul. Ascultă-mă. E un lucru serios. Mai întâi, iată ce s-a petrecut. N-o să râdă nimeni de asta, îţi jur. Dar ce-ţi spuneam? Adu-mi aminte. Ah! Există un ordin al parlamentului care te redă eşafodului. Te-am scăpat din mâinile lor. Dar iată-i că te urmăresc. Priveşte.

Preotul îşi întinse braţul spre Cité. Percheziţiile păreau, într-adevăr, că continuă. Larma se apropia. Turnul casei locotenentului, situat peste drum de Grève, răsuna de zgomote şi era înţesat de lumini; se vedeau soldaţi cu torţe pe malul opus, alergând şi strigând:

— Ţiganca! Unde e ţiganca? Moarte! Moarte!

— Vezi bine că ei te urmăresc şi că eu nu mint. Eu te iubesc. Nu deschide gura, mai degrabă nu-mi vorbi, dacă ai de gând să-mi spui că mă urăşti. Sunt hotărât să nu mai aud asta. Acum te-am salvat. Lasă-mă întâi să termin. Pot să te salvez pentru totdeauna. Am pregătit totul. Rămâne doar să vrei tu. Cum vei voi aşa voi putea.

Se întrerupse brusc.

— Nu, nu asta trebuie spus.

Apoi alergând şi silind-o şi pe ea să alerge, căci nu-i dădea deloc drumul, merse glonţ spre spânzurătoare şi, arătându-i-o cu degetul, îi spuse rece:

— Alege între noi doi.

Ea se smulse din mâinile lui şi căzu la picioarele spânzurătorii, îmbrăţişând reazemul acesta funebru. Apoi îşi întoarse pe jumătate frumosul ei cap şi-l privi peste umăr pe preot. S-ar fi zis că-i o Sfântă Fecioară la picioarele crucii. Preotul rămase nemişcat, cu degetul mereu ridicat spre spânzurătoare,

păstrându-şi gestul, ca o statuie.

În sfârşit, ţiganca îi spuse:

— De ea îmi e mai puţin groază decât de dumneata.

Atunci el îşi lăsă braţele să-i cadă încet şi privi în pământ, zdrobit de mâhnire.

— Dacă pietrele astea ar putea vorbi, şopti el, ar spune: „Iată un om tare nefericit”.

Apoi vorbi din nou. Fata, îngenuncheată în faţa spânzurătorii şi înecată în lungul ei păr, îl lăsă să vorbească fără a-l întrerupe. Vocea îi era tânguitoare şi blândă, contrastând dureros cu asprimea dispreţuitoare a trăsăturilor feţei:

— Eu te iubesc. Ah! Asta e totuşi foarte adevărat. Aşadar, nu se vede nimic din focul care îmi arde inima, vai, fată, zi şi noapte, da, zi şi noapte! Oare asta nu merită niciun pic de milă? E o dragoste de zi şi noapte, îşi spun, e o tortură. Ah, prea sufăr mult, biata mea copilă! E un lucru vrednic de milă, te asigur. Vezi că-ţi vorbesc blând. Tare aş vrea să nu-ţi fie silă de mine. În sfârşit, un bărbat n-are nicio vină dacă iubeşte o femeie. Oh, Doamne! Cum! N-o să mă ierţi, deci, niciodată? Ai să mă urăşti totdeauna?! Aşadar, s-a sfârşit! Asta mă face rău, vezi tu, şi cumplit faţă de mine însumi. Nici măcar nu te uiţi la mine! Poate că te gândeşti la altceva, pe când eu îţi vorbesc în picioare şi înfiorat la hotarul veşniciei noastre, a amândurora! Mai ales, nu-mi vorbi de ofiţer! Cum?! Eu m-aş arunca la genunchii tăi, ţi-aş săruta nu picioarele, căci n-ai vrea, ci pământul de sub tălpi, aş plânge ca un copil, mi-aş smulge din piept, nu cuvinte, ci inima şi măruntaiele, ca să-ţi spun că te iubesc, şi totul ar fi zadarnic, totul! Şi totuşi n-ai în suflet decât duioşie şi bunătate, răspândeşti cea mai minunată blândeţe, eşti pe de-a-ntregul suavă, bună, milostivă şi fermecătoare. Vai, tu nu eşti rea decât cu mine. Ah, ce soartă!

Preotul îşi ascunse faţa în palme. Esmeralda îl auzea plângând. Pentru prima oară. Astfel, în picioare şi zguduit de plâns, era mai nenorocit şi mai rugător decât în genunchi. După ce plânse aşa un timp, după ce se zvântară primele lacrimi, preotul continuă:

— Văd! Nu-mi mai găsesc cuvintele. Şi mă gândisem bine, totuşi, la ce aveam să-ţi spun. Acum tremur şi mă înfior, mă pierd în clipa hotărâtoare, simt ceva suprem care mă învăluie şi mă bâlbâi. Oh, am să mă prăbuşesc pe caldarâm dacă nu ţi-e

milă de mine, milă de tine. Nu ne osândi pe amândoi. Dacă ai şti cât te iubesc! Ce inimă am şi eu! Ah, toate virtuţile m-au părăsit, ce lepădare disperată de mine însumi! Sunt doctor şi batjocoresc ştiinţa; sunt gentilom şi-mi sfâşii numele; sunt preot şi-mi fac din cartea de rugăciuni pernă pentru desfrâu, scuip în obrazul Dumnezeului meu! Toate astea pentru tine, care m-ai vrăjit! Ca să fiu mai vrednic de iadul tău! Şi tu, care nu-l vrei pe cel blestemat! Oh! Să-ţi spun tot, şi mai mult încă, ceva cât se poate de groaznic. Oh! Cât se poate de groaznic!…

Rostind cuvintele din urmă, avea un aer cu desăvârşire rătăcit. Preotul tăcu o clipă, apoi vorbi rar, parcă pentru sine, şi cu voce puternică.

— Cain, ce-ai făcut cu fratele tău?

Din nou tăcere. Apoi preotul continuă:

— Ce-am făcut, Doamne? L-am adăpostit, l-am crescut, l-am hrănit, l-am iubit, l-am adorat şi l-am ucis! Da, Doamne, iată că ţeasta i-a fost strivită în faţa mea, fiind izbită de lăcaşul tău, şi eu sunt de vină, din pricina femeii acesteia, din pricina ei…

Privea cu ochi rătăciţi. Vocea începu să i se stingă. Preotul mai repetă de câteva ori, fără să-şi dea seama, cu pauze destul de lungi, ca un clopot care îşi prelungeşte ultima vibraţie:

— Din pricina ei… Din pricina ei…

Apoi limba nu mai articulă niciun sunet perceptibil, dar buzele continuară să i se mişte. Deodată el căzu din picioare, ca un lucru care se dărâmă, şi rămase jos, încremenit, cu capul pe genunchi.

O uşoară atingere a fetei, care îşi retrăgea piciorul de sub el, îl trezi. Preotul îşi trecu încet palma peste obrajii scofâlciţi şi îşi privi câteva clipe cu mirare degetele ude.

— Cum?! murmură el. Am plâns!

Apoi, întorcându-se deodată spre ţigancă, îi spuse eu o tulburare de nedescris:

— M-ai privit cu nepăsare cum plângeam! Copilă, ştii că lacrimile acestea sunt lavă? E adevărat deci că omul pe care-l urăşti nu te mişcă de fel. Dacă m-ai vedea murind, tu ai râde. Ah! Eu însă nu vreau să te văd murind. Un cuvânt! Un singur cuvânt de iertare! Nu-mi spune că mă iubeşti, spune-mi numai că vrei, atâta îmi va fi de ajuns şi te voi salva. Dacă nu… ah, vremea trece! Te implor pe tot ce e sfânt, nu aştepta să redevin de piatră ca spânzurătoarea care te cere şi ea. Gândeşte-te că

ţin în mână amândouă destinele noastre, că sunt nebun, ceea ce e cumplit, că pot lăsa totul să cadă şi că sub noi e o prăpastie fără fund, nefericito, în care prăbuşirea mea o va urmări pe a ta o veşnicie întreagă! Un cuvânt bun, spune-mi numai un cuvânt, numai un cuvânt!

Ea deschise gura să-i răspundă. El se repezi la genunchii ei ca să-i culeagă cu adoraţie cuvântul, poate înduioşat, pe care avea să-i rostească. Ea îi spuse:

— Eşti un ucigaş!

Preotul o luă în braţe cu furie şi începu să râdă cu un râs îngrozitor.

— Da, sunt un ucigaş, spuse el, şi te voi avea! Nu mă vrei sclav, mă vei avea stăpân. Te voi avea! Am o vizuină unde te voi târî. Mă vei urma, va trebui să mă urmezi, altminteri te dau pe mâna lor! Trebuie sau să mori, frumoaso, sau să fii a mea, să fii a preotului apostat, a ucigaşului! Şi încă din noaptea asta, auzi? Hai, fii veselă! Sărută-mă, nebuno! Mormântul sau patul meu!

Ochii îi scânteiau de pofte desfrânate şi de furie. Gura lui lascivă înroşea gâtul fetei. Ea i se zbătea în braţe. El o acoperea de sărutări pătimaşe.

— Nu mă muşca, monstrule! strigă ea. Oh, călugăr fioros şi spurcat! Lasă-mă! Am să-ţi smulg părul murdar şi cărunt şi-am să ţi-l arunc smocuri-smocuri în obraz.

El roşi, păli. Apoi îi dădu drumul şi o privi ca un aer sumbru. Ea se crezu învingătoare şi continuă:

— Îţi spun că sunt a lui Phoebus al meu, că pe Phoebus îl iubesc, că Phoebus e frumos! Tu, preotule, eşti bătrân, eşti urât! Cară-te de-aici!

Preotul scoase un răcnet cumplit, ca nenorocitul căruia i se aplică fierul roşu.

— Atunci mori! spuse el, scrâşnind.

Ea îi văzu privirea înfricoşătoare şi vru să fugă El o prinse iar, o zgudui, o aruncă la pământ şi porni cu paşi mari spre colţul de la Tour-Roland, târând-o după el pe pavaj de mâinile ei frumoase. Ajuns acolo, se întoarse spre ea:

— Te întreb pentru ultima oară dacă vrei să fii a mea!

Ea îi răspunse, hotărâtă:

— Nu!

Atunci el strigă cu glas puternic:

— Gudule! Gudule! Iată ţiganca! Răzbună-te.

Fata se simţi brusc înhăţată de cot şi privi: un braţ descărnat ieşise dintr-o lucarnă scobită în zid şi o ţinea cu o mână de fier.

— Ţine-o bine! spuse preotul. E ţiganca fugită. Nu-i da drumul. Mă duc să caut sergenţii. Ai să vezi cum au s-o spânzure.

Dinlăuntrul zidului, un râs gutural răspunse acestor cuvinte sângeroase:

— Ha! Ha! Ha!

Ţiganca îl văzu pe preot depărtându-se în fugă spre podul Notre-Dame. Dintr-acolo se auzeau tropote de cai.

Fata o recunoscu pe pustnica cea rea. Gâfâind de groază, ea încercă să scape; se răsuci, făcu mai multe mişcări bruşte, de agonie şi de disperare, dar cealaltă o ţinea cu o putere de necrezut... Degetele osoase şi slabe o învineţeau, i se înfigeau în carne şi-i cuprindeau braţul. Ai fi zis că mâna pustnicei era nituită de mâna ei. Era mai mult decât un lanţ, mai mult decât un ştreang, mai mult decât un inel de fier: era un cleşte înzestrat cu gândire şi viaţă, care ieşea dintr-un zid.

Istovită, ţiganca se prăbuşi lângă perete şi atunci spaima de moarte o cuprinse. Ea se gândi la frumuseţea vieţii, la tinereţea ei, la priveliştea cerului, a naturii, la dragoste, la Phoebus, la tot ce se depărta şi la tot ce se apropia, la preotul care o denunţa, la călăul care avea să vină, la spânzurătoarea aflată acolo. Atunci simţi spaima urcându-i-se până la rădăcina părului şi auzi râsul lugubru al pustnicei care îi spunea încet:

— Ha! Ha! Ha! Ai să fii spânzurată!

Aproape moartă, Esmeralda se întoarse spre lucarnă şi văzu printre gratii chipul de fiară al celeilalte.

— Ce ţi-am făcut? întrebă ea aproape fără simţire.

Pustnica nu-i răspunse, ci începu să mormăie cu o intonaţie cântătoare, mânioasă şi batjocoritoare î !

— Fiică a Egiptului! Fiică a Egiptului! Fiică a Egiptului!

Nefericita Esmeralda lăsă să-i cadă capul în piept, înţelegând că n-avea a face cu o fiinţă omenească.

Deodată pustnica exclamă, ca şi cum avusese nevoie de tot acest timp pentru ca întrebarea ţigăncii să-i ajungă la creier:

— Ce mi-ai făcut, zici? Ah, ce mi-ai făcut tu, ţiganco! Ascultă! Aveam un copil, eu. Auzi? Aveam un copil! Un copil îţi spun. O fetiţă drăgălaşă. Agnes a mea, continuă ea, rătăcită şi sărutând ceva în întuneric. Ei bine, auzi, fiică a Egiptului? Mi-au luat copilul, mi-au furat copilul, mi l-au mâncat. Iată ce mi-au făcut.

Fata răspunse ca mielul din fabulă:

— Vai, pe vremea aceea eu poate că nici nu eram născută!

— Ba da, continuă pustnica, trebuie să fi fost născută. Erai. Ea ar avea vârsta ta acum! Aşa! De cincisprezece ani sunt aici, de cincisprezece ani sufăr, de cincisprezece ani mă rog, de cincisprezece ani mă dau cu capul de pereţi. Îţi spun că ţigăncile mi-au furat-o, înţelegi? Şi că au mâncat-o cu dinţii lor. Ai inimă? Atunci închipuie-ţi ce înseamnă un prunc care se joacă, suge, doarme! O fiinţă atât de nevinovată! Ei bine, asta mi-au luat, asta mi-au ucis! Dumnezeu o ştie prea bine! Astăzi e rândul meu, vreau să mănânc o ţigancă. Oh, ce-aş mai muşca din tine, dacă nu m-ar împiedica gratiile. Am capul prea mare. Biata micuţă! În timp ce dormea. Şi dacă ele au trezit-o pe când o luau, degeaba o fi strigat, eu nu eram acolo! Ah, mamelor ţigănci, voi mi-aţi mâncat copilul! Veniţi să-i vedeţi pe-al vostru.

Pustnica începu să râdă sau să scrâşnească din dinţi, căci amândouă aceste lucruri erau asemănătoare pe faţa ei furioasă. Începeau să se ivească zorile. O rază cenuşie lumina vag scena aceasta şi spânzurătoarea din piaţă se desluşea tot mai limpede. De cealaltă parte, dinspre podul Notre-Dame, bietei osândite i se părea că aude apropiindu-se tropotul călăreţilor.

— Doamne, strigă ea, împreunându-şi palmele şi căzând în genunchi, despletită, pierdută, înnebunită de groază, doamnă, fie-vă milă! Auziţi-i că vin. Eu nu v-am făcut nimic! Vreţi să mă vedeţi murind de moartea aceasta îngrozitoare, sub ochii dumneavoastră? Sunt sigură că puteţi avea milă. E prea groaznic. Lăsaţi-mă să fug. Daţi-mi drumul! Fie-vă milă! Nu vreau să mor aşa!

— Dă-mi înapoi copilul! spuse pustnica.

— Milă! Fie-vă milă!

— Dă-mi înapoi copilul!

— În numele cerului, daţi-mi drumul.

— Dă-mi înapoi copilul!

Şi, de data aceasta, fata se prăbuşi, istovită, frântă, cu privirea sticloasă, ca de mort.

— Vai! bâigui ea. Vă căutaţi copilul, iar eu îmi caut părinţii.

— Dă-mi-o înapoi pe micuţa mea Agnes! continuă Gudule. Nu ştii unde e? Atunci mor. Am să-ţi spun. Eram o prostituată, aveam un copil, mi-au luat copilul. Ţigăncile mi l-au luat. Vezi bine că trebuie să mori. Când maică-ta va veni să te ceară, eu

am să-i spun: „Mamă, uită-te la spânzurătoare! Sau dă-mi înapoi copilul.” Ştii unde e fetiţa mea? Stai să-ţi arăt ceva. Uite-i pantofiorul, tot ce mi-a mai rămas de la ea. Ştii unde îi e perechea? Dacă ştii, spune-mi, şi chiar dacă se află la celălalt capăt al lumii, am să mă duc să-l caut, mergând în genunchi.

Vorbind astfel, pustnica îi arătă ţigăncii, cu celălalt braţ scos prin lucarnă, pantofiorul brodat. Se luminase îndeajuns ca să poţi desluşi forma şi culorile obiectului aceluia.

— Arată-mi pantofiorul, spuse ţiganca, tremurând. Doamne! Doamne!

Şi în acelaşi timp, cu mâna pe care o avea liberă, deschise repede săculeţul împodobit cu pietre false, verzi, pe care îl purta la gât.

— Hai, bombăni Gudule, scotoceşte-ţi talismanul drăcesc!

Dar deodată ea se întrerupse, începu să tremure din tot trupul şi strigă cu un glas venit din străfundul inimii:

— Fiica mea!

Ţiganca scosese din punguţă un pantofior absolut la fel cu celălalt. De pantofiorul acesta era legat un pergament pe care stătea scris:

„Perechea când îi vei găsi,
Măicuţa-n braţe te-o primi”.

În mai puţin de-o clipă, pustnica izbuti să confrunte cei doi pantofiori şi să citească inscripţia, apoi îşi lipi de gratiile lucarnei faţa strălucind de-o bucurie cerească şi strigă:

— Fiica mea! Fiica mea!

— Mamă! răspunse ţiganca.

Aici, renunţăm să mai zugrăvim scena.

Între ele se aflau zidul şi gratiile de fier.

— Oh! zidul! strigă pustnica. Oh, s-o văd şi să n-o pot îmbrăţişa! Dă-mi mâna ta! Mâna ta!

Fata îşi trecu braţul prin lucarnă, pustnica se repezi şi-şi lipi buzele de el, rămânând astfel prăbuşită în sărut, fără alt semn de viaţă decât hohotul de plâns care îi scutura din când în când trupul. Şiroaie de lacrimi îi curgeau din ochi, în tăcere, în întuneric, ca o ploaie de noapte. Biata mamă îşi revărsa în valuri, pe mâna adorată, neagra şi adânca fântână a lacrimilor aflate în ea, şi în care toată durerea i se scursese, picătură cu picătură,

vreme de cincisprezece ani.

Deodată ea se ridică, îşi înlătură de pe frunte lungile şuviţe încărunţite şi, fără să spună un cuvânt, începu să zguduie cu amândouă mâinile gratiile chiliei, mai furioasă decât o leoaică. Gratiile rezistau însă. Atunci pustnica se duse să ia dintr-un ungher al chiliei un bolovan care îi servea drept pernă şi-l aruncă cu atâta putere, încât una din gratii se frânse scoţând mii de scântei. O a doua lovitură dărâmă de-a binelea vechea cruce de fier care baricada lucarna. Apoi, cu amândouă mâinile, pustnica rupse până la capăt şi îndepărtă rămăşiţele ruginite ale gratiilor. Sunt clipe când mâinile unei femei au o putere supraomenească.

După ce-şi croi drum liber, îi trebui mai puţin de un minut ca să-şi prindă fata de mijloc şi s-o tragă în chilie.

— Vino! Să te readuc din abis! murmură ea.

Când fiica sa fu în chilie, pustnica o aşeză încetişor jos, apoi o ridică iar şi, purtând-o în braţe ca şi cum ar fi fost micuţa ei Agnes, începu să umble de colo-colo prin odăiţa îngustă, beată de fericire, turbată, veselă, strigând, cântând, sărutându-şi fata, vorbindu-i, izbucnind în râs, izbucnind în lacrimi, toate odată şi, nebuneşte.

— Fata mea! Fata mea! spunea mama. Fata mea e lângă mine! Iat-o! Bunul Dumnezeu mi-a readus-o. Hei, oameni buni! Veniţi cu toţi încoace! E careva pe aici să vadă că fata mea e lângă mine? Doamne Isuse, cât e de frumoasă! Cincisprezece ani m-ai făcut să aştept, Doamne, dar ca să mi-o redai frumoasă. Aşadar n-au mâncat-o ţigăncile! Cine a spus asta? Fetiţa mea! Fetiţa mea! Sărută-mă! Ce bune sunt ţigăncile! Tare îmi sunt dragi! Eşti chiar tu. De asta-mi tresărea inima de câte ori treceai. Şi eu credeam că de ură! Iartă-mă, Agnes a mea, iartă-mă. Ai găsit că-s foarte rea, nu-i aşa? Te iubesc. Mai ai micuţul semn de pe gât? Să vedem. Îl mai are. O, ce frumoasă eşti! Eu ţi-am făcut ochii ăştia, mari, domnişoară. Sărută-mă. Te iubesc. Îmi e totuna dacă şi alte mame au copii, puţin îmi pasă de ele acum. N-au decât să vină. Iat-o pe-a mea! Iată-i gâtul, ochii, părul, mâinile! Găsiţi-mi ceva mai frumos, dacă există! Oh, mă pun chezaş că sumedenie de flăcăi or să se îndrăgostească de ea! Am plâns cincisprezece ani. Toată frumuseţea mi s-a dus şi a trecut la ea. Sărută-mă.

Îi spunea mii de alte cuvinte nebuneşti a căror frumuseţe consta în tonul cu care erau rostite, răvăşea veşmintele bietei

fete până la a o face să se ruşineze, îi mângâia părul de mătase cu palma, îi săruta piciorul, genunchiul, fruntea, ochii, se extazia de toate. Fata o lăsa în voie, repetând doar din când în când foarte încet şi cu o blândeţe de nedescris:

— Mamă!

— Ştii, fetiţa mea, continuă pustnica, întretăindu-şi toate cuvintele cu sărutări, am să te iubesc nespus de mult. Plecăm de aici. Şi o să fim tare fericite. Am moştenit ceva la Reims, de unde ne tragem. Cunoşti Reimsul? Ah, nu-l cunoşti, erai prea micuţă! Dacă ai şti ce frumoasă erai la patru luni! Aveai nişte picioruşe, că veneau oamenii să le vadă, din curiozitate, de la Epernay, care se află la şapte leghe! O s-avem un ogor, o căsuţă. Am să te culc în patul meu. Doamne! Doamne! Cine ar fi crezut una ca asta? Fata mea e lângă mine.

— Mama, zise fata, găsind în sfârşit puterea de a vorbi în emoţia ei, lucrul ăsta mi-l spusese ţiganca. Era o ţigancă bună, dintre ai noştri, care a murit anul trecut şi care m-a îngrijit totdeauna ca o doică. Ea mi-a pus săculeţul de gât. Şi-mi spunea mereu: „Fetiţo, păzeşte bine giuvaerul ăsta. E o comoară. O să te ajute să-ţi regăseşti mama. O porţi pe maică-ta la gât.” Mi-a prorocit ţiganca!

Pustnica îşi strânse din nou fata în braţe.

— Vino să te sărut. Povesteşti atât de drăguţ! Când vom fi la noi acasă, o să încălţăm o statuie a pruncului Iisus cu pantofiorii. Îi datorăm asta bunei Fecioare. Doamne! Ce glas frumos ai! Adineauri, când îmi vorbeai, parcă era o muzică. Ah, stăpâne Doamne! Mi-am regăsit copilul! E oare de crezut povestea asta? Omul nu mai moare niciodată, dacă n-am murit eu de bucurie.

Apoi începu iar să bată din palme, să râdă şi să strige:

— O să fim fericite!

În clipa aceea, în chilioară răzbătu zăngănit de arme şi ropot de copite ce păreau că vin dinspre podul Notre-Dame şi că se apropie din ce în ce pe chei. Ţiganca se aruncă înspăimântată în braţele pustnicei:

— Scapă-mă! Scapă-mă, mamă! Iată-i că vin!

Pustnica păli.

— O, cerule, ce spui? Uitasem. Te urmăresc? Ce-ai făcut?

— Nu ştiu, răspunse nefericita copilă. Sunt osândită la moarte.

— Să mori! spuse Gudula, ca lovită de trăsnet. Să mori! repetă ea încet, privindu-şi ţintă fata.

— Da, mamă, spuse Esmeralda, înspăimântată. Vor să mă ucidă. Iată că vin să mă ia. Spânzurătoarea de colo e pentru mine. Scapă-mă, scapă-mă, scapă-mă! Auzi-i că vin! Scapă-mă!

Pustnica rămase câtăva vreme nemişcată ca o stană de piatră, apoi clătină din cap în semn de îndoială şi deodată începu să râdă, dar cu râsul ei înfricoşător, de altă dată:

— Ha! Ha! Nu! E un vis tot ce-mi spui. Ah, da!… Eu aş pierde-o şi durerea ar dura cincisprezece ani, apoi aş regăsi-o, şi fericirea n-ar dura decât un minut! Şi mi-ar lua-o iar! Tocmai acum când e frumoasă, când e mare, când îmi vorbeşte, când mă iubeşte, acum vor veni să mi-o mănânce, sub ochii mei, care îi sunt mamă! Ah, nu! Asemenea lucruri nu sunt cu putinţă. Bunul Dumnezeu nu ar îngădui.

În clipa aceea cavalcada păru că se opreşte şi se auzi un glas depărtat care spunea:

— Pe aici, messire Tristan! Preotul ne-a spus că o vom găsi la Gaura cu şobolani.

Tropotul răsună iar.

Pustnica se ridică în picioare, cu un strigăt disperat.

— Fugi, copila mea! Îmi amintesc totul. Ai dreptate. Vor să te omoare. E înspăimântător. Blestem! Fugi!

Apoi îşi vârî capul prin lucarnă, dar îl trase repede înapoi.

— Rămâi, spuse ea cu glas încet, repezit şi lugubru, strângând convulsiv mâna ţigăncii, mai mult moartă decât vie. Stai aici. Nu sufla o vorbă! Soldaţii mişună peste tot. Nu poţi să ieşi. E prea multă lumină.

Ochii îi erau uscaţi şi arzători. O clipă, nu scoase o vorbă. Mergea doar cu paşi mari prin chilioară şi se oprea din când în când să-şi smulgă câte un smoc de păr cărunt, pe care îl rupea imediat între dinţi. Deodată ea spuse:

— Se apropie. Am să vorbesc cu ei. Ascunde-te în colţul de colo. N-au să te vadă. Am să le spun că ai fugit, că ţi-am dat drumul, pe legea mea!

Şi-şi duse fata, căci o ţinuse tot timpul în braţe, într-un ungher al chiliei care nu se vedea de afară. O ghemui acolo, o cocoli cu grijă, în aşa fel încât nici mâinile, nici picioarele să nu-i iasă la iveală, îi desfăcu părul negru, împrăştiindu-l peste rochia albă, ca s-o ascundă, puse în faţa ei urciorul şi bolovanul, singurele mobile pe care le avea, închipuindu-şi că ele o ascundeau. Iar când isprăvi, îngenunche ceva mai liniştită şi începu să se roage.

Zorile, abia ivite, lăsau încă destul întuneric în Gaura de şobolani.

În clipa aceea, vocea preotului, infernala lui voce, trecu foarte aproape de chilie, strigând:

— Pe aici, căpitane Phoebus de Châteaupers.

La auzul numelui, al vocii aceleia, Esmeralda, ghemuită în colţul ei, făcu o mişcare.

— Nu te clinti! spuse Gudule.

Abia apucase pustnica să rostească vorbele acestea, când o zarvă de oameni, de spade şi de cai se opri în jurul chiliei. Mama se ridică repede şi se duse să se posteze în faţa lucarnei, ca s-o astupe. Ea văzu o ceată numeroasă de oameni înarmaţi, pe jos şi călări, încolonaţi în piaţă. Cel care îi comanda descălecă şi veni spre ea.

— Babo, i se adresă bărbatul acela cu mutră fioroasă, căutăm o vrăjitoare ca s-o spânzurăm; ni s-a spus că era la tine.

Biata mamă se prefăcu nepăsătoare, cât putu mai bine, şi răspunse:

— Nu prea ştiu ce vreţi să spuneţi.

Bărbatul vorbi iar:

— La naiba! Ce tot cântă smintitul ăla de arhidiacon? Unde-i?

— Monseniore, spuse un soldat, a dispărut.

— Ascultă, babă nebună, reîncepu comandantul, nu cumva mă minţi! Ţi s-a dat în pază o vrăjitoare. Ce-ai făcut cu ea?

Pustnica nu vru să tăgăduiască chiar totul, de teamă să nu trezească bănuieli, şi răspunse cu un ton sincer şi ursuz:

— Dacă vorbiţi despre o fată înaltă care mi-a fost agăţată de mână mai adineauri, am să vă spun că m-a muşcat şi că i-am dat drumu’. Asta e. Lăsaţi-mă-n pace.

Condamnatul se strâmbă dezamăgit.

— Nu cumva să mă minţi, hârcă bătrână, vorbi el. Pe mine mă cheamă Tristan l’Hermite şi sunt cumătrul regelui. Tristan l’Hermite, auzi? Apoi adăugă, privind Piaţa Grève: E un nume care are ecou aici.

— Chiar dacă ai fi Satan l’Hermite, răspunse Gudule, care începea să nădăjduiască, şi tot nu ţi-aş fi spus altceva decât ce ţi-am spus şi nu m-aş teme de dumneata.

— La naiba! exclamă Tristan. Ce mai cumătră! Aha! Fata vrăjitoare a fugit. Şi pe unde a luat-o?

Gudule răspunse nepăsătoare:

— Cred că pe strada Mouton.

Tristan întoarse capul şi făcu semn trupei să se pregătească de drum. Pustnica răsuflă uşurată.

— Monseniore, spuse deodată un ostaş, ia întrebaţi-o pe baborniţă de ce gratiile lucarnei sunt sfărâmate aşa.

Întrebarea vârî din nou spaima în inima bietei mame. Dar ea nu-şi pierdu de tot cumpătul şi bâigui:

— Totdeauna au fost aşa.

— Da de unde! făcu arcaşul. Ieri mai alcătuiau încă o frumoasă cruce neagră care te îndemna la evlavie.

Tristan se uită pieziş la pustnică:

— Cumătră mi se pare că se tulbură!

Nefericita simţi că totul depinde de puterea ei de a se stăpâni şi, cu moartea în suflet, începu să rânjească. Mamele au asemenea puteri.

— Da de unde, răspunse ea, omul ăsta e beat. E mai mult de un an de când o căruţă cu piatră a lovit cu spatele în lucarna mea şi i-a spart gratiile. Ba chiar l-am şi ocărât pe căruţaş!

— Aşa e, spuse un alt arcaş, eram şi eu de faţă.

Oameni care au văzut totul se găsesc pretutindeni. Mărturia aceasta nesperată a arcaşului o reînsufleţi pe biata mamă, pe care interogatoriul o făcea să treacă peste o prăpastie pe-o muchie de cuţit. Dar era osândită să nădăjduiască şi să se înspăimânte rând pe rând.

— Dacă o căruţă a făcut asta, începu din nou primul soldat, resturile gratiilor ar trebui să fie împinse înăuntru, pe când ele sunt împinse în afară.

— Ehei, îi zise Tristan soldatului, eşti bun de anchetator le Châtelet. Răspunde la întrebare, babo!

— Doamne! exclamă ea, simţindu-se pierdută şi cu glasul plin de lacrimi, fără voia ei. Vă jur, monseniore, că o căruţă mi-a spart gratiile. Aţi auzit că omul acela a fost de faţă. Şi apoi, ce legătură are asta cu ţiganca voastră?

— Hm! bombăni Tristan.

— Drace, urmă soldatul, măgulit de lauda comandantului. Spărturile fierului sunt proaspete de tot!

Tristan clătină din cap. Pustnica păli.

— Cât timp zici că e de la întâmplarea cu căruţa?

— O lună, poate două săptămâni, monseniore. Nu mai ştiu.

— Mai adineauri spuneai că un an, observă soldatul.

— E ceva necurat la mijloc! spuse comandantul.

— Monseniore, strigă ea, lipită de lucarnă şi tremurând de teamă ca bănuiala să nu-i îndemne să intre în chilie, monseniore, vă jur că o căruţă mi-a spart gratiile. Vă jur pe sfinţii îngeri din rai. Dacă n-a fost o căruţă, să fiu blestemată în veci, căci ar însemna că mă lepăd de Dumnezeu.

— Pui prea mult foc în jurămintele astea, spuse Tristan, privind-o cu ochii lui de inchizitor.

Biata femeie simţea că-şi pierde din ce în ce stăpânirea de sine. Ajunsese să facă stângăcii şi înţelegea cu groază că nu spunea ce ar fi trebuit să spună.

În clipa aceea un soldat sosi strigând:

— Monseniore, babornița minte! Vrăjitoarea n-a fugit prin strada Mouton. Lanţul străzii a rămas întins toată noaptea, iar paznicul n-a văzut pe nimeni trecând.

Tristan, al cărui chip devenea din ce în ce mai sinistru, o întrebă pe pustnică:

— Ce-ai de spus la asta?

Ea încercă să scape şi-acum din încurcătură.

— Că nu ştiu, monseniore, că poate m-am înşelat. Cred că fata a trecut apa, zău aşa.

— Apa e în partea cealaltă, spuse Tristan. Nu-i de crezut, totuşi, ca vrăjitoarea să fi vrut să reintre iar în Cité, unde era urmărită. Minţi, babo!

— Şi-apoi, adăugă primul soldat, nu-i nici urmă de luntre, nici pe-un mal, nici pe celălalt.

— O fi trecut înot, zise bătrâna, apărând terenul pas cu pas.

— Oare femeile înoată? spuse soldatul.

— Pe naiba, babo! Minţi! Minţi! izbucni Tristan, mânios. Tare aş avea chef s-o las încolo de vrăjitoare şi să te iau pe tine. Un sfert de oră de cazně ţi-ar scoate adevărul din guşă. Hai! O să ne urmezi.

Ea prinse cuvintele acestea cu nesaţ.

— Cum vreţi, monseniore. Faceţi cum vreţi. Fie chiar şi tortura. Duceţi-mă. Repede, repede, să plecăm numaidecât.

În acest timp se gândea: „Fiică-mea o să poată fugi”.

— La naiba! zise comandantul. Ce chef are de tortură! N-o înţeleg deloc pe nebuna asta.

Un bătrân sergent din strajă, cu capul cărunt, ieşi din rânduri şi se adresă comandantului:

— E nebună de-a binelea, monseniore! Dacă i-a dat drumul ţigăncii, nu-i vina ei, căci ea nu le iubeşte deloc pe ţigănci. De cincisprezece ani fac de strajă şi-o aud seară de seară ocărându-le pe ţigănci, cu o scârbă nemaipomenită. Dacă cea pe care o urmărim e, după cum îmi închipui, mica dansatoare cu capra, apoi pe ea, mai ales, o urăşte cel mai tare.

Gudule făcu un efort şi spuse:

— Pe ea, mai ales.

Mărturia tuturor oamenilor de strajă îi confirmă comandantului cuvintele bătrânului sergent. Nemaisperând să poată scoate ceva de la pustnică, Tristan l'Hermite îi întoarse spatele şi ea îl văzu cu nespusă nelinişte îndreptându-se agale spre cal.

— Hai, rosti el printre dinţi, la drum, să ne vedem de cercetări. Nu mă culc, până când ţiganca n-o să fie spânzurată.

Totuşi mai şovăi un timp înainte de a încăleca. Văzându-l cum îşi plimbă în jurul pieţei privirea neliniştită de copoi care adulmecă pe aproape vizuina vânatului şi nu vrea să se depărteze, Gudule tremura, între viaţă şi moarte. Inima ei atât de îngrozitor strânsă se mai uşură; şi ea spuse încet, aruncând o privire spre fiică-sa, pe care nu îndrăznea s-o privească de când ei să aflau acolo:

— Salvată!

În tot acest timp, biata copilă rămăsese în ungherul ei, fără să răsufle, fără să se mişte, cu chipul morţii în faţă. Ea nu scăpase nimic din scena dintre Gudule şi Tristan, şi fiecare dintre spaimele maică-sii găsise ecou în inima fetei. Ea auzise rând pe rând pârâiturile firului care o ţinea suspendată deasupra prăpastiei, de douăzeci de ori fusese încredinţată că-l vede rupându-se, şi acum începuse, în sfârşit, să respire şi să se simtă mai în siguranţă. În momentul acela auzi un glas care îi spunea comandantului:

— Corn de bou! Domnule comandant, nu-i treaba mea, care sunt ostaş, să spânzur vrăjitoarele. Răzmeriţa s-a terminat. Vă las să vă descurcaţi singur. Nu vă supăraţi dacă mă duc după compania mea, rămasă fără căpitan.

Glasul acesta era al lui Phoebus de Châteaupers.

Ceea ce se petrecu în Esmeralda nu se poate descrie. Phoebus al ei, prietenul, ocrotitorul, sprijinul, adăpostul ei se afla, aşadar, acolo! Ea se ridică şi, până să o poată împiedica maică-sa, se şi repezi la lucarnă, strigând:

— Phoebus! Ajutor! Phoebus al meu!

Dar Phoebus nu mai era acolo. El tocmai cotise la galop colţul străzii Cuţităriei. Tristan însă nu plecase încă.

Pustnica se năpusti urlând la fată, o trase cu putere înapoi şi-i înfipse unghiile în gât. O tigroaică nu se sfieşte să se poarte astfel cu puiul ei. Tristan văzuse.

— Hei! făcu el, izbucnind într-un râs care îi descoperi toţi dinţii, din care pricină faţa lui semăna cu un bot de lup. Doi şoareci în cursă!

— Bănuiam eu, spuse soldatul.

Tristan îl bătu pe umăr.

— Eşti o pisica de soi! Hai, adăugă el, unde e Henriet Cousin?

Un bărbat care nu semăna a ostaş, nici după veşminte, nici după înfăţişare ieşi din rânduri. Bărbatul purta un costum jumătate gri, jumătate cafeniu, avea părul lins, mâneci de piele şi o legătură de funii în mâinile lui mari. El îl însoţea totdeauna pe Tristan l'Hermite, care îl însoţea totdeauna pe Ludovic al XI-lea.

— Prietene, spuse Tristan l'Hermite, bănuiesc că am dat de vrăjitoarea pe care o căutam. O să mi-o spânzuri. Ai scara?

— E una sub şopronul Casei cu Stâlpi, răspunse omul. Colo o să facem treaba? continuă el, arătând cu degetul spânzurătoarea de piatră.

— Da.

— Ha! Ha! izbucni omul, râzând tare, cu un râs şi mai bestial decât al comandantului. N-o s-avem prea mult de mers.

— Dă-i zor! îl grăbi Tristan. O să râzi pe urmă.

În acest timp, din clipa când Tristan o văzuse pe fiică-sa şi orice speranţă era pierdută, pustnica nu mai rostise un cuvânt. Ea o aruncase pe biata ţigancă, pe jumătate moartă, în colţul chiliei, şi se aşezase iar la lucarnă, cu amândouă mâinile rezemate de pervaz, ca două gheare. O vedeau stând astfel şi plimbându-şi curajoasă, asupra tuturor soldaţilor, privirea în care se citea iar expresia ca de fiară şi de nebună. În momentul când Henriet Cousin se apropie de chilie, înfăţişarea ei era atât de sălbatică, încât el se dădu înapoi.

— Monseniore, întrebă Cousin, revenind lângă comandant, pe care trebuie s-o iau?

— Pe cea tânără.

— Cu atât mai bine, căci bătrâna pare anevoie de clintit.

— Biata dansatoare cu capra! spuse bătrânul sergent din strajă.

Henriet Cousin se apropie din nou de lucarnă. Privirea mamei îl făcu să lase ochii în jos.

— Doamnă… începu el destul de timid.

Ea îl întrerupse cu o voce foarte înecată şi furioasă.

— Ce doreşti?

— Nu pe dumneavoastră, pe cealaltă.

— Care cealaltă?

— Cea tânără.

Ea începu să scuture din cap, strigând:

— Nu-i nimeni aici! Nu-i nimeni! Nu-i nimeni!

— Ba e, spuse călăul, ştii foarte bine că e. Lasă-mă să iau fata. Dumitale nu vreau să-ţi fac niciun rău.

Pustnica spuse, cu un rânjet ciudat:

— Aha! Nu vrei să-mi faci niciun rău, mie!

— Dă-mi-o pe cealaltă, doamnă! O vrea domnul comandant.

Ea repetă înnebunită:

— Nu e nimeni aici.

— Vă spun că este, răspunse călăul. Am văzut toţi că sunteţi două.

Călăul privi unghiile mamei şi nu îndrăzni.

— Grăbeşte-te! strigă Tristan, care tocmai îşi aranjase trupa roată în jurul Găurii cu şobolani şi stătea pe cal lângă spânzurătoare.

Henriet veni încă o dată la el, grozav de stingherit. Îşi lăsase funia jos şi-şi învârtea pălăria în mâini cu un aer stângaci.

— Monseniore, întrebă el, pe unde să intru?

— Pe uşă.

— Nu există uşă.

— Pe fereastră.

— E prea îngustă.

— Lărgeşte-o, spuse Tristan cu mânie. N-ai cazmale?

Din văgăuna ei, mama, gata să se repeadă, privea. Acum nu mai nădăjduia nimic, nu mai ştia ce voia, dar nu voia să i se ia fiica.

Henriet Cousin se duse să-şi ia lada cu unelte de călău de sub şopronul Casei cu Stâlpi. Tot de acolo scoase şi o scară dublă, pe care o rezemă imediat de spânzurătoare. Cinci sau şase oameni de-ai lui Tristan l'Hermite se înarmară cu cazmale şi drugi, iar

Tristan se îndreptă împreună cu ei spre lucarnă.

— Babo, spuse comandantul cu glas sever, dă-ne fata de bună voie.

Ea îl privi ca atunci când nu înţelegi nimic.

— Pe capul lui Dumnezeu! continuă Tristan; Ce ai de n-o laşi pe vrăjitoarea asta să fie spânzurată după cum doreşte regele?

Nefericita începu să râdă cu râsul ei sălbatic:

— Ce am? E fiica mea.

Tonul cu care rosti cuvintele acestea îl făcu să se înfioare până şi pe Henriet Cousin.

— Îmi pare rău, începu comandantul, dar aşa doreşte regele.

Ea răcni, hohotind şi mai şi, cu râsul ei cumplit:

— Ce-mi pasă mie de regele tău? Îţi spun că e fiica mea!

— Spargeţi peretele! porunci Tristan.

Ca să se facă o deschizătură destul de largă, era de-ajuns să fie desprins un temei de piatră de sub lucarnă. Când mama auzi cazmalele şi drugii dărâmându-i fortăreaţa, scoase un strigăt înspăimântător, apoi începu să se rotească cu o viteză de necrezut în jurul chiliei, ca o fiară în cuşcă. Nu mai spunea nimic, dar ochii ei aruncau flăcări. Soldaţii simţeau că le îngheaţă inima.

Deodată, pustnica luă pietre de jos, râse şi le aruncă cu amândouă mâinile în cei care lucrau. Pietrele, prost azvârlite, căci femeii în tremurau mâinile, nu atinseră pe nimeni şi se opriră la picioarele calului lui Tristan. Pustnica scrâşni din dinţi.

Între timp, deşi soarele nu se înălţase încă de tot, se făcuse ziuă de-a binelea şi o frumoasă lumină trandafirie înveselea vechile hornuri roşii ale Casei cu Stâlpi. Era ora când ferestrele cele mai matinale ale marelui oraş se deschid voioase pe acoperişuri. Câţiva oameni de rând, câţiva zarzavagii îndreptându-se spre piaţă călări pe măgari traversau Piaţa Grève şi, oprindu-se din drum în faţa grupului de soldaţi îngrămădiţi în jurul Găurii cu şobolani, priveau miraţi, apoi plecau mai departe.

Pustnica se aşezase lângă fiica ei, acoperind-o cu trupul, privind fix şi ascultând-o pe biata copilă, care nu se mişca, ci doar murmura cu glas stins un singur cuvânt:

— Phoebus! Phoebus!

Pe măsură ce munca dărâmătorilor părea că înaintează, mama se dădea înapoi fără voie şi-şi înghesuia tot mai mult fiica lângă perete. Deodată, pustnica văzu piatra (căci ea stătea la pândă şi n-o slăbea din ochi) clătinându-se şi auzi glasul lui

Tristan, care îi încuraja pe cei ce lucrau. Atunci, ieşind din amorţeala în care căzuse de câteva clipe, începu să strige; şi pe când striga, vocea ei sfâşia urechile ca un ferăstrău, sau bâiguia, de parcă toate blestemele i s-ar fi năpustit pe buze ca să izbucnească odată.

— Ho! Ho! Ho! E îngrozitor! Sunteţi nişte tâlhari! Oare o să-mi luaţi cu adevărat fiica? V-am spus că e fata mea! Oh, laşilor! Oh, slugi ale călăului! Ucigaşi nenorociţi şi josnici! Ajutor! Ajutor! Foc! Au să-mi ia oare copilul, aşa? Cine mai zice că Dumnezeu e bun?

Apoi, adresându-se lui Tristan, spumegând, cu privirea rătăcită, în patru labe ca o panteră, zburlită toată:

— Încearcă să te apropii şi să-mi iei fiica! Nu înţelegi oare că o femeie îţi spune că e fiica ei? Ştii ce înseamnă un copil pe care îl ai? Hei! Lup de pădure, n-ai locuit niciodată cu lupoaica ta? N-ai avut niciodată pui? Şi dacă ai pui, când îi auzi urlând, n-ai nimic în tine care să tresară?

— Daţi jos piatra, spuse Tristan. Nu mai ţine.

Drugii săltară bolovanul cel greu care era, după cum am spus, ultimul meterez al mamei. Ea se aruncă peste el, vru să-l ţină în loc, îl zgârie cu unghiile, dar bolovanul masiv, pus în mişcare, de şase oameni, îi scăpă din mâini şi alunecă încetişor până la pământ, de-a lungul drugilor de fier.

Văzând intrarea făcută, mama căzu de-a curmezişul ei, baricadând spărtura cu propriul său trup, frângându-şi mâinile, izbindu-şi capul de lespezile pardoselii şi strigând cu un glas răguşit de oboseală, care abia se mai auzea:

— Ajutor! Ajutor! Foc!

— Acum luaţi fata! porunci Tristan, mereu nepăsător.

Mama îi privi pe soldaţi într-un fel atât de cumplit, încât ei doriră mai degrabă să dea înapoi decât să înainteze.

— Hai odată! spuse comandantul. Henriet Cousin, tu!

Nimeni nu făcu niciun pas înainte.

Comandantul se înfurie.

— Pe capul lui Crist! Ăştia sunt războinicii mei?! Se sperie de-o femeie?

— Monseniore, întrebă Henriet, asta e femeie?

— Are o coamă de leu, zise altul.

— Hai, porunci comandantul, spărtura e destul de largă. Intraţi câte trei odată, ca prin spărtura zidului de la Pontoise. Să

isprăvim odată, pe moartea lui Mohamed! Primul care dă înapoi, îl spintec în două!

Aflându-se între comandant şi mamă, amândoi ameninţători, soldaţii şovăiră o clipă, apoi, hotărându-se, înaintară spre Gaura cu şobolani.

Când văzu asta, pustnica se ridică brusc în genunchi, îşi dădu la o parte părul de pe obraz, apoi lăsă să-i cadă de-a lungul pulpelor mâinile slabe şi jupuite. Lacrimi mari îi ţâşniră una câte una din ochi, lunecându-i printr-o zbârcitură de-a lungul obrajilor, ca un torent prin albia pe care şi-a săpat-o. În acelaşi timp ea începu să vorbească, dar cu o voce atât de rugătoare, atât de blândă, atât de supusă şi de sfâşietoare, încât în jurul lui Tristan mulţi ostaşi bătrâni, în stare să mănânce carne de om, îşi ştergeau ochii:

— Seniorilor! Domnilor sergenţi, o vorbă doar? E un lucru pe care trebuie să vi-l spun. E fiica mea, vedeţi dumneavoastră! Scumpa mea fetiţă pe care o pierdusem! Ascultaţi. E o poveste întreagă. Închipuiţi-vă că eu îi cunosc foarte bine pe domnii sergenţi. Au fost întotdeauna buni cu mine pe vremuri când puştii mă loveau cu pietre fiindcă trăiam vânzându-mi trupul. Vedeţi? Când o să ştiţi tot, o să-mi lăsaţi copilul. Sunt o biată fată de stradă. Ţigăncile mi-au furat-o. Eu i-am păstrat cincisprezece ani pantofiorul. Iată, priviţi-l! Aşa era piciorușul ei. La Reims! Chantefleurie! Strada Folle-Peine! Poate că o ştiţi. Eu eram. În tinereţea dumneavoastră, pe-atunci, erau vremuri bune. Petreceai ceasuri plăcute. O s-aveţi milă de mine, nu-i aşa, seniorilor? Ţigăncile mi-au furat-o şi mi-au ascuns-o timp de cincisprezece ani. Eu o credeam moartă. Şi am petrecut cincisprezece ani aici, în beciul ăsta, fără foc iarna. A fost tare greu. Bietul, scumpul pantofior! Am strigat atâta, încât bunul Dumnezeu m-a auzit. Şi în noaptea asta mi-a redat fiica. E o minune a lui Dumnezeu. Ea nu era moartă. N-o să mi-o luaţi, sunt sigură. Dacă ar fi vorba de mine, n-aş zice ba, dar ea, o copilă de şaisprezece ani! Daţi-i răgaz să vadă soarele! Ce v-a făcut ea? Absolut nimic. Şi nici eu. Dacă aţi şti că n-o am decât pe ea, că sunt bătrână, că e o binecuvântare trimisă de Sfânta Fecioară! Şi-apoi, dumneavoastră sunteţi toţi atât de buni! Nu ştiaţi că e fiica mea. Acuma ştiţi. Oh! Cât o iubesc! Domnule comandant, mai degrabă aş dori să mi se facă mie o rană în pântece, decât o zgârietură la degeţelul ei! Dumneavoastră aveţi

înfăţişarea unui senior bun! Ce vă spun lămureşte lucrurile, nu-i aşa? Oh, dacă aţi avut o mamă, monseniore! Dumneavoastră sunteţi căpetenia, lăsaţi-mi copilul! Vedeţi că vă rog în genunchi, ca pe Iisus Cristos! Nu cer nimic, de la nimeni, sunt din Reims, seniorilor, am un mic locşor de la unchiul meu, Mahiet Pradon. Nu sunt o cerşetoare. Nu vreau nimic, dar îmi vreau copilul! Ah, vreau să-mi păstrez copilul. Bunul Dumnezeu, care ne e stăpân, nu mi l-a dat degeaba! Regele! Vorbiţi de rege! Nici lui n-o să-i facă prea multă plăcere că-mi omorâţi fetiţa! Şi-apoi, regele e bun! E fiica mea, a mea! Nu-i a regelui! Nu-i a domniilor voastre! Vreau să plec de-aici! Vreau să plecăm de-aici! În sfârşit, două femei care trec, o mamă şi-o fiică, sunt lăsate să treacă! Noi suntem din Reims. Oh, sunteţi tare buni, domnilor sergenţi, şi-mi sunteţi toţi dragi. N-o să-mi luaţi micuţa scumpă, e cu neputinţă! Nu-i aşa că e cu neputinţă? Copilul meu! Copilul meu!

N-o să încercăm să dăm o idee despre gesturile ei, despre tonul ei, despre lacrimile pe care le sorbea vorbind, despre mâinile pe care şi le împreuna şi apoi le frângea, despre zâmbetele sfâşietoare, despre privirile înecate în plâns, despre gemetele, suspinele, ţipetele nefericite şi străpungătoare pe care le amesteca printre cuvintele-i dezordonate, fără noimă, fără şir. Când mama tăcu, Tristan l’Hermite se încruntă, dar ca să-şi ascundă lacrima ce se ivise în ochiul lui de tigru. Apoi, învingându-şi totuşi clipa aceasta de slăbiciune, rosti scurt:

— Regele o vrea.

Şi aplecându-se la urechea lui Henriet Cousin, îi spuse încet de tot:

— Sfârşeşte repede!

Temutul comandant simţea poate că şi lui i se muia inima.

Călăul şi sergenţii intrară în chilioară. Mama nu se mai împotrivi, ci doar se târî spre fiică-sa şi se aruncă în neştire peste ea. Ţiganca văzu soldaţii apropiindu-se. Groaza morţii o reînsufleţi.

— Mamă! strigă ea cu negrăită deznădejdi. Mamă! Vin! Apără-mă!

— Da, dragostea mea, te apăr! răspunse mama cu glas stins.

Şi ţinând-o strâns în braţe, o acoperi cu sărutări. Astfel culcate pe jos, mama deasupra fetei, ofereau o privelişte demnă de milă.

Henriet Cousin o apucă pe fată de mijloc, pe după umerii ei frumoşi. Când ea îi simţi mâna, scoase un „Ah!” şi leşină.

Călăul, lăsând să-i curgă una câte una, lacrimi mari peste ea, vru s-o ridice în braţe. Şi încercă s-o desprindă de mama care îşi înnodase ca să zicem aşa, braţele pe după mijlocul fetei; dar mama se ţinea atât de strâns de copila ei, încât îi fu imposibil să le despartă. Atunci Henriet Cousin o târî pe fată afară din chilioară, cu mama, după ea. Mama stătea şi ea cu ochii închişi.

În momentul acela răsărea soarele, iar în piaţă se şi adunase destulă lume, care privea de departe ce târa aşa călăul pe caldarâmul spânzurători!. Căci Tristan avea obicei să nu-i lase pe curioşi să se apropie de locul de execuţie.

Pe la ferestre nu se afla nimeni. Se vedeau doar departe, în vârful uneia din turlele de la Notre-Dame ce domină Piaţa Grève, doi oameni profilându-se negri pe cerul clar al dimineţii, care păreau că privesc.

Henriet Cousin se apropie de picioarele scării fatale târându-le pe cele două femei şi, abia respirând, într-atât îl copleşise mila, trecu ştreangul pe după gâtul adorabilei fete. Nefericita copilă simţi strânsoarea nesuferită a cânepei. Îşi ridică pleoapele şi văzu braţul descărnat al spânzurătorii, întins deasupra capului ei. Atunci se cutremură şi strigă cu glas tare şi sfâşietor:

— Nu! Nu! Nu vreau!

Mama, al cărei cap era vârât şi pierdut printre veşmintele fetei, nu scoase un cuvânt; cei de faţă îi văzură doar trupul fremătând şi-o auziră cum îşi săruta din ce în ce mai mult copila. Călăul folosi momentul acesta ca să desprindă cu putere braţul cu care ea o înlănţuise pe osândită. Fie pentru că era istovită, fie din deznădejde, pustnica nu se mai împotrivi. Atunci călăul luă fata de umeri, iar încântătoarea făptură căzu îndoită graţios peste capul lui mare. Apoi el puse piciorul pe scară, ca să se urce.

În clipa aceea, mama, ghemuită la pământ, deschise ochii. Fără să scoată un strigăt, ea se ridică cu o expresie cumplită, apoi, ca o fiară de pradă, se repezi la mâinile călăului şi-l muşcă. Totul se petrecu într-o secundă. Călăul răcni de durere.

Soldaţii alergară spre el şi-i scoaseră cu greu mâna însângerată dintre dinţii mamei. Ea păstra o tăcere adâncă. Soldaţii o împinseră destul de brutal; femeia se prăbuşi greoi, cu capul pe caldarâm. Soldaţii o ridicară. Ea se prăbuşi din nou. Era moartă.

Călăul, care n-o scăpase pe fată din mâini, începu să urce iar

treptele.

II – La creatura bella bianco vestita[60]

(Dante)

Când Quasimodo văzu că chilia era goală, că ţiganca nu se mai află acolo, că, în timp ce el o apăra, ea fusese răpită, se apucă cu mâinile de păr şi bătu din picioare de uimire şi de durere. Apoi începu să alerge prin toată catedrala, căutându-şi ţiganca, scoţând strigăte stranii prin toate ungherele, semănând pe jos şuviţe de păr roşu. Era tocmai clipa când arcaşii regelui intrau victorioşi în catedrală, căutând-o şi ei pe ţigancă.

Quasimodo îi ajută, fără să bănuiască, bietul surd, funestele lor intenţii; el îşi închipuia că duşmanii ţigăncii erau vagabonzi. Şi-l duse el însuşi pe Tristan l'Hermite la toate ascunzătorile posibile, îi deschise uşile secrete, fundul dublu al altarelor, locurile din spatele sacristiilor. Dacă nefericita s-ar mai fi aflat acolo, el ar fi fost cel care ar fi predat-o. Când Tristan, care nu se dădea bătut cu una cu două, renunţă, pricepând că nu va găsi nimic, Quasimodo continuă să caute singur. Făcu de douăzeci, de o sută de ori înconjurul bisericii, în lung şi în lat, de sus în jos, urcând, coborând, alergând, chemând, strigând, adulmecând, scormonind, vârându-se cu capul prin toate scobiturile, împingând lumina făcliei pe sub toate bolţile, deznădăjduit, nebun. Un mascul care şi-ar fi pierdut femela n-ar fi răcnit şi n-ar fi fost mai rătăcit decât el. În sfârşit, când fu sigur, foarte sigur că ea nu se mai află acolo, că totul se sfârşise, că îi fusese furată, urcă încet scara turlelor, scara pe care o urcase cu atâta însufleţire şi triumf în ziua când o salvase pe ţigancă. Trecu din nou prin aceleaşi locuri, cu capul plecat, fără glas, fără lacrimi, aproape fără suflare. Biserica era iar pustie şi adâncită în tăcerea ei. Arcaşii o părăsiseră ca s-o hăituiască pe vrăjitoare în Cité. Rămas singur în catedrala până mai adineauri asediată şi plină de zgomote, Quasimodo porni iar spre chilia în care ţiganca dormise atâtea săptămâni sub paza lui. Apropiindu-se de odăiţă, îşi închipui că poate o s-o regăsească acolo. La cotul galeriei care dă pe acoperişurile marginale, când zări chilioara îngustă cu uşiţă ei pitită sub o arcadă mare, ca un cuib de păsărică sub o creangă, bietul om simţi că leşină şi se sprijini de un stâlp ca să

---

[60] Frumoasa făptură îmbrăcată în alb. (ital.).

nu cadă. Îşi închipuia că Esmeralda se reîntorsese poate acolo, că fără îndoială un duh bun o adusese înapoi, căci odăiţa era prea liniştită, prea sigură şi prea plăcută pentru ca fata să nu se afle înăuntru; şi nu mai îndrăzni să facă un pas, de teamă să nu-şi spulbere iluzia.

„Da, îşi spunea el, poate că ea doarme sau se roagă. Să n-o tulburăm.”

În sfârşit, îşi adună tot curajul, înaintă pe vârful picioarelor, privi, intră. Nimeni! Chilia era tot goală. Bietul surd îi dădu ocol cu paşi înceţi, ridică culcuşul şi se uită sub el, ca şi cum fata ar fi putut să fie ascunsă între saltea şi podea, apoi clătină din cap şi rămase buimăcit. Deodată îşi strivi furios torţa cu picioarele şi, fără să spună o vorbă, fără să scoată un geamăt, se izbi cât putu mai tare cu capul de perete şi se prăbuşi leşinat.

Când îşi reveni în simţiri, se aruncă pe aşternut şi se rostogoli acolo, sărută cu frenezie locul călduţ încă, unde dormise fata şi rămase câteva clipe nemişcat, ca şi cum ar fi fost gata să-şi dea sufletul, apoi se ridică, şiroind de sudoare, gâfâind, cu mintea rătăcită, şi începu să-şi izbească iar capul de pereţi, cu înspăimântătoarea regularitate a unei limbi de clopot şi cu dârzenia omului care vrea să şi-l spargă. În sfârşit, căzu pentru a doua oară istovit; se târî în genunchi afară din odăiţă şi se ghemui în faţa uşii, într-o atitudine de uimire. Şi rămase astfel mai mult de un ceas, fără să facă o mişcare, cu ochii aţintiţi spre chilia pustie, mai posomorât şi mai gânditor decât o mamă aflată între un leagăn gol şi un sicriu. Nu rostea un cuvânt; doar din când în când un hohot de plâns îi zguduia tot corpul, doar un hohot fără lacrimi, ca fulgerele de vară care nu fac zgomot.

Şi se pare că atunci, căutându-l în străfundul gândurilor lui deznădăjduite pe răpitorul neaşteptat al ţigăncii, îi veni în minte arhidiaconul. Quasimodo îşi aminti că numai dom Claude avea cheia scării care ducea la chilie, îşi aminti atacurile lui nocturne împotriva fetei, primul la care el, Quasimodo, îl ajutase, al doilea la care îl împiedicase, îşi aminti o mie de amănunte, şi curând nu se mai îndoi că arhidiaconul i-o luase pe ţigancă. Totuşi, respectul lui faţă de preot era atât de mare, devotamentul, recunoştinţa, dragostea pentru omul acesta aveau rădăcini atât de adânci în inima lui, încât rezistau, chiar într-un asemenea moment, la ghearele geloziei şi ale deznădejdii.

Quasimodo se gândea că arhidiaconul săvârşise fapta asta,

dar, fiind vorba de Claude Frollo, mânia sângeroasă şi dătătoare de moarte pe care ar fi simţit-o împotriva oricărui alt om se preschimba la bietul surd într-o durere şi mai mare.

În clipa când gândul i se fixă asupra preotului, văzu în lumina zorilor care albea stâlpii bolţilor o siluetă la etajul de sus al catedralei, la cotul balustradei exterioare ce dă ocol absidei. Silueta aceasta venea spre el. Quasimodo o recunoscu. Era arhidiaconul. Claude mergea cu paşi gravi şi rari. Mergând fără să privească înaintea lui, arhidiaconul se îndreptă spre turla nordică; dar faţa o avea întoarsă spre malul drept al Senei şi-şi ţinea capul sus, de parcă ar fi încercat să vadă ceva pe deasupra acoperişurilor. Bufniţa stă adesea în poziţia aceasta piezişă. Ea zboară într-o direcţie şi se uită în alta. Preotul trecu astfel pe deasupra lui Quasimodo, fără să-l vadă.

Surdul, pe care brusca apariţie a arhidiaconului îl împietrise, îl văzu înfundându-se sub uşa scării turlei nordice. Cititorul ştie că turla aceasta e cea de pe care se vede Primăria. Quasimodo se ridică şi porni după arhidiacon.

Cocoşatul urcă scara turlei într-o doară, ca să afle ce-l mâna pe preot într-acolo. Altminteri, bietul clopotar nu mai ştia ce-o să facă, el, Quasimodo, ce-o să spună, ce vrea. Era cuprins de furie şi de teamă. Arhidiaconul şi ţiganca i se ciocneau în suflet.

Când ajunse în vârful turlei, înainte de a ieşi din umbra scării şi de a intra pe platformă, cocoşatul căută cu grijă locul unde se afla preotul. Preotul stătea cu spatele la el. În jurul platformei clopotniţei există o balustradă cu marginile ajurate. Preotul, cu privirea aţintită spre oraş, îşi rezemase pieptul de una din cele patru laturi ale balustradei care dă spre podul Notre-Dame.

Înaintând cu paşi de lup în spatele lui, Quasimodo se duse să vadă ce privea aşa. Preotul era atât de absorbit, încât nu-l auzi pe surd păşind în preajma lui.

În luminile proaspete ale unor zori de vară, priveliştea Parisului, şi mai ales a Parisului de atunci, văzută din înaltul turlelor de la Notre-Dame, e plină de măreţie şi încântare. Pesemne că era o zi de iulie, cu cerul absolut senin. Ici-colo, se stingeau câteva stele întârziate, iar una dintre ele mai strălucea, viu, spre răsărit, pe limpezimea cerului. Soarele sta să răsară. Parisul începea să se mişte. O lumină foarte albă şi foarte pură scotea în relief toate planurile pe care miile de case le ofereau în zare, spre răsărit. Umbra gigantică a clopotniţelor se întindea din

acoperiş în acoperiş, de la un capăt, la altul al marelui oraş. Unele cartiere şi începuseră să vorbească şi să facă zgomot. Ici un dangăt de clopot, colo o bătaie de ciocan, dincolo zăngănitul complicat al unei căruţe în mers. Câteva fumuri se şi revărsau pe alocuri deasupra întregii suprafeţe a acoperişurilor, ca din crăpăturile unei imense mine de sulf. Fluviul, care îşi încreţea apele sub arcadele atâtor poduri, la istmurile atâtor insule, era tot vârstat de dâre argintii. În jurul oraşului, dincolo de întărituri, ochiul se pierdea într-un mare cerc de aburi pufoşi, prin care se desluşea vag zarea nedefinită a câmpiilor şi graţioasa arcuire a dealurilor. Peste oraşul pe jumătate trezit se împrăştiau tot felul de zgomote plutitoare. Spre răsărit, vântul dimineţii gonea de-a lungul cerului câteva bucăţi de vată smulse din lână ceţurilor de pe coline.

În piaţa din faţa catedralei, câteva gospodine cu ulcelele de lapte în mână îşi arătau mirate una alteia ciudata vătămare a porţii mari de la Notre-Dame şi cele două şuvoaie de plumb încremenite între şanţurile de gresie, căci doar atât mai rămăsese din apriga frământare a nopţii. Rugul aprins de Quasimodo între turle se stinsese. Tristan se grăbise să cureţe piaţa şi aruncase morţii în Sena. Regii de felul lui Ludovic al XI-lea au grijă să cureţe repede locul, după un măcel.

În afara balustradei turlei, chiar sub punctul unde se oprise preotul, se afla unul din jgheaburile acelea de piatră fantastic cioplită, care împânzesc edificiile gotice; într-o crăpătură a jgheabului, două micşunele frumos înflorite, clătinate şi parcă dăruite cu viaţă de adierea uşoară a vântului, îşi făceau plecăciuni zburdalnice. Deasupra turlelor, sus de tot, departe, pe cer, se auzeau ciripind păsărelele.

Dar preotul nu asculta şi nu privea nimic din toate acestea. El făcea parte dintre oamenii pentru care nu există nici dimineaţă, nici păsărele şi nici flori. În zarea uriaşă care căpăta atâtea aspecte în jurul lui, privirea îi era îndreptată asupra unui singur punct.

Quasimodo ardea să-l întrebe ce făcuse cu ţiganca. Dar arhidiaconul părea că se află în afara lumii. Vădit lucru, trăia unul din momentele acelea violente ale vieţii când nu mai simţi nimic, chiar de s-ar prăbuşi pământul. Cu ochii mereu aţintiţi numai spre un punct anumit, el stătea nemişcat şi tăcut; iar tăcerea şi nemişcarea lui aveau în ele ceva atât de cumplit, încât sălbaticul

clopotar se înfioră în faţa lor şi nu îndrăzni să le atingă. Doar că, şi acesta era tot un fel de a-l întreba pe arhidiacon, Quasimodo urmări direcţia privirii lui, şi ochiul nefericitului surd se abătu peste Piaţa Grève.

Astfel, clopotarul văzu ce privea preotul. Lângă spânzurătoarea permanentă, scara fusese ridicată, în piaţă se aflau câţiva oameni şi o mulţime de oşteni. Un bărbat târa după el ceva alb de care era agăţat ceva negru. Bărbatul acela se opri la picioarele spânzurătorii!

Atunci se petrecu un lucru pe care Quasimodo nu-l desluşi prea bine. Şi nu fiindcă singurul lui ochi nu şi-ar fi păstrat agerimea, nu pentru că soldaţii formaseră un rând care împiedica să se distingă tot. De altfel, în clipa aceea se ivi soarele, iar peste marginea orizontului se revărsa un asemenea val de lumină, încât ai fi zis că toate vârfurile Parisului, turle ascuţite, hornuri, creste, luaseră foc deodată.

În acest timp, bărbatul începu să urce pe scară. Atunci Quasimodo îl văzu clar: purta o femeie pe umeri, o tânără fată îmbrăcată în alb. Fata avea un ştreang la gât. Quasimodo o recunoscu. Era ea.

Bărbatul ajunse astfel în vârful scării. Acolo potrivi nodul. În clipa aceea, preotul, ca să vadă mai bine, se urcă în genunchi pe parapet.

Deodată bărbatul împinse brusc scara cu călcâiul şi Quasimodo, care de câteva clipe nu mai respira, o văzu pe nefericita copilă balansându-se la capătul funiei, la câteva picioare deasupra caldarâmului, cu bărbatul cocoţat pe umerii ei. Funia se răsuci de câteva ori şi Quasimodo văzu groaznicele zvârcoliri ale trupului ţigăncii. La rândul lui, preotul, cu gâtul întins, cu ochii ieşiţi din orbite, privea îngrozitorul grup al bărbatului şi al femeii, al păianjenului şi al muştei.

În momentul cel mai cumplit, un râs de demon, un râs pe care nu-l poţi avea decât atunci când nu mai eşti om, se ivi pe faţa lividă a preotului. Quasimodo nu auzi râsul, dar îl văzu. Clopotarul se trase câţiva paşi înapoia arhidiaconului şi, deodată, năpustindu-se cu furie, îl lovi cu mâinile lui mari şi-l împinse din spate în abisul peste care dom Claude stătea aplecat.

Preotul strigă:

— Blestem!

Şi se prăbuşi.

Jgheabul deasupra căruia se afla îl împiedică să se rostogolească mai departe. Claude se agăţă de el cu mâinile disperate şi, în clipa când deschise gura ca să scoată un al doilea strigăt, văzu trecând pe marginea balustradei, deasupra capului, figura cumplită şi răzbunătoare a lui Quasimodo. Şi atunci tăcu.

Sub el se afla abisul. O cădere de la o înălţime de peste două sute de picioare, şi pavajul. În situaţia aceasta cumplită arhidiaconul nu spuse un cuvânt, nu scoase un geamăt, ci doar se răsuci pe jgheab cu sforţări supraomeneşti, ca să se poată urca. Dar mâinile nu izbuteau să se prindă de granit, picioarele zgâriau zidul înnegrit fără să se fixeze pe el. Cei care s-au urcat în turlele de la Notre-Dame ştiu că imediat sub balustradă se aflǎ o ieşitură de piatră. În golul de sub ea se istovea nenorocitul arhidiacon, dar n-avea de luptat cu un zid vertical, ci cu un zid care-i fugea de sub picioare.

Quasimodo n-ar fi avut decât să întindă mâna ca să-l scoată din prăpastie, dar nu se uita deloc la el. Cocoşatul privea Piaţa Grève. Privea spânzurătoarea. O privea pe ţigancă. Se rezemase cu coatele de balustradă, în locul unde cu o clipă mai înainte stătuse arhidiaconul, şi, de acolo, nedezlipindu-şi privirea de pe singurul lucru care mai exista pentru el pe lume în momentul acela, stătea neclintit şi mut, ca un om lovit de trăsnet. Un nesecat izvor de lacrimi îi curgea în tăcere din ochiul care până atunci nu vărsase decât o singură lacrimă.

În acest timp arhidiaconul gâfâia. Fruntea-i pleşuvă i se acoperise de sudoare, unghiile îi sângerau pe piatră, genunchii i se zgâriau de zid. La fiecare efort pe care îl făcea, îşi auzea pârâind şi descosându-se sutana agăţată de jgheab. Ca o culme a nenorocirii, jgheabul avea la capăt o ţeavă de plumb care începuse să se lase sub greutatea lui. Arhidiaconul simţea cum, încet-încet, ţeava se îndoia sub el. Şi îşi spunea, nenorocitul, că atunci când mâinile îi vor fi frânte de oboseală, când sutana îi va fi sfâşiată, când plumbul se va fi îndoit, el va trebui să cadă. Şi spaima îi scormonea măruntaiele. Câteodată, Claude privea înnebunit platoul mic şi îngust, format de detaliile sculpturii la vreo zece picioare mai jos, şi se ruga cerului, în sufletul lui deznădăjduit, să-şi poată sfârşi zilele pe bucăţica aceea lată de câteva palme, chiar de-ar fi trebuit să se chinuiască acolo o sută de ani. Odată privi sub el, în piaţă; când îşi trase capul, ochii i se închiseră şi părul i se făcu măciucă.

În tăcerea celor doi oameni era ceva înfricoşător. Pe când arhidiaconul agoniza în felul acesta înfiorător, la câteva picioare sub el, Quasimodo plângea şi privea Piaţa Grève.

Văzând că toate sforţările nu făceau decât să-i clatine fragilul punct de sprijin care-i mai rămăsese, arhidiaconul se hotărî să nu se mai mişte. Şi stătea acolo, strângând în braţe jgheabul, abia respirând, fără să se clintească, fără alte mişcări decât zvâcniturile inconştiente ale pântecului, pe care le simţi în vis când ţi se pare că te prăbuşeşti. Ochii ficşi i se holbaseră într-un fel bolnăvicios şi mirat. În acest timp Claude pierdea teren încetul cu încetul; degetele îi alunecau pe jgheab; îşi simţea din ce în ce mai mult slăbiciunea braţelor şi greutatea corpului; îndoitura plumbului care îl susţinea se înclina mereu către prăpastie. Arhidiaconul vedea sub el, înfricoşător lucru, acoperişul de la Saint-Jean-le-Rond, mic ca o hartă împăturită. Privea rând pe rând sculpturile nepăsătoare ale turlei, suspendate ca şi el deasupra prăpastiei, dar fără a fi cuprinse de groază pentru ele sau de milă pentru el. În jurul lui totul era de piatră; în faţa ochilor, monştrii cu gurile căscate; sub el, jos de tot, în piaţă, pavajul; deasupra lui, Quasimodo, care plângea.

În Piaţa Catedralei, câteva grupuri de curioşi încercau în linişte să ghicească cine putea să fie nebunul care se distra într-un fel atât de ciudat. Preotul îi auzi spunând, căci vocile ajungeau până la el, clare şi piţigăiate:

— Păi o să-şi frângă gâtul!

Quasimodo plângea.

În sfârşit, spumegând de furie şi de groază, arhidiaconul înţelese că totul era zadarnic. Îşi adună totuşi ultimele puteri, pentru un ultim efort. Se înţepeni în jgheab, împinse în zid cu amândoi genunchii, se prinse cu palmele de o spărtură a pietrei şi izbuti să se caţăre poate cu un picior mai sus; dar zguduirea aceasta făcu să se încovoaie brusc ciocul de plumb de care se sprijinea. În aceeaşi clipă, sutana se sfâşie. Atunci, simţind că totul fuge sub el, nemaiavând decât mâinile înţepenite şi slăbite ca să se mai poată ţine de ceva, nefericitul închise ochii, dădu drumul jgheabului şi se prăbuşi.

Quasimodo îl privi căzând.

O cădere de la asemenea înălţime e rareori perpendiculară. Arhidiaconul, lansat în spaţiu, se prăvăli mai întâi cu capul în jos şi cu ambele braţe întinse, apoi se răsuci de mai multe ori în aer.

Vântul îl împinse pe acoperişul unei case, unde nefericitul se lovi înfiorător de tare. Totuşi, când ajunse acolo, mai era încă viu. Clopotarul îl văzu cum încerca să se prindă cu mâinile de creastă. Dar acoperişul era prea înclinat, şi arhidiaconul, care nu mai avea putere, alunecă repede pe acoperiş, ca o ţiglă desprinsă, şi se izbi ca o minge de pavaj. Acolo nu se mai mişcă.

Atunci Quasimodo îşi ridică ochiul spre ţiganca al cărei trup îl vedea atârnat de spânzurătoare, departe, fremătând sub rochia albă, cuprins de ultimii fiori ai agoniei. Apoi îl privi pe arhidiacon, care nu mai avea o formă omenească, întins la picioarele turlei. Şi spuse cu un geamăt adânc care îi săltă pieptul:

— Oh, tot ce-am iubit pe lume!

III – Nunta lui Phoebus

Spre seara aceleiaşi zile, când oamenii episcopului veniră să ridice de pe pavajul din Piaţa Catedralei corpul făcut bucăţi al arhidiaconului, Quasimodo dispăruse din Notre-Dame.

Privitor la această întâmplare se răspândi o sumedenie de zvonuri. Toată lumea fu încredinţată că sosise ziua când, după înţelegerea avută, Quasimodo, adică diavolul, trebuise să-l ia pe Claude Frollo, adică pe vrăjitor. Se presupuse că el îi zdrobise trupul, luându-i sufletul, ca maimuţele care sparg coaja ca să mănânce nuca.

Iată de ce arhidiaconul nu fu îngropat la loc sfinţit.

Un an mai târziu, în luna august 1483, muri şi Ludovic al XI-lea.

Cât despre Pierre Gringoire, el izbuti să salveze capra şi dobândi succese scriind tragedii. Se pare că, după ce a gustat din astrologie, filozofie, arhitectură, hermetică, şi din toate nebuniile, a revenit la tragedie, care e o nebunie mai mare decât toate. El numea asta: *a face un sfârşit tragic*. În legătură cu succesele lui dramatice, iată ce se poate citi, după 1483, în socotelile bugetului: „Lui Jehan Marchand şi Pierre Gringoire, dulgher şi compozitor, care au făcut şi compus misterul jucat la Châtelet, în Paris, cu prilejul intrării domnului legat al papei, au rânduit personajele, îmbrăcate şi gătite după cum cere sus-zisul mister şi, de asemenea, fiindcă au făcut schelăriile trebuincioase; pentru toate acestea o sută de livre.”

Phoebus de Châteaupers făcu şi el „un sfârşit tragic”. Se

însură.

IV – Nunta lui Quasimodo

Am spus ceva mai înainte că Quasimodo a dispărut din Notre-Dame în ziua când au murit ţiganca şi arhidiaconul. Într-adevăr, de-atunci nimeni nu l-a mai văzut şi nu s-a mai aflat nimic despre el.

În noaptea ce a urmat după spânzurarea Esmeraldei, ajutoarele călăului coborâră trupul din ştreang şi-l duseră, cum era obiceiul, la groapa comună de la Montfaucon.

Montfaucon, după cum spune Sauval, era „cea mai veche şi mai superbă spânzurătoare a regatului". Între foburgurile Temple şi Saint-Martin, ceva mai încolo de zidurile Parisului, la câteva bătăi de arbaletă de Courtille, se vedea pe vârful unei înălţimi line, domoale şi destul de ridicate ca să fie zărită de la câteva leghe jur împrejur, o construcţie de formă ciudată, care semăna destul de bine a cromlech celtic şi unde se făceau şi sacrificii umane.

Închipuiţi-vă, deasupra unei movile de ghips, un mare paralelipiped de zidărie, înalt de unsprezece picioare, lat de treizeci, lung de patruzeci, având o poartă, o rampă exterioară şi o platformă; pe platforma aceasta, şaisprezece stâlpi uriaşi de piatră grosolană, drepţi, înalţi de treizeci de picioare, formau o coloană în jurul a trei din cele patru părţi ale movilei care îi susţinea, legaţi între ei, la vârf, prin grinzi puternice de care atârnau din loc în loc lanţuri; şi la toate lanţurile acestea, schelete; în preajmă, pe câmpie, o cruce de piatră şi două spânzurători secundare care păreau nişte crenguţe cu butaşi în jurul furcii centrale; iar deasupra tuturor acestora, pe cer, zborul neîntrerupt al corbilor. Aşa arăta Montfaucon.

La sfârşitul secolului al XV-lea, formidabila spânzurătoare, care data din 1328, era foarte părăginită. Grinzile erau roase de cari, lanţurile ruginile, stâlpii înverziţi de mucegai. Temeliile din piatră de construcţie crăpaseră la încheieturi, şi iarba creştea pe platforma unde picioarele spânzuraţilor nu ajungeau. Silueta construcţiei, profilată pe cer, era oribilă, noaptea mai ales, când lumina palidă a lunii bătea peste craniile albite sau când vântul serii lovea lanţurile şi scheletele, mişcându-le în întuneric. Prezenţa spânzurătorii acesteia era de ajuns ca să facă din toate

împrejurimile nişte locuri sinistre.

Masivul de piatră ce servea drept temelie odioasei construcţii era gol la interior. Înăuntru se afla un beci imens, închis cu un grilaj de fier stricat, unde se aruncau nu numai rămăşiţele omeneşti desprinse din lanţurile de la Montfaucon, ci şi corpurile tuturor nenorociţilor executaţi pe la celelalte spânzurători permanente din Paris. În această groapă comună adâncă, unde au putrezit laolaltă atâta pulbere omenească şi atâtea crime, şi-au adus rând pe rând oasele mulţi dintre mai-marii lumii acesteia şi mulţi nevinovaţi, de la Enguerrand de Marigny, care a făcut saftea spânzurătorii Montfaucon şi care era un om drept, până la amiralul de Coligny, care a încheiat şirul celor spânzuraţi şi care, de asemenea, era un om drept.

Cât despre misterioasa dispariţie a lui Quasimodo, iată tot ce am putut descoperi.

Cam la doi ani sau la optsprezece luni după evenimentele de la sfârşitul povestirii de faţă, când au venit să caute în beciul de la Montfaucon leşul lui Oliver le Daim, care fusese spânzurat cu două zile mai înainte şi căruia Carol al VIII-lea îi acordă graţia de a fi îngropat la Saint-Laurent, între morţi mai de soi, oamenii au găsit, printre toate hârcile acelea hidoase, două schelete, dintre care unul îl cuprindea pe celălalt într-o ciudată îmbrăţişare. Unul dintre cele două schelete, fără doar şi poate al unei femei, mai avea încă pe el câteva zdrenţe dintr-o rochie odinioară albă, iar în jurul gâtului un şirag de boabe de adrezarac cu o punguliţă de mătase, deschisă şi goală, împodobită cu pietre false, verzi. Obiectele acestea erau atât de lipsite de valoare încât nici călăul nu râvnise la ele. Celălalt, care îl ţinea strâns îmbrăţişat pe acesta, era un schelet de bărbat. S-a observat că avea coloana vertebrală deviată, capul vârât între omoplaţi, şi un picior mai scurt decât altul. Altminteri, scheletul n-avea nicio ruptură de vertebră la ceafă, şi era vădit că nu fusese spânzurat. Omul căruia îi aparţinuse venise deci aici, şi aici murise. Când au vrut să-l desprindă de scheletul pe care îl îmbrăţişa, el se prefăcu în pulbere.

Notă adăugată la ediţia definitivă

S-a anunţat din greşeală că ediţia aceasta va fi mărită cu mai multe capitole *noi*. Ar fi trebuit spus *inedite*. Într-adevăr, dacă prin nou se înţelege nou făcut, capitolele adăugate la această ediţie nu sunt noi. Ele au fost scrise în acelaşi timp cu restul lucrării, datează din aceeaşi epocă, sunt ieşite din acelaşi gând şi au făcut totdeauna parte din manuscrisul *Notre-Dame de Paris*. Ceva mai mult, autorul n-ar concepe să se adauge ulterior capitole noi la o lucrare de genul acesta. Asemenea lucrări nu se pot face când doreşti. După el, un roman se naşte într-un fel oarecum necesar, cu toate capitolele lui; o dramă se naşte cu toate scenele ei. Să nu credeţi că există ceva arbitrar în numărul părţilor din care se compune acest tot, acest misterios microcosmos pe care îl numiţi dramă sau roman. Grefa sau sudura nu se prind bine la lucruri de un asemenea gen, care trebuie să ţâşnească dintr-un singur jet şi să rămână aşa cum sunt. Odată lucrul făcut, nu vă mai răzgândiţi, nu-i mai faceţi retuşuri. Când cartea e publicată, când sexul ei, viril sau nu, a fost recunoscut şi proclamat, când copilul a scos primul ţipăt, s-a născut, iată-l; aşa e el făcut, tata şi mama nu mai pot schimba nimic, el aparţine aerului şi soarelui, lăsaţi-l să trăiască sau să moară aşa cum e. Nu v-a reuşi cartea? Cu atât mai rău. Nu adăugaţi niciun capitol la o carte nereuşită. E incompletă? Nu e viabilă? N-o să-i puteţi da suflul care-i lipseşte. Vi s-a născut drama şchioapă? Credeţi-mă, nu-i puneţi picior de lemn.

Autorul ţine deci foarte mult ca publicul să ştie că toate capitolele adăugite aici n-au fost scrise special pentru această retipărire. Dacă n-au fost publicate în ediţiile precedente ale cărţii, motivul e foarte simplu. Pe vremea când se tipărea prima ediţie din *Notre-Dame*, dosarul care conţinea aceste trei capitole s-a rătăcit. Trebuia deci sau să le scrie din nou, sau să treacă peste ele. Autorul a socotit că, dintre capitolele acestea, numai două ar fi avut, prin lungimea lor, o oarecare importanţă; dar cum şi ele erau capitole de artă şi de istorie, care nu ştirbeau cu nimic fondul dramei şi al romanului, a socotit că publicul n-o să

observe dispariţia lor şi că numai el, autorul, va cunoaşte taina acestei lacune. S-a hotărât deci şi a trecut peste ele. Şi apoi, dacă-i vorba de mărturisit, lenea lui nu s-a încumetat să rescrie trei capitole pierdute. Mai uşor i s-ar fi părut să scrie un roman nou.

Astăzi, capitolele sunt regăsite, şi autorul foloseşte primul prilej ca să le repună la locul lor.

Iată, aşadar, cum întreaga lui lucrare, aşa cum a gândit-o, aşa cum a făcut-o, bună sau rea, trainică sau fragilă, dar după cum a voit-o.

Capitolele regăsite vor avea, fără doar şi poate, puţină valoare în ochii unor persoane, altminteri foarte judicioase, care n-au căutat în *Notre-Dame de Paris* decât drama, decât romanul. Dar mai există poate şi alţi cititori, cărora nu li s-a părut inutil să studieze gândirea estetică şi filozofică ascunsă în această carte, şi care au binevoit, citind *Notre-Dame de Paris*, să se complacă în a desluşi sub roman altceva decât romanul, şi să urmeze – fie-ne iertată expresia aceasta cam ambiţioasă – sistemul istoricului şi scopului artistului în creaţie, aşa cum e ea a poetului.

Pentru aceştia, mai ales, capitolele adăugate la ediţia de faţă vor completa *Notre-Dame de Paris*, admiţând că *Notre-Dame de Paris* merită osteneala de a fi completată.

În unul din cele trei capitole, tratând despre decăderea actuală a arhitecturii şi despre moartea, astăzi aproape inevitabilă – după el – a acestei arte de frunte, autorul exprimă şi dezvoltă o părere din nefericire bine înrădăcinată în el şi bine gândită. Dar simte nevoia să spună aici că ar dori din toată inima ca viitorul să dovedească într-o bună zi că n-a avut dreptate. El ştie că arta, sub toate formele ei, poate spera totul de la noile generaţii al căror geniu, în germene încă, îl simţim gata să ţâşnească în atelierele noastre. Sământa e în brazdă, secerişul va fi cu siguranţă bogat. Autorul se teme doar, şi în tomul al doilea al prezentei ediţii se va putea vedea de ce, ca nu cumva să se fi retras ceva din solul bătrân al arhitecturii, care a fost, vreme de secole, terenul cel mai bun al artei.

Cu toate acestea, există astăzi în rândurile tineretului artistic atâta viaţă, atâta forţă şi, ca să spunem aşa, atâta predestinare, încât, în şcolile noastre de arhitectură mai ales, la ora actuală, profesorii, care sunt detestabili, formează nu numai fără voia lor, dar chiar şi fără să-şi dea seama, elevi excelenţi; cu totul invers

decât elevul pomenit de Horaţiu care ar fi meritat amfore şi produce cratiţe: *Currit rota, urecus exit*[61].

Dar, în orice caz, oricare ar fi viitorul arhitecturii, oricum ar rezolva într-o bună zi tinerii noştri arhitecţi problema artei lor, în aşteptarea monumentelor noi, să le păstrăm pe cele vechi. Să inspirăm naţiunii, dacă e cu putinţă, dragostea pentru arhitectura naţională. Autorul declară că acesta este unul din ţelurile principale ale cărţii de faţă; acesta este unul din ţelurile principale ale vieţii lui.

Notre-Dame de Paris a deschis poate cândva perspectivele adevărate asupra artei evului mediu, asupra acestei artei minunate, până acum necunoscută de unii sau, şi mai rău, nepreţuită de alţii. Dar autorul e departe de a socoti îndeplinită sarcina pe care şi-a impus-o voluntar. El a pledat de mai multe ori cauza vechii noastre arhitecturi şi a denunţat cu glas tare multe profanări, multe dărâmături, multe impietăţi. Şi n-o să se dea bătut. S-a angajat să revină adesea asupra acestui subiect şi va reveni. Va fi la fel de neobosit întru apărarea edificiilor noastre istorice, pe cât de înverşunaţi sunt iconoclaştii noştri de şcoli şi de academii întru a le ataca. Pentru că e întristător să vezi pe ce mâini a încăput arhitectura evului mediu, şi în ce fel tratează făcătorii de ghips din ziua de azi ruina acestei mari arte. Pentru noi, oamenii inteligenţi, e chiar o ruşine că îi vedem ce fac şi ne mulţumim să-i huiduim. Şi nu-i vorba aici numai despre ce se petrece în provincie, ci şi despre ce se face la Paris, la uşa noastră, sub ferestrele noastre, într-un oraş mare, într-un oraş intelectual, în cetatea presei, a cuvântului, a gândirii.

În încheierea acestei note nu putem rezista nevoii de a semnala câteva din actele acestea de vandalism zilnic, proiectate, dezbătute, începute, continuate şi duse liniştit la capăt sub ochii noştri, sub ochii publicului artist din Paris, faţă în faţă cu critica, pe care atâta îndrăzneală o zăpăceşte. De curând a fost dărâmată arhiepiscopia, edificiu lipsit de gust; paguba nu-i mare; dar, laolaltă cu arhiepiscopia, a fost dărâmată episcopia, rămăşiţă rară a secolului al XIV-lea, pe care arhitectul dărâmător n-a putut s-o deosebească de rest. El a smuls grâul odată cu neghina, căci le socotea totuna. Se vorbeşte despre raderea de pe pământ a admirabilei capele de la Vincennes, ca să facă din

[61] Se învârteşte roata şi iese un urcior. (lat.).

pietrele ei nu ştiu ce fortificaţii, de care Daumesnil[62] n-a avut totuşi nevoie. În timp ce se repară cu mari cheltuieli şi se restaurează o şandrama ca palatul Bourbon, vitraliile Sfintei Capele sunt lăsate în voia rafalelor vântului de echinox. De câteva zile, o schelă se află ridicată pe turnul Saint-Jacques-de-la-Boucherie; şi într-una din dimineţile acestea târnăcopul va intra şi el în joc. S-a găsit un zidar care să facă o căsuţă albă între venerabilele turle ale Palatului de Justiţie. S-a găsit un altul care să castreze Saint-Germain-des-Prés, abaţia feudală cu trei clopotniţe. Se va găsi un altul, fiţi siguri, ca să dărâme Saint-Germain l'Auxerrois. Toţi zidarii aceştia se pretind arhitecţi, sunt plătiţi de prefectură sau din fondurile pentru artă ale bisericii şi poartă uniforme de academicieni. Tot răul pe care prostul gust îl poate face bunului gust ei îl fac. La ora când scriem, jalnic spectacol! unul dintre ei are în mână Tuileriile, unul dintre ei îi face o rană în plin obraz lui Philibert Delorme[63]; şi cu siguranţă că faptul de a vedea cu câtă neobrăzare vine arhitectura greoaie a acestui domn să se aplice peste una din cele mai delicate faţade ale Renaşterii, nu constituie unul din cele mai mici scandaluri ale vremii noastre.

Paris, 20 octombrie

---

[62] Pierre Daumesnil (1776–1832) – general francez, supranumit „Picior de lemn” (şi-a pierdut piciorul în bătălia de la Wagram). În 1814 a primit misiunea de a apăra fortăreaţa de la Vincennes. Somat de aliaţi să predea cetatea, el a răspuns: „Voi da Vincennesul când mi se va înapoia piciorul”.

[63] Philibert Delorme (1515–1570) – arhitect francez, născut la Lyon. Fiind arhitect al regelui, a construit Palatul Tuileries, a condus lucrările la Fontainebleau, a lucrat la zidirea castelelor Saint-Germain, Villers-Cotterets, Chennoceaux, d'Anet, dintre care ultimul este opera sa cea mai remarcabilă.

CUPRINS